

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
ÖNSÖZ	4
KISALTMALAR	7
GİRİŞ.....	8
MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ, FİKRİ YAPISI VE ESERLERİ	8
I. HAYATI VE ŞAHSİYETİ.....	9
II. ESERLERİ	12
III. FİKRİ YAPISI.....	14
I. BÖLÜM.....	19
DÜNYANIN YARATILMASI VE YARATILMASININ HİKMETLERİ.....	19
I. DÜNYANIN YARATILMASI	19
A.HAKK'IN SIFATLARININ YANSIMASI OLARAK DÜNYANIN YARATILIŞI	23
B.DÜNYANIN HER AN YENİLENMESİ.....	25
II. DÜNYANIN YARATILMASININ HİKMETLERİ.....	28
A. KÂİNATIN AŞKIN GÖLGESİNDE YARATILMASI	28
B. "ELEST BEZMİ" NDEKİ SÖZLEŞME GEREĞİ KÂİNATIN YARATILMASI.....	30
C. ELEST ÜLKESİNİN KADRİNİ BİLMEK İÇİN KÂİNATIN YARATILMASI.....	34
II. BÖLÜM	36
MESNEVÎ'DE DÜNYA HAYATINA DAİR METAFORLAR	36
I. DÜNYA HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ	37
II. MESNEVÎ'DE DÜNYA HAYATINA DAİR METAFORLAR.....	42
A. DÜNYA ALLAH'TAN GAFİL OLMAKTIR	42
B. ZİNDAN METAFORU	43
C. BU ÂLEM SURETLER ÂLEMİDİR.....	45
D. BÜYÜCÜ KADIN METAFORU.....	47
E. AĞZINI AÇMIŞ TİMSAH METAFORU.....	49
F. DÜNYA ÇOCUKLARIN OYUN YERİ GİBİDİR.....	50
G. RÜYA METAFORU.....	51
H. DÜNYA BİR TİH SAHRASI GİBİDİR.....	52
İ. ÇOK ISINMIŞ HAMAM METAFORU	53
J. DÜNYADA İNSANIN HALİ GENİŞ BİR OVADA DAR AYAKKABI GİYMEK GİBİDİR	54
K. ŞEHR-İ SEBZVAR METAFORU.....	54
L. YALANCI BİR TERZİ METAFORU	55
M. DÜNYA ZİTLERİN SAVAŞ YERİDİR.....	56
N. DÜNYA TÜRLÜ NİMETLERLE DOLU BİR BAĞDIR.....	56
O. DÜNYA MAHŞER GÜNÜ İÇİN EKİN TARLASIDIR	56
III. BÖLÜM	58
HAYATIN AKIŞI İÇİNDE DÜNYADAKİ VARLIKLARIN KONUMLARI.....	58
I. GENEL OLARAK CANLILARIN DÜNYA HAYATINDAKİ KONUMU.....	59

A.	MEMLÜK OLARAK VARLIKLAR.....	59
B.	DÜNYADA HER ŞEYİN CANLI OLUP HAKK'I TESBİH ETMESİ.....	60
C.	VARLIKLARIN ÇEŞİTLERİ VE İNSAN	62
II. DÜNYA HAYATI VE İNSANLA İLGİLİ METAFORLAR		63
A.	İNSANIN DÜNYAYA TEK CEVHER HALİNDE YAYILMASI.....	63
B.	BALÇIĞA BÜRÜNEN RUHLAR VE İNSANIN GURBETİ.....	64
C.	YERYÜZÜNDEKİ İNSANLAR HARFLER GİBİDİR	67
D.	DÜNYA BİR AĞAÇ İNSANLAR O AĞACIN HAM MEYVELERİDİR	68
E.	YERYÜZÜNDEKİ İNSAN SAYISINCA HAKK'A GİDEN YOL VARDIR.....	69
F.	GÜNAH İŞLEYEN İNSANLAR KASAP İÇİN OTLAYAN KUZU GİBİDİRLER.....	71
G.	KADER VE KAZA KARŞISINDA İNSAN.....	72
H.	KAZA GELİNCE BASİRET BAĞLANIR GÖZ KÖR OLUR.....	75
İ.	İYİLİK VE KÖTÜLÜĞÜN NİSBİLİĞİ	79
J.	HAYATIN İKİ ÖNEMLİ SAFHASI: İHTİYARLIK VE GENÇLİK.....	81
K.	İNSANIN İÇİNE KORKU SALINMIŞTIR.....	83
L.	İNSAN VE DÜNYANIN SIKINTILARI	84
1.	<i>Dünya Sıkıntılarının Yaratılmasının Hikmeti</i>	87
2.	<i>Dünya Sıkıntılara Karşı Dört Yol Arkadaşı.....</i>	88
M.	NEFİS İLE RUH ARASINDA İNSAN.....	89
N.	DÜNYA HAYATININ SONU OLARAK ÖLÜM.....	91
1.	<i>Ölümün Elçileri</i>	91
2.	<i>Ölüm Gelince Dünya İnsanı Yalnız Bırakır</i>	92
3.	<i>Ölüm Olmasaydı Dünya Sapından Ayrılmamış Harman Yerine Benzerti</i>	93
3.	<i>Ölmek Dirilmektir</i>	93
III. ALLAH'A GİDEN YOLDA DÜNYEVİ ENGELLER VE İNSAN.....		94
A.	DÜNYA SEVGİSİ.....	94
B.	DÜNYA NİMETLERİ.....	97
C.	DÜNYAYI ELDE ETME HIRSI	100
1.	<i>Uzun Yaşama Hırsı.....</i>	100
2.	<i>Dünya Hırsı ve Şeytan</i>	102
D.	DÜNYA MALI.....	103
1.	<i>İnsanın Eşyaya Esir Olması</i>	104
2.	<i>Bir Tuzak Olarak Dünya Malı</i>	105
3.	<i>Mal ve Mülk Sevdası Ölümün Kapı Gıcirtlarını Duyurmaz.....</i>	106
4.	<i>Malı Harcama Şekli.....</i>	107
E.	NEFİS.....	108
1.	<i>Nefsin Arzuları.....</i>	110
2.	<i>Nefis Çakmak Taşı ile Demirdir.....</i>	111
F.	ŞEHVET	112
1.	<i>Vesvese ve Kuruntular</i>	113
2.	<i>Doyumsuzluk ve Aç Kalma Korkusu.....</i>	114
G.	HASET	116
IV. BÖLÜM.....		119
DÜNYA HAYATI KARŞISINDA EHLULLÂH VE EHL-İ DÜNYA		120
I. DÜNYA HAYATI KARŞISINDA EHLULLÂH.....		120
A.	DÜNYA HAYATINDA PEYGAMBERLER	120
1.	<i>Genel Olarak Peygamberlerin Dünyaya Gönderilmesi.....</i>	121
2.	<i>Peygamberlerin Dünyada Allah'ın Terazisi Olmaları.....</i>	122
3.	<i>Peygamberlerin Dünya Nimetleri Karşısındaki Tutumu.....</i>	124
4.	<i>Peygamberler ve Dünya Sıkıntıları</i>	125
5.	<i>Peygamberler ve İlahi Aşk.....</i>	126

6.	<i>Son Peygamber Hz. Muhammed ve Dünya</i>	128
B.	DÜNYA HAYATINDA ÂRİFLER	129
1.	<i>Ârif, Uyanık İken de Dünyaya Karşı Uykudadır</i>	131
2.	<i>Âriflerin Aşk Boyutu ve Zâhid</i>	132
C.	DÜNYA HAYATI KARŞISINDA VELİLER.....	134
1.	<i>Veliler Dünyanın Panzehiridir</i>	136
2.	<i>Dünya, Velilerin Gözünde Kıl Gibidir</i>	137
3.	<i>Veliler Dünya Sevgisiyle Yaralı Olanların Yaralarını Sararlar</i>	139
4.	<i>Velilerin Sözleri İlbahar Yağmurları Gibidir</i>	141
5.	<i>Veliler İyi Canları Kendilerine Çekerler</i>	142
6.	<i>Veliler Dünyada Hakk'ın Vakit Vakit Duyulan Kokularıdır</i>	143
7.	<i>Veliyi Hor Görmek, Aslanın Kuyruğuyla Oynamaktır</i>	144
II.	EHLULLÂH İLE EHL-İ DÜNYA ARASINDAKİ İLİŞKİ	146
A.	DÜNYADA İYİ DE KÖTÜ DE MEVCUTTUR.....	147
B.	DÜNYA İYİLERLE KÖTÜLERİN MÜCADELE SAHASIDIR	149
C.	EHL-İ DÜNYANIN İYİLERDEN SIKILMALARI	154
D.	İYİLERLE KÖTÜLERİN FİZİKİ BERABERLİĞİNİN SEBEBİ	155
V.	BÖLÜM	158
	DÜNYA KARŞISINDA İNSANOĞLUNUN SERGİLEMESİ GEREKEN TUTUM.....	158
A.	ŞÖHRET TALEP ETMEKTEN SAKINMAK	160
B.	NEFSİN ARZULARINA UYMAKTAN VAZGEÇMEK.....	162
C.	DÜNYADA RAHAT ETMEK İÇİN YOKLUĞA YÖNELMEK	164
D.	KENDİ VASIFLARINDAN FANİ OLUP HAKK'IN BEĞENDİĞİ VASIFLARLA DONANMAK.....	165
E.	İNSÂN-I KÂMİL'İN GÖLGESİNDE GÖLGELENMEK.....	168
F.	EHLULLÂH'IN TAVSİYE VE NASİHATLARINA UYMAK	171
G.	RUHUNU DÜNYANIN GAM VE KEDERİNDEN KORUMAK	172
H.	HAKK'IN TAKDİRİNE KARŞI BOYUN EĞMEK VE SIKINTILARA SABRETMEK.....	174
İ.	DÜNYA BAĞLARINI KOPARIP MÂNÂ ÂLEMİNE YÖNELMEK	179
J.	RIZIK KONUSUNDA HAKK'A TEVEKKÜL ETMEK	180
K.	GÜNAHLARA TEVBE EDİP GÖZYAŞI DÖKMEK	181
L.	ÂHİRET HAYATI İÇİN HAZIRLIKLILIK OLMAK	183
	SONUÇ	185
	BİBLİYOGRAFYA	189

ÖNSÖZ

Tasavvuf, doğduğu zamandan beri, pratik ve teorik olarak işlerliğini, canlılığını ve dinamikliğini sürdürmekte ve hem halkın hem de havâssın ilgi odağı olmaktadır. Tasavvufun bir yaşam biçimi olarak hayatın içinde daima tutunabilmesinin, başlıca iki sebebi vardır: Birinci sebep, tasavvufun “insan”ı yani, Allah’ın halifesini imar etme çabasında olması; ikinci ve en önemli sebep ise, tasavvufun insanı imar etme çabasını Kur’an ve Sünnetten beslenerek sürdürmesidir.

Tasavvufun en büyük gayesi, insanın halifelik sıfatına yakışır bir biçimde kemâlâta erişmesini sağlamaktır. Bu durumda bu gayeye ulaşmak için tasavvufun en önemli konularından ikisini şöyle ifade edebiliriz: a) Nefisle Mücâhede b) İnsanın dünya karşısındaki tutumu. Buna göre tasavvuf, dünya hususunda bir duruş biçimi, hayatın akışı içinde ve dünyanın aldatıcılığına rağmen; “aşkın olan”ı bilme, keşfetme ve “aşkın olan”a ulaşma çabasıdır. Bir diğer açıdan tasavvuf, Allah’ın halifesi olarak insanın ontolojik duruşunu; yani insanın dünyadaki varlığının ne anlama geldiğini ve insanın dünyayla olan ilişkisinin nasıl olması gerektiğini irdeler. Bunu yaparken, dünyayı öteleyerek arka plana itmediği gibi, dünyayı içselleştirerek hayatın merkezine de yerleştirmez. Ancak insanın dünya ile ukbâ arasında denge kurması gerektiğinin altını çizer.

Derinlikli düşünebilen hemen her insan, hayatın anlamı üzerine zaman zaman zihin yormaktadır. Mesleği, fikirleri, şartları ne olursa olsun, bütün insanlarda hayatını anlamlı kılmak, insanlar tarafından anlaşılma, önemsenme ve dünyada âtil olmaktan kendini uzak tutmak gibi bir çaba vardır. Aslında bu çabanın temelinde yatan en büyük sebep, insanın içinde saklı duran “halifelik” ruhudur. Çünkü Cenâb-ı Allah halifelige lâyık bularak insanı yaratmış ve yine insanı bu yönü ile diğer canlılardan üstün bir konuma yerleştirmiştir. Bu konumlandırma sebebiyle yeryüzündeki bütün canlılar insana hizmetçi kılınmış ve insan da Allah’ın kulu ve halifesi olarak; Allah’ı bilmekle, tanımakla mükellef kılınmıştır. Söz konusu bu hiyerarşi sebebiyle, her insan bilerek veya bilmeyerek

hayatında bir arayış ve bir sorgulama içindedir: Hayat, kimileri için refah içinde yaşamak; kimileri için mutluluğu yakalamak; kimileri için ise ilahi olanı, hakikati kavramaktır.

Hayatı anlamlı kılabilmek için nasıl yaşamalıyız sorusu bir bilmece ise, bu bilimcenin cevabı, ancak ilâhî olana/kutsal olana yaslanmakla bulunabilir. Yine anlaşılan odur ki, hayatın ne olduğu, ancak insanın niçin varlık alemine/var görünen aleme geldiği, niçin ete-kemiğe büründüğü sorusuna cevap bulmakla çözülecektir.

Sûfiler, dünya hayatını anlamlandırma ve yorumlama hususunda, kendilerine özgü bakış açılarıyla ün yapmışlar, insanlığa ışık tutmuşlardır. Biz de bu çalışmamızda büyük bir sufi olan Mevlânâ'nın önemli eserlerinden *Mesnevî*'yi konu edindik. Mevlânâ söz konusu eseriyle hayatı nasıl anlamlı kılacağımız hususunda bize ışık tutar, yolumuzu aydınlatır. Ona göre her insanın dünyaya dâir bir hikâyesi vardır ve kulluk şuurunu özümsemiş herkesin hikâyesi Allah katında ayrı bir öneme sahiptir. Bu açıdan Mevlânâ bir sufi, bir âlim, bir mütefekkir olarak bizi bilinçli olmaya, O'nu bilmeye/tanımaya davet eder. Bize hakikate giden yolları işaret eder ve bizi O'nu keşfetmeye çağırır.

Bununla birlikte çalışmamızdan kısaca bahsetmek gerekirse; bu çalışmamız ayrı başlıklar altında beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak dünya kelimesinin kökenini, dünyanın ilk yaratılışını, niçin yaratıldığını ve dünyanın yaratılmasının Mevlânâ'ya göre ne anlama geldiğini aktarmaya çalıştık.

İkinci bölümde genel olarak dünya hayatıyla ilgili âyet ve hadisleri konu edindik. Buna ilaveten sufilerin dünya hayatıyla ilgili görüşlerini ve *Mesnevî*'de geçen dünya hayatıyla ilgili tanımlamaları inceledik.

Üçüncü bölümde genel olarak canlıların, özel olarak ise insanların dünya hayatındaki konumlarını aktarmaya çalıştık. İnsanın dünyaya tek cevher halinde yayılmasını, alinyazısını, doğumdan ölüme geçirdiği safhaları ve Allah'a giden yolda insanın önündeki dünyevî engelleri ifade etmeye çalıştık.

Dördüncü bölümde dünya hayatı karşısında Allah'ın seçkin kullarının tutumlarına ve ehli dünya ile Allah'ın seçkin kulları arasındaki ilişkiye yer verdik.

Son bölüm olan beşinci bölümde ise, insanoğlunun neler yaparak hayatını anlamlı ve değerli kılabileceğini, insanın “elest bezmi”ndeki sözleşmeye sadık kalabilmesi için nasıl yaşaması gerektiğini açıklamaya çalıştık.

Son olarak çalışmam boyunca fikirleriyle bizi aydınlatan ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Dilâver Gürer’e, hocam Yrd. Doç. Dr. Hülya Küçük’e ve çalışmamı kontrol ederken yardımlarını esirgemediği için Dr. Mustafa Genç’e teşekkürü borç bilirim.

Abdullah KUŞLU

KONYA -2006

KISALTMALAR

- a.c. : Azze ve celle
a.g.e. : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makâle
a.s. : aleyhi's-selâm
a.y. : aynı yer
b. : bin
bk. : bakımız
by. : beyit no
c. : cilt
D.İ.A. : *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*
h. : hicri
haz. : hazırlayan
Hz. : Hazret-i
m. : milâdi
m.ö. : milattan önce
n. : Dipnot
ö. : ölümü
s. : sayfa
s.a.v. : Sallallâhu aleyhi/aleyhim ve sellem
tah. : tahkik eden
terc. : tercüme eden
ts. : tarihsiz
v. : vefâtı
vb. : ve benzeri
vd. : ve devamı
vs. : vesâire
y.y. : yüzyıl

GİRİŞ

**MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ'NİN HAYATI,
ŞAHSİYETİ, FİKRİ YAPISI ve ESERLERİ**

I. HAYATI ve ŞAHSİYETİ

Mevlânâ, 6 Rebûlevvel 604'te (30 Eylül 1207) Belh'de dünyaya gelmiştir.¹ *Mesnevî*'nin girişindeki kayda göre, adı Muhammed b. Hüseyin el-Belhî'dir. Lakâbı Celâleddîn olup, 'efendimiz' anlamına gelen 'Mevlânâ' unvanı ise, kendisine gösterilen saygı ve sevgiyi ortaya koymak ve onun değerli bir şahsiyet olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Diğer yandan Anadolu'ya nisbetle 'Rûmî, Mevlânâ-î Rûm, Mevlânâ-î Rûmî'; müderris olduğu için, 'Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm'; doğum yerine izafeten ise, Belhî olarak da anılmaktadır.²

Bahâeddin Veled'in Belh'ten ayrılış sebebi ve Mevlânâ'nın Konya'ya geliş tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda değişik rivayetler vardır. Ancak Bahâeddin Veled'in Belh'ten ayrıldığı sırada Mevlânâ'nın beş yaşında olma ihtimali yüksektir.³ Bahâeddin Veled'in Belh'ten sonraki yolculuğu hususunda da değişik rivayetler olmakla birlikte,⁴ onun Konya'ya gelişi 618 /1221 tarihine tekâbül etmektedir.⁵

Mevlânâ, Konya'ya gelmeden önce Larende (Karaman)'da bir süre kalmış ve orada on yedi veya on sekiz yaşlarında Şerafeddin Lâlâ olarak bilinen Semerkanlı bir âlimin kızı olan Gevher Hatun'la evlenmiştir. Bu evlilikten Sultan Veled ve diğer oğlu Alâeddin dünyaya gelmiştir.⁶ Gevher Hatun'un vefatından sonra evlenmiş olduğu Kirâ (Kerrâ, Gerâ) Hatun'dan ise, Muzafferüddîn Âlim Çelebi ve Melike Hatun dünyaya gelmiştir.⁷

Küçük yaşlardan itibaren, Sultânü'l-Ulemâ unvanıyla anılan babası Bahâeddin Veled'ten (ö.628/1231) tasavvufî açıdan etkilenmiş olan Mevlânâ, yine

¹Eflâkî, Ahmed, *Menâkibu'l-arifin, Âriflerin Menkıbeleri*, terc. Tahsin Yazıcı, İstanbul-1995, c. I, s. 242.

² Öngören, Reşat, "*Mevlânâ Celâleddîn-î Rûmî*", DİA, Ankara -2004, XXIX/441.

³ A.y.

⁴ Bk. Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Mevlânâ Celâleddîn*, İstanbul -1985, s. 40 vd.; Öngören, a.g.m., s. 441-442.

⁵ Öngören, a.g.m., s. 442.

⁶ A. y. Ayrıca bk. Gölpınarlı, a.g.e., s. 45.

⁷ Öngören, a.g.m., s. 442.

çocukluk ve gençlik yıllarında, babasının yakın ilişkisinden dolayı Kübreviyye Tarikatı'nın gölgesinde yetişmiştir.⁸

Babasının vefatından sonra Mevlânâ'nın terbiyesi ile Burhâneddîn-i Tirmîzî (ö.639/1241) ilgilenmiştir.⁹ Coşkun bir sûfî olduğu için 'Fahru-l-Meczûbîn' lâkabıyla övülen,¹⁰ Burhâneddîn-i Tirmîzî Mevlânâ'ya dokuz yıl mürsitlik etmiş, onu hemen tutuşmaya hazır bir çıra hâline getirmiştir.¹¹

630/1233 yılında Mevlâna'nın Burhâneddîn-i Tirmizi ile bir yolculuğa çıktığı anlaşılmaktadır. Birlikte Konya'dan Kayseri'ye kadar gitmişler, Burhâneddîn-i Tirmizi orada kalmış, Mevlana ise Halep'e gitmiştir. Halep'te birkaç medresede ders gördükten sonra Şam'a geçmiş, Mukaddemiyye Medresesine yerleşmiştir. Sipehsâlâr Mevlânâ'nın başta Arap Dili ve Edebiyatı, Lügat, Fıkıh, Tefsir ve Hadis gibi ilimlerin yanında aklî ve naklî ilimlerden icazet aldığını ve onun Şam'da Muhyiddin İbnü'l -Arabî, Sa'deddîn-î Hammûye, Osmân-ı Rûmî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Sadreddîn-i Konevî ile uzun müddet sohbet ettiğini bildirir.¹² Mevlânâ Şam'da bir süre kaldıktan sonra Konya'ya dönmüş¹³ ve Burhâneddîn-i Tirmîzî'nin vefatından sonra başta fıkıh olmak üzere İslâmî ilimler üzerine dört yıl kadar ders vermiştir.¹⁴

Mevlânâ, Burhâneddîn-i Tirmîzî'nin vefatından beş yıl sonra halk arasında Şems-i Perende (Uçan Şems) lâkabıyla anılan Şems-i Tebrîzî (ö.645/1247) ile Konya'da karşılaşmıştır. Kaynaklarda Şems-i Tebrîzî'nin soy şeceresi ve nerede doğup büyüdüğü ile ilgili çok fazla bilgiye rastlamak mümkün değildir. Bununla birlikte O'nun Tebriz şehrinde sepet ve zenbil örücüsü Ebû Bekr-i Tebrîzî'nin müridi olduğu¹⁵ ve derin melâmet anlayışından kaynaklanan coşkun tavırlarıyla

⁸ Cebecioğlu, Ethem, "Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlâna'nın Anlaşılmasındaki Rolü-Metodolojik Bir Yaklaşım", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (Mevlânâ Özel Sayısı), Ankara- 2005, sayı XV, s. 32.

⁹ A.y.

¹⁰ Gölpınarlı, a. g. e., s. 46.

¹¹ Kabaklı, Ahmet, *Mevlânâ*, İstanbul -1984, s. 26.

¹² Öngören, a. g. m., s. 442.

¹³ A.y.

¹⁴ Cebecioğlu, a.g.m., s. 34.

¹⁵ Eflâkî, a. g. e, c. I, s. 254.

halk nazarında dikkat çektiği bilinmektedir.¹⁶ Mevlânâ, Şems ile karşılaşmasından sonra, medresedeki derslerini ve müridleri irşad işini bir yana bırakmış, halkla tamamen ilgisini kesip, bütün zamanını onunla sohbet ederek geçirmeye başlamıştır.¹⁷ Artık Mevlânâ, ders halkaları ve ilmî münâzaralarla meşgul olmak yerine, semâ ederek coşkun ve cezbeli bir yaşayış içindedir.¹⁸

Mevlânâ'nın hemen hemen bütün zamanını Şems ile birlikte geçirmesi ve halkla çok fazla ilgilenememesi; halkın Şems'e karşı kıskançlık duymasına ve ona olumsuz tavır takınmasına sebep oldu. Halkın kendisine olumsuz duygular beslediğini ve önyargılı yaklaştığını hisseden Şems-i Tebrîzî 21 Şevval 643 (9 Mart 1246) Perşembe günü¹⁹ Konya'yı sessizce terk etmek durumunda kaldı. Şems'e içli mektuplar yazan²⁰ Mevlânâ Şems'in Şam'da olduğunu öğrenince onu getirmesi için Sultan Veled'i Şam'a gönderdi.²¹ "On beş ay ayrılıktan sonra Şam'dan tekrar Konya'ya dönen Şems, bazı rivayetlere göre artan tepkiler sonucu bu kez öldürülmüştür."²² Şems'in öldürülmesi 5 Şaban 645 (5 Aralık 1247) tarihine tekabül etmektedir.²³

Bir müddet sonra Şems'in vefatını kabullenen Mevlânâ, önceleri Şems'e beslediği sevgi ve muhabbeti bu sefer Kuyumcu Selâhaddin'e (ö.657/1258) beslemeye başlamıştır. Kuyumcu Selâhaddin ümmî olmakla birlikte; Mevlânâ'ya müşidlik eden Burhâneddin-i Tirmîzî'den (ö.639/1241) feyz almış ve Şems'in sevgisini kazanmış olup riyâzâta düşkünlüğüyle tanınan birisiydi.²⁴ Ancak on yıllık bir zaman diliminden sonra, Selâhaddîn bir hastalığa yakalanmış ve Aralık

¹⁶ Cebecioğlu, a.g.m., s. 35.

¹⁷ Öngören, a. g. m., s. 443.

¹⁸ Cebecioğlu, a. g. m., s. 36.

¹⁹ Eflâkî, a. g. e., c. I, s. 258.

²⁰ Öngören, a.g.m., s. 443.

²¹ Gölpınarlı, a. g. e., s. 79.

²² Cebecioğlu, a.g.m., s. 37.

²³ Gölpınarlı, a.g.e., s. 85.

²⁴ Gölpınarlı, a.g.e., s. 108-109.

1258'de vefat etmiştir.²⁵ Mevlânâ, Selâhaddîn'in vefatından sonra, hilafet makamına Hüsameddin Çelebi'yi (ö.682/1284) geçirmiştir.²⁶

“Mevlânâ Hüsameddin Çelebi'nin hilafet makamına geçişinden, Sultan Veled'e (ö.711/1312) göre on, Sipehsalar'a göre dokuz yıl sonra rahatsızlanarak 5 Cemâziyelâhir 672 (17 Aralık 1273) tarihinde vefat etti.”²⁷ Cenaze namazı, taşınması, defnedilmesi her din ve zümreden halkın katıldığı bir törenle gerçekleşti. Mevlânâ vasiyet etmiş olduğu halde Sadreddîn-i Konevî'nin ağlamaktan namazı kıldırmadığı ve bunun üzerine namazı Kadı Serâceddin'in kıldırıldığı bilinmektedir.²⁸ “Cenazesinde ağlayıp feryat edilmemesini vasiyet etmesi ve öldüğü günü kavuşma vakti olarak tanımlaması sebebi ile ölüm gününe “şeb-i arûs” (düğün gecesi) denmiş ve ölüm yıldönümleri bu adla anılagelmiştir.”²⁹

II. ESERLERİ

1- *Dîvân-ı Kebîr*: “Gazellerden ve rubâilerden meydana gelen eser çok geniş hacme sahip olduğundan *Dîvân-ı Kebîr*, gazellerde genellikle Şems, Şems-i Tebrîzî mahlasları kullanıldığından *Dîvân-ı Şems*, *Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî* adıyla anılmaktadır.”³⁰ Mevlânâ'nın şiirlerinden oluşan bu büyük dîvânın basma nüshasında Mevlânâ'ya ait olmayan şiirler de vardır.³¹

“*Dîvân-ı Kebîr*'i; R. A. Nicholson İngilizce'ye, Mithat Baharî Beytur ve Abdülbaki Gölpınarlı Türkçe'ye tercüme etmişlerdir. *Dîvân*'da yer alan rubâiler, *Dîvân-ı Rubâiyyât* adıyla ayrı bir kitap haline getirilmiş, birkaç kere Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bütün rubâileri (1765 rubâî) içine alan tercüme de Abdülbaki Gölpınarlı'ya aittir.”³²

²⁵ Kabaklı, a. g. e., s. 61.

²⁶ Öngören, a.g.m., s. 444.

²⁷ Öngören, a.g.m., s. 444-445.

²⁸ Kabaklı, a.g.e., s. 84.

²⁹ Öngören, a. g.m., s. 445.

³⁰ Öngören, a.g.m., s. 446.

³¹ Gölpınarlı, a. g. e., s. 269.

³² Yeniterzi, Emine, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, Ankara -1997, s. 39.

2- *Mesnevî*: Birçok Dünya diline çevrilmiş ve şerh edilmiş olan³³ “*Mesnevî*, tasavvufî düşüncenin bütün konularını içermekte ve İslâm kültürünün en önemli eserleri arasında sayılmaktadır.”³⁴ Anadolu’da *Mesnevî*’nin ilk mütercimi Gülşehrî olmakla birlikte Süleyman Nahîfî tarafından ise ilk tam Türkçe manzum tercümesi yapılmıştır. En çok kullanılan tercümesi Veled İzbudak’ın Veleğî nüshasına dayandırdığı çevirisidir. Abdülbaki Gölpınarlı tarafından gözden geçirilen ve eklemeler yapılan eser Maarif Velâleti tarafından basılmıştır.³⁵

Mesnevî’nin Anadolu’da ilk tam şerhi Farsça olarak Gelibolulu Muslihuddin Mustafa Efendi tarafından yapılmıştır. Türkçe şerhlerin içinde İsmâil Rusûhî Ankaravî’nin Mecmûatü’l-letâif adlı şerhi en muteber olanıdır. Abdülmecid Sivâsî’nin 1328 beyitlik, İsmâil Hakkı Bursevî’nin 738 beyitlik, Âbidin Paşa’nın birinci cildi ihtiva eden şerhi olmakla birlikte Ahmed Avni Konuk’un şerhi tam şerhtir. Tâhirülmevlevî’nin (Tahir Olgun) ilk dört cilt ile beşinci ciltten 1000 beyit kadar şerh edebildiği ve kalanını Şefik Can’ın şerhettiği eser ise 18 cilt halinde basılmıştır. *Mesnevî* şerh geleneğinin son halkası ise Abdülbaki Gölpınarlı’nın şerhidir.³⁶

“*Mesnevî*, Mevlânâ’nın hayatının bir semeresi olduğundan ve didaktik bir gaye güdüldüğünden, sûfinin seyr-u sülûkuna ve geçirdiği manevî tekâmül mertebelerine dair içeriği ile dikkat çekmektedir.”³⁷

3- *Fîhi Mâ Fîh*: Kendisi hayatta iken oğlu Sultan Veled veya bir başka müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin vefatından sonra derlenmesinden meydana gelen eserin dili,³⁸ halk Farsça’sıdır ve hiç tekellüf yoktur.³⁹ Altmış bir bölümden oluşan bu eserin Türkçe’ye tercümesi Meliha Anbarcıoğlu tarafından yapılmıştır.⁴⁰

³³ Gölpınarlı, a.g. e., s. 268.

³⁴ Öngören, a.g.m., s. 447.

³⁵ Ceyhan, Semih, “*Mesnevî*”, DİA., Ankara-2004, c. XXIX, s. 330.

³⁶ Ceyhan, a. g. m., s. 331.

³⁷ Cebecioğlu, a. g. m., s. 39.

³⁸ Öngören, a.g.m., s. 447.

³⁹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 271.

⁴⁰ Yeniterzi, a. g. e., s. 39.

4- *Mecâlis-i Seb'a*: Mevlânâ'nın vaaz ve sohbetlerinden oluşan eserde konuyla ilgili ayet ve hadislerin yanında Senâî, Attâr gibi şairlerin şiirlerine de yer verilmiştir.⁴¹ Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi'ndeki nüshası esas alınarak Feridun Nafiz Uzluk tarafından iki defa neşredilmiştir. Ayrıca Mevlânâ Müzesi'ndeki nüshası esas alınarak Tefvik Sübhânî tarafından neşredilmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı bu nüshayı esas alarak Türkçe'ye çevirisini yapmıştır.⁴²

5- *Mektûbât*: Bu eserde Mevlânâ'nın farklı sebeplerle çeşitli kimselere yazdığı mektupları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı yakınlarına, çocuklarına ve müridlerine gönderdiği mektuplardır. Çoğu ise yöneticilere yazılmıştır.⁴³ İlk kez Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüsha esas alınarak Feridun Nafiz Uzluk tarafından neşredilmiş olan eserin en güvenilir olanı Tefvik Sübhânî'nin Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki 751 (1350) tarihli nüshayı esas alarak yaptığı neşirdir. Abdülbaki Gölpınarlı değişik kütüphanelerdeki altı nüshayı karşılaştırarak eseri Türkçe'ye çevirmiştir.⁴⁴

Evrâd-ı Kebîr ve Evrâd-ı Sagir-i Hazret-i Mevlânâ adıyla bir arada basılan küçük ve büyük olmak üzere iki evrâd daha vardır ki bazı dua ve süreleri ihtiva edip Mevlânâ'ya nisbet edilmektedir. Traşnâme, Aşknâme, Risâle-i Âfâk-u Enfüs gibi bazı manzum eserlerle birlikte Risâle-i Akâid, Âfâk-u Enfüs, Hâbnâme gibi bazı mensur eserler de Mevlânâ'ya nisbet edilmekle birlikte bu eserlerin muhtevâ açısından Mevlânâ'ya aidiyeti de şüphe taşımaktadır.⁴⁵

III. FİKRİ YAPISI

Mevlânâ'nın düşünce ve fikirlerini sağlıklı bir şekilde anlayabilmek ve irdeleyebilmek için öncelikle vurgulanması gereken şu olmalıdır: "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, her şeyden önce müslüman bir mutasavvıftır. Şâir, edip,

⁴¹ Öngören, a.g.m., s. 447.

⁴² Öngören, a. g. m., s. 447.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bk. A.y.

⁴⁴ A.y.

⁴⁵ A.y.

musikîşinas, müderris gibi vasıfları da bu iki temel vasfı takip etmektedir.”⁴⁶ Bu açıdan onun dînî-tasavvufî fikirlerinin temel kaynağının Kur’an ve sünnet olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

Mevlânâ’nın düşünce dünyası son derece derinliklidir. Çünkü “O tefekkürü; din, ilim, felsefe ve tasavvuf süzgecinden geçirmiş; îman ve sevgi potasında eritmiş; neticede kelâm ilminin tartışmalarına çözüm bulan, ehl-i sünnet inancına uygun, zaman ve mekânla aşınmayan sağlam bir tefekkür sistemi ortaya koymuştur.”⁴⁷ Bu sebeple onun düşünce dünyası ayrı bir inceleme ve çalışma gerektirmektedir. Ancak biz çalışmamız gereği onun düşüncelerine kısa maddeler halinde değinmeyi uygun buluyoruz:

1. **Aşk:** Mevlânâ’ya göre aşk, mahlûkatın yaratılışının temel sebebi ve hayatın özüdür. Şayet aşk olmasaydı yeryüzünün âhengi bozulur, düzeni altüst olurdu. Bu sebeple aşkın en ileri noktası olduğu için Allah aşkı her şeyin önünde gelmektedir. Mâdemki varlığın mayası aşktır, aşkın en ileri noktası olan Allah aşkı ve muhabbeti her şeyin üzerinde bir değere sahiptir.⁴⁸ Mevlânâ’ya göre insanlar kibir, kıskançlık vb. kötü huylardan yalnızca ilâhî aşkla kurtulabilirler.

2. **İnsan:** Mevlânâ’ya göre insan yaratılmışların içinde en değerli varlıktır. Çünkü insan meleklerin bile vâkıf olmadığı ilimlerle donatılmış⁴⁹ ve yeryüzünde Allah’ın halifesi olarak yaratılmıştır. Nitekim Cenâb-ı Hak; “Andolsun ki, biz insanı üstün kıldık.”⁵⁰ âyetiyle insanoğlunun bu üstünlüğünü vurgulamıştır.⁵¹ “Madde itibâriyle çok zayıf olan insan, mânâ itibâriyle muazzam bir kudrete sahiptir ve bu kudret madde üzerinde tasarruflar yapar.”⁵²

3. **İlim:** Mevlânâ ilme çok büyük değer verir. Ancak Mevlânâ’nın değer verdiği ilim insanı Hakk’a götüren ilimdir. Ona göre insana yaratılış gayesini hatırlatmayan ilim; ilim değildir.

⁴⁶ Arpağuş, Sâfi, “Bir Mürşid-i Kâmil Portresi: Mevlânâ Celâleddîn Rûmî”, *Keşkûl Sûfi Gelenek ve Hayat*, İstanbul -2004, sayı I, s. 9-11.

⁴⁷ Yeniterzi, a. g. e., s. 43.

⁴⁸ Yeniterzi, a. g. e., s. 48.

⁴⁹ Bakara, 2/31.

⁵⁰ İsrâ, 17/70.

⁵¹ Yeniterzi, a. g. e., s. 43-44.

⁵² Tarlan, A. Nihat, “Mevlânâ’nın Dünyası”, *Keşkûl Sûfi Gelenek ve Hayat*, İstanbul- 2004, sayı I, s. 13.

4. **Şiir:** Büyük bir sufi, büyük bir mütefekkir olarak bilinen Mevlânâ aynı zamanda iyi bir şâirdir. Ancak o kendini bir şâir olarak kabul etmemekte ve şiire yönelmesinin asıl sebebini şiirin Anadolu’da kabul görmesiyle açıklamaktadır.⁵³ Bilinmesi gereken bir husus da Mevlânâ’nın şiiri daha çok bir eğitim aracı olarak kullandığı ve öğütlerini şiirin altın tepsisi içinde sunduğu hususudur.⁵⁴

5. **Semâ:** Mevlânâ’ya göre semâ, ruhu kuvvetlendiren bir nizam ve intizam dâiresidir. Semâda edep ve erkan, hendese ve âhenk vardır. Semâda herhangi bir oyundaki başıboşluk ve kaos bulunmaz. Gökyüzünde milyonlarca yıldız, gezegen nasıl nizam ve intizam içinde birbirleri etrafında dönmekte ise semâzenler de aynı nizam ve intizam içinde dönmektedirler.⁵⁵

6. **Akıl:** Mevlânâ aklı, küllî ve cüz’î akıl olmak üzere ikiye ayırır. Küllî akıl, mutlak varlığın zuhuru olup Hakikat-ı Muhammediye olarak isimlendirilen akıldır. Cüz’î akıl ise insanın ferdi akıldır.⁵⁶ Küllî akıl her şeyi bilen, ortaya çıkarandır. Küllî akıl öğretmendir, cüz’î akıl ise her zaman ve zeminde öğrenmeye muhtaçtır.⁵⁷ Mevlânâ zaman zaman cüz’î aklı övmekle birlikte, Allah’a akıl ve kıyasla ulaşmanın mümkün olmayacağını vurgular. Ona göre Allah’a ulaşmanın yolu aşktan geçmektedir.⁵⁸

7. **Ahlâk:** Mevlânâ bir toplumun fertlerinin huzurlu ve mutlu olması için güzel ahlâkla donanması gerektiğini belirtir. Ancak insan üzerindeki tesirlerinin yansımaları için, güzel ahlâk insanın özüne, kalbine yerleşmeli ve gösterişten arınmış olmalıdır. Bunun için de hırs, kıskançlık, kibir, yalan, haset v.b. kötü huyların terkedilmesi zaruridir.⁵⁹

8. **İbadet:** İslâmın temel prensiplerine son derece bağlı olan Mevlânâ, insanın yaratılış gayesini; “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye

⁵³ Gölpınarlı, a. g. e., s. 249.

⁵⁴ Yeniterzi, a. g. e., s. 31.

⁵⁵ Kabaklı, a. g. e., s. 102-103.

⁵⁶ Kabaklı, a. g. e., s. 112.

⁵⁷ Yeniterzi, a. g. e., s. 55.

⁵⁸ Kabaklı, a. g. e., s. 110.

⁵⁹ Yeniterzi, a. g. e., s. 66.

yarattım.”⁶⁰ âyetiyle ele almaktadır. Bu durumda insanın yaratılmasındaki temel gaye Allah’a kulluk etmektir. Allah’â inanmanın ve Allah’ı sevmenin en bariz göstergesi ise ibadetlerdir. Bununla birlikte Mevlânâ’ya göre Hakk’a ibadet edilmesi kadar önemli olan bir husus da ibadetin samimiyet ve ihlastan yoksun olmamasıdır.⁶¹

9. Kader-İrâde: Kelam ilminin konusu olan kader-irâde konusu her zaman tartışılmalıdır. Bu hususta bazıları insanın fiillerinde ihtiyarının olmadığını, dolayısıyla insanın yaptıklarından sorumlu olmayacağını öne sürmüşlerdir ki, bu fikri taşıyanlara cebrî denilmiştir. Bunun aksine insanın bütün fiillerinde ihtiyar söz konusu olduğunu kabul edenler de her şeyin insanın elinde olduğu inancına kapılarak kaderi inkâr etme durumuna gelmişlerdir. Mevlânâ kader ve irâde konusunda ifrat ve tefrite düşmeden ortaya yolu tutmuş, hem insanın fiillerinde ihtiyarın söz konusu olduğunu hem de ilâhî takdirin varlığını savunmuştur.⁶²

Sonuç itibâriyle Mevlânâ’nın Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin fikirlerinden etkilenip etkilenmediği hep tartışıla gelmiştir. Bazıları İbnü’l-Arabî ile Mevlânâ’nın düşünce sistemini iki farklı kutup diye takdim ederken; bazıları da İbnü’l-Arabî’nin irfan ehline hitap eden fikirlerini Mevlânâ’nın halkın seviyesine indirgeyerek anlaşılır kıldığını savunmuş; bir kısım da İbnü’l-Arabî’nin Mevlânâ üzerinde kısmen etkisi olduğundan söz etmiştir.⁶³

⁶⁰ Zâriyât, 51/56.

⁶¹ Yeniterzi, a. g. e., s. 69.

⁶² Yeniterzi, a. g. e., s. 75.

⁶³ Öngören, a.g.m., s. 445.

I. BÖLÜM

DÜNYANIN YARATILMASI VE YARATILMASININ HİKMETLERİ

I. DÜNYANIN YARATILMASI

Dünya, “yakın olmak” anlamındaki “dünüv” kökünden türemiş bir kelimedir ve “en yakın” anlamına gelen “ednâ” kelimesinin müennesidir. “Kur’an’da âhiret ve âhiret hayatının karşılığı olmak üzere çok defa, ‘yakın hayat’ anlamındaki el-hayâtü’-d-dünyâ tamlamasında hayat kelimesinin sıfatı olarak, bazen de belirli şekliyle isim olarak kullanılmıştır. Kur’an’da yer ve yeryüzü için arz kelimesi kullanılmış, şu anda yaşanan hayata ‘el-hayâtü’-d-dünyâ, âcile, ûlâ’; sonraki hayata ‘ukbâ, dârü’l-karâr’ gibi isim ve sıfatlar da

verilmiştir. Böylece Kur'an-ı Kerim'de arz coğrafî, dünya ise dinî ve ahlâkî bir terim olarak yer almış; dünya kötülenir veya hafife alınırken kozmik varlığı değil burada sürdürülen ve âhiret kaygısını geri planda bırakan hayat tarzı kastedilmiştir. Dünya sahih hadislerde de bu anlamda kullanılmıştır.”⁶⁴

“Yeryüzü ile burada yaşanan hayat arasında yakın bir ilişki bulunduğu zamanla dünya kelimesi sıfat olma özelliğini kaybederek yerkürenin ismi haline gelmiş ve ‘ay altı varlık alanı, bu âlem, güneş sistemindeki gezegenlerden biri, yer küresi’ şeklinde tarif edilmiştir.”⁶⁵ Bu sebeple “yerküre” olarak sufilerin nazarında ve *Mesnevî*'de dünyanın yaratılmasının ne anlama geldiğine kısaca değinmekte fayda görüyoruz.

İslâmî-Tasavvufî kanaate göre hiçbir şey yaratılmadan önce ezelde sadece Allah vardı. “Fakat yer, gök, zaman, mekân, hülâsa hiçbir şey yaratılmamıştı. Yalnız varlıkların âyân-ı sâbitesi, yâni ne şekilde yaratılacağı, taslağı, planı Allah'ın indinde vardı. Sonra, zaman, mekân v.b. eşya yaratıldı. Zamansızlıktan zaman, mekânsızlıktan mekân yaratıldı”⁶⁶ diğeri bir deyişle:

“Allah bildiğini ortaya koymadıkça, âdeta ilahi tasavvur, ilahi plan olan âyân-ı sabiteyi meydana çıkarmadıkça da, cihana doğurma dert ve zahmetini vermedi.”⁶⁷

İşte Mevlânâ'nın nazarında dünyanın yaratılması; mahlûkâtın âyân-ı sâbitesinin meydana çıkması, Allah'ın bildiği şeyleri apaçık ortaya dökmesi anlamına gelmektedir. Buna göre:

“Ey kurtuluş yolu, kurtuluş çâresi arayan kişi! Gözünü mekânsızlığa, yâni zamandan da,
mekândan da münezzeh olan Allah'a çevir. Ölmek üzere olan bir adamın gözü nasıl rûhuna çekilir onu izlerse, sen de öyle yap.
Bu dünya cihetsizlik âleminden meydana gelmiştir. Bu dünyaya “lâmekan” (=yersizlik) âleminde muvakkat bir yer verilmiştir.

⁶⁴ Uludağ, Süleyman, “*Dünya*”, DİA, İstanbul-1994, X/ 22.

⁶⁵ A. y.

⁶⁶ Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, İstanbul- 2003, c. I-II, s. 307, n. 334.

⁶⁷ Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, terc. Şefik Can, İstanbul- 2003, c. I-II, s. 332, by. 995.

Daha dünyada iken Allah'ı bulmak ve Allah'ın en yakını olmak istiyorsan, var gibi görünen bu hayal âleminden, bu fânî âlemden, bize yok gibi görünen mânâ âlenine, sonsuzluk âlemine geri dön.

Bize yok gibi görünen, yokmuş gibi gelen o âlemden ürkme, korkma. Çünkü o yokluk mânâ âlemidir. Gelir yeridir. Kazanç yeridir. Şu var gibi görünen âlem ise, hayâl âlemidir. Madde âlemidir. Az çok masraf yeri, gider yeridir. Burada ömür harcanır.

Mademki Allah'ın yaratma yerinin, sanatının tezgâhı yokluktur; yokluktadır. Bu yüzdendir ki, yokluğun dışında olan şu varlık âleminde (=maddî âlemde) ne varsa hepsi değersizdir.”⁶⁸

Mevlânâ'ya göre her sanat, her hüner arazdan meydana gelir. Bir terzinin diktiği gömlek, bir aşçıbaşının yaptığı yemek, bir mühendisin inşa ettiği bina v.b. bir arazdan bir düşünceden meydana gelir. Bunun gibi dünya da yaratılmadan önce bir araz, bir düşünce olarak mevcuttu. Netice itibariyle dünyanın yaratılması da baştan sona küll-î aklın düşüncesinden ibarettir. Buna göre:

“Evlere köşklere bak, bunlar da yapılmadan önce, mühendisin zihninde, düşüncesinde masala benzerlerdi.

Hoşumuza gittiği için seyrettiğimiz, sofası düzgün, tavanı kapısı uygun bir şekilde yapılmış filan ev, mühendisin zihninde var idi.

Mühendisin zihnindeki o a'raz, o düşünce aletleri hazırladı. Ormanlardan kesilen direkleri

getirdi. Böylece ev yapılıp, meydana çıktı.

Her sanatın her hünerin aslı, temeli, mayası hayalden, a'razdan, düşünceden başka nedir?

Dünyanın bütün cezalarına bir maksat gütmeyen bak, hepsi de a'razdan başka bir şeyle meydana gelmemiştir.

Önce düşünce vardır. Sonra bu düşünce işe çevrilir. İşte kendini gösterir. Dünyanın kuruluşunu ezelden beri böyle bil. Yani kâinatı yaratan Allah, önce kâinatı yaratmayı irade buyurmuş, sonra icabına göre yaratmıştır.

Meyveler, önce gönül düşüncesinde tohum halindedir. Sonra meyve olarak meydana çıkar, görünür.

Sen bir işe girişip, bir meyve fidanı dikince, sonunda meyvenin meydana gelmesi yolunda ilk harfi okudun, yani ilk adımı attın.

Gerçi fidanın kökü, dalları, yaprakları, önce vardı. Ama, onların hepsi de, meyve vermek için var olmuşlardı. Bu sözler, bu söyleyişler hep a'razları anlatmak için; bu aslandan, bu kurttan bahsediş de öyle.

Bütün âlemler a'raz idi. ‘İnsanın ezelde anılmaz, bahsedilmez bir zamanda bulunduğu haberi, ona gelmedi mi?’ âyeti bu manayı bildirmek için geldi.

⁶⁸ *Mesnevî*, c. I-II, s. 307-308, by. 686-690. Mevlâna dünyanın hâdis olduğunu daha geniş bir biçimde, “bir mümin ile bir filozofun konuşmaları” başlığı altında ele almıştır. (Bk. a. g. e., c. III-IV, s. 582- 585, by. 2833-2880).

Bu a'razlar neden doğar? Şekillerden, suretlerden. Şekiller neden doğar? Düşüncelerden.

Aşlında bu dünya 'külli aklın' düşüncesinden ibârettir. Akıl padişaha benzer; şekiller, suretler onun elçileri, peygamberleri gibidir."⁶⁹

Sufilere göre dünyanın yaratılmasının sırlarından birisi de “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, halkı yarattım...”⁷⁰ hadisinde saklıdır. Bu hadis ile dünyanın dolayısıyla insanın yaratılmasının anlamını daha iyi anlayabiliriz. Çünkü mahlûkat yaratılmadan önce ezelde yalnızca O vardı. O bir hazinedi, ululuğunun ve rablığının gizliliğini bildirmeyi istedi. Bilinmezlik perdesini yırtarak güzelliğini ve sırlarını açığa vurmaya irade etti. Bu sebeple yeryüzünü sayısız nimet ve güzelliklerle donattı. Nasıl deniz coşmakla köpüğünü oluşturursa; Cenâb-ı Hak da bilinmeyi istemekle kâinatı yarattı. Nitekim Mevlana bu konuda şöyle demiştir.

“Deniz coşunca coşkunluğunu köpük halinde ortaya kor. Köpürüşü de: ‘Bilinmeyi sevdim, bilinmek istedim.’sırrımı açığa vurur.”⁷¹

“Oğlum, sen bütün dünyayı ağzına kadar ilimle, güzellikle dolu bir testi bil, Şanı ve kudreti pek yüce olan Allah, gizli bir hazine idi. Güzelliğinden, büyüklüğünden, hadsiz hesapsız büyüklüğünden ötürü gayb perdesini yırttı. Ve kara topraktan ibâret olan şu dünyayı sayısız varlıklarla, güzelliklerle, hesapsız nimetlerle doldurdu da göklerden daha parlak bir hale getirdi.

Gerçekten de Allah gizli bir hazine iken bilinmeyi istedi. Güzelliklerle dopdolu olduğundan coşup taşı ve toprağı atlaslar giyinmiş bir sultan gibi süsledi, donattı.”⁷²

İnsan, Cenâb-ı Hakk’ın gayp perdesini yırtıp dünyayı sayısız güzelliklerle, nimetlerle donatması karşısında sükût etmelidir. Çünkü söylenen her söz O’nun sınırsız kudreti ve büyüklüğü karşısında aciz kalacaktır. O’nun güzelliklerini kelimelerle ifade etmeye çalışmak boşuna çabalamak, boşuna yorulmaktır. O’nu anlatmak için sarfedilen her söz O’nu perdelemek demektir. “Cenâb-ı Hakk’tan, onun güzel eserlerinden bahsetmek, Hakk’ın kendi güzelliğini göstermekte olduğu pencereyi kapatmak gibidir. Bu hususta söz söylemek, O’nun hakikatini

⁶⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 329-330, by. 965-973, 976-978.

⁷⁰ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafa ve müzîli'l-ilbâs*, Beyrut- 1352, c. II, s. 132. Bu konuda ve bu hadis üzerinde yapılmış şerh vb. çalışmalarla ilgili bilgi için bk. Ögke, Ahmet, “Tasavvufta ‘Kenz-i Mahfî’ Düşüncesi ve Sofyalı Bâli Efendi (960/1553)’nin ‘Küntü Kenzen Mahfiyyen’ Şerhi Bağlamında Varoluşun Anlamı, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara- 2004, sayı XII, s. 9-24.

⁷¹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 392, by. 698.

⁷² *Mesnevî*, c. I-II, s. 170, by. 2860, 2862-2863.

göstermeye kalkışmak, o hiddet güneşini, o gerçek güzelliği gizlemek olur ki, buna imkân yoktur.”⁷³

A. Hakk'ın Sıfatlarının Yansıması Olarak Dünyanın Yaratılışı

“Hak Teâlâ dünyamızı, bütün zerâfet ve inceliğiyle ve artık bundan daha güzel olamayacak bir şekil ve görünüşte yaratmıştır.”⁷⁴ “Her şey Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecelligâhı olduğuna göre, min vechin her şey Hak'tır; ancak O mutlak olması hasebiyle kesretin arkasındaki vahdet, hakikat olması sebebiyle de her şeyin üstündedir, her şeyden münezzehtir. Hakk'a nisbetle halk, aynadaki suret, çekirdekteki ağaç, buhardaki buz v.b. gibidir.”⁷⁵ İnsan yeryüzünde her nereye bakarsa Allah'ın kudretine şahit olur. Her şey Hakk'ın varlığına işaretir. Gökyüzü, güneş, ay, yıldızlar, toprak hepsi ama hepsi O'nun sıfatlarının tecellisidir. Buna göre:

“Cenâb-ı Hak, gözleri ma'rifet nûru ile aydın olanlara, bu dünya evinin altı yüzünü, kendi âyetlerinin mazharı kıldı. Onlar nereye bakarlarsa Hakk'ı görürler!

⁷³ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 392, by. 699.

⁷⁴ İbn-i Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, terc. Selahaddin Alpay, İstanbul-1977, s. 18.

⁷⁵ Küçük, Hülya, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Konya-2004, s. 91.

Sufilere göre hakikatte varlık tektir. O da Allah'ın varlığıdır. Bizim yeryüzünde varlık olarak nitelendirdiklerimizin hepsi de hayallerden ve gölgelerden ibarettir. (Sufilerin bu konulardaki görüşleri için bk. Tahralı, Mustafa, “Vahdet-i Vücut ve Gölge Varlık”, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, III, (takdim yazısı), İstanbul- 1990, s. 9-63.)

Mevlânâ da aynı şekilde dünyanın yaratılışını ve Allah-kâinat-insan ilişkisini zaman zaman vahdet-i vücud konusuyla ilintilendirerek yorumlamaktadır. Örneğin Mevlânâ'nın şu ifadeleri Allah-kâinat-insan ilişkisini nasıl yorumladığına delil teşkil etmektedir: “Ey bizim canımıza can olan Rabbim, biz kim oluyoruz da, sana karşı ‘Biziz’ Diye ortaya çıkalım. Aslında bizler de, bizim varlığımız da birer ‘yoktan’ ibarettir. Allah'ım faniyi varmış gibi gösteren ‘Gerçek Varlık’ sende ibarettir.” (*Mesnevî*, c. I-II, s. 48, by. 601 vd.)

Ayrıca Abdülkâdir Geylânî'nin bu konudaki görüşleri için bk. Gürer, Dilâver, *Abdülkâdir Geylânî; Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul-2003, s. 99-100.

Bahâeddîn Nakşbend'in ve Nakşî ekolün bu konudaki görüşleri için bk. Tosun, Necdet, *Bahâeddîn Nakşbend; Hayatı, Görüşleri, Târikatı*, İstanbul- 2002, s. 351 vd.

Gözleri mânen aydın olanların hangi hayvana, hangi bitkiye bakarlarsa baksınlar, Rabbin güzelliğinin bahçelerinden mânevî gıdalar almalarını diledi. Bundan dolayı da Hak âşıklarına; “Nereye dönerseniz dönün, orada O’nun yüzü, O’nun sıfatı vardır.” diye buyurdu. Susar da bir bardak su içerseniz, suyun içinde de Hakk’ı görürsünüz! Fakat Hak âşığı olmayan kişi, suyun içinde kendisini, kendi sûretini görür! Âşık’ın varlığı Hak’ta fânî olursa, acaba âşık suda kimi görür? Ay nasıl suya akseder, suda görülürse, âşıklarda güzellerin yüzlerinde Hakk’ın güzelliğini görürler!”⁷⁶

Dünyadaki bütün güzellikler ve nimetler Hakk’ın sıfatlarının yansıması olduğu gibi; sıkıntılar, dertler de Hak’tandır. Nitekim yeryüzünde barışın hâkim olduğu zamanlar gibi, savaşın hâkim olduğu zamanlar da mevcuttur. Halkların birbirlerine kardeşlik, muhabbet, sevgi duyması kadar birbirlerinden nefret etmesi, birbirleriyle didişmesi ve savaşması da yeryüzünde eksik olmaz. Neticede huzur ve mutluluk gibi, sıkıntılar ve dertler de hayatın birer parçası ve kâinatın işleyişinin gereğidir. Çünkü kâinatta olan biten her şeyde bizim vâkıf olmadığımız ancak Hakk’ın bildiği nice hikmetler gizlidir. Buna göre:

“Halkın didişmesi, çekişmesi hep güzellik içindir. Yapıksız bulunmanın güzelliği, süsü; Tûbâ ağacının nişanıdır. Yani yoksulluk azığı, mutluluk belirtisidir. Halkın hiddeti, öfkesi, savaşı uzlaşmak, barışmak içindir. Rahatı tuzağa düşürecek, yani elde edecek olan rahatsızlıktır. Her tokat, okşamak için vurulur; her şikayet insana şükretmeyi anlatır.”⁷⁷

Mevlânâ’ya göre insan her şeyin Hakk’ın sıfatlarının yansıması olduğunu, Hak’tan geldiğini idrâk edemez. İnsan mutluluğu da, hüznü de, iyiliği de, kötülüğü de kendine bağlar. Her şeyi kendi yapıp ettikleriyle ilintilendirir de, Hakk’ı kendi benliğiyle perdeler. Mutlulukta hüznü, hüznünde mutluluk saklandığını ve hikmete dayanmayan hiç bir şey olmadığını bilemez. Böylece olan bitenin O’nun sıfatlarının yansıması olduğunu unuttur. Bunu vurgulayarak Mevlânâ şöyle der:

⁷⁶ Mesnevî, c. V-VI, s. 616- 617, by. 3640-3646.

⁷⁷ Mesnevî, c. III-IV, s. 80, by. 989-991.

“Ey kerem sahibi! Sen cüz'den küllün kokusunu al! Ey hikmet sahibi, sen de zıddın kokusunu, yani kötülüklerden iyilik, mutsuzluklardan mutluluk kokusu al! Zavalh insan! Kendini gereği gibi bilemedi, tanıyamadı. Çok ötelerden, yücelerden ezel âleminden geldi; bu noksanlar âlemine, bu kirlî dünyaya düştü. İnsan kendisini ucuza sattı. O değerli atlas kumaş gibiydi; kendini bir hırkaya yamadı.”⁷⁸

B. Dünyanın Her An Yenilenmesi

Mevlânâ'ya göre Cenâb-ı Hak, dünyayı yarattıktan sonra daima dünyayı düzenler ve yeniler. İnsanlar fark etmese de dünya aralıksız değişim içindedir. “Mutlak vücûd her an tecelli etmekte ve her tecelli derhal zâil olarak yerine yenisi gelmektedir. Bu var ve yok olma arasındaki zaman pek kısa olduğu için tecelli ötekine bitişik gibi görünmekte ve hissedilmektedir. Kur'an'da buna ait ayetler vardır. ‘Allah her gün bir şe'ndedir.’⁷⁹ meâlindeki âyet, tecellide tekrar olmadığını ve her giden tecellinin yerine onun aynı değil misli geldiğini te'yid eder. Çünkü tekrar acizden gelir, mislini icad etmek ise yeni bir yaratma kudretine delalet eder.

Bu hususta sinema şeridindeki görüntüleri algılamadaki gözün yanılması bir misal olarak gösterilebilir. Şeritteki tek tek fotoğraflar, gözün algılamadaki kabiliyetini aşan bir sür'atle peşpeşe geldiği ve kaybolan her resmin yerine bir benzeri resim getirildiği için göz bunu devamlı imiş gibi algılamakta, film kareleri arasındaki boşlukları ve bir film karesinden diğerine geçişteki zaman dilimini ve yeni sûreti ayrı olarak algılayamamaktadır.”⁸⁰

Mevlânâ'ya göre de Cenâb-ı Hak o âlemden bu âleme kervanlar gönderir. İlkbahar mevsiminde ağaçlar çiçek açar, otlar biter ve dünya tazelenir; sonbahar olunca ağaçlar ölür ve yok olur. Kimileri ölmektedir, kimileri de doğmaktadır. İşte bütün bunlar dünyanın her an yenilendiğinin işaretleridir:

“Aman ya Rabbi! Her an yokluk âleminden, varlık âlemine katar katar yüz binlerce kervanlar gelir durur.

⁷⁸ A. y. by. 992, 1000-1001.

⁷⁹ Rahman, 5/29.

⁸⁰ Tahralı, Mustafa, “Fusûsu'l Hikemde Tezadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd”, *Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, II (takdim yazısı), İstanbul-1989, s. 19- 21.

Sonbahar gelince, o yüz binlerce dal, o yüz binlerce yaprak, bozguna uğrar da ölüm denizine batar gider.

Siyahlar giyinmiş kargalar, ölümlere ağlayan kadınlar gibi, solmuş, perişan olmuş gül bahçesinde, yeşilliklerin yok oluşuna ağlar dururlar.

Tekrar varlık âleminin sultanından, yokluğa; ‘Yutmuş olduğun şeyleri geri ver.’ diye ferman gelir.”⁸¹

“Göklerde ve yerde bulunanlar, her şeyi O’dan isterler. Çünkü tüm varlıklarını O’na borçludurlar. Cenâb-ı Hak, her gün, her an yeni bir iştedir. ‘Kimilerini yaratırken, kimilerini öldürür. Bir hali giderir, başka hali getirir.’ âyetini oku da, Allah’ı kesinlikle işsiz, güçsüz sanma.

O’nun en hafif, en basit işi, her gün bu dünyaya üç ordu yollamasıdır.

Bir orduyu doğacak çocukların döllenmesi için babaların bellerinden anaların rahmine gönderir.

Bir ordu da, dünya erkek ve dişilerle olsun diye, rahimlerden yeryüzüne gönderdiği çocuklar ordusudur.

Cenâb-ı Hak bir orduyu da herkes yaptıklarının karşılığını görsün diye yeryüzünden, ötelere, ecel tarafına gönderir.”⁸²

Mevlânâ’ya göre, Hakk’ın “Rezzak” sıfatıyla tecelli etmesi de dünyanın her an yenilenmesi anlamına gelmektedir. Çünkü mahlûkatın rızıklanması, canlıların her birinin bazen avcı bazen de av konumunda olması demektir. Dünyanın yaratılmasından bu yana süre gelen bu durum, dünyanın durmaksızın yenilediğinin göstergesidir. Mevlânâ şöyle der:

“Su için de, yüzlerce ot bitirsin.’ diye, Allah’ın lûtfu, keremi toprağa görünmez boğazlar ihsan eder.

Sonra topraktan yaratılan mahlûklara boğaz verir, dudak verir. Onlar da topraktan biten otları arayıp otlarlar.

Hayvan, toprağın otunu otlayıp semirince; insana lokma olur, ortadan kalkar gider.

Hayvan etini yiyerek beslenen insandan da ruh ayrılınca, insan toprağın kucağına düşer. Bu defa da toprak insanı yer.

Ben, zerreler gördüm ki, hepsi de ağızlarını açmışlar, lokmalar bekliyorlardı. Eğer onların yediklerini söyleyecek olursam, bahis uzar gider.

Ağaçların, bitkilerin yaprakları bile, O’nun nimetinden rızıklandı. Yarattığı her varlığı

düşünen, esirgeyen lûtfu dadılara da dadılık etmede.

Rızıklara bile O rızık vermededir. Çünkü bir rızık olan buğday; rızıklandıktan, yani gıdalanmadan, nasıl olur da boy atar, yetişir?

⁸¹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 132, by. 1889, 1892-1894.

⁸² *Mesnevî*, c. I-II, s.198, by. 3071-3075.

Bu sözün şerhine son yoktur, söylemekle bitmez. Ben, bir parçasını söyledim, öbür parçasını da artık sen bil, sen anla!”⁸³

Dünyanın her daim yenilenmesinde, insanoğlu için ibretler saklıdır. İlkbaharın güzelliğinden, sonbaharın sararmış halinden, geceleyin dolunayın tatlı parlaklığından, gündüz güneşin doğuşundan ve batışından insanlar kendilerine ders çıkarmalıdır:

“Ey üstad! Bu kevn-ü fesâd, yani oluş ve bozuluş dünyasında ‘kevn’, yani oluş, hiledir; ‘fesâd’, yani bozuluş da dünyanın ağzsız, dilsiz nasihatı, öğüdüdür.

Kevn (=oluş), yani varlıklar, dünya nimetleri derler ki: ‘Ey insanoğlu; bana bağlan ki, ben kutluyum, güzelim!’ Fakat fesat (=bozuluş) da der ki: ‘Git, benden uzaklaş; bana bağlanma ki, ben hiçbir şey değilim, faniyim.’

Ey ilkbaharın güzelliklerini görüp dudağını ısırın, hayran olup kalan kişi! Bir de sonbaharın

sararmış halini, soğukluğunu seyret!

Gündüz nurlar saçan güzel güneşin parlak yüzünü görünce, bir de akşam batışı zamanında onun yorgun, hasta, kanlara bulanmış ölümünü de hatırla!

Geceleyin gökyüzünde dolunayı gördün, tatlı parlaklığına, solgun nurlar saçısına hayran oldun. Bir de onu ay sonunda zayıf düşmüş, incelmış, can vermekte iken, onun dolunay olan halini düşün! Bütün varlıklar böyle olduğu gibi insan da böyledir. Onun da güzel hali, olgun hali, sonra çöküşü vardır!”⁸⁴

“Kâşâni’nin ifadesine göre: İnsan ‘âlem-i sagîr’, âlem de ‘insan-ı kebir’dir.”⁸⁵ Bu açıdan, kâinatın yaşadığı değişimi, insan da kendi içinde yaşar. Meselâ, insanın doğumu ile ölümü arası ilkbahar ile sonbahar gibidir. İnsan da, bazen gündüzü bazen geceyi yaşar. Mevlânâ bunu şöyle dile getirir:

“Bir çocuk güzelliği ile herkesi hayran bırakır, fakat seneler geçip de ihtiyar bir bunak haline girince, etrafındakilere yük, halka da rezil olur!

Gümüş bedenli güzeller gençliklerinde seni avlarsalardı da, onların ihtiyarlık yüzünden pörsüdüklerini, buruştuklarını, pamuk tarlasına dönen bedenlerini de seyret!

Nice parmaklar vardır ki, ustalar o parmakların düzgünlüğüne, güzelliğine gıpta ederler. Ama, zaman gelir, herkesin beğendiği o parmaklar, titremeye başlar, iş yapamaz olur!

⁸³ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 9, by. 22-29.

⁸⁴ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 501-502, by. 1594-1598.

⁸⁵ İzutsu, Toshihiko, *İbn Arabî'nin Fusûsu'ndaki Anahtar-Kavramlar*, terc. Ahmet Yüksel Özemre, İstanbul-1998, s. 313.

Can gibi ve nergis bakışlı, mahmur bir göz görürsün ki, sonunda görmez olur! O güzel gözden sular akmaya başlar!
Aslanların safında yürüyen aslan gibi bir yiğit görürsün; gün gelir o yiğit, fare gibi birine mağlup olur!
Çevik, ileriye gören, üstün kabiliyetli bir san'atkâr, sonunda kart eşeğe döner!
Misk kokuları saçan, akıllar çelen kıvrıkcık saçlar, sonunda boz bir eşeğin kuyruğuna döner!
Bütün bu şeylerin, ilk güzelliklerine, hoş hallerine bak; sonra da onların nasıl bozulduklarını, ne hallere girmiş olduklarını gör!”⁸⁶

İnsanın ve kâinatın kevn-ü fesat (oluş ve yok oluş) halinde olması, Hakk'ın mana denizinin kabarması ve alçalması dolayısıyladır. Ancak “Halkın idrâki, Hakk'ın görünmez mana denizinin kabarmasından, alçalmasından ne anlar! Onların anlayışları, ilâhi hakikatlerin tecellisinden habersizdir!”⁸⁷

İnsanoğlu işin sonunu iyi görmeli ve dünyaya bağlanmamalıdır. “Kim işin sonunu daha iyi görüyorsa, o daha mutludur! Kim daha fazla dünya âhirini görür, ona bağlanırsa, o da Allah'tan çok fazla uzaktır.”⁸⁸

II. DÜNYANIN YARATILMASININ HİKMETLERİ

A. Kâinatın Aşkın Gölgesinde Yarattılması

Sufilere göre, Allah'ın isim ve sıfatlarının yansıması olan bu dünyanın ve güzelliklerinin yaratılmış olmasının sebeplerinden birisi muhabbettir, aşktır. Bu açıdan muhabbet, başlangıçta “Hak'tan zuhur etmiş ve bütün âlemin icâdına sebep olmuştur. Ve ‘...Allah onları, onlar da Allah'ı severler...’⁸⁹ âyetinde de muhabbetin önce Hak'tan zuhur ettiği teyid edilmektedir.”⁹⁰ Böylelikle Allah ilk önce zamanın hareketini ve akabinde ise tedbirli olan ve kendini bilen ruhu halk

⁸⁶ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 502-503, by. 1599-1600, 1604-1610.

⁸⁷ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 536, by. 2770.

⁸⁸ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 503, by. 1614.

⁸⁹ Mâide, 5/54.

⁹⁰ Yılmaz, H. Kâmil, *Tasavvuf Mes'eleleri*, İstanbul-2001, s. 146.

etmiştir. İşte bu ruh sufilerin nur-ı muhammedî diye isimlendirmiş oldukları ruhtur. Sonra ruhların her biri feleğin hareket ve devranı ile zuhur etmiştir. Aslında bu ruhların mevcudiyetleri âlem-i gaypta var iken âlem-i şahadette saklıydı. Bununla birlikte Hak Teâlâ nübüvveti Hz. Peygamber'e müjdeledi ve "ol" emriyle su ve çamurdan insanı vücuda getirdi.⁹¹ Bu sebeple:

"Aşk gökyüzünü çatlatır, yüzlerce yarık açar; aşk, sebepsiz olarak yeryüzünü titretir!
Pâk, temiz aşk, Hz. Muhammed'e eş oldu, dost oldu. Allah bu aşk yüzünden
Peygamber
Efendimiz'e; 'Sen olmasaydın bu yerleri, bu gökleri yaratmazdım.' diye buyurdu.
Hâsılı son söz şu ki: Hz. Muhammed aşkta Allah'ın habibi, sevgilisi olmak hususunda
eşsizdi. Bu yüzden Cenâb-ı Hak; onu peygamberler arasından seçti!
Hak O'nun hakkında; 'Tertemiz aşk olmasaydı, sen benim habibim olmasaydın hiç
gökleri yaratır mı idim?' diye buyurdu."⁹²

Mevlânâ'ya göre Hakk'ın fermanında, 'sen olmasaydın' yazılıdır. Yani Hz. Allah, Peygamberi Ahmed (a.s.)'a duyduğu muhabbet ve sevginin hürmetine mahlûkatı yaratmış ve mahlûkatın her birinin rızkını taksim etmiştir. Bu açıdan, mahlûkatın her biri aşk sebebiyle yaratıldığı gibi; yeryüzünün noksansız ve kusursuz bir düzenle işlemesi de aşk sebebiyledir. Şayet aşk olmasaydı, yeryüzünün âhengi bozulur, düzeni altüst olurdu. Mahlûkatın her biri başına buyruk hareket ederdi:

"Göklerin dönüşünü aşk dalgasından bil. Aşk olmasaydı dünya donar kalırdı.
Aşk olmasaydı cansızlar, bitkilere girer de onlar da yok olur muydu? Büyüyüp yetişen
nebatlar, kendilerini gıda olarak canlılara feda ederler miydi? Bitkiler âdetâ can
olmak için kendilerini canlılarda yok etmektedirler."⁹³
"Cihanın bütün zerrelere, o ezeli hüküm dolayısıyla çift çifttir. Her çift birbirine
aşıktır.
Kehribârın saman çöpünü dilemesi, çekmesi gibi, âlem de bir cüz'de kendi çiftini, eşini
dilemektedir."⁹⁴

⁹¹ İbn-i Arabî, a. g. e., s. 23.

⁹² *Mesnevî*, c. V-VI, s. 228, by. 2736-2739. Mevlânâ mahlûkatın yaratılış sebebini bir çok yerde "Habibim! Sen olmasaydın gökleri yaratmazdım." sırrıyla izah eder. Mehmet Demirci bu sözün lafzen değilse de manen doğruluğunu ifade eder. (Bk. Gürer, Dilaver, *Fusûsu'l Hikem ve Mesnevî'de Peygamberlerin Öyküleri*, İstanbul-2003, 278, n. 120.)

⁹³ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 310, by. 3854- 3855.

⁹⁴ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 349, by. 4401- 4402. Kehribar kelimesinin anlamı için bk. Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul-1996, s. 629.

Mevlânâ dünyanın aşkla ayakta durduğunu açıklarken “gökyüzü” ile “yeryüzünü” delil getirir. Buna göre, “gökyüzü” erkektir, “yeryüzü” ise kadındır. Bu çiftler, birbirlerine aşkla bağılırlar ve yine birbirlerine aşkla hizmet etmektedirler:

“Gökyüzü yeryüzüne ‘Merhaba!’der. Seninle ben kehribarla saman çöpü gibiyiz. Birbirimizi sevmekteyiz.’ diye söylenir.

Akla göre gökyüzü erkektir, yeryüzü ise kadın; gökyüzünün attığını, verdiğini yeryüzü besler yetiştirir

Yeryüzünün sıcaklığı kalmayınca, gökyüzü, güneş vasıtasıyla ona sıcaklık gönderir, ıslaklığı kalmayınca da yağmur yağdırır, onu ıslatır.”⁹⁵

“Gökyüzü kadını beslemek için, kazanç peşinde koşan erkekler gibi, yeryüzünün etrafında döner durur.

Yeryüzü de o hanımlığı yapar. Cansızlar, bitkiler, hayvanlar gibi çocuklar doğurur, onları

emzirmek ve beslemek için uğraşır durur.

İş böyle olunca yeryüzünü de gökyüzünü de akıllı, şurlu olarak bil. Çünkü onlar Allah’ın

koyduğu şaşmaz kanunlar gereği, akıllı insanlar gibi iş görürler.

Bu iki güzel, yani yeryüzü ile gökyüzü, birbirinden süt içmese idi, yani birbirlerinden faydalanmasalardı, nasıl olur da, karı koca gibi birbirinin dileğine uyarlardı?

Yeryüzü olmasaydı, güller nasıl olur da açarlar, güzel kokularını etrafa yayarlardı? Erguvanlar nasıl olur da boy atarlardı? Gökten yağmurlar yağmasaydı; gök, güneş vasıtasıyla yeryüzüne sıcaklık yaymasaydı, yeryüzü ne doğururdu?

Dişinin gönlünün erkeğe meyletmesi, her ikisinin de işini tamamlaması, düzene girmesi içindir.”⁹⁶

B. “Elest Bezmi”ndeki Sözleşme Gereği Kâinatın Yaratılması

Sufilere göre, Cenâb-ı Hak, bedenlerimizi yaratmadan önce ruhlarımızı yarattı. Âlem-i ervâhta, ruhların her biri Hz. Allah’ın: “...Ben sizin Rabbiniz değil miyim?...” sualine, “...Evet Rabbimizsin, şahit olduk...” cevabıyla karşılık verdiler⁹⁷ ve ahitleşmiş oldular. Mevlânâ’ya göre, bu dünya “mahkeme

⁹⁵ Mesnevî, c. III-IV, s. 349-350, by. 4403-4406.

⁹⁶ Mesnevî, c. III-IV, s. 350, by. 4409-4414.

⁹⁷ A’raf, 7/172.

koridorudur.” Biz ise, ezeldaki sözleşmeye şahitlik yapmak için, bu koridorda beklemekteyiz. Ancak gafletten dolayı şahitlik yapmamakta direniyoruz:

“Bizler kaza ve kader hâkiminin şu dehlizinde, yani şu dünyada; ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ sorusunun cevabına; ‘Evet Rabbimizsiniz.’ cevabını verdiren bir ahitte bulunduğumuz, bu ezel dâvâsının görülmesi, gerçekleştirilmesi için bulunuyoruz.”⁹⁸

“Ruhlar, cisimlerden öncedir. Ruhlar âleminin cisimler âleminden önce var olduğunda akıl, şeriat ve keşif bilgileri ittifak etmişlerdir. Allahû Teâlâ, cisimler âlemini ruhlar âlemi/âlem-i ervâh vasıtasıyla yaratmış; onu, Hak’tan varlığını kabul etmede ruhlar âlemine tabi kıldığı gibi, özellik ve hükümde de ruhlar âlemine tabi kılmıştır. Cisimler âlemi/âlem-i ecsâm, bir açıdan, ruhlar âleminin/âlem-i ervâh gölgesi gibidir.”⁹⁹ Bu sebepten kâinatın yaratılmasındaki maksat ile insanın yaratılmasındaki maksat birebir örtüşmektedir. Çünkü “Hak sayısız esmâ-i hüsnâsını, onları câmî olan bir varlıkta görmek istemiş, bir başka deyişle kendi sırrının kendine zâhir olmasını dilemiş ve bunun için de ilk olarak âlemi ruhsuz bir ceset şeklinde yaratmıştır.”¹⁰⁰ Böylece “Allahû Teâlâ âlemi halkettikten sonra onun ikmâlîni Âdem ile gerçekleştirmiştir.”¹⁰¹

Bundan böyle, yeryüzü insana hizmet ederken, insan da Hakk’a hizmetle sorumlu kılınmıştır. Bu anlamda, kâinat -insan ilişkisi çok yönlü bir durum almıştır. Bundan sonra kâinat, nimetleriyle ve külfetleriyle, insanı Hakk’a götürebilecek veya insanı Hak’tan ayırabilecek bir konuma sahiptir. Bu durumda Hakk’ın: “Yeryüzünde olan şeyleri, insanların hangisinin daha iyi amel ettiğini ortaya koyalım diye, yeryüzü için süs yaptık.”¹⁰² fermanı bize ışık tutar.

Artık insan, Hakk’ın esmâsının zuhuru olmakla birlikte, kutsal emaneti de yüklenmiş ve halîfelik makamıyla şereflenmiştir. İnsan-kâinat ilişkisi, insan-Allah ilişkisine de açıklık getirmektedir. Çünkü insan, kâinatla olan ilişkisinde halife olmanın gücüyle birlikte, halife olmanın ağırlığını da omuzlarında taşımaktadır.

⁹⁸ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 29-30, by. 174.

⁹⁹ Konevî, Sadreddîn, *Şerh-i Hadis-i Erbaîn, Kırk Hadis Şerhi*, terc. Ekrem Demirli, İstanbul-2004, s. 15.

¹⁰⁰ Gürer, *Peygamberlerin Öyküleri*, s. 116- 117.

¹⁰¹ Gürer, *Peygamberlerin Öyküleri*, s. 117.

¹⁰² Kehf, 18/7.

Yeryüzü, insan için her dâim imtihan olma özelliğine sahip olduğu gibi, insan guruplarını iyilikleri ve kötülükleri nispetinde ayırt edici özelliğe de sahiptir. Böylece Hak, temsil gücüne göre iyi ruhları kötü ruhlardan; inciyi boncuktan ayırmayı irâde etmiştir. Mevlânâ konuyu şöyle açıklar:

“Musa (a.s.) dedi ki: ‘Ey soru, hesap günü olan kıyametin sahibi Rabbim! Bir şeyi güzel bir şekilde yapıyorsun, yaratıyorsun, sonra onları yıkıp, bozuyorsun. Erkek olsun, dişi olsun, cana canlar katan güzeller yaratıyorsun, sonra da onları öldürüyorsun, yıkıyorsun; neden böyle yapıyorsun Rabbim?’
Cenâb-ı Hak buyurdu ki: ‘Ya Musa! Biliyorum ki, sen bu soruyu inkârdan, gafletten yâhut da hevâ ve hevesine uyduğun için sormuyorsun. Yoksa hoş görmez, edebe sokardım, azap ederdim; bu soru yüzünden seni incitirdim. Fakat sen bizim işlerimizdeki hikmeti, sonsuzluk sırrını anlamak istiyorsun. Böylece de bunu halka duyurmak, her ham kişiyi pişirmek, öldürmek istiyorsun. Bu hikmeti sen de biliyorsun, biliyorsun ama, işi halka anlatmak için soruyorsun. Çünkü bu soru ilmin yarısıdır. Hiç bilmeyen, bu bilgiden dışarıda kalan herkeste, bu soruyu sorma gücü yoktur. Gül de diken de topraktan ve sudan yetiştiği gibi soru da cevap da bilgiden doğar. Tatlı bir meyve de, acı bir Ebû Cehil karpuzu da nemden, rutubetten hâsıl olduğu gibi, sapıklık da, doğru yolu buluş da bilgisizlikten meydana gelir. Nefret de sevgi de tanıdık bir kimseye karşı duyulur. Hastalık da sağlıklı ve güçlü olmak da, yediğimiz gıdalardan meydana gelir. Cenâb-ı Hak buyurdu ki: ‘Ey akıllı Musa, mademki sordun, gel de cevabımı dinle. Ey Musa! Sen yere bir tohum ek de, bunun sırrını anla ve insafa gel.’ Musa ekin ekti. Ekin bitti, yeşerdi, başaklandı, güzel, düzgün bir hale geldi. Orağı aldı, ekini biçti. O sırada gayptan, gizli âlemden kulağına bir ses geldi.¹⁰³

Mevlânâ konuyu anlaşılır kılmak için, Hz. Allah ile Musa (a.s.)’ın diyalogunu hikaye eder. Böylece konuyu bir eğitimci tarzıyla herkesin anlayıp kavrayabileceği şekilde dile getirir:

“Cenâb-ı Hak buyurdu ki: ‘Yâ Musa! Niçin ekin ekiyorsun? Yetişince olgunluğa ulaşıncı onu biçiyorsun’
Musa ‘Ya Rabbi’ dedi, ‘Burada buğday da var saman da. Onun için biçiyorum. Buğday saman ambarına layık değildir. Saman da buğday ambarında çürür. Yok olur gider. Bu ikisini birbirine karıştırmak hükmüne uymaz, onları eleyip, ayırmak gerek.’
Cenâb-ı Hak buyurdu ki: ‘Yâ Musa! Sen bu bilgiyi kimden öğrendin de harman meydana getirdin?’

¹⁰³ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 598-599, by. 3001-3018.

Hz. Musa dedi ki: ‘Yâ Rabbi! Bu ayırt etmeyi bana sen verdin.’ Cenâb-ı Hakk, da buyurdu ki: ‘O halde nasıl olur da bende ayırt etme olmaz? Allah’ın yarattığı kullar arasında tertemiz olan ruhlar da, günah tozlarına bulanmış ruhlar da var Balçığa batmış sedef durumunda olan bedenlerin de hepsi bir değildir, birinde inci var, öbüründe boncuk Buğdayları nasıl samandan ayırmak gerekse, bu iyi ve kötü ruhları birbirinden ayırt etmek gerek.’”¹⁰⁴

Cenâb-ı Hak kâinatı bildiğimiz ve bilmediğimiz birçok hikmete binâen yaratmış ve yeryüzünde her şeyi insanın hizmetine sunmuştur. Dünya da âhîret de O’nun işine yaramaz:

“O pâdişahlar pâdişahının hiçbir şeye tama’ı, hiçbir şeye arzusu yoktur. Bütün bu devleti ve nimeti halk için yaratmıştır. Ne mutlu bunları bilene, anlayana. Dünya mülkü, devlet ve saltanatı, hatta dünya ve âhîret, bunları yaratmış olan Allah’ın ne işine yarar?”¹⁰⁵

Mevlânâ yeryüzünde yaratılmış olan her şeyin bir amaç üzerine yaratıldığını ve hiçbir şeyin boşuna yaratılmamış olduğunu da vurgulayarak şöyle der:

“Hiçbir ressam var mıdır ki, yaptığı resmi hiçbir fayda beklemeden, ancak resim yapmak için yapsın? Belki misâfirlerin ve büyüklerin seyretmeleri için ve bu yüzden gönülleri ferahlasın, kederden kurtulsunlar diye yapar. Çocukların sevinmesi, dostların o resimlere bakarak geçmiş gitmiş dostları hatırlamasını ister. Hiçbir testici yoktur ki, içine su konmasını düşünmeden, testisini sırf testi yapmak için yapsın. Hiçbir kâseci kâseyi ancak kâse olsun diye yapar mı? Hayır; içinde yemek yenmesi, yemek konması için yapar. Hiçbir hattat, yalnız güzel yazı yazmak için, hüner göstermek için yazı yazar mı? Yazdıklarını okusunlar diye yazar.”¹⁰⁶

¹⁰⁴ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 599, by. 3019-3027.

¹⁰⁵ *Mesnevî*, c. I-II, s. 200, by. 3141-3142.

¹⁰⁶ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 585, by. 2881-2886.

Nasıl ki resim, ressamın varlığına işaret etmekte ise, yaratılmış olan bu dünya da bir Yaratıcı'ya işaret eder. Görünen her şey, görünmeyenin eseridir. Şayet O görmeye güç yetiremediğimiz Allah olmasaydı, görünen bu âlem de olmazdı:

“Görünen nakış, resim, gayb âlemindeki resmi ve nakışı belgeler. Ona delâlet eder. O da bir başka gayb sûretinden meydana gelmiştir. Yâni bir başka görünmeyen resim için var olmuştur.

Yapılan, ortaya konan eserlerin faydalarını görüşüne, anlayışına, idrâkine göre; üçüncüye, dördüncüye, onuncuya kadar say.

Oğlum bunlar, satranç oyununa benzer. Her oyunun faydasını sonrakinde gör.

Bu yaratılmış şeyleri, bu güzel san'at eserlerini, bu san'at oyununu, gizli oyun için ortaya

koydular. O da öbürü için öbürü de filan için... (Gizli oyun, san'atkâra o eseri yaptıran gizli elin oyunu. Aslında yapan, yaptıran odur.)

Böylece gözünü altı cihete, altı yöne çevir, dikkatle bak ki, karşındakini mat edinceye kadar oynayacağın oyunları gör.

Merdiven çıkarken birinci basamağa, ikinciye çıkmak için ayağına basıyorsun.

İkinci basamağı da üçüncüye çıkmak için; bil ki, böylece basamak basamak daha dama kadar çıkarsın...

Yemek yersin kuvvetlenirsin, bedeninde meni hâsıl olur. Meni de soy sop elde etmek, gönü, gözü aydınlatman içindir.”¹⁰⁷

C. Elest Ülkesinin Kadrini Bilmek İçin Kâinatın Yaratılması

Yeryüzünde her şey zıddıyla kâimdir. İyinin kıymeti, kötüyü tanımakla; tatlının kıymeti acıyı tatmakla bilinir. Allah'ın halk etmesi açısından iyinin de, kötünün de, tatlının da, acının da bir anlamı vardır. Bu dünya hayatı da, iyinin kıymetini bilelim, dünya ile ahireti kıyas edelim de ahiretten yana tercih koyalım diye halk edilmiştir:

“Tatlı su görmemiş ve içmemiş olan bir kuş, acı ve tuzlu su içinde neşe ile kanat çırpıp durur.

Zıt olan şey, zıt olan şeyle tanımır. İnsan yarayı görünce, onu iyileştirmek için çaresini arar.

Hâsılı 'Elest ülkesinin' kadrini bilesin diye, dünya hayatı öne sürülmüştür.

¹⁰⁷ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 585-586, by. 2887-2894.

Buradan kurtulup oraya varınca, ölümsüzlüğün tatlı âleminde, Allah'a teşekkür eder, durursun.

Orada dersin ki, 'Meğer dünyada toprak elemiş, faydasız şeylerle uğraşmış da, bu tertemiz

âlemde kaçıp durmuşum.

Yazıklar olsun, ne olurdu, daha önce ölseydim de, o balçık âleminde çektiğim zahmetler,

ızdıraplar, ölüm korkusu daha az olsaydı.'¹⁰⁸

¹⁰⁸ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 59-60, by. 598-603.

II. BÖLÜM

*MESNEVÎ*DE DÜNYA HAYATINA DAİR METAFORLAR

I. DÜNYA HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Cenâb-ı Hak, kâinatı ve Hz. Âdem'i yarattıktan sonra, Âdem'e eşyanın isimlerini, yâni eşyanın özünü ve sırrını öğretmiştir.¹⁰⁹ Hz. Allah eşyanın isimlerini öğretmekle, insanın kâinat ve eşyayla olan ilişkisini de düzenlemiş olmaktadır. Artık insan toprağın, suyun, ateşin, havanın ve diğer eşyanın özünü bilmektedir ve fakat bu bilgisinden dolayı imtihanla da baş başadır. Kâinat ve eşyayla olan ilişkisini Hakk'ın buyruğuna göre düzenlemekle sorumludur.

Bundan böyle Hak Teâlâ, Hz. Âdem'den bu yana sürekli insanoğlunun kâinatla, dünyayla olan ilişkisinin nasıl olacağını gösterecek peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Bütün ilâhî kitaplarda dünya hayatının insan için ne ifâde ettiği bildirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de de dünya ve dünya hayatıyla ilgili bir çok âyet-i kerime bulunmaktadır. Bu âyetlerden birkaçını zikretmemiz gerekirse:

“İnsanlara; kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar ve ekinler kabilinden şehvet sevgileri ziynetli gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçici menfaatidir. Halbuki Allah var ya! İşte âkıbet güzelliği O'nun yanındadır.”¹¹⁰

“Bilmiş olun ki, bu dünya hayatı bir oyun ve bir eğlence, bir süs ve aranızda bir övünme, mal ve evlatta üreme yarışından ibarettir. Bir yağmur gibi ki, onun bitirdiği nebat çiftçilerin hoşuna gider, sonra kurur. Onu sararmış görürsün, sonra da çerçöp olur. Ahirette ise, şiddetli bir azap ve Allah'tan bir mağfiret, bir rıza vardır. Dünya hayatı ancak bir aldaniş metândan başka bir şey değildir.”¹¹¹

“O halde sen, bizim zikrimizden (Kur'an'dan) yüz çevirip yalnızca dünya hayatını isteyen kimselerden yüz çevir.”¹¹²

Yine bir çok âyet-i kerimede dünya zevkinin geçiciliğinden,¹¹³ dünya hayatının aldaticılığından,¹¹⁴ dünyanın insanları kandırmaması

¹⁰⁹ Bakara, 2/31.

¹¹⁰ Âl-i İmrân, 3/14.

¹¹¹ Hadid, 57/20.

¹¹² Necm, 53/29.

¹¹³ Nisa, 4/77.

gerektiğinden,¹¹⁵dünya hayatının âhîret hayatına tercih edilmemesi gerektiğinden¹¹⁶ bahsedilmiştir.

Hz. Peygamber de birçok hadisinde dünya hayatından bahseder:

“Dünyada ya garip bir insan gibi ol, ya da bir yolcu gibi ol.”¹¹⁷

“Dünya ile benim ne alâkam var. Ben bir ağacın altında gölgeleyen sonra da orayı terk edip giden biri gibiyim.”¹¹⁸

“Dünya müminin zıdanı, kâfirin cennetidir.”¹¹⁹

Yine sahabeden biri Hz. Peygamber’e: “Yâ Rasûlullah! Bana öyle bir amel göster ki, onu işlediğim zaman beni hem Hak, hem de halk sevsin.” diye sorduğunda Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Dünyaya karşı zâhid ol ki, Allah tarafından sevilesin. İnsanların ellerindekilere karşı zâhid ol ki onlar tarafından sevilesin.”¹²⁰

Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde genellikle dünya hayatı yerilirken, âhîret hayatı ise övülmüştür. Oysa bütün bu âyetlerden ve hadislerden dünyanın tümüyle kötülüklerden ibâret olduğu anlamı çıkmaz. İslâm dini dünyayı ve âhîreti birlikte mütâlaa eder. Ancak insan fıtratı gereği dünyaya meyletmeye ve âhîret hayatını ihmal etmeye çok müsaittir. Bu meyletme ihtimalinin şiddeti oranında dünya hayatı yerilmiş, âhîret hayatı ise övülmüştür. Böylece Cenâb-ı Hakk insanın dünyaya meylini azaltmayı ve yönünü âhîrete çevirmesini irâde etmiştir.

Ayrıca ayetleri ve hadisleri insanın bu dünyaya hangi âlemden kopup geldiği sorusuyla birlikte düşünmeliyiz. İnsan bu dünyaya ait değildir ve bunun için hep hasretle yanıp tutuşmaktadır. Bu durumda elest sözleşmesini unutmayan ruhlar, yani nereye ait olduğunu bilenler için yeryüzü hep zıdan ve gurbet yeridir, acı doludur. Cenâb-ı Hakk bu insanlardan hep çile içinde yaşamalarını, hep acı çekmelerini istememiştir. Fakat bahse konu olanlar zaten dünya hayatının

¹¹⁴ En’am, 6/70.

¹¹⁵ Lokman, 31/33.

¹¹⁶ Nâziât, 79/38.

¹¹⁷ Buhârî, “Rikak”, 3; Tirmizî, “Zühd”, 25.

¹¹⁸ Tirmizî, “Zühd”, 44; İbn-i Mâce, “Zühd”, 3; Ahmed b. Hanbel, I, 301.

¹¹⁹ Müslim, “Zühd”, 1.

¹²⁰ Buhârî, “Cihad”, 70; “Rikak”, 10; İbn-i Mâce, “Zühd” 8.

en güzel zamanlarında bile bir burukluk içindedirler. Çünkü akıllarının bir ucunda daima asıl ait oldukları yere dönecekleri ve dostlarıyla hasret giderecekleri o muhteşem zaman dilimi yer almaktadır.

Hz. Peygamberden sonra fetihlerin çoğalmasıyla Müslümanların mal ve mülkleri çoğalmış, dünyayla olan bağları artmıştı. Bu durum üzerine Müslümanların bir kısmı bu dünyaya ve dünya malına karşı diğer Müslümanları uyurma ihtiyacı hissetmişti. Bu aynı zamanda tasavvufî hayatın başlangıcı anlamına da geliyordu. O zamandan bu yana dünya hayatını kötileyen, dünya hayatına mesafeli olunması gerektiğini hatırlatan sufiler bu tavırlarıyla tarih boyunca dikkat çekmişlerdir.

Sufilerin dünya hakkındaki görüşleri Kur'an ve sünnetle birebir örtüşmektedir. Klasik tasavvuf kaynaklarında sufilerin dünyayla ilgili görüşlerine daha çok zühd bölümünde rastlarız. Konumuzun daha iyi anlaşılması için bazı sufilerin görüşlerine de değinmemiz gerekir:

Büyük sufilerden Şiblî'ye zühdden sorulunca şöyle demiştir: “Yazıklar olsun size! Dünyada bir sineğin kanadından değerli ne var da, onda (dünyada) zühd konusu olsun!” (Şiblî bu sözüyle Hz. Peygamber'in dünyanın Allah katında bir sineğin kanadı kadar bile bir değeri olmadığını bildiren hadisini ifade etmiştir. Böylece zaten bir değeri olmadığı için dünya hakkında zühd diye bir konudan da bahsetmenin yersiz ve gereksiz olacağını vurgulamıştır.)¹²¹

Bir müridin dünya malı ile olan alâkasını açıklamak ve müridin dünya malına olan sevgisinin tehlikeli olduğunu vurgulamak için; Bir mürit dünya ile alâkasını koparmak için, öncelikli olarak dünya malıyla alâkasını kesmelidir. Çünkü müridin Hakk'a meyiletmesini engelleyen şey budur. Mürit dünya ile alâkasını sürdürdükçe, bu durum onu tekrar çıktığı şeye (dünya ile ilgili heveslere) sürükler.”denilmiştir.¹²²

¹²¹ Gülabâdî, Ebu Bekr Muhammed b. İshâk, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, tah. Ahmed Şemseddîn, Beyrut-1422/2001, s. 109.

¹²² Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, tah. Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. Eş-Şerîf, Dimâşk-2000, s. 575.

Bazen insanın dünyayı övmesi kadar yermesi de dünyayla meşgul olmaktan kendini alamadığını gösterir. Dünyaya ne olumlu ne olumsuz takılmamız gerektiğini, asıl olanın yönümüzü Allah'a çevirmek olduğunu vurgulayarak, Yahya b. Muaz şöyle demiştir: “Dünya bir gelin gibidir. Onu talep eden kimse ona tarakçılık yapar. Zahit dünyanın yüzünü karartır saçını (başını) yolar, elbisesini delik deşik eder. (Ârife gelince) Ârif ise Allah ile meşgul olur ve dünyaya hiç iltifat etmez.”¹²³

Bütün kötülüklerin dünya sevgisinden kaynaklandığına ve kişinin dünyaya meylettmesiyle Allah'tan uzaklaşacağına değinerek Fudayl b. Iyaz şöyle demiştir: “Allahu Teâlâ kötülüklerin hepsini bir evin içinde topladı ve o evin anahtarını dünya sevgisi kıldı. Yine iyiliklerin de hepsini bir evin içinde topladı ve o evin anahtarını da zâhid olarak yaşamakta kıldı.”¹²⁴

Bir kimse mal biriktirmek için Süfyân-ı Sevrî'den izin istedi. (Bu hususta onun onayını almayı istedi.) Süfyân-ı Sevrî de şöyle cevap verdi: “Mal biriktiren kişi beş şeye mübtelâ olur:

- 1-Tûl-i emel
- 2-Çok hırslı olmak
- 3-Çok cimri olmak
- 4-Âhireti unutmak
- 5-Verâ ve takvâda noksanlık”¹²⁵

İlk dönemlerde, sufilerin dünya ve içindekiler konusunda hırslı olmayı, çok fazla mal sahibi olmayı hoş karşılamadıklarını görmekle birlikte; zamanla bu anlayışın değişikliğe uğradığına şahit oluyoruz. Buna göre kişi, dünyanın içinde belki de en merkezinde bile olabilir. Yani kişi mal ve mülke, makam ve mevkiye, kısaca Allah'ın ona verdiği bütün dünya nimetlerine sahip olabilir. Nitekim bir kişinin dünya nimetlerine sahip olması, onun dünyaya meylettği anlamına gelmediği gibi, bir kişinin dünya nimetlerinden yoksun olması da onun zâhid

¹²³ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, tah. Irakî, Kahire-1387/1967, c. IV, s. 301.

¹²⁴ A.y.

¹²⁵ Şa'rânî, Abdülvehhab b. Ahmed, *Tenbihü'l-muğterrîn*, Dimâşk, ts., s. 135.

olduğunu göstermez. Önemli olan, kişinin dünya malına ve hırsına sahip olmamasıdır. Bazen mal ve mülk sahibi olmamak, kişinin hırsını ve meylini arttırabileceği gibi, bazen de çok mal ve mülke sahip olmak, kişinin dünyaya meylini azaltmasına, dünya hırsının sönmesine sebep olabilir.

Ayrıca her kişinin dünyası farklıdır. Kiminin dünyası mal, kiminin evlat, kiminin makam ve mevki, vs. olabilir. Yani, kişiyi Allah'tan alıkoyan şey ne ise, işte dünya odur. Bu durumda, birisi için mal ve mülk dünya olabildiği gibi, diğeri için bu böyle olmayabilir. Allah'a olan bağımızı zayıflatan her şey dünyadır. Kişi Hakk'a giden yolda neye karşı en çok zaaf gösterirse, onun dünyası odur. Bu sebeple kişinin zaaf gösterip nefsine, hırsına engel olamadığı her nesne onun dünyasıdır. Kısaca Bağdat sufilerinin önemli simalarından İbn-i Atâ'nın tarifıyla de: “ Kulu âhiretten alıkoyan şey dünyadır. O nedenle kiminin dünyası arazi, kiminin ticaret, kiminin iktidar, kiminin Salih amel ve onunla övünme, kimininse nefsi ve şehvetidir. Yani herkes dünyaya bir şekilde bağlıdır.”¹²⁶

¹²⁶ Bolat, Ali, “İbn Atâ'nın Tasavvufi Yaklaşımları”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2004, sayı XIII, s. 307.

II. *MESNEVÎ*DE DÜNYA HAYATINA DAİR METAFORLAR

Mesnevî'de, dünya ve dünya hayatıyla ilgili birbirinden bağımsız ve çok çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Mevlânâ, bu tanımlamaların her birisinde, dünya hayatının farklı farklı hilelerine ve aldatmacalarına işaret eder. Zaten dünya, insan için çok yönlü ve her açıdan değişik imtihanlarla dolu bir meydan yeridir. Bu sebeple “dünya hayatı ve insan” çok yönlü ele alınması gereken, çok iyi irdelenmesi gereken bir konu durumundadır. *Mesnevî*'de de bu konunun bahsettiğimiz şekilde ele alındığına şahit oluyoruz.

A. *Dünya Allah'tan Gafil Olmaktır*

Cenâb-ı Hak, dünyayı ve dünya nimetlerini yarattıktan sonra bütün bu nimetleri, insanın hizmetine sunmuştur. İnsana mal bağışlamış, evlat bağışlamış, makam ve mevki bağışlamıştır. İnsanların bir kısmı, bu nimetler vesilesiyle Rabbini her an hatırlar, O'nu zikreder, O'na şükreder. Onlar nimetleri değil de nimeti vereni gördüklerinden Rabbiyle olan sözleşmelerini hep taze tutarlar. Diğer bir açıdan da, onların gönüllerinde ve düşüncelerinde Hak vardır. Yani; gönüllerinde dünya nimetlerinin sevgisi yer etmediği için Onların dünya nimetlerine sahip olmaları, onları Hak'tan uzaklaştırmamış aksine Hakk'a yaklaştırmıştır. Ancak kimi insanları ise sahip oldukları nimetler Allah'tan

alıklar, o kimseler benliklerini/kendilerini görürler de Allah'ı görmezler. İşte bütün nimetler artık onlar için dünyadır. Anlaşılan o ki, her şey insanın kendisinde başlar ve insanın kendisinde son bulur. İnsanın gönlüne Hak sevgisi yerleşmişse onun sahip oldukları onun dünyası değildir. İnsanın gönlüne dünya sevgisi yerleşmişse, onun için sahip olduğu her şey dünyadır. Çünkü onu Allah'tan alıklar. Mevlânâ bunu şöyle anlatır:

“Dünya nedir? Dünya Allah'ı bilmemek, Allah'tan gafil olmaktır. Yoksa kumaş, para, kadın ve evlat değildir.

Mala din için sahip olanlar hakkında, Peygamber Efendimiz: ‘Bu ne güzel, ne hayırlı mal.’ Diye buyurdu.

Geminin içindeki su, gemiyi batırır. Geminin altındaki su ise gemiyi kaldırır, sırtında taşır.

Mal, mülk sevgisini gönlünden çıkarıp attığı için Süleyman (a.s.) kendisine fakir dedi.

Ağız kapalı desti, uçsuz bucaksız denizin üstünde, hava dolu bir gönülle yüzer durur.

Gönlünde dervişlik havası, aşk havası bulunan kimse de dünya denizinin üstünde batmadan durabilir.

Gerçi bu cihan bütünüyle onun mülkü ise de, cihan mülkü onun gözünde bir hiçten ibarettir.

Şu halde gönlü, ‘minledün’ ilmiyle yani ilâhî aşk havasıyla doldur da, onun ağzını bağla ve mühürle.”¹²⁷

Mevlânâ bu tanımla dünyayı el-etek çekilecek, sırt dönülecek, ısrarla kaçınılması gereken bir mekan olarak görmediğini vurgulamaktadır. Bir kimsenin mal-mülk edinmesi, makam ve mevki kazanması gibi durumlar başta olmak üzere dünya nimetlerine sahip olmak Allah'tan alkoymadıkça yerilecek, kınanacak bir durum teşkil etmez. Bir diğer açıdan bir kimsenin kibirlenmesine yol açan bir sadaka veya kendini beğenmesine sebep olan ibadetler o kimse için “dünya” olmaktadır. Bu durumda her şey insanın kalbine/niyetine, insanın eşyayı nasıl algıladığına bağlıdır.

B. Zindan Metaforu

İnsan, bu madde âlemine, bu süflî âleme gelmekle kendini zindana hapsetmiştir. Çünkü insan ötelere, arştan, efendisinin yanından bu kirli âleme

¹²⁷ *Mesnevî*, c. I-II, s. 83, by. 983-990.

gelmiştir. Rabbinden ayrıldığı için acı çekmektedir, ayrılığın ateşiyle kavrulmaktadır. Ruhumuz dâima asıl ait olduğu o kutlu mekânı hatırlamakta ve fakat kavuşamamanın da etkisiyle ızdırap içindedir:

“Ey pâdişahım! Ben, senin zindanında kalmış bir Yusufum; beni kadınların elinden kurtar!
Ben ötelerde arş tarafında idim. Anamın şehveti, ‘İnin’ emri ile beni aşağılara, bu kirli dünyaya çekti, düşürdü!
O tam yücelikten, o yüksek mevkiden bir kadının hilesi ile rahim zindanına takıldım!
Ruhumu yükseklerden, arştan bu sufli yere, bu dünyaya getirdi. Gerçekten de kadınların hilesi pek büyük!”¹²⁸

Dünyanın bir zindan olduğunu eserinin bir çok yerinde vurgulayan Mevlânâ, şu örnekle konuyu biraz daha açıklığa kavuşturur:

“Su havuz içinde mahpus gibidir. Fakat, rüzgâr onu emer, yukarı çeker, alır. Çünkü su da, rüzgâr gibi dört unsurdan biridir.
Rüzgâr, o suyu azar azar alır, ta madenine kadar götürür. Onu hapisten kurtarır, sen bu hali, bu gidişi, tükenişi göremezsin.
Bizim alıp verdiğimiz bu nefesler de, bizim canlarımızı, tıpkı onun gibi azar azar dünya hapisanesinden çalar götürür.”¹²⁹

İnsan için her ne kadar bu âlem zindan ise de insanoğlu bu hâli hakkıyla idrâk edemez. Gurbette olduğunu unuttur, her şeyiyle dünyayı kazanmaya yönelir ve hırsla kapılır. Öyle hırslanır ki yıldızları keşfeder de, kendini keşfedemez:

“Her ne kadar bu dünya, senin nazarında çok büyük ve nihayetsiz ise de, bilakis o, ilâhî kudret karşısında o bir zerre bile değildir.
Gerçekten de bu cihan, sizin canlılarınızın hapisanesidir. Siz, asıl kendi yurdunuzun bulunduğu yere doğru gidiniz.
İçinde bulunduğunuz bu cihan sınırlıdır, mahduttur; halbuki öteki hudutsuzdur. Bu cihanda görülen nakışlar, şekiller, sûretler, mana âleminin önünde perdedir, engeldir.
Firavun’un yüzbinlerce mızraklık ordusunu, Hz. Musa’nın bir tek asası kırdı, geçirdi.
Calinus’un yüzbinlerce ilâcı ve doktorluk hüneri, Hz. İsa’nın ve onun hayat bağışlayan nefesi karşısında faydasız kaldı.
Câhiliye devri şairlerinin yüzbinlerce şiirleri vardı. Bütün bu şiirler, Hakk’ın ümmî bir

¹²⁸ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 538, by. 2795-2798.

¹²⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 48-49, by. 879-881.

peygamberine vahy edilen Kur'an karşısında utanç vesilesi oldular.

Bu kadar üstün ve kudret sahibi Allah'ın huzurunda, bir kimse, değer bilmeyen âdi bir insan değilse, nasıl olur da can vermez?

Anlayışlı olmakla, herkesin akıl erdiremediği şeyleri anlamakla insan Hakk'a varamaz. Allah'ın fazlı, keremi ancak kırık kalpleri, yıkık gönülleri arar."¹³⁰

Mevlânâ'nın tabiriyle, insan halife olduğunu unutmakla, 'su ve balçığa' yönelmiş olur. Kendi eliyle kendi mahpusluğunu katmerleştirir, sefaletini çoğaltır. Hak ile arasına dünya perdesini çekmiş olur:

“Rûh, seni çok yukarlara, göklerin ötelere götürürken sen, su ve balçık tarafına yönelerek, esfel-i sâfiline, aşağıların aşağısına düşmüşsün.

Bu düşünüşle sen kendini, akılların bile kıskandıkları çok üstün bir halden, süfliliğe, aşağının aşağılığı haline düşürmüşsün.

Şimdi senin bu değişmeni, bu masalda geçen Zühre yıldızına çevrilen kadının değişmesiyle bir mukayese et de gör ki, kendini çok değersiz bir şeyle değiştirmişsin.

Hırs atını yıldızlara doğru sürmüşsün. Onlara dâir bilgiler elde ediyor, mesafeler ölçüyor, yeni yeni yıldızlar keşfediyorsun da, kendini keşfedemiyorsun. Meleklerin secde ettikleri Âdem'i tanımıyorsun.

Ey hayırsız evlad, sen, Âdem'in torunu olduğun halde, ne zamana kadar, bu alçaklığı bir

yücelik, bu soysuzluğu bir şeref sayacaksın?

Ne zamana kadar, bütün dünyayı zapt edeceğim, bütün dünyayı kendimle dolduracağım, diye avunup duracaksın?"¹³¹

C. Bu Âlem Suretler Âlemidir

Mevlânâ, bu âlemin suretlerden, hayallerden ve gölgelerden ibâret olduğunu, bu âlemin mana âleminden geldiğini vurgular. Mana âlemi, fikir ve düşünce gibidir. Nasıl ki bir kişinin, fikir ve düşüncesini göremezsek, mana âlemini de göremeyiz. Ancak bir kimse önce fikreder ve düşünür; sonra beynindeki kelimelere dönüştürür; işte o kimsenin, düşüncelerine kelimelerle varlık giydirmesi, bu suretler âlemi, görünen âlem gibidir. Fakat aslolan şey, kelimeleri var kılan o düşüncedir. Bu suretler âlemi de, vücuda gelmeden önce Hakk'ın bilgisindeydi. Hz. Allah, ilminde gizli olan bu âlemi suretlere

¹³⁰ *Mesnevî*, c. I-II, s. 57, by. 524-531.

¹³¹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 57-58, by. 532-534, 540-543.

büründürdü. Ancak O'nun ilmi, insanların bildiği gibi sonradan, yani yaratılmış değildir. Bu gölgeler âlemi, ezelden beri O'nun ilminde mevcuttur:

“Hiç şüphesiz, bizim gözlerimiz O’nu idrâk edemez, kavrayamaz. Fakat O bizi görüp idrâk eder. Sen bunun sırrını Hz. Musa ile Tur Dağı vakiasından anla.

Mana âleminde gelen bu suret âlemini, ormandan çıkıp gelen bir aslan say. Mana âlemi fikir ve düşünce gibidir. Sen suret âlemini, düşünceden meydana gelen söz ve ses bil.

Bu söz ve ses düşünceden doğdu. Fakat sen düşünce denizinin nerede olduğunu bilmezsin.

Fakat hoşuna giden bir söz seni heyecanlandırdığı, sana manevî bir zevk verdiği zaman, işittiğin söz dalgasının güzelliğini hissedersin de, onun kopup geldiği, mana denizinin çok yüce, çok hoş bir deniz olduğunu anlarsın.

İlâhî bilgi, düşünce dalgaları halinde belirdi. Önce ses ve söz haline geldi. Bu ses ve söz de kelimeler, cümleler şekline girip suret bağladı.

Böylece sözden bir şekil, bir suret meydana geldi. Söz dalgası önce kulağımıza çarptı, etkisini yaptı, sonra döndü, ölüp gitti. Kendini yine geldiği denize götürdü, görünmez oldu.

Şu görünen suret âlemi, suretsizlikten, yani mana âleminde geldi, sonra yine oraya döndü. ‘Gerçekten de Biz, yine O’na dönenlerdeniz.’âyeti bu hakikati belirtmektedir.”¹³²

Bu âlem, suretler âlemi olsa da insan bu dünya hayatına alışır, bu dünyaya bağlanır. Mevlânâ’nın deyimiyle “resime bağlanır da ressamı unuttur. Bedenlere suretlere aldanır da bedenleri ve suretleri halk edene yönelmez.” Bütün bunlara rağmen, kurulmuş düzenini bırakmayı istemez. Mevlânâ, bu durumu insanın alışkanlığı ve gafleti olarak bildirir ve insanın bu halini yadsıyarak şöyle der:

“Bir geçit yeri olan dünyadan ayrılmak insana zor gelir. İnsanın temelli olarak kalacağı asıl yurdundan ayrılmak bundan daha zor olacaktır!

Şekilden, suretten, resimden ayrılmak sana zor gelir. Ya o resmi yapandan, güzel suretler,

bedenler halk edenden ayrı düşmek ne kadar zor olacaktır?

Şu mihnetlerle, dertlerle dolu olan aşağılık dünyanın ayrılığına sabredemeyen dost! Allah’ın ayrılığına karşı nasıl dayanabiliyorsun? Sabredebiliyorsun?

Şu kara suyu, yani dünyayı bile terk etmeye sabredebiliyorsun. Âb-ı hayat olan ilâhî feyz

çeşmesine nasıl sabredebiliyorsun?

Şu kara suyu içmedikçe pek rahat edemiyorsun. İyi kişilerden ve onların içtikleri kaynak

suyundan ayrılınca hâlin ne olur?”¹³³

¹³² *Mesnevî*, c. I-II, s. 90-91, by. 1135-1141.

D. Büyücü Kadın Metaforu

Büyü, insanın gözünü gönlünü bağlayan bir hiledir. Büyülenen insan, olayları olduğundan farklı görür. Güzeli çirkin; çirkini güzel görür. Olayları, olduğu haliyle doğru bir biçimde algılayamaz. Mevlânâ, dünyayı kendini insanlara güzel ve hoş gösteren, ama gerçekte çirkin ve ihtiyar bir kadına benzeter. Bu durumda dünya, insanı sıkıntılara, acılara, dertlere sürükler ve fakat insan dünyanın büyüüne kapıldığı için bu sıkıntıları sevinç, neşe gibi algılar. Ömrünü boş yere ve faydasız geçirir. Mevlânâ konuyu bir hikaye ile şöyle açıklar:

“Bir padişahın yiğit bir oğlu vardı. Onun iç yüzü de, dış yüzü de hünerlerle süslenmişti.

Padişah rüyasında oğlunun öldüğünü görür. Âlemin temizliği, duruluğu gözlerine bulanık

görünmeye başladı.

İçine düşen evlat sevgisi ateşi onu yaktı, yandırdı. Ateşin kızgınlığından göz yaşları bile kurudu.

Padişah gamla dertle öyle doldu ki, âh etmeye bile gücü kalmadı.

O kadar üzgündü, kalbi o kadar acılarla dolmuştu ki, ölümü diler oldu. Bedeni işten güçten kaldı. Çalışamaz hale geldi. Fakat daha yaşayacak zamanı olduğu için uykudan uyandı.

Allah acıyanların en acıyanı olduğu için, çok acı duyan kullarının yardımına yetişir. Padişah uyanıp da aklı başına gelince öyle sevindi ki, ömründe hiç böyle sevinç hissetmemişti.

Kederden ölecek hale gelen, ölümü isteyen padişah, bu defa da sevinçten ölecekti...”¹³⁴

“Rüyada oğlunun öldüğünü gören padişah düşünceye daldı da, ‘Bu gam geldi geçti, ama

ruhum bu çeşit şeylerden mahzun oldu, kötü zanna düştü.’ dedi.”¹³⁵

Hikâyeye göre, padişah gördüğü bu rüya üzerine oğlunu evlendirmeyi murad eder. Böylece hem oğlunun mürüvvetini görecektir, hem de soyunu sopunu devam ettirecektir. Ancak, padişah ile karısı arasında, şehzâdenin evliliği konusunda tartışma yaşanır. Padişah, oğluna ‘iyi huylu, terbiyeli, mayası güzel, temiz soydan gelen bir kız’ almayı isterken; karısı mal mülk sahibi birinin kızını

¹³³ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 612, by. 3210-3214.

¹³⁴ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 603-604, by. 3085-3091.

¹³⁵ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 605, by. 3100.

almayı istemektedir. Nihayetinde, padişahın dediği olur ve şehzâdeye hem ahlâklı hem de güzel bir kız bulunur. Mevlânâ hikayeye şöyle devam eder:

“Nihayet temiz kişinin soyundan gelmiş o kızla, şehzadenin nikâhı kıyıldı. Kader bu ya akıl ermez. O civarda büyücü bir kadın vardı. O da güzel şehzadeye gönül vermişti. O Kâbil’li ihtiyar kadın şehzadeye öyle bir büyü yaptı ki, o büyüye Bâbil büyücülerini bile haset ettiler. Şehzade o çirkin koca karımın âşığı oldu. Güzel gelinden de vazgeçti, düğünden de. Doksan yaşındaki o kokmuş kadının ayakbâbılarını öptü, durdu. İhtiyar kadın şehzadenin ne aklını bıraktı ne de fikrini. Şehzade tam bir yıl ona esir oldu. Tam bir yıl kokmuş o ihtiyar kadınla yaşayış, şehzadeyi tüketti, onu ekin gibi biçerek zayıflattı, âdeti yarı canlı bir hale getirdi. Başkaları onun eriyip gitmesinden ızdırap içindeydiler. O ise büyüünün verdiği sarhoşluktan ötürü kendinden bile haberi yoktu. Dünya padişaha zindan olmuştu. Şehzade ise hısım ve akrabalarının ağlamalarına gülüyordu. Padişah bu işte bir ilâhî sır olduğunu, bundan sonra yalvarıp yakarmaktan başka bir çare bulunmadığını iyice anladı. Secdeler etmekte; ‘Ya Rabbi! Ferman senindir. Hakk’ın mülkünde, Hakk’tan başka kim ferman sahibi olabilir?’ diye yalvarmaya başladı.”¹³⁶

Padişahın yalvarmaları sonucunda başka bir büyücü o ihtiyar kadının büyüünü bozdu. Büyünün bozulmasıyla padişah rahata kavuştu. Allah’a binlerce kez şükretti. Şehzâdeye kırk gün kırk gece düğün yaptı. Şehzâde büyülediği günleri hatırladıkça o haline üzülmekteydi. Kendisini büyüden kurtardığı için padişaha minnet duyuyordu. Mevlânâ, bu dünyayı ‘büyücü kadına’; mü’minleri ise ‘şehzadeye’ benzeterek şöyle devam eder:

“İşte bir mümin de ilâhî nur tarafına yol bulup, gaflet karanlığından kurtulunca, aynen şehzade gibi olur. Ey Hak yolu yolcusu! Ey kardeş! Bil ki, hikâyede geçen şehzade sensin. Bu köhne dünyada yeniden doğmuşsun. Kâbil’li büyücü ise, bu dünyanın sembolüdür. O nice erleri renge ve kokuya esir etmiştir. Dünya seni bulanık şehvet nehrine düşürünce ‘Kul eûzü...’ surelerini oku üfle. Üfle de bu dünya büyüünden, onun verdiği ızdıraptan kurtul; sabahı yaratan Allah’a sığın.

¹³⁶ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 607-608, by. 3144-3152, 3156-3157.

Bu yüzdendir ki, Cenâb-ı Peygamber dünyaya ‘büyücü’ dedi. Çünkü dünya efsûnlarla âdeta halkı büyüler, kuyuya atar.

Ey Hak yolcusu! Dikkat et, dünya denilen kokuşmuş ihtiyar kadının kuvvetli büyüsi vardır. Onunla padişahları bile esir etmiştir.

İçte, gönülde de onun üfürüp büyü yapan büyücüleridir. Büyü düğümlerini düğümlen, üfleyen, bizi dünyaya ve dünya nimetlerine bağlayan odur.

Gerçekten de bir büyücü kadın olan dünya, pek bilgili kadındır. Onun büyüsunü çözmek herkesin harcı değildir.

Eğer akıllar onun düğümünü çözebilseydi, yani insanlar akılları ile dünyanın hilelerinden

kurtulabilirdi, Allah peygamberleri gönderir mi idi?”¹³⁷

“Altmış yıldır o oltanın zahmetini, acısını çekiyorsun; ne hoş bir halin var, ne de sünnete uygun bir yaşayışın var.

Kötü işler işlemesin, kötü bahtlısın. Çünkü ne dünyada hoş, iç rahatlığı ile yaşayabiliyorsun, ne de günahlardan kurtulabilmişsin.

Dünyanın üfürmesi, büyü düğümlerini pekiştirdi, artık eşsiz olan tek yaratıcının üfürmesini bekle.

Onun üfürmesini iste de, o eşsiz yaratıcı sana ‘Ruhumdan ona üfürdüm.’ Desin de, dünyanın büyüsunü seni kurtarsın. Sana ‘Yücel’ diye buyursun.

Hakk’ın nefhasından başka bir şey dünya büyüsunü üfürüğünü yakamaz. Çünkü büyü üfürüğü kahr üfürüğüdür. Öteki sevgi lütûf üfürüğüdür.

Allah’ın rahmeti kahrından üstündür, ileridir. İleriye ulaşmak istiyorsan yürü. İlerlemiş ilâhî rahmete kavuşmuş birini ara.

Böylece mânen tertemiz insan ol da, hûrilerle evlendirilmiş kişilerin mertebesine eriş. Ey

kendisine büyü yapılmış padişah! Senin için kurtuluş yolu budur.

Dünya koca karısı senin yanında oldukça ve sen onun işvelerine kapılıp kaldıkça, ne onun ağı, tuzağı çözülür, ne büyü düğümleri...”¹³⁸

Mevlânâ’ya göre insanların akıllarını ve mantıklarını kullanarak dünyanın büyüsunü kurtulmaları mümkün değildir. Çünkü dünya son derece usta bir büyücüdür. Dünyanın büyüsunü ancak peygamberler bozabilir. Çünkü onlar dünyanın büyüsunü bozmak için gönderilmişlerdir. Bu sebeple insanlar dünyada huzurlu olmak için peygamberleri izlemelidirler.

E. Ağzını Açmış Timsah Metaforu

Çok çeşitli nimetleri olan dünya hayatının bir o kadar da tuzakları bulunur. İnsanoğlu hayatı boyunca mal için, rızık için, mevki için didinir ve

¹³⁷ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 610, by. 3188-3297.

¹³⁸ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 611, by. 3200-3207.

çabalar durur. Bu telaş, bu yoğunluk içinde bazen neyin peşinde olduğunu bile unuttur. Denizin en ortasına, en derin yerine, dalıp giden acemi bir dalgıç gibi dünyaya dalar gider ve kendini kaybeder. Aslında insanın rızkını kazanması, son derece meşru bir haktır. Bu açıdan bakıldığında, zaten bütün insanlar hep meşru buldukları hedefler için yola çıkarlar, fakat yol alırken gaflete düşmek insanoğlunda tahribâta yol açar. Bu durumda yola çıkmak bazen insan için yoldan çıkmak anlamındadır. Mevlânâ, ‘Dünya ağzını açmış timsah gibidir.’ diyerek; insanı karnını doyurmak için timsahın dişlerinin arasındaki kurtçukları almaya çalışan kuşlara benzetir:

“Timsah ağzını açar; dişlerinin arasında uzun uzun kurtlar vardır!
Onun yediğinin artıkları, dişlerinin arasında kalır, kurtlanır! Dişlerinin arasında küçük kurtlar kaynaşır.
Küçük kuşlar; timsahın dişleri arasındaki kurtları görürler, onları yiyerek karınlarını doyurmak için oraya girerler.
Ağzı kuşlarla dolunca, birdenbire ağzını kapatır, onları yutuverir.
Sen; ekmekle, yiyecek hoş şeylerle dolu olan dünyayı da bir timsahın ağzı bil!
Ey yiyecek peşinde koşan, yiyecek için çırpımp duran kişi; lokma peşinde koşarken zaman timsahından emin olma!”¹³⁹

F. Dünya Çocukların Oyun Yeri Gibidir

İnsanların bu dünyadaki hali, kiralık bir evde oturmakta olan kiracının hali gibidir. Bir kimse, kiraladığı evde yeni baştan düzen kurar, baştan sona tâdilât yapar ve orada bir müddet kaldıktan sonra orayı sessizce terk eder. Oraya yaptığı masrafı, harcadığı emeği, ödediği bedeli düşünmeye bile fırsat bulamaz. O mekanda iyi ve kötü günleri olmuştur. Ama şimdi bütün bunlar bir oyun gibi gelip geçmiştir. Bu dünya da bir oyun ve oyalanmacadır. Her gelen gider. Geride yalnız hatıralar kalır ve bu hatıralar, bir oyun gibi diğer insanların dilinde dolaşır durur. Mevlânâ, dünya halini bütünüyle çocukların oyun ve oynaşmasına benzeterek, bu durumu şu şekilde izah eder:

“Gece olunca yalandan dükkan açan çocuk, eve aç olarak döner. Öbür çocuklar giderler, o tek başına kalakalır.

¹³⁹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 636, by. 4082-4087.

Bu dünya da o çocukların oyun yeri gibidir. Gece de ölümü göstermektedir...”¹⁴⁰
“İnsanların birbiri ile savaşmaları da çocukların savaşına benzer. Tamamıyla özsüzdür,
temelsizdir, manasızdır.
Hepsi de tahta kılıçlarla savaşır. Hepsi de faydasız bir şeyle uğraşır, dururlar.

Madem bütün insanlar bir oyun oynamaktadır; o halde herkes oyunu kurallarına göre oynamalı, hiç kimse gereksiz tartışmalar, boş kavgalarla oyalanmamalıdır. Herkes oyun arkadaşlarına iyi ve hoş davranmalı, oyun boyunca faydalı olmalıdır. Çünkü her oyunun bir süresi vardır ve o süre dolmadan oyunun hakkını teslim etmek gerekir. Bunun için, Mevlânâ şöyle demektedir:

“...Ey bu yalan dünyada ‘Ticaret yapıyorum, helâl-haram gözetmeksizin kazanıyorum.’ diyen gâfil! Sen de o çocuk gibi hayırlı işler, faydalı eserler ortaya koymadan; elin boş, kesen boş, kendin ise yorgun bitkin bir halde mezara girersin.”¹⁴¹

G. Rüya Metaforu

Hz. Allah, rızığımızı kazanalım diye gündüzü; dinlenelim ve yorgunluğumuzu atıp, bir sonraki güne hazır olalım diye geceyi yaratmıştır.¹⁴² İnsanoğlu, uyku ile vücut dengesini muhafaza eder. Aynı zamanda rızık için çalışıp-çabalamaya da güç depolamış ve hayatının sürekliliğini sağlamış olur. Rüya ise, uykuya ayırdığımız zamanın içinde bir zamandır. Rüya, çok kısa bir zaman içinde (saniyelerle ifade edilen bir zaman içinde) görülür. Uyku asıl, rüya ise fūrûdur. Çünkü insanın uyumaktaki asıl hedefi, rüya görmek değil dinlenmektir. Uykuya nazaran rüya fūrû olduğuna göre, âhiret hayatına nazaran dünya hayatı da fūrûdur. Asıl olan ahirettir, bu dünya ise bir rüya gibidir. Dünya; bir rüya kadar kısa, bir rüya kadar geçici, bir rüya gibi gerçeğin dışında yanlısamadır. Bu durumda hüznlerimiz de sevinçlerimiz de birer yanlgı, birer yalandır:

“Ashında bu dünya bir rüya gibidir. Ey Hak yolcusu! Rüyada görülen hayalleri gerçek sanıp zanna kapılma; rüyada bir el kesilse bu korkulacak bir şey değildir!

¹⁴⁰ *Mesnevî*, c. I-II, s. 453, by. 2599-2600.

¹⁴¹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 453, by. 2600.

¹⁴² Kasas, 28/73.

Rüyada bıçak senin başını keserse ne çıkar? Hem başın yerindedir, hem de ömrün uzun olacaktır!

Rüyada bedenini ikiye biçilmiş görsen de bedeninin kesilmemiştir, sapaşağılamdır; uyanıp kalkınca hasta bile olmadığını anlarsın.

Hülasa, rüyada bedeninin bir parçasının kesilmesinden, hatta iki yüz parça edilmesinden

korkulmaz.

Maddesiyle, şekli ve suretiyle var gibi görünen bu dünya için Hz. Peygamber: ‘Uyuyan bir kişinin gördüğü rüyadır.’ diye buyurdu

Bu dünya hayatının bir rüya olduğunu anlar da, gönül gözünü açarak etrafına bakarsan, her an işte, her an yaratmakta olan Allah, senin beden testini kırarsa üzülme, çünkü onu istediği zaman yine yaratır!’¹⁴³

İnsanların birçoğu, dünyanın hakikat olmadığını bilmekle birlikte, bu bilgi ile amel edemezler. Çoğu kez dünyanın hile ve tuzaklarından kendilerini arındıramazlar. Kendilerini arındırmaya güç yetirebilenler ise, ancak âriflerdir. Çünkü onların bu dünya hakkındaki bilgileri ilme’l yakîn derecesinde değil, hakka’l yakîn derecesindedir. Nitekim Mevlânâ şöyle der:

“Dünyanın bir rüya olduğunu sen bir bilgi olarak duydun, taklitle kabul ettin de, papağan gibi hiç heyecan duymadan; ‘Dünya bir rüyadır.’ diyorsun. Halbuki ârifler; peygamberin haber verdiği bu hakikati kendileri gördüler, ona göre bu habere uyarak yaşadılar.”¹⁴⁴

H. Dünya Bir Tih Sahrası Gibidir.

Tih Sahrası: İsrâiloğulları’nın Mısır’dan çıkınca kırk yıl kaldıkları çöldür. Burada kendilerine bir bulut gölgelik etmiş, gökten pişmiş kuş eti, kudret helvası yağmıştı.¹⁴⁵ İsrâilliler Allah’ın lütuflarına karşılık kanaat edecekleri yerde, Hz. Musa’dan sarımsak, mercimek, soğan gibi şeyler istediler ve bir çeşit yemekten bıktıklarını söylediler. Bunun üzerine yoksulluğa düştüler ve vebâ hastalığı ile cezalandırıldılar.”¹⁴⁶ Bu dünyayı Tih Sahrasına benzeterek Mevlânâ şöyle der:

¹⁴³ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 150-151.

¹⁴⁴ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 151, by. 1734.

¹⁴⁵ Bakara, 2/57.

¹⁴⁶ Can, a. g. e., c. I-II, s. 445, n. 547.

“Bu dünya bir Tih Sahrası gibidir. Ey Hakk yolunun yolcusu! Sen de Hz. Musa’ya benzersin. Biz ise günahlarımız yüzünden bu sahrada belalara uğramış İsrâilîoğulları gibiyiz.

Bu sahrada yıllardır yol yürüyoruz. Sonunda yine ilk menzilde, adım attığımız yerde esiriz.

Musa’nın kavmi bir hayli yol aldıkları halde, yine kendilerini ilk adım attıkları yerde buldular.

Eğer Hz. Musa’nın gönlü bizden razı olsaydı, sahrada bir yol belirir, bir yol görünürdü.

Fakat o gönül bizden tamamıyla soğumuş ve kırılmış olsaydı, bize gök sofrası iner mi idi?

Gökten hiç yiyeceğimiz gelir mi idi?

Bir taş parçasından kaynaklar coşar mı idi, sahrada canımızı kurtarabilir mi idik?”¹⁴⁷

Mevlânâ’ya göre insanlar Tih Sahrası gibi olan bu dünyada, Allah’ın verdiklerine kanaat etmeyip, günahlara dalarak, nefislerine uydukları için belaya maruz kahrılar. Pek çok insan işlemiş olduğu salih amellerin yanında günahlara da devam ettiğinden Hak Teâla o kullarını manevî bir çıkıştan mahrum bırakır. Bununla birlikte Cenâb-ı Allah hiçbir zaman kullarını terk etmiş ve onlardan rahmetini kesmiş değildir. Şayet öyle olsaydı, gökten inen rızıklar kesilir ve insanlarla birlikte bütün mahlûkat perişan olurdu.

İ. Çok Isınmış Hamam Metaforu

Mevlânâ, bu dünyayı çok ısınmış bir hamama benzetir. Her ne kadar, hamam, insanın temizlenip kirlerden arınarak, rahatlamak için uğradığı bir mekân ise de; çok ısınmış bir hamam, insanı bunaltır da insanın rahatını kaçırır. İnsanın, öyle bir hamamda keyif yapmak şöyle dursun, canı daha da sıkılır ve daralır. İnsan, bir an önce oradan uzaklaşmanın çaresini arar. Orada şifa değil dert bulur. O tür bir hamam, onun için bir hizmet değil hezimet olur.

“Bu dünya çok ısınmış, çok kızmış bir hamama benzer, orada nefes alamaz olursun, bunalırın; ruhun da pek sıkılır.

Halbuki hamam enlidir, boyludur. Fakat sıcaklığı yüzünden, sana dar gelir, canın sıkılır ve usanırsın.

¹⁴⁷ *Mesnevî*, c. I-II, s. 445-446, by. 2484-2489.

Dışarı çıkmadıkça gönlün ferahlamaz. O halde hamamın genişliğinden sana ne fayda olur.”¹⁴⁸

J. Dünyada İnsanın Hali Geniş Bir Ovada Dar Ayakkabı Giymek Gibidir

Mevlânâ’ya göre, insanın dünyadaki hali “geniş bir ovada dar ayakkabı giymeye benzer.” Ova ne kadar geniş olursa olsun; ayakkabı dar olduğu için, ovanın genişliğinin önemi yoktur. İnsan, bu durumda hem yorgun düşer, hem de adım attıkça acısı ve sıkıntısı çoğalır:

“Yahut ey yolunu şaşırılmış kişi, dar bir ayakkabı giyersin de geniş bir ovada yürümeye çalışırsın.

O ovanın genişliği sana dar gelir, o ova sana zindan olur.

Fakat seni uzaktan gören kişi; ‘O bu ovada lâle gibi açılmış, yani neşeli bir halde bulunuyor.’ der.

O kişi bilmez ki; sen zalimler gibi görünüşte gül bahçesindesin ama, ruhun sıkıntıdan feryat edip duruyor.”¹⁴⁹

K. Şehr-i Sebzvar Metaforu

Mevlânâ burada dünyayı Sebzvar şehri olarak takdim eder ve konuyu bir hikâyeye anlatır. Bu hikâyeye göre, Sebzvar şehrinin tüm ahalisi ehl-i sünnete aykırı, aşırı görüşlere mensup Râfizîlerden oluşmaktadır. Sultan Harzemşah bu şehri fetheder ve onlara kendisine Ebu Bekir adında birini getirmelerini emreder. Şayet bu şartını yerine getirmezlerse (Ebu Bekir adında birini bulmazlarsa), hepsini öldüreceğini ilan eder. Üç gün sonra yolu Sebzvar’a düşen hasta, zayıf birisini bulurlar. Mevlânâ konuya şöyle devam eder:

“Buldukları kişi yolcu imiş, Sebzvar yolu üstünde olduğu için uğramış ve hastalamp bir harâbe köşesinde bitkin, perişan bir hale gelmişti.

O yakın bir köşede uyuya kalmıştı. Onu görür, görmez; ‘Aman çabuk ol!

Kalk padişah seni istiyor. Şehrimiz senin yüzünden kılıçtan kurtulacak dediler.’

Adam; ‘Gücüm olsaydı, yürüye bilseydim, gitmem gereken yere giderdim, böyle kalmazdım.

¹⁴⁸ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 280, by. 3545-3547.

¹⁴⁹ A.y. by. 3548-3551.

Ben bu düşman şehrinde kalır mıydım? Yürür dostların şehrine giderdim' dedi.
Bir tabut getirdiler, Ebu Bekir'i kaldırıp üstüne yatırdılar.
Hamallar onu yüklenip Ebubekir adında birisinin bulunduğunu görsün diye,
Harzemşah'ın huzuruna getirdiler.”¹⁵⁰

“Ashnda bu dünya bir Sebzar şehridir. Allah adamı burada kaybolmuştur. Akılsız, fikirsiz sayılmıştır. Harzemşah da Cenâb-ı Hakk'ı temsil etmektedir ki, o büyük Rab, rezil insanlardan saf ve halis bir gönül ister, doğru özlülük ister.”¹⁵¹

L. Yalancı Bir Terzi Metaforu

Mevlânâ dünyanın yalancı bir terzi olduğunu bir hikâye ile dile getirir. Hikâyeye göre şehrin birinde bir terzi vardır. Bu terzi müşterilerine tatlı dille muamele etmekte, onlara birbirinden güzel masallar anlatmaktadır. Müşteriler terzinin masallarını can kulağıyla dinlerken, terzi de kumaşlardan çalmakta ve onları hile ile aldatmaktadır. Terzinin bu huyunu öğrenen bir Türk arkadaşıyla iddialaşır ve terziye asla aldanmayacağını ifade eder. Ancak terzi çok ustadır ve tatlı dili, güler yüzü ile Türk'ü de oylar ve onun kumaşından da çalar. Mevlânâ dünyayı hikâyede anlatıldığı gibi yalancı bir terziye benzeterek şöyle devam eder:

“Ey şüphenin, bilgisizliğin kabrine baş aşağı düşen kişi, ne zamana kadar masal dinleyip duracaksın?
Ne zamana kadar şu dünyanın işvesini tadacaksın? Ne başında aklın var, ne de ruhunda bir huzur var!
Fena, zalim bir arkadaş olan şu dünyanın masalları, oyunları, senin gibi yüz binlerce kişinin şerefini, haysiyetini çaldı, aldı, götürdü.
Âlemin terzisi olan bu felek, hayat yolunda yürüyen binlerce kişinin ten elbiselerini, şaşkın, akılsız çocuklar gibi hem yırtar, hem diker.
Feleğin hoş giden, oyalayan halleri, bağları, bahçeleri, meyvelerle süslerse de, kış gelince bütün güzelliklerin yerinde yeller eser.
İhtiyar çocuklar ise onun önüne oturmuşlar, kutluluğu, kutsuzluğu ile alay eder gibi ondan bir şey elde etmeye uğraşıyorlar.”¹⁵²

¹⁵⁰ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 79, by. 860-866.

¹⁵¹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 80, by. 867-868.

¹⁵² *Mesnevî*, c. V-VI, s. 464, by. 1710-1716.

M. Dünya Zıtların Savaş Yeridir

Mevlânâ'ya göre dünya her ne kadar durgun görünse de aslında öyle değildir. Aslında dünya zıtların birbiriyle savaştığı bir yerdir ve varlığını bu savaşla sürdürmektedir. İmanlının imansızla; imansızın da imanlıyla savaşıp durduğu gibi zerre zerreye savaşmakta ve bu böyle sürüp gitmektedir. Mevlânâ bu konuyu şöyle anlatır:

“Dikkatle bakarsan görürsün ki, bu dünya, baştan başa savaştan ibarettir. Zerre zerre ile adeta dinin imanın, imansızlıkla savaştığı gibi savaşır durur. O sola doğru uçmaktadır. Öbür zerre sağa doğru gidip bir şeyler aramaktadır. Bir zerre yukarıya çıkmada, öbürü aşağıya düşmekte; durur gibi görünürler ama, onların savaşını, bu durgunluk âleminde gör. Onların görünen savaşları, gizli savaşlarından meydana gelmektedir. Bu aykırılığı gör de, o aykırılığı anla.”¹⁵³

N. Dünya Türü Nimetlerle Dolu Bir Bağdır

Mevlânâ dünyayı türlü türlü nimetlerle dolu olan bir bağa benzetmektedir. Her çeşit insanın faydalandığı bu bağda kimilerinin kısmeti toprak, kimilerinin ise manevî sayfalardır. Mevlânâ bu hususu şöyle dile getirir:

“Dünya, türlü türlü nimetlerle dolu bir bağdır. Fare ile yılan ve bunlar gibi olanların, bunların tabiatında bulunanların kısmeti yine topraktır. Yani bunlar manevî sofradan nasiplerini alamazlar. İster kış olsun, ister yaz; onların yiyecekleri topraktan gelen gıdalardır. Fakat sen ey insan, kâinatın amirisin. En üstün bir varlıksın. Öyle olduğu halde neden yılan gibi topraktan gelen gıdaları yiyorsun da, ruhanî olan gök sofrası aramıyorsun? Tahtanın içindeki küçük kurt, tahtayı yer de; ‘Kimin böyle lezzetli helvası var?’ diye mırıldanır. Pislik böceği de, pislikler içinde iken, dünyada ondan başka gıda aramaz.”¹⁵⁴

O. Dünya Mahşer Günü İçin Ekin Tarlasıdır

Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de: “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”¹⁵⁵ buyurmuştur. Âyet-i kerimeden de anlaşılacağı

¹⁵³ Mesnevî, c. V-VI, s. 340, by. 36-39.

¹⁵⁴ Mesnevî, c. V-VI, s. 39, by. 301-304.

üzere bu dünya insanoğlunun kulluk etmesi, yani Hakk'ın emrettiklerini yerine getirmesi, nehyettiklerinden de sakınması için yaratılmıştır. Bu açıdan dünya bir ekin tarlasıdır ve insanoğlu bu dünyada –iyilik veya kötülük- ne ettiyse mahşerde onu devşirecektir. Mevlânâ bunu vurgulayarak şöyle der:

“Kim sonu daha iyi görürse, o daha mesuttur, daha mutludur. Kim işe daha sıkı sarılır, daha fazla ekin ekerse, daha çok mahsul elde eder.

Kim bu dünyanın mahşer günü için bir ekin tarlası olduğunu bilirse, burada çok eker, orada çok mahsul kaldırır.”¹⁵⁶

Bunların dışında *Mesnevî*'de geçen dünya tanımlamaları kısaca şöyledir:

“Kargalar şehridir.”¹⁵⁷, “Yas konağıdır.”, “Daracık deve yatağıdır.”¹⁵⁸, “Mihnet ve ızdıraplarla insanı yakan ateş mahallidir.”¹⁵⁹, “Bir iş için uğranılan ahır gibidir.”¹⁶⁰, “Daracık bir duraktır.”¹⁶¹, “Dünya bir ağaç gibidir.”¹⁶², “Vefasızdır.”¹⁶³, “Altı köşeli bir kuyudur.”¹⁶⁴, “Puthanedir.”¹⁶⁵, “Külhan gibidir.”¹⁶⁶, “Küp gibidir.”¹⁶⁷, “Dünya denizdir.”¹⁶⁸, “Hasta ve fânidir.”¹⁶⁹, “Karanlıklar ve gayb âlemidir.”¹⁷⁰, “Aldanma yurdudur.”¹⁷¹, “Dünya bir kurt, dünyaya meyleden insan da koyun gibidir.”¹⁷² Ayrıca bir beyitte de kuş insanın

¹⁵⁵ Zâriyat, 51/56.

¹⁵⁶ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 597, by. 2988-2989.

¹⁵⁷ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 82, by. 896.

¹⁵⁸ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 146, by. 1768.

¹⁵⁹ A. y., aynı beyit.

¹⁶⁰ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 213, by. 2549.

¹⁶¹ *Mesnevî*, c. V-VI, s.279, by. 3532.

¹⁶² *Mesnevî*, c. III-IV, s. 93, by. 1293.

¹⁶³ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 505, by. 1650.

¹⁶⁴ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 657, by. 4570.

¹⁶⁵ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 444, by. 818.

¹⁶⁶ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 395, by. 238. Külhan kelimesinin anlamı için bk. Doğan, a. g. e., s. 702.

¹⁶⁷ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 443, by. 811.

¹⁶⁸ *Mesnevî*, c. I-II, s. 493, by. 3140.

¹⁶⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 94, by. 1295.

¹⁷⁰ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 260, by. 3220.

¹⁷¹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 614, by. 3606.

¹⁷² *Mesnevî*, c. I-II, s. 94, by. 1293.

sembolü olarak dünya ve dünya malı da “yem, tuzak” olarak sembolize edilmiştir.¹⁷³

III. BÖLÜM

HAYATIN AKIŞI İÇİNDE DÜNYADAKİ VARLIKLARIN KONUMLARI

¹⁷³ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 431, by. 648.

I.GENEL OLARAK CANLILARIN DÜNYA HAYATINDAKİ KONUMU

A. Memlûk Olarak Varlıklar

Cenâb-ı Hak, mahlûkatın rızkını en güzel şekilde taksim eder. O'nun, herhangi bir canlıyı, aç ve açıkta bırakması düşünülemez. Çünkü O, merhametlilerin en merhametlisidir. Mevlânâ, bütün mahlûkatı Allah'ın ailesi gibi kabul eder. Mahlûkatı, en güzel şekilde rızıklandırdığı için, Allah'ı da “en güzel aile reisi” diye zikreder:

“Bu dünyada binlerce canlı varlık, sıkıntısız, hoş bir halde yaşamakta, geçinip gitmektedir.

Üveyk kuşu, geceki rızık, henüz meydanda yokken, ağacın üstünde Allah'a şükreder.

Bülbül: “Ey duaları kabul eden Allah'ım, sana güveniyorum, beni aç bırakmayacağına, rızkımı vereceğine inanıyorum, sana hamd-ü senalar olsun .”der.

Doğan kuşu, rızkını padişahın elinden bekler de, pis leşlerden ümidini keser.

Böylece sivrisinekten tut da file kadar, bütün mahlûkat, Allah'ın ailesi sayılır. Allah da ne güzel bir aile reisidir!”¹⁷⁴

¹⁷⁴ *Mesnevî*, c. I-II, s. 157, by. 2291-2295.

Allah, mahlûkatı rızıklandığı gibi, her birini emri altında tutar ve dilerse onları halden hale, şekilden şekile sokar. Her şey, O'na muhtaçtır ve hiç bir şey O'nun izni olmaksızın, kâinatta hareket alanı bulamaz Hak, mahlûkatın üzerinde tümüyle tasarruf sahibidir. O, "Mümît" (öldüren) sıfatıyla tecelli eder de bir canlıya öl" derse, o canlının ölmesini kimse engelleyemez. Yine O, "Muhyî" (dirilten) sıfatıyla tecelli eder de bir canlıya "ol" derse, o canlının dirilmesini/diri kalmasını kimse engelleyemez. Bütün bu tasarruf ancak O'nun şanına yakışır. Mevlânâ'nın deyişiyle:

"...Mükevvenât, bütün varlıklar; insan, hayvan, bitki ve cansız sandığımız varlıklar hepsi Hakk'ın kudretli elinde olup, her şey O'nun emri ile mana âleminden suret âlemine ve suret âleminden mana âlemine döner, giderler.
Hak'tan; "Şekle bürün!" diye bir emir gelir. Şekle bürünürler, yine Hakk'ın emri ile şekillerden kurtulurlar, mücerret mana olurlar.
Şu halde; "Halk da onundur, emir de onundur." Âyetinin manasını anla! Halk, surettir, şekildir. Can yani ruh da emirdir. Can emre binmiştir.
Aslında binen de padişahın emrindedir, binilen de. Beden kapıda beklemekte, ruh da huzurdadır. Yani binen ruhtur, binilen de bedendir. Beden ilahi bir dergâh olan bu dünyada, bu suflî âlemde; can ise ruh âleminde, huzur-ı ilâhidedir.
Suyun testiye dolması istenince, padişah can ordusuna "Binin!" emrini verir. Yani Allah'ın emrinde olan ruhların buldukları o ulvî âlemden, bu suflî âleme (dünyaya) gelmeleri istenince, Cenâb-ı Hak, ruh ordusuna: "Atlarımıza binin!" emrini verir. Onun koyduğu kanun gereğince, erkeklerle kadınlar birleşirler, çocuklar doğar, böylece ruhlar ten atlarına binerler."¹⁷⁵

B. Dünyada Her şeyin Canlı Olup Hakk'ı Tesbih Etmesi.

Mevlânâ'ya göre, yeryüzünde bütün varlıklar canlıdır ve Hakk'ı tesbih ederler.¹⁷⁶ Cansız zannettiğimiz her şey, bize göre cansızdır, ama hakikat âleminde canlıdır. Biz, o varlıkların canlı olduğunu anlayamayız. Mevlânâ konuyu şöyle açıklar:

"Allah seni bir avuç toprak iken nasıl insan yaptı? Bütün toprakları ve cansız sandığın şeyleri de böyle bilmek ve tanımak gerek.
Gördüğümüz cansızların hepsi de, yani bize, bu âleme göre cansızdır, ölüdür. O yanda, hakikat âleminde canlılardır. Burada susup duruyorlar; orada konuşmaktadırlar.

¹⁷⁵ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 343-344, by. 76-80.

¹⁷⁶ Bk. İsrâ, 17/44.

Allah onları o taraftan bizim tarafa gönderince, Musâ'nın âsası gibi bize karşı ejderha olurlar.

Dağlar, Hz. Dâvud'un sesine ses verir, onunla beraber ilahî okur. Demir onun avucunda mum gibi yumuşar.

Rüzgâr, Hz. Süleyman'a hamal olur, onu taşır. Deniz, Musâ'ya söz söyler, onunla konuşur.

Ay, Hz. Ahmed (a.s.)'ın işaretini görür ve ortasından ikiye ayrılır. Nemrud'un ateşi İbrahim (a.s.)'a gül bahçesi olur.

Toprak, Karun'u ejderha gibi sömürür yutar. Hannâne direği akıl, fikir sahibi olur; Peygamber Efendimizden ayrı düşünce ağlar, inler.

Taş, Hz. Ahmed (a.s.)'a selam verir. Dağ Yahya (a.s.)'a söz söyler.”¹⁷⁷

Mevlânâ, mahlûkatın Hakk'ı tesbihi konusunda, Mutezileyi eleştirir. Mutezile'ye göre, mahlûkatın Hakk'ı bizim bildiğimiz gibi tesbih etmesi, söz konusu olamaz. Mahlûkatın tesbihi mecâzî anlamdadır. Şayet öyle olmasaydı, mahlûkatın da insanın sahip olduğu gibi bazı organlara (ağız ve dil) olması gerekirdi. Mevlânâ, kelâm ilminin tartışma konusu olan mahlûkatın tesbihi konusunu açıklayarak, Mutezile inancında olanların yanıldığını esefle vurgular ve şöyle der:

“Siz madde âlemini bırakınız, canlılar âlemine gidiniz de, âlemin cüz'lerinin tesbihlerini

ve gürültülerini işitiniz!

O zaman cansızların tesbihini apaçık duyarsınız da, Mutezile'nin yanlış yorum ve vesveselerinden kurtulursunuz!

Senin gönlünde manevî kandiller, yâni basîret nûrun olmadığından, görmek ve mana çıkarmak için yorumlarda bulunuyor, te'villere başvuruyorsun.

Mutezile inancında olanlar derler ki: ‘Cansızların tesbihinden maksat; zâhirî tesbih, yani kulakla duyulacak tesbih değildir. Onları tesbih ediyor diye düşünmektir. Yoksa ‘Onların tesbihini duydum.’ diye dâvâyâ kalkışmak da aslı olmayan bir hayaldir.

Belki onları gören ibret alır da; ‘Sübhanallah’ diyerek Cenâb-ı Hakk'ın noksan sıfatlardan berî olduğunu söyler.

O cansız şey, sana Allah'ı tesbih etmeyi hatırlatıyor, ‘sübhanallah’ dedirtiyorsa, işte bu hatırlatış onun söze gelmesi, tesbihi sayılır.”

İşte mutezile inancında olanların te'vili, yorumları budur. Kendisinde hâl nûru olmayan, yani gönül gözü kapalı olan kişinin durumu başka türlü olmaz ki...”¹⁷⁸

¹⁷⁷ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 81-82, by. 1011-1018.

¹⁷⁸ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 82, by. 1021-1027.

Mevlânâ, insanın altın ve gümüş peşine takılarak, canlıların Hakk'ı tesbih etmelerine kulak tıkadığını ve mahlûkatın tesbihini duyamadığını vurgular. Ona göre, bütün dünya canlıdır, ancak biz gözlerimizin perdesinden dolayı, dünyayı duygusuz ve ölü bir dünya olarak algılarız da hakikati göremeyiz. Ancak peygamberler ve Allah dostlarına mahlûkatın sesleri yabancı değildir. Bu durumda;

“Cansız gibi görünen varlıklar; ‘Biz’ derler, ‘Duyarız, işitiriz, görürüz, bakarız; fakat sizin gibi nâmahremlere, yabancılara, anlayışsızlara karşı susup durmaktayız!

Ey gafiller! Siz cansızlar tarafına gidiyorsunuz. Yani altın, gümüş, mevki, şöhret peşinde koşuyorsunuz. Cansızların canına ve rûhanî olan diline nasıl mahrem olabilirsiniz, onların zikir ve tesbihlerini hangi kulakla dinleyebilirsiniz?”¹⁷⁹

“Nasıl ki bu dünya, Peygamberin gözünde Cenâb-ı Hakk'ı tesbih etmekte, onun noksan sıfatlardan tenzih etmeye dalmış gitmiş canlı bir varlık. Bize göre ise cansız. Duygusuz bir dünya...

Peygamberin gözünde bu dünya aşkla, iyilikle, güzellikle dopdoludur. Başkalarının gözünde ise ölü ve cansızdır.

Gökler de yeryüzü de onun gözünde Allah'ı tesbih ederek hızlı hızlı hareket halinde dönmeye, o kerpiçten, taştan bile manalı sözler, nükteler duymaktadır.

Duygusuz insanlara ise, bu dünya tamamıyla dönmüş, ölmüş görünmektedir. Ben bu anlayışsız insanların gözlerindeki perdeden daha şaşılacak bir perde görmedim.

Bütün mezarlar bizim gözümüzde bir. Fakat velilerin gözlerinde, o mezarların her biri ya cennetten bir bahçe, ya cehennemden bir çukurdur.”¹⁸⁰

C. Varlıkların Çeşitleri ve İnsan

Mevlânâ'ya göre, Cenâb-ı Hak yeryüzünde başlıca melekler, hayvanlar ve insanlar olmak üzere üç çeşit canlı yaratmıştır. Melekleri bazı özel hasletlerle donatmış olduğundan, onlar sadece Allah'a ibâdet edip, bundan başka bir şeyle meşgul olmazlar. Topraklarında hırs yoktur. Hayvanlara gelince, onlar bilgisizdir. Onların dünyası, ahır ve ottan ibârettir. İnsanlar ise, hem meleklerin hem de hayvanların mayasıyla yoğrulmuştur. Bunun için, insanın duyguları hep bir çatışma halindedir. İnsan, hep gel-git halinde, hep bir arayış içinde, ahsen-i takvimle esfel-i sâfilin arasında yol alır. Bazen ahsen-i takvim derecesine yükselir, bazen de esfel-i sâfilin derekesine düşer. Mevlânâ bunu şöyle izah eder:

¹⁷⁹ A. y. by. 1019-1020.

¹⁸⁰ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 640, by. 3532-3536.

“Bir hadiste buyrulmuştur ki: Allah, âlemindeki varlıkları üç çeşit olarak yarattı. Yarattıklarından bir kısmına akıl verdi, bilgi verdi, cömertlik verdi. Bunlar meleklerdir; Allah’a secde etmekten başka bir şey bilmezler! Mayalarında hırs yoktur; hevâ ve heves yoktur. Bunlar, baştan başa nurdur; Allah aşkı ile diridirler, Allah aşkı ile yaşarlar. Yarattıklarından diğer bir kısmı bilgisizdir, hayvan gibi ot yer, otlar semirir. Onlar, ahırdan ve ottan başka bir şey görmezler; kötülüklerden, aşağılıklardan; iyiliklerden, yüceliklerden haberleri yoktur. Allah’ın yarattıklarından üçüncü kısmı ise insanlardır, âdemoğullarıdır. Bunlar, yarı yaratılışları bakımından melektirler, yarı yaratılışları bakımından da eşektirler. İnsan yaratılışı gereği, eşek olan yarısı ile aşağılıklara, belden aşağı duygulara meyleder. Melek olan öbür yanı ile de başı göklere yükselir, yücelikler arar, akla uygun şeylere kendini verir. Hakk’ın yarattıklarından ilk iki kısım yâni meleklerle hayvanlar, zıtlarla uğraşmaktan, savaşmaktan uzak, rahat ve huzur içinde, kendi normal hayatlarını yaşamaktadırlar. Fakat üçüncü kısım, yani insan ise, iki zıt huy sahibidir: Hem tertemiz vicdan sahibidir, melektir, hem de hayvan. Bu yüzden de akli ve şehveti ile uğraşıp durmaktan azap içindedir.”¹⁸¹

II. DÜNYA HAYATI VE İNSANLA İLGİLİ METAFORLAR

A. İnsanın Dünyaya Tek Cevher Halinde Yayılması

Sufilere göre, Hak Teâlâ bütün ruhları tek bir ruhtan yaratmıştır. Konuyu biraz daha anlaşılır kılmak gerekirse; “Bütün cüz’i ruhların külliyetine ‘Mutlak Rûh’ denir ki, bu rûh Kadir gecesinde tenezzül eder.¹⁸² Bu ‘külli rûh’da mahluk olduğu için, hakikatte Hak vücûdunun gölgesidir. Birçok gölge vardır. Cisim cüz’i

¹⁸¹ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 492-493, by. 1497-1504.

¹⁸² Kadir, 97/4.

ruhun gölgesi, cüz’i ruh külli ruhun gölgesi, külli ruh da ilâhi ruhun gölgesidir.”¹⁸³

Bu sebeple ruhlar âleminde renkler yoktu, sadece renksizlik vardı. Bölünmeler, tefrikalar, farklılıklar yoktu, ancak ruhlar bedene, diğer bir ifadeyle; yeryüzüne düşünce ayrışmalar ortaya çıktı ve yeryüzüne renkler hâkim oldu. Mevlânâ bunu şöyle anlatır:

“Biz bütün kâinata, tek bir cevher hâlinde yayılmıştık, orada hepimiz de başsızdık, ayaksızdık.

Bu âlemde görülen bölünmeler, tefrikalar, imtiyazlar o âlemde yoktu. Biz o âlemde Ehâdiyyet mertebesi’nde, güneş gibi her tarafa nur saçan bir cevher idik. Su gibi saf ve berrak bir halde bulunuyorduk.

O güzel ve latif nur surete gelince, şekle bürününce, kal’a burclarının gölgeleri gibi sayılar meydana geldi.

Burcları mancınıklarla yıkın da, birbirinden bölünenlerin, ayrılanların arasındaki fark kalksın.

Ben, bu sırrı etraflıca açıklamayı, anlatmayı çok isterdim ama, zayıf akıllı birisinin ayağının kaymasından, inkâra düşmesinden korkarım.”¹⁸⁴

B. Balçığa Bürünen Ruhlar ve İnsanın Gurbeti

İnsanoğlu, dünyaya gelmekle ‘sevgili’den ayrı düştüğü için, bu dünya insana sürgün yeridir. Bu yüzden, hep ızdırap içinde, hasretle yamıp tutuşmaktadır. Dünya, insanın önünde bir perde, bir duvardır. Acı içinde âh vâh eden insan, kavuşmayı arzular; ancak bir türlü kavuşamaz. Kafesin içindeki bir kuş gibidir. Kafese ait olmadığını bilmektedir; ancak bunu bilmek ızdırabını çoğaltır. Küçük bir akarsu gibidir. Denize kavuşmayı ister; fakat kavuşamaz. Mevlânâ, *Mesnevî*’nin ilk cildinde, insanın dünya gurbetinde olduğunu şu şekilde açıklar:

“Şu Ney’in neler söylediğini can kulağı ile dinle, o ayrılıklardan şikayet etmektedir. Ney kendine has bir dille, hal dili ile diyor ki: ‘Beni kamışlıktan kestiklerinden beri, feryadımdan, duygulu olan erkek de, kadın da inlemekte, ağlamaktadır...’¹⁸⁵

¹⁸³ Tahralı, Mustafa, “Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık”, *Fusûsu’l Hikem Tercüme ve Şerhi*, III (takdim yazısı), İstanbul-1989, s. 31.

¹⁸⁴ *Mesnevî*, c. I-II, s. 47, by. 686-690.

¹⁸⁵ *Mesnevî*, c. I-II, s. 13, by. 1-2.

Mevlânâ'nın temsilinde kamışlık ney'in ana yurdudur, asıl vatanıdır. Ney de insanı temsil eder. Ney kamışlıktan koparılıp, ana yurdundan ayrı düşmüş acı ve ızdırap içindedir. İnsan da bu dünyaya gelmekle cennetten, asıl vatanından ayrı düşmüş ve vatanına özlemle yanıp tutuşmaktadır. Gurbette olduğunu bilen insan, neyin ayrılıktan feryat ettiği gibi feryat etmekte, derdini dile getirmekte, yana yakıla özlemini haykırmaktadır. Ancak bu feryadını anlatamamakta, böylece gurbetin kasvetli havasında yalnızlığını daha çok hissetmektedir. İnsan gurbeti içine gömmekte, gözyaşlarını içine akıtmaktadır:

“...Şu var ki beni dinleyen her insan, benim neler söylediğimi anlayamaz. Benim feryadımı duyamaz. Beni anlamak, beni duymak için, ayrılık acısı çekmiş, gönü yaralanmış, içli bir insan isterim ki, acılarımı dertlerimi ona anlatayım. Aslından, vatanından ayrı düşmüş, oradan uzaklaşmış kişi, orada geçirmiş olduğu mutlu zamanı arar, o zamanı tekrar yaşamak ister, ayrıldığı sevgiliye tekrar kavuşmak arzu eder. Ben her mecliste, her toplulukta, inledim, ağladım durdum. Ben huysuz insanlarla da düşüp kalktım. Herkes, kendi anlayışına, zamanına göre benim dostum oldu. Ama, kimse benim gönlümdeki sırları araştırmadı, öğrenemedi. Halbuki benim sırrım, feryadımın uzak değildir. Fakat her gözde onu görecektir, her kulakta onu işitecek güç yoktur. Ten candan, can da tenden gizli değildir. Fakat kimseye canı görmek izni verilmemiştir.”¹⁸⁶

Ayrılık, insanlığın en büyük acısıdır; ancak kimileri gaflet içinde bu dünyaya alışır ve bu dünyayı benimser de asıl vatanını, nereden geldiğini, nereye ait olduğunu hatırlamaz. Hatırlayanlar da dertlerini, hasretlerini dillendirdiği halde bu dünyayı benimseyenler tarafından anlaşılmaktan uzaktırlar. Mevlânâ, dünyayı benimseyenleri yabancı bir şehre yerleşip, kendi şehrini unutan düşüncesiz insanlar olarak niteler:

“Bir adam yıllarca bir şehirde yaşasa, hatta orada doğsa, büyüse, bir zaman için uyusa, uykuya dalsa, rüyasında; Kendini iyi kötü şeylerle dolu bir şehirde görür de, kendi şehri hatırına bile gelmez. ‘Ben orada idim, yani asıl memleketimde idim, şimdi oturmakta olduğum o yeni şehir, benim şehrim değil, nasılsa buraya gelmiş, buraya bağlanmışım.’ demez.

¹⁸⁶ *Mesnevî*, c. I-II, s. 13-14, by. 2-8.

Demesi şöyle dursun, o kendini dâima bu yeni şehirden imiş, orada doğmuş, oraya alışmış sanır.

Ne şaşılacak şeydir iki: Ruh da yurt edindiği gayb âlemini, o eski vatanını unutup, bu fani

dünyaya kapılıp kalmıştır.”¹⁸⁷

“Ruh âleminde bulunan ve henüz şu kirli dünyaya gelip maddî varlığa bürünmeyen o tertemiz ruhlardan, akıllardan, dünyaya gelip tene yerleşen ruha: ‘Ey ashını unutan vefasız!’ diye mektup geliyor.

Mektupta diyorlar ki: ‘Ey geldiği asıl vatanını unutan vefasız, şu madde dünyasına geldin, beş günlük sefil, uygunsuz dostlar buldun, eski dostlardan yüz çevirdin.

Her ne kadar küçük çocuklar oyundan hoşlanırlar, oyuna dalarlarsa da, akşam olunca, büyükleri onları çeke çeke evlerine götürürler.

Küçük çocuk oyun oynarken soyundu, hırsız da geldi, elbise ve ayakkabısını aldı gitti.

Çocuk oyuna öyle hararetle öyle istekle dalmıştı ki, külâhı da, gömleği de aklından çıkmış gitmişti.

Gece geldi çattı, çocuk oyundan da bir fayda görmedi, eve gitmeye de yüzü yoktu.

‘Dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibârettir.’âyetini işitmedin mi ki, kıymetli ömrünü boş yere harcadım, şimdi de korkuyorsun.

Gecenin karanlığı bastırmadan, elbiseni ara, dedi-kodu ile vaktini harcama.”¹⁸⁸

Ruhların her biri, “elest bezmi”nde Hakk’a söz vermişlerdir. Bütün ruhlar Rablerini tanımışlar, Rableriyle ahitleşmişlerdir. Bunun için, iyiliğe/iyi olana meyletmek insanın ruhunda, özünde mevcuttur. Ruhlar beden kafesine girince, başka bir deyişle; insan yeryüzüne gelmekle, özünü, asıl vatanını unuttu. Mevlânâ’nın deyimiyle, insan balçığa bürünmekle, yeryüzüne inmekle kirlendi. Paha biçilmez bir inci gibi olan ruhumuz, kadınların aybaşlarında kirlendiği gibi; kirlendi de biz o inciye, o mücevheri tanımaktan aciz kaldık. Mevlânâ, bir hikâye ile konuyu aydınlatır:

“Susıgırı; denizden bir mücevher çıkarır, çayırılığa koyar, onun etrafında otlar, karnını doyururdu.

Geceleyn o mücevherin ışığında, acele acele sünbülleri, süsenleri otlardı yerdi.

Susıgırının gıdası en güzel kokulu çiçekler, nergisler, nilüferler olduğundan onun pisliği anber olurdu.

Bu böyle olursa, ilâhi nurlarla gıdalanan bir kimsenin nasıl olur da dudaklarından insanı şaşırta, büyüleyici sözler çıkmaz?

Bal arısı gibi ilâhi ilhamla beslenen bir kişinin evi, nasıl olur da balla dolmaz?

¹⁸⁷ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 644, by. 3628-3632.

¹⁸⁸ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 366, by. 451-458.

O susığırı getirdiği mücevherin nurlandırdığı yerde otlar iken daldı da, mücevherden iyice uzaklaştı.
Tacirin biri, susığırının otladığı yerin, o çayırılığın karanlıkta kalması için mücevheri balçıkla sıvadı.
Kendisi kaçtı, bir ağaca çıktı. Susığırı güçlü boynuzlarıyla onu vurup öldürmek için aradı durdu.
Düşmanımı boynuzlamak için o çayırın etrafını, belki yirmi defa döndü dolaştı.
Düşmanımı bulmaktan ümidini kesince, o erkek susığırı mücevheri koyduğu yere geldi. Fakat o iri, şahane mücevherin balçıkla sıvandığı görünce, İblis gibi balçıktan korktu, kaçtı.
İblis bile balçığa karşı kör olur, sağır olursa, susığırı balçığın içinde çok kıymetli bir mücevherin olduğunu nereden bilecek, anlayacaktı?
İnin! İlahî emri, canı, bu aşağı ve kirli yeryüzüne indirdi, düşürdü. Bu düşünüş kadınların aybaşlarında kirlendikleri gibi onu kirlendirdi de, bu yüzden namazdan, Hakk'a ulaşmaktan alıkoydu.”¹⁸⁹

C. Yeryüzündeki İnsanlar Harfler Gibidir

“Harfler şekil ses bakımından birbirine benzememektedirler. Fakat harf adı altında düşünce ve sözü meydana getirmek için birleşirler. Onlar da (insanlar) renk, yaşayış, huy, bilgi, anlayış, ahlâk bakımından birbirine benzemezler. Fakat insan namı altında aynı kalıpta birleşirler. Çeşitli harfler bir noktada toplandıkları gibi çeşitli huyda, çeşitli yaradılışta, çeşitli renklerde olan insanlar da bir noktada birleşirler. Çünkü hepsi de aynı kalıpta, aynı ilahî emaneti taşımaktadırlar.”¹⁹⁰
Mevlânâ bu konuyu şöyle açıklar:

“Önce şunu bil ki, elif'ten yâ'ya kadar harflerin başka başka şekillerde oluşu gibi, bütün insanların da canları, huyları çeşit çeşittir.
Bu çeşitli şekillerdeki harfler, düşünceyi ve sözü, dile getirmek için, birleşirler. Çünkü harfler bir bakıma göre baştan ayağa dek birdir. Bir bakıma göre de, birbirlerine aykırıdırlar, çeşitli yönle çekilebilirler.
Harfler, bir bakıma, birbirlerine zıt düşmezler. Bir bakıma da hepsi harf oldukları, harf adı ile anıldıkları için birleşme ve anlaşma halindedirler. Bir bakıma faydasızdırlar, ciddi değillerdir. Bir bakıma da faydalı ve ciddidirler.”¹⁹¹

¹⁸⁹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 546-547, by. 2922-2934.

¹⁹⁰ Can, a.g.e., c. I-II, s. 185, n. 197.

¹⁹¹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 185, by. 2914-2916.

D. Dünya Bir Ağaç İnsanlar O Ağacın Ham Meyveleridir

Mevlânâ, dünyayı bir ağaca; insanları da ham meyvelere benzetir. Nasıl ham meyveler ağaca sımsıkı yapışır; manevî zevkten yoksun olanlar da, bu dünyaya sımsıkı sarılır. Manevî lezzeti tatmamış olan kişiler, olgunlaşmamış; tadı damağa acılık veren meyveler gibidir. Meyvenin ham olanı, ne insanın canına can katar; ne de ağaca bir fayda verir. Olgunlaşmış meyve ise, insanın vücuduna karışmakla varlığının anlamını kazanır. Allah'ın halifesi olan insanın gücüne güç katar ve mertebesini yükseltmiş olur. Yani, olgunlaşan meyvenin yeri “köşkler ve saraylardır.” İnsan da ancak manevî yollarla olgunlaşınca, lâıyk olduğu makam ve mertebeye vâsıl olur. Bu halde, insan dünya mülkünün bir hiçten ibâret olduğunu anlar. Dünya mülkü, insanı cezbetmekten uzak olur. Zaten meyvenin ağaca yapışıp kaldığı gibi; insanın da dünyaya yapışıp kalması, taassuptan öte bir şey değildir. Oysa taassup, gözleri kör; kulakları sağır eder de hakikate açılan kapıların kapanmasına sebep olur. Taassup, insanı sıkıntıdan sıkıntıya; dertten derde sürükler. Mevlânâ, insanın bu halini şöyle izah eder:

“Ey kerem sahibi dinleyiciler! Bu dünya bir ağaca benzer; biz de o ağacın üzerindeki yarı ham meyveleriz!

Ham meyveler dallarına sımsıkı sarılırlar. Çünkü hamlık mertebesinde meyve, köşke ve saraya lâıyk değildir.

Fakat meyveler olgunlaşınca, tathılınca, dudakların ısıracağı hale gelince, artık düşmeye

hazırdırlar ve dallara pek gevşek sarılırlar.

İnsanın ağız da o manevî ikbal ve saadetten tathılınca, dünya mülkü ona manasız ve soğuk gelir.

Bir şeye sımsıkı sarılmak taassuptur, hamlıktır. Ey Hak yolu yolcusu; sen henüz olgunlaşmadın! Böylece ana karnındaki çocuk gibi oldukça, işin kan emmektir; yani zahmet ve sıkıntı çekmektir.

Söylenecek bir şey daha kaldı ama, onu sana bensiz olarak Rûhu'l Kudüs (melek) söylesin!”¹⁹²

¹⁹²Mesnevî, c. III-IV, s. 93, by. 1293-1298.

E. Yeryüzündeki İnsan Sayısınca Hakk'a Giden Yol Vardır

Yeryüzünde, milyonlarca insan ve yine bu insan topluluklarının oluşturduğu, yüzlerce değişik grup mevcuttur. Hemen her insanın, kendine göre bir inancı, kendi seviyesinde Allah'a uzanan bir yolu vardır. Kimileri, çokça ibadetle, kimileri cömertlik ve insanlara yardım etmekle; kimileri bir kul olarak hayatında geçirdiği imtihana, yaşadığı sıkıntılara sabretmekle, Cenâb-ı Hak ile kendi arasında bir köprü kurar. Bu yolların, her biri de Hakk'a ulaşmada geçerli bir yol olma özelliğine sahiptir. İnsanların her biri, kendi tecrübe ettiği yolu, Hakk'a ulaşan en kestirme yol gibi algılar ve böylece hiç kimse, diğerinin yolundan haberdar olmaz.

Mevlânâ'nın tâbiriyle; bir merdivenden çıkan diğer merdiveni görmez, diğerinin halinden haberdar değildir; ancak başı ve sonu olmayan mülkün, göğe uzanan milyonlarca merdiveni vardır. Mevlânâ şöyle der:

“Cihanda, gökyüzüne kadar basamak basamak uzanan gizli merdivenler vardır. Her grubun, her topluluğun ayrı bir merdiveni vardır; her gidişin, her yürüyüşün başka bir göğü bulunmaktadır!
Her biri (her bir merdivenden çıkan) öbürünün (öteki merdivenlerden çıkanların) halinden habersizdir; çünkü başı ve sonu olmayan pek geniş bir mülk var!
Bu; ‘O neden böyle hoş?’ diye şaşırılmış kalmış; o; ‘Bu neden böyle şaşırılmış?’ diye hayrette kalmış.”¹⁹³

Bu söz sufiler tarafından pek çok anlamları ihtivâ edecek şekilde ve değişik tarzlarda ifade edilmiştir. Meselâ: “Ebu Bekir Tamestânî (ö.340/951) Allah'a ulaşan yollar mahlûkatın adedi kadardır.”¹⁹⁴ demekte, Kübreviyye tarikatının kurucusu ve Mevlânâ'nın babası Bahâeddîn Veled'in şeyhi olan büyük sufi Necmüddin Kübrâ ise bu cümleyi şöyle yorumlamaktadır: “a) Allah'a ulaşan yollar yaratıkların nefesleri sayısındadır. b) Dünyada ne kadar yaratık varsa o kadar Hakk'a giden yol olduğu gibi ne kadar iyi huy ve ahlâk varsa onların da her biri O'na gider. c) Allah'a ulaşan yolların çok oluşunda, insanların sanat ve mesleklerinin çokluğuna da işaret vardır.

¹⁹³ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 214-215, by. 2556-2559.

¹⁹⁴ Kübrâ, Necmüddin, *Usûlu Aşere, Risâle İle'l-Hâim, Fevâihu'l-Cemâl, Tasavvufî Hayat*, haz. Mustafa Kara, İstanbul-1996, s. 33, n. 1.

Kısaca bu yollardan, hangisi ile Hakk'a teveccüh edilirse vuslatın mümkün ve müyesser olduğuna şu âyet de işaret etmektedir: '...Her nereden yola çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a, Kâbe'ye çevir...' ¹⁹⁵ Yani yönleri çokluğu gaye olan isim ve varlığın çokluğunu gerektirmez. Kâbe'nin hangi yönünde bulunursanız bulunun yine O'na yönelirsiniz. Hakk'a tâlip olan kimsenin vuslat kapısına ulaşması kesindir. Çünkü bütün eşya ve varlıkta ilâhî isimler tezâhür eder. Dolayısıyla sanat ve eşya da Allah'a ulaştırma gücüne sahip, yol göstermeye muktedirdir. ¹⁹⁶

'Esans satan ölçme, terazi kefesi yapan tartma dolayısıyla Allah'ın Adl ismi ile ilgilidirler. Fâtiha suresindeki 'Allah'ım bizi doğru yola ilet.' meâlindeki âyette geçen doğruluk da bu anlamdadır. Yine güzel kokusu olan şeyler O'nun Cemal ismine, acı olanlar da 'Her acı şifadır.' sözü gereğince Nafi' ismiyle ilgilidir. Zehir gibi zararlı nesnelere Celal isminin mazharıdır. Bunun gibi saltanat İsm-i azamla, vezaret Vekil'le, müftülük ilimle, eğitim ve öğretim ise 'Allah O'na (Adem'e) isimleri öğretti.' ¹⁹⁷ sırrı ile kadılık ve adliye teşkilatı ise '...Şüphesiz Rabbin kıyamet günü hükmünü verecektir...' ¹⁹⁸ gerçeği ile ilgilidir. Çünkü isim müsemma'yı, yani sahibini gösterir, ona işaret eder. Müezzin 'Allah sizi selâmet evine ve yurduna çağırıyor.' ¹⁹⁹ âyetine, imam ise, 'Kulunun lisanı ile Allah kendisine hamdedenin hamdini işitti.' mefhumuna işarettir. Mürid-mürşid, '...Allah dilediğini tezkiye eder, manevî dünyasını temizler.' ²⁰⁰ Anlayışı, alan ve satan ise 'Allah cenneti onlara vermek üzere müminlerin mallarını ve canlarını satın aldı.' ²⁰¹ âyeti ile ilgilidir.' ²⁰²

¹⁹⁵ Bakara, 2/150.

¹⁹⁶ Kübrâ, a. g. e, s. 33-36.

¹⁹⁷ Bakara, 2/31.

¹⁹⁸ Yunus, 10/97.

¹⁹⁹ Yunus, 10/25.

²⁰⁰ Nisa, 4/49.

²⁰¹ Tevbe, 9/111.

²⁰² Kübrâ, a. g. e, s. 36.

F. Günah İşleyen İnsanlar Kasap İçin Otlayan Kuzu Gibidirler

İnsanoğlu, hevâ ve hevesine kapıldıkça, kıymetli inciyi bulmaktan uzaklaşacak, kendinden, özünden kopacak ve ait olduğu yeri hatırlamayacak, tevbeyle temizlenemediği için ziyana uğrayacaktır. İnsanoğlunun, bu kirlenmişlik içinde, asıl vatanı olan cennete girmeye yüzü kalmayacaktır. Çünkü insan, bu durumda özüne ihanet etmiş, sözüne sadık kalmamıştır. İnsanın bu halini “kasap için otlayan kuzu”ya benzeterek Mevlânâ şöyle der:

“Yayılp otlayan kuzu gibi, halkın canı da hem yer, hem de kendisini yerler.
Kuzu otlayıp yayıldıkça, kasap yani cehennem; ‘O bizim için otlayıp semiriyor.’ diye sevinir.
Sen de yiyip içmede, cehennem gibi oburluk ediyorsun, ama farkında olmadan kendini cehennem için semirtmekte sin.”²⁰³

Oysa insan aslını unutmak için ve kirlenmek için dünyaya gönderilmiş değildir. Tertemiz olarak dünyaya gelen insan, temiz kalmayı başardığı ölçüde, varlığının anlamını kazanmış olacaktır. Çünkü insan, bedenden ibâret et ve kemik yığını değildir. İnsan ruhuyla, merhametiyle, vicdaniyla, onuruyla insandır. Mevlânâ şu cümleyle bu duruma işaret eder:

“Asıl kendi işini, vazifeni düşün! Sen dünyaya sadece mezardaki kurtlara yem olacak bedenini beslemek için gelmedin. Bir gün de hikmet çayırında, fazilet otağında otla da, o aydın ve güçlü gönül sevin sin, gelişip, güzelleşsin.”²⁰⁴

“Bilinmelidir ki; her günah ve iyiliğin, insanın bânından zâhirine sirayet eden bir takım özellikleri vardır; bu bağlamda bazen, zâhirden bânına sirayet de olur: Çünkü necâsetin bazı türleri hemen yok olurken, bazıları da külfetle birlikte gecikerek yok olur; bazı necâsetin etkisi, ölüme kadar devam edip, berzâhta silinirken, bazısının etkisi mahşere kadar sürer; bazısının tesiri ise, ateşe girinceye kadar devam eder.”²⁰⁵ Bu sebeple insan için en önemli şey, nereye ait olduğunu hiç

²⁰³ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 642, by. 3605-3607.

²⁰⁴ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 643, by. 608.

²⁰⁵ Konevî, a. g. e., s. 17.

aklından çıkarmamasıdır. İnsanın nereye ait olduğunu bilmesi, aynı zamanda dünyadaki duruşunun nasıl olacağını ipuçlarını gösterir. İnsan, nereye ait olduğunu bildiği oranda, temiz kalma çabasını çoğaltacaktır. Bunun için Mevlânâ keskin bir ifadeyle, hafızalarımızı tazeleyerek ve bize bir defa daha nereden geldiğimizi hatırlatarak, şu cümleyi sarf eder:

“Rüyâ görüyorum ama, uykuda değil! Bu kirli dünyaya ait olmadığımı iddia ediyorum; yalancı değilim.”²⁰⁶

G. Kader ve Kaza Karşısında İnsan

Tek cevherden yaratılan ve yaratıldıklarında renksiz olan, tefrikadan uzak olan ruhlar, bu dünyada renklere büründüler, bölük pörçük oldular, birbirleriyle zıtlastılar. İyi ruhlar ve kötü ruhlar olmak üzere birbirlerinden ayrıldılar. Bölünmeden sonra, ruhların hangisinin hangi renge bürüneceği, hangisinin iyilerden ve kötülerden olacağı, ezel âleminde Hakk tarafından bilinmekteydi. Hangisinin kara, hangisinin ak olacağı belliydi. Mevlânâ'nın tâbiriyle; bazı ruhlar, yeryüzüne gelmeden önce günahlarla ayıplarla doluydu. Bütün ruhlar, kaza ve kaderin hükmüne boyun eğmiş olarak gelirdi. Ezel âleminden kimlerin iyi veya kötü olacağı yahut kimlerin cennetlik veya cehennemlik olacağı bilinmekteydi. “Yani kötü kişi anasının karnında iken de kötüdür.” Mevlânâ, insanın alnyazısının değişmeyeceğini vurgulayarak şöyle der:

“Ashında bazı ruhlar, dünyaya gelmeden önce ayıplarla, suçlarla dolu idiler. Fakat ana rahminde buldukları için insanlardan gizli idiler. Böylece ruh kaza ve kader hükmüne boyun eğer daha ezel meclisinden, bu âleme ayıplı bir ruh olarak seyreder. Kötü kişi anasının karnında iken kötüdür. Fakat bu gibilerin halleri, bedenlerindeki belirtilerden anlaşılır, bilinir. Beden can çocuğuna gebedir. Bir ömür boyu onu vücut rahminde taşır, besler; ölüm ruhun bir başka âleme doğması hadisesinin sancıdır.”²⁰⁷

²⁰⁶ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 636, by. 4066.

²⁰⁷ *Mesnevî*, c. I-II, s. 227, by. 3512-3514.

Bu durumda, akla gelecek ilk soru Şu olacaktır. Madem her Şey bellidir, insanların alınyazısı bellidir, deęiŐmeyecektir. O halde, günah iŐleyenlerin suçu nedir? İnsan  aresizlik içinde masum değil midir?

Allah'ın insanın sonunu bilmesi veya insanın yazısının deęiŐmeyecek olması; insanın iradesini kullanmaması anlamına gelmez. Her insanın amelinde, kendi iradesi söz konusudur. Bunu kimse inkâr edemez. Ancak Şöyle bir incelik söz konusudur: İnsanın sonunun ne olacağı, Hak katında bilinmekle birlikte; bu bilgi insan için gizlidir. Bu gizlilik, insanın ir desini iyi işlerde kullanmasını ve iyiliklerle dolu bir hayat sürmek için, çaba sarfetmesini gerektirir. Bir misalle bu durumu biraz daha açıklayabiliriz: Bir kimse, ağır bir hastayı ziyarete gittiğinde, hastanın halini görür ve hastanın haline v kif olur. Dışarı çıktığında, yanındaki kişiye, “bu hasta en yakın zamanda ölür.” dediğinde ve o hasta birkaç gün içinde  ld ğinde, o hastanın ölümü, o kişinin sözüne bağlı olarak gerçekleŐmiŐ değildir. Hastalığı ya da Şartları  l m  gerektirdiği için ölmüŐtür. O kişinin bilgisinin, hastaya bir zararı veya faydası dokunmuŐ değildir. Mevlânâ da insanın işlediği fiillerde ir desinin olduğunu vurgulayarak Şöyle der:

“Bizim inlememiz, sızlamamız, ağlamamız, ıstırabımızın, acimizizin, zavallılığımızın delilidir. Fakat yaptığımız hatalardan, işlediğimiz günahlardan pişman olmamız, utanmamız da ihtiyaşımızın yani yapma gücümüzün olduğunu gösterir.

Eğer bizde ihtiyar, irade olmasaydı, yaptıklarımızdan neden utanacaktık, niçin günahlarımızdan pişman olup, bir daha yapmamaya ahdedecektik?

İhtiyar olmasaydı, hocalar neden talebelerini terbiye etmeye uęraŐırlardı? Ve niçin türlü

türlü tedbirler d Ő n rlerd ?”²⁰⁸

“Dünya işlerinden, zevklerinden hangi işe meylin varsa, o işte kendi yapma gücünü açıkça

görüyor, cebre bırakmayıp onu kendinden bilerek, kendin yapıyorsun.

Meylin ve isteğin olmayan bir işte ise cebri kabul ediyor: “Kul ne yapsın bu Allah'ın takdiridir.” diye düŐünüyorsun.”²⁰⁹

İnsanın, sonunu bilmemesi, büyük bir nimettir. İnsanlar, cennetlik veya cehennemlik olacaklarını yahut başlarına neler geleceklerini bilselerdi; hayat karmakarışık olur, insanların yaşamaya hevesleri kalmazdı. Bunun yanında,

²⁰⁸ *Mesnevî*, c. I-II, s. 84, by. 618-620.

²⁰⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 85, by. 635-636.

insanların said veya şakî olacaklarını bilmemeleri, onları her dâim uyanık olmaya sevkeder. Bir insan, ne kadar çok iyilik yapsa da, sonunu bilmediği için bunu yeterli görmez. Hakk’a hizmet etmenin yollarını, daha çok arar, daha çok iyilik yapma azminde olur ve yine hep sonunun şakî olma ihtimalini göz önünde bulundurarak, daha dikkatli ve tedbirli olur. Kendini beğenmez; çünkü sonu belli değildir. Ama irâdesi vardır. Kaza ve kader şüphesiz haktır, fakat şunu da bilir ki, kulun çalışması da haktır. Buna göre:

“...Şu hayat mücadelesinde insan, başarıya ulaşamamış, zarar etmiş, bir şey elde edememişse, bu hal onun gereği gibi çalışmamasından ileri gelmiştir. Eğer başarıya ulaşmış, kazanmış, kâr etmişse, bu muvaffakiyet onun çalışmasından, çok gayret sarfetmesindedir.

Yoksa Adem Cenâb-ı Hakk’a: ‘Rabbimiz biz gerçekten de nefsimize, kendimize zulmettik.’der miydi?

Hz. Adem böyle demezdi de; ‘İşlediğim günah benim bahtımdan; kaderim böyle imiş, kaderim böyle olunca da tedbirin, çekinmenin ne faydası var?’derdi.

İblis gibi; ‘Beni sen azdırdın, hem kadehimizi kırıyor, hem de bizi dövüyorsun.’derdi.

Evet, kaza ve kader haktır ama, kulun çalışması, tedbirli olması da haktır. Aklını başına al da İblis gibi tek gözlü olma.

İki iş arasında tereddüte düşeriz. İhtiyarımız (=yapma gücümüz olmasa bu tereddüt olur mu?

İki eli, iki ayağı bağlı olan kişi, bu işi mi yapsam, yâhut şu işi mi yapsam der mi? Demek ki bizde bir ihtiyar (=yapma gücü) var.

Bu halde iken iki işten hangisini yapayım sorusu akla gelir mi? Denize mi dalayım, havaya mı uçayım diyebilir miyim?

Ey genç; kaza ve kadere az bahane bul. Nasıl oluyor da suçunu başkalarına yüklüyorsun?

Zeyd kan döksün, Amr kisasını çeksün; Amr şarap içsin, Ahmet dayak yesin; böyle şey olur mu?

Neye çalıştın da zararını faydasını görmedin? Ne ektin de onu biçip devşirmedin?

Candan, tenden doğan işin, hareketin çocuğun gibi gelir, senin eteğini tutar, yakana yapışır.

Yaptığın işe gayb âleminde bir şekil bir suret verirler. Hani hırsızlık için darağacı kurmazlar mı? Onun gibi...”²¹⁰

²¹⁰ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 363-364, by. 403-420.

H. Kaza Gelince Basiret Bağlanır Göz Kör Olur

Sufiler, kazayı ikiye ayırır: Biri kazay-ı mübrem, diğeri ise kazay-ı muallaktır. Kazay-ı mübrem, kayıtsız şartsız insanın başına gelecek kazadır. Ne kavli ve fiilî dua; ne de alınacak olan tedbir onu defedemez. Diğeri kazay-ı muallak olup, kavli veya fiilî duayla yahut tedbirle defedilebilecek kazadır.

Her insanın, kendi hayatıyla ilgili plan ve programı vardır. İnsan, kendine bir hedef çizer, uğraşır, didinir, yorulur, elinden gelen bütün tedbirleri alır. Her şeyi yerli yerince yaptığını, hedefine adım adım yaklaştığını düşünür. Hedefine yaklaştığını görünce de kendisiyle gurur duyar, emeklerinin boşa gitmediğini kabul eder. Başarmak üzere olduğunu görünce, kendine pay çıkarır. Ancak aradan belli bir zaman geçince, bir anda elinde olmadan her şeyin kötüye gittiğini, bütün bu yaptıklarının kendisini istediği noktaya değil de; hiç ummadığı, beklemediği ve arzulamadığı bir noktaya sürüklediğini görür. Bu durumda, gurur duyarak yaptığı bu işleri, kendisinin yaptığını unuttur da, sonucu Cenâb-ı Hakk'a bağlar ve kaderinden şikayet eder.

İnsanın, yaşadığı bazı şeyler, kazay-ı mübrem sınıfına girer ve insan bunları değiştirmeye güç yetiremez. Olayın akışını değiştirmek için aldığı bütün tedbirler de onu takdire yaklaştırmaktan başka bir işe yaramaz. Aldığı tedbir de takdir gereğidir ve sonuç değişmez. Bir çok insanın zaman zaman, “keşke, şimdiki aklım olsaydı” gibi ifâdelerine rastlarız. Şimdiki aklı olsaydı da, o zaman bir şey değişmeyecekti. Bu durumu Mevlânâ, şu hikâyeyle açıklar:

“Saf bir kişi, bir kuşluk vakti, koşu koşu Hz. Süleyman’ın adâlet sarayına sığındı. Yüzü gamdan, korkudan sararmış, iki dudağı mosmor kesilmişti. Hz. Süleyman, ona; ‘Efendi! Sana ne oldu?’ diye sordu.
Adam; ‘Azrâil, bana öyle öfkeli, öyle kin güder bir gözle baktı ki...’ dedi.
Hz. Süleyman; ‘Peki,’ dedi. ‘Sen şimdi benden ne istiyorsun? Onu söyle!’ Adam; ‘Ey canları koruyan büyük varlık! Rüzgâra emret de...
Beni buradan Hindistan’a götürsün; belki kulunuz, oraya gidince canımı kurtarmış olur.’
Hz. Süleyman rüzgâra emretti. Rüzgâr da o adamı aldı, hemen deniz üstünden uçarak Hindistan’ın iç taraflarında bir yere götürdü.
Ertesi gün dîvan kurulmuştu. Herkes Süleyman’ın huzuruna gelmişti. Hz. Süleyman Azrâil’e dedi ki:

‘Senin korkundan gelip bana sığınan, o müslümana, onu canından, malından, evinden, barkından ayırmak, avare etmek için mi öyle öfkeli baktın?’

Azrâil dedi ki: ‘Ben ona öfkeli bakmadım. Ben onu yol üstünde gördüm de, şaşırdım kaldım, bu sebeple ona şaşkın şaşkın baktım.

Çünkü Cenâb-ı Hak bana ‘Onun canını bugün Hindistan’da al!’ diye buyurmuştu.

Şaşırdım da kendi kendime dedim ki: ‘Bu adamın yüzlerce kanadı bile olsa, onun bugüm Hindistan’a varabilmesi çok uzak, çok zor.’

Ey yoksulluktan, ilahi takdirden korkan ve ihtiraslarına kapılan kişi; sen, bütün dünya işlerini buna kıyas et, gözünü aç da, hakikati gör.

Kimden kaçıyoruz? Kendimizden mi? Ne de olmayacak şey! Kimden neyi kapıyoruz? Neyi kaçırıyoruz? Allah’tan mı? Ne büyük günah...”²¹¹

Mevlânâ’nın temsilinde olduğu gibi, insan kendi eliyle kendi kaderine koşar. Bunun yanında, bazen de insanoğlu hiç planlamadığı, aklının ucundan bile geçmeyen bir yerden rızıklanır ya da planlamadığı bir yerde makam ve mevki sahibi olur. Bu durumu ise ilahi takdir olarak nitelendirmez de; zaten kendisinin o durumu hak edecek bir kapasiteye, bir donanıma sahip olduğunu düşünür. Başarıyı kendine mal eder.

Sufiler, her iki durumda da insanın, Hakk’a yönelmesi gerektiğini vurgularlar. Bir musibete uğradığında halkın, ‘keşke bunu böyle yapmasaydım’ demelerine aldırmaz etmemesi gerektiğini; çünkü zilletle izzetin saklandığını belirtirler. Yine insanın bir nimete kavuştuğunda da, bunu kendisinden değil, Hak’tan bilmesi gerektiğini bildirirler. Zaten insan için kapanan bir kapı varsa, onun yerine açılan bir kapı da olacaktır. Dünya hayatı da bir sınanma bir imtihan olduğuna göre, insan olaylara takılıp kalmamalıdır. Çünkü her şey geçicidir. Veleve ki, kapanan bir kapıdan sonra, açılan bir maddi kapı olmasa da manevi bir kapı söz konusu olacaktır. Her iki durumda da insan sabredenlerden ve şükredenlerden olmalıdır. Geçmişe de geleceğe de takılmadan ân’ı yaşamalıdır. Çünkü geçmiş zaman geçmiş, gelecekse bizim bilgimiz dışındadır. O halde insan, elinde olmayan için Hakk’a yalvarmalı, sabır dilemeli, dua ve niyazla istikamet üzere yoluna devam etmelidir. Mevlânâ şöyle der:

“Kaza ve kader zuhur edince, bir tuzağı göremiyorsam, bu yolda bilgisiz olan yalnız ben değilim ki...”

²¹¹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 76-77, by. 956-960, 963-970.

Ne mutlu o kimseye ki işin iyi yönünü tutmuş, zorlamayı saldırmayı bırakmış, yalvarma yakarma yoluna düşmüştür.
Eğer kaza seni gece gibi kaplayacak ve karanlıkta bırakacak olursa, gam yeme çünkü kaza ve kader, sonunda yine senin elinden tutar, seni aydınlığa çıkarır.
Kaza ve kader yüz kere canına kasetse, yine sana can verecek, derman edecek odur.
Şu kaza, yüz kere yolunu vursa, yine senin çadırını gökyüzünün yücesine kurar.
Kazanın seni korkutmasını, kerem eseri bil... Çünkü bu korkutma, seni emniyet meleşine götürmek içindir.”²¹²

İnsan, dünya hayatının bir oyun ve eğlence olduğunu unuttur; ahireti önemsemez de dünyayı öne çıkarırsa, onun sabretmesi de şükretmesi de mümkün olmaz. Böylece ziyan edenlerden olur. Bu açıdan, insanın dünyaya nasıl baktığı, dünyaya hangi pencereden baktığı, hayatta nasıl bir duruş sergilediği çok önemlidir. Çünkü insanın dünyada sergilediği duruş, onun birebir ahirete bakış açısıyla ilgilidir. Ahireti merkeze koyarak, dünyaya bakmak ile dünyayı merkeze koyarak dünyaya bakmak arasında çok büyük fark vardır. Olan olmuş, her şey bitmiş ve insanın sonucu değiştirecek gücü yoksa tevekkül etmeli, inkâra düşmemeli, bu durum karşısında sus pus olmalı, ölü gibi olmalıdır. İnsanın böyle yapabilmesi ise, dünyayı nasıl algıladığı ile bağlantılıdır. Bu sebeple:

“İlahi kazayı inkâr eden karganın binlerce akli bile olsa kâfirdir.”²¹³
“Kader icabı sana bir felaket mi geldi? Bir şeyden yara mı aldın? Başına gökten bir bela mı erişti? Buna karşılık büyük bir mükâfata kavuşacağını düşün ve bekle!
O öyle bir padişahı ki, sana bir sille vurunca, bu silleden sonra sana, başına konacak bir taç, oturup yaslanacağın bir taht bağışlayacaktır.
Bütün dünya onun nazarında bir sinek kanadı değerindedir. Bir silleye karşılık sonsuz bağışlarda bulunur.
Boynunu şu altın dünyanın boyunduruğundan bir an önce kurtar da, sille satın almaya, sille yemeye bak!
Peygamberler de başlarına gelen dertlere, belalara, musibetlere sabrettiler de o yüzden şereflendiler, yücediler.
Fakat ey genç, sen hazırlıklı ol, dikkatle onu, gelecek mükâfatı bekle. Geline seni evde bulsun.
Yoksa ‘Geldim, evde kimseyi bulamadım.’der. Getirdiği kıymetli hediyeleri geri götürür.”²¹⁴

²¹² *Mesnevî*, c. I-II, s. 77, by. 1256-1261.

²¹³ *Mesnevî*, c. I-II, s. 79, by. 1229.

²¹⁴ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 437-438, by. 1632-1633, 1640-1645.

Sufilerin nazarında, ilahî takdir gerçekleştikten sonra, tedbirler de fayda etmedikten sonra “kahrın da hoş, lütfun da hoş” diyebilmek gerekir. Bunun aksi olduğunda, insan hem dünyasını hem ahiretini kaybeder İnsan, böyle durumlarda rüzgârın önünde savrulan yaprak misâli, Hakk’ın iradesine teslim olmalıdır. Mevlânâ şöyle diyerek konuyu açıklar:

“Başına gelecek ilahî takdiri, alın yazısını gören kişinin gönlü, güzel tedbirlerle o takdiri değiştirmeye kalkışmaktan nasıl hoşlanır?
Kendi aklına, kendi tedbirine aldanansa, tuzak içindedir. Ama yine de tuzak kurar. Fakat ne bu tuzak kurtulur, ne de tuzak kuran.
Yüzlerce çayır, çimen bitse yahut kuruyup dökülse, sonunda yine Allah’ın ekmiş olduğu tohum biter.
İlk ekilen ekinin üstüne ekin ekenler ama bu ikincisi yok olur gider, ilk ekin kalır. Olgun olan, sağlam olan, seçkin olan ekin ilk tohumdur.”²¹⁵
“Kaderden sakınmakta perişan olmak, kötülöklere uğramak vardır. Yürü tevekkül et, çünkü tevekkül işlerin en iyisidir.
Ey öfkeli kişi, kaza ve kaderle pençeleşme ki, kaza ve kader de seninle pençeleşmesin, kavgaya tutuşmasın.
Allah’ın hükmüne ve takdirine karşı ölü gibi olmak gerek ki, sabahın Rabbi olan Allah’tan bir kahır yarası almayasın.
Tevekkülden daha güzel bir kazanç yoktur. Hakk’a teslim olmaktan daha hoş ne vardır?
Birçok kimseler beladan kaçıp, başka bir belaya tutulurlar. Yılandan kurtulayım derken ejderhaya düşerler.
İnsan çare arar, hileye sapar, fakat hilesi ayağına dolaşır, tuzak olur. Can sandığı bağrına bastığı en yakını, onun kanını içmek ister.
İnsan düşmanından korunmak için kapısını kapar, kilitler. Halbuki düşman evin içindedir.
Firavun’un hilesi de buna benzer.”²¹⁶

Utbetü’l Gulâm’ın bir defasında bütün geceyi: “(Ey Rabbim!) Bana azap da etsen sana âşığım, bana merhamet de etsen sana âşığım.” Diyerek geçirdiği rivayet edilmektedir.²¹⁷ Bu cümleden de anlaşılacağı gibi sufiler takdire boyun eğmek hususunda daima rıza halinde olmak gerektiğini vurgulamışlardır. Çünkü her kim Hak’tan razı olarak takdire boyun eğerse Hak Teâlâ o kimseden razı olur

²¹⁵ *Mesnevî*, c. I-II, s. 336, by. 1055-1059.

²¹⁶ *Mesnevî*, c. I-II, s. 79-80, by. 909-911, 916-919.

²¹⁷ Kuşeyrî, a. g. e., s. 312.

ve o kimsenin rızasını kolaylaştırır. İnsanoğlu kendine gelen musibet ve sıkıntılar karşısında isyan etmeksizin Hakk'a karşı rıza halinde olmalıdır.

İ. İyilik ve Kötülüğün Nisbîliği

Mevlânâ'ya göre, iyilik ve kötülük kavramı birbirinden bağımsız olarak düşünülemez iki kavramdır. Çünkü iyiliği de kötülüğü de yaratan Cenâb-ı Hakk'tır. İnsanların yeryüzünde iyi veya kötü işlemiş olduğu bütün fiiller Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının tecellisidir. Şayet iyilikle kötülük bir arada olmasaydı, dünyanın yaratılması söz konusu olmaz; dolayısıyla insanın dünyada imtihan edilmesi de söz konusu olmazdı. Zaten iyilikle kötülük, yani iyilerle kötüler bir arada olduğu için insan dünya hayatında sınanmaktadır. Bu açıdan insanlar (iyi veya kötü) bir vakıa olarak olaylara kendi pencerelerinden bakarlar. Bütün insanlar olayları kendi bakış açlarına, değerlerine ve anlayışlarına göre iyi veya kötü diye değerlendirirler. Yeryüzünde yaşayan milyonlarca insanın, olayları ve diğer insan gruplarını kendilerine göre değerlendirdiklerini düşündüğümüzde bütün insanların ittifak ettiği “mutlak kötülük” kavramına ulaşamayız. Bu sebeple:

“Dünyada mutlak kötülük yoktur. Şunu iyi bil ki: Kötü de kötülük de nisbîdir, herkese göre değişir.

Dünyada hiçbir zehir, hiçbir şeker yoktur ki, birine ayak, öbürüne ayak bağı olmasın.

Birine ayaktır, öbürüne ayak bağı; birine zehirdir, öbürüne sanki şeker.

Yılanların zehri yılanlara hayattır. Fakat insana nisbetle ölüm.

Deniz suda yaşayan mahlûklara sanki bağ, bahçedir. Fakat karada yaşayanlara ölümdür.”²¹⁸

Mevlânâ, sözlerinin yanlış anlaşılmasını engellemek için konuyu müşahhaslaştırarak, hikâye yoluyla anlatır. Söz konusu hikâye ise, Ebu Cehil'in Hz. Peygamber'e hangi gözle baktığını dile getirir:

“Hz. Muhammed'i Ebu Cehil gördü de: ‘Haşimoğullarından çirkin bir yüz belirdi.’ dedi.

²¹⁸ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 384-385, by. 65-69.

Hz. Peygamber ona buyurdu ki: ‘Haddini geçtin ama doğru söyledin.’

Halbuki, Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber’i görünce: ‘Ey güneş sen ne doğudansın, ne batdansın, lâtif bir nurla parla.’ diye buyurdu.

Peygamber Efendimiz ona da: ‘Ey şu değersiz dünyadan kurtulan aziz varlık, doğru söyledin.’ diye buyurdu.

Orada bulunanlar; ‘Ey insanların en şerefli, en büyüğü, ikisi de birbirine aykırı düşen söz söyledi. İkisine de; ‘Doğru söyledin’ diye buyurdunuz; bunun sebebi nedir?’ dediler.

Hz. Muhammed (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Ben Hakk’ın kudret eli ile cilâlanmış bir aynayım, Türk olsun, Hintli olsun; bana bakar, kendi nasılsa beni öyle görür.’²¹⁹

Bütün bu anlatılanlarla birlikte şu da bilinmelidir ki, kimi zaman insanın yaşadıklarından iyilik olarak nitelendirdikleri O’nun hakkında kötülük, kötülük olarak nitelendirdikleri iyilik olabilir. Hayat uzun bir süreçtir, bu yüzden insanın yaşadığı olayların hayır mı, şer mi oldukları zamanın akışı içinde daha sağlıklı değerlendirilebilir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de: “Savaş hoşunuza gitmese de üzerinize yazıldı. Gerçi o size hoş gelmez, fakat olur ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız; oysa o, hakkınızda hayırlıdır. Olur ki, siz bir şeyi seversiniz; ama o, sizin hakkınızda bir fenalıktır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”²²⁰ buyrulmuştur. Mevlânâ bu âyeti yorumlayarak şöyle demektedir:

“Bir vâiz vardı. Vaaz etmek için kürsüye çıkınca, yol kesici eşkıyaya dua ederdi.

Elini kaldırır: ‘Ya Rabbi!’ derdi. ‘Kötülere, bozguncuya, eşkıyaya merhamet et. Onlara acı.

Hayır sahipleriyle alay edenlerin hepsine, bütün kâfir gönüllere, kiliselerde, manastırlar da bulunanlara sen merhamet et.’

O temiz kişilere, iyi huylu insanlara dua etmezdi. Pis, ahlâksız, kötü kişilerden başkalarına hayır duada bulunmazdı.

Ona dediler ki: ‘Senin bu duaların alışılmış, işitilmiş dualar değildir. Sapıklara hayır duada bulunmak, büyüklük, asalet değildir.

Vâiz dedi ki: ‘Ben onlardan iyilik gördüğüm için haklarında hayır duada bulunmayı âdet edinmişimdir.

Onlar bana karşı o kadar kötülükte bulundular. O kadar zulüm ve cefalar ettiler ki, sonunda beni şerden kurtardılar, hayra ulaştırdılar.

Ben ne vakit dünyaya yöneldimse, dünya işlerine candan bağlandım, onlardan dayaklar yedim, eziyetlere uğradım, yaralar aldım.

²¹⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 175-176, by. 2365-2370.

²²⁰ Bakara, 2/216.

Yediğim dayaklardan, uğradığım belalardan, hakaretlerden, Allah'a sığınmaya, yalvarmaya başladım, böylece o kurt gibi zalimler, beni doğru yola Hak yoluna getirdiler.

Ey akıllı kişi, onlar benim doğru yolu bulmama sebep oldukları için, haklarında hayırlı dualarda bulunmak boynumun borcu oldu.”²²¹

J. Hayatın İki Önemli Safhası: İhtiyarlık ve Gençlik

İnsanın doğumla başlayan dünya hayatı çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık evrelerinden sonra sona erer. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: “Sizi Allah yarattı, sonra da sizi O öldürecektir Sizden bazınız da en aşağılık ömüre kadar vardırıılır ki, biraz ilimden sonra, hiçbir şey bilmez olsun. Şüphesiz Allah, her şeyi çok iyi bilir ve tam kudret sahibidir.”²²² İnsanın özellikle gençlik ve ihtiyarlık olmak üzere iki dönemi çok önemlidir. Mevlânâ, bu sebeple gençlik ve ihtiyarlık dönemine dikkat çekmektedir.

İnsanın gençlik dönemi, dünyayla olan bağlantılarının sık olduğu bir dönemdir. Gençlik, bu yönden ilkbahar gibidir. Herkesin bu dönemde hedefleri, idealleri ve yaşama hevesi vardır. Bu dönemde birçok kimse, iyi bir hayat sürmek için gerekli şartları oluşturmayı düşünmekte; vücut dengesi, gücü ve kuvveti yerinde olduğu için, zorlu, yoğun bir çalışma içine girmektedir. Bütün bu şartlar içinde insanın kendine, çevresine, topluma ve de bu gücü ve kuvveti ona veren Rabb'ine karşı da sorumlulukları vardır. İnsan, bu sorumlulukların bilincinde olmalı ve dünya için mesâî harcarken kulluk ve insanlık vazifesini ihmal etmemelidir. Mevlânâ gençliği yemyeşil taze bir bağa benzeterek şöyle der:

“Ne mutlu o kişiye ki, gençlik günlerini ganimet bilir de, borcunu öder. Yani dînî ve insanî vazifesini yerine getirir.

Bedeni sapaşğlam iken, vücudunda da yüreğinde de güç kuvvet varken kulluğunu yerine getirir.

O gençlik çağı ter ü taze bir bağa benzer. Bol bol meyveler verir.

Genç adamın kuvvet ve şehvet duyguları akar durur.

Gençlik; yapılmış, döşenip dayamış, tavanı yüksek, dört duvarı sağlam, onarmaya gereği

bulunmayan bir eve benzer.

²²¹ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 386, by. 81-90.

²²² Nahl, 16/70.

Ne mutlu ihtiyarlık günleri gelip çatmadan; hastahklar, üzüntüler, çaresizlikler yakasına yapışmadan insanlık vazifesini yapana...”²²³

Gençlik döneminden sonra ise, yavaş yavaş ihtiyarlık dönemi yaklaşmaya başlar. Kur’an-ı Kerim’de “erzel-i ömür”²²⁴ diye nitelendirilen ihtiyarlıkta ise, insanın dünyaya bakışı gençliğin aksinedir. Güçten kuvvetten kesildiği bu dönemde insan, çevresi tarafından önemsenmediği, kendisiyle yeterince ilgilenilmediği düşüncesine kapılır ve git gide yalnızlaşır. Yalnızlık dolayısıyla ihtiyarlar çok duygusal ve bir çocuk gibi kırılındır. Ölümün yaklaştığı hissi ve ölümden sonrasını bilememek, karmaşık duygulara yol açar. Kulluk ve insanlık görevini ihmal etmiş ihtiyarlar, ömrünü boşa geçirmiş olduğu düşüncesiyle daha çok yaşama; daha çok çalışma ve kazanma hırsına kapılır. Böylelikle o kimselerin ihtiyarlık dönemleri gençlik dönemlerinden daha fazla yoğunluk kazanır. Bu durum ölümün ayak seslerini bastırmaya yöneliktir.

Kendinden emin olmamakla birlikte, kulluk ve insanlık görevini yerine getirmek için ömür süren; çaba sarfeden ve hayatını bu uğurda, bu istikamette geçiren ihtiyarlar için, ölümün diğer adı hayattır. Elbette onlarda da bir korku, bir tereddüt, sonundan emin olamama hali vardır; ancak amellerini Allah’ın rahmetiyle birlikte ele aldıklarından, havf ile recâ arasında gidip gelirler. Onlar için ölüm bahardır. Ekilen ürünü toplama zamanıdır. Tevekkülle ölümü kabullenme çabasına girerler. İbâdet ve taatlerini çoğaltırlar. Amel torbalarını daha çok doldurmak için uğraşırlar. Dünyaya hevesleri bitmiştir. Dünyanın bir oyun kadar kısa olduğunu en iyi onlar bilmektedir. Onlara havf ve recânın verdiği bir olgunluk, bir sükunet ve vakar hâkimdir.

Her hâlükarda ihtiyarlık âcizliktir, tükenmişliktir, iki arada bir derede misali bilinmezliktir. Uzuvarın tutmadığı, dermanın kesildiği ve başkalarına muhtaç olmanın ezikliğiyle meşakkatin çoğaldığı bir dönemdir. Mevlânâ ihtiyarlığı şöyle anlatır:

²²³ *Mesnevî*, c. I-II, s. 353, by. 1215-1220.

²²⁴ Nahl, 16/70.

“İhtiyarlıkta beden çorak toprak gibi gevşer dökülür. Çorak bir tarladan hiçbir vakit hoş bitki yetişmez.

Köhneleşmiş bir bedende kuvvet ve şehvet suyu kesilmiştir. Artık o kendisinden de, başkalarından da faydalanamaz.

Kaşlar eğer kuskunu gibi aşağı düşmüştür. Gözler sulanmış ve kararmıştır.

Yüz buruşmuş, kertenkele sırtına benzemiştir. Söz söyleyemez, laf atamaz bir hale gelmiştir. Dişler de dökülmüştür.

Gün geçip gitmiş, akşam vakti gelip çatmıştır. Bir leş haline gelen beden topallayıp kalmış, yol da uzun ve uzak; iş yeri yıkılmış, iş düzeni de bozulmuştur.

Ahşkanlıklar, kötü huylar derinlere kök salmış, kökleri sağlamlaşmıştır. Onları sökecek güç kuvvet de azalmış, tükenmiştir.”²²⁵

K. İnsanın İçine Korku Salınmıştır

Mevlânâ’ya göre, Hz. Allah bütün mahlûkatın kalbine korku salmıştır. Hz. Allah korkuyu vesile kılarak dünyanın düzenini sürdürür, insanların her biri kendi işiyle meşgul olur; kendi işini önde tutar, içindeki korkudan dolayı durmadan çalışır çabalar da diğer insanlarla ilgilenmeye fırsat bulamaz. Böylece fitne fesat yayılmaz. Her insan korktuğu şey dolayısıyla diğer insanın işini görür. Böylece yeryüzünün düzeni hiç bozulmadan devam eder. Bir memur âmirinden korktuğu için görevini aksatmadan yapar. Bir öğrenci öğretmeninden korktuğu için, bir işçi patronundan korktuğu için sorumluluklarının bilincinde olur.

Aslında hiç kimse sadece birisinden korkmayla işini yapıyor değildir. Ama insanoğlu, işinin hakkını vermediğinde hem kendisine, hem sorumluluk veren kişiye, hem de çevresine saygısızlık etmiş olur. İnsan kendisine de başkasına da saygısızlık etmeyi istemez. Bu korkuyu hep içinde taşır. İşte bütün bu korkuları kalplere salan da Allah’tır. Allah insanların duygularının hâkimidir ve insanların duyguları üzerinde tasarruf sahibidir. Mevlânâ, bu durumu şöyle anlatır:

“Değirmen beygiri koşar durur. Onun maksadı ancak sopa yemekten kurtulmaktır.

O değirmen beygirinin su çektiğinden, yahut susamdan yağ çıkardığından haberi bile yoktur.

Öküz de arabayı çekmek, eşyayı götürmek için değil, dayak yiyip yaralanmak korkusundan işe koyulur, koşar.

Hak ona yalnız öyle bir acı korkusu vermiştir de, o yüzden işler görür.

Böylece her kazanç sahibi de, dünyayı ıslah etmek için değil, kendisi için çalışır.

²²⁵ *Mesnevî*, c. I-II, s. 353-354, by. 1221-1226.

Herkes derdine bir derman, yarasına bir merhem arar. Bu yüzden de âlem ayakta durur, işler yürür, gider.

Hak korkuyu bu âleme direk yapmıştır. Herkes korku yüzünden bir işe sarılmıştır.

Allah'a hamd ve senalar olsun ki, korkuyu yeryüzüne mimar yaptı. Yeryüzünü onunla düzene koydu.

Bunların hepsi de iyiden, kötüden korkarlar; fakat hiç kimse yoktur ki, kendi kendinden korksun.

Şu halde, hakikatte herkese hâkim olan biri var. O, duygularla duyulmaz, gözle görülmezse de, herkese çok yakındır.”²²⁶

Yeryüzündeki bütün insanlar ya bir şeyleri elde etmek ya da elde ettiklerini muhafaza etmek için çabalamaktadır. Kaygısız ve korkusuz yaşayanlar ancak hakikati keşfedebilenlerdir. Diğer bir deyişle ; “Yüzlerini Hakk’a teveccüh edip, mâsivâdan İ’râz eden kullardır.” Mevlânâ şöyle devam eder: “Herkes dünyada bir işle meşguldür. Kimi kadın, kimi mal, kimi kazanç, kimi ilim muhabbetindedir. Cümlesi, benim dermânım, zevkim, hoşluğum, râhatım ondadır ve o, rahmet-i Hak’tır diye i’tikâd eder. Bir dem mükedder olunca, o zevk ve râhat teharrîsi, doğru değilmiş, meğer iyi arayamamışım, tekrar teharrî edeyim der. Vaktâki yine arar yine bulamaz. Tâ rahmet hicabsız yüz gösterinceye kadar böylece arar durur.”²²⁷

L. İnsan ve Dünyanın Sıkıntıları

İnsanın hayatı doğumdan ölüme kadar devam eden bir süreçtir. Bu süreçte insanın, neşelendiği, sevindiği günler olacağı gibi; hüznlendiği, dertlendiği günler de olacaktır. İnsan bütün bu yaşadıklarıyla, hem sevinmeleriyle, hem kederleriyle insandır ve hayat dediğimizde aklımıza inişli- çıkışlı bir süreç gelir. Hz. Peygamber’in bize haber verdiği haliyle en çok peygamberler, daha sonra ise derece derece Allah dostları ve diğer insanlar sıkıntı çeker. Hz. Allah insanlara kaldıracı güçlerine göre yük verir. Diğer bir deyişle Hz. Allah, hangi kulunu daha çok sevmekteyse, onun yükünü çoğaltmaktadır. Nitekim Mevlânâ şöyle der:

²²⁶ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 496-497, by. 1296-1300, 2200-2204.

²²⁷ Mevlânâ, Celaleddîn-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, terc. Ahmet Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İstanbul-1994, s. 29.

“Cenâb-ı Hak Firavun’a yüzlerce mal, mülk verdi de, o ululuk, büyüklük davasına kalkıştı ve halka; ‘Ben sizin rabbinizim.’ demeye başladı.
O kötü yaratılışlı, mayası bozuk Firavun’un, Allah’a yalvarmasın, sızlanmasın diye, bütün
ömründe bir defa olsun başı ağrımadı.
Allah, Firavun’a şu dünyanın bütün mülkünü, saltanatını verdi de, ona dert, ağrı, sızı, gam
vermedi.”²²⁸

Allah’ın sevdiklerinin yükünü çoğaltması meselesi, aklını kullanan insana ilk planda garip gelebilir. Oysa bunun anlamı şudur: Allah sevdiği kuluna dert verdiyse ondan önce dayanma gücü verir, sabır verir. Nitekim bazen başkalarında gördüğümüz bir sıkıntıya, asla güç yetiremeyeceğimizi düşünürüz. Ama sıkıntıyı yaşayan insanın alışmış olduğunu, sıkıntıyı aşmış olduğunu, soğukkanlı olduğunu gözlemleriz. İkinci olarak Allah dert verdiyse, o kulunun sevap hanesini doldurmayı irade etmiş demektir. O kişinin sevap hanesi dolduğu oranda, Hakk’a yakınlığı artacaktır. Bir diğer açıdan Allah dert verdiyse, o kulunun kendisini hep anmasını, bir an bile olsun gaflete düşmesini istememektedir. Yani o kulunun dünyaya meyletmesini kıskanmaktadır. Çünkü dertlinin inleminde ihlas vardır; bağı yanıklığın verdiği bir masumluk, bir samimiyet vardır.

Bu sözlerden sonra bilinmelidir ki, insan her ne olursa olsun Allah’tan dert istememelidir. Çünkü insan ancak sabredebildiği takdirde, dert onu Allah’a yaklaştırır; sabredemezse, dert onun önünde büyük bir engeldir. Hz. Peygamber hem dünya hem de ahiret için iyilik ve güzellik isteyerek Hakk’a yalvarmıştır. Mevlânâ konuyu şöyle anlatır:

“Şunu iyi bil ki, Sana Allah’ı hatırlatan, seni inciten, gizlice Allah’a yalvartan dert; dünya
mülkünden saltanatından daha iyidir.
Dertsiz yapılan dua; soğuktur, bir işe yaramaz. Fakat dertli iken, acı çekilen dua; gönülden kopar gelir.
O dudak altından sesi çıkarman, o gizli niyazın, o geldiğin ve geleceğin ezel âlemi, ruh âlemini düşünmen yok mu?

²²⁸ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 26, by. 200-203.

İşte samimi, saf ve hüznü bir sesle; ‘Ey feryadına erişen Allah’ım, ey tek yardımcım olan Allah’ım!’ demen gerçek duadır.’²²⁹

Dünya sıkıntıları karşısında insanların takındığı tutum iki türdür. İnsanların bir kısmı dünyanın meşakkatlerini göğüslemeye güç yetiremeyenlerdir. Çünkü insanın nefsi zaafı, hatalara ve günahlara meyillidir. İnsan sabretmeye yakın olduğu kadar, isyan etmeye ve aklınca sorgulamaya da yatkındır. Dünyayı keyif sürülecek, rahat edilecek bir mekân olarak algılayanların sabretmesi zordur. Çünkü dünyayı bu şekilde algılayanlar, keyiflerini kaçırarak en küçük bir sıkıntıdan bile hazzetmez. Dünyayı ahiretin bir tarlası olarak görenler ise, acılarına uhrevî bir anlam katarlar. Acılarını bu anlamla yoğurabilenler, daha sabırlıdır. Buna göre, dert; insan dert edindiği için, dert olmaktadır. İnsan dünyaya bel bağladığı, dünyadan kopamadığı ve rahatına kıyamadığı için rahatını bozan her şeyi dert edinir de, ömrünü vesveselerle, boş kuruntularla hebâ eder. Mevlânâ’ya göre, insan ilahi aşkı yakalasa derdini kendine derman edinecektir. Mevlânâ şöyle demektedir:

“Ömür bazen dağlara tırmanarak, bazen denizleri geçerek, bazen ovaları aşarak bu toprak âleminde geçti, gitti.
Böylece kıymetli ömrünü geçim derdi uğruna, şu madde âleminde harcayıp dururken, mana âleminin ab-ı hayatını nerede bulacaksın? Mâsivâ deryasının dalgalarını yarıp da ilahi âleme nasıl geçeceksin?
Şu dünya hayatında karşımıza çıkan, bize çok önemli gibi görünen çeşitli vak’alar, haller, zorluklar, engeller, toprak âleminin dalgaları olup bunlar bizim vehmimizden, anlayışımızın kılığından, düşüncelerimizin noksanlığından meydana gelmektedir. Halbuki mana denizinin, aşk denizinin dalgaları bizim vehmimizi, anlayışımızı, düşüncemizi mahveder. Bizim aklımızı başımızdan ve bizi bizden alır. Bizi kendimizden geçirir, mest eder.
Mana denizinin verdiği mestlik de senin için yetmez, bu tam mestlik değildir. Sen bu yarı mestlikle kaldıkça, gerçek mestlikten uzaksın. Bu yarı mestlik yüzünden kör olursun da gerçek mestlik kadehini göremezsin.
Bu dünyanın dedikodusu toz gibidir. Gönül aynasını örter. Sen aklını başına al da, bir zaman için susmayı huy edin.”²³⁰

²²⁹ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 26, by. 204-206.

²³⁰ *Mesnevî*, c. I-II, s. 52-53, by. 573-578.

1. Dünya Sıkıntılarının Yaratılmasının Hikmeti

Cenâb-ı Hak, hiçbir şeyi boşuna yaratmış değildir. Yaratılmış olan her şey, yerli yerinde ve olması gerektiği gibi yaratılmıştır. Nasıl kâinat ve insan boşuna yaratılmadıysa, diğer canlılar da, iyilikler de, kötülükler de hepsi Hakk'ın yaratmasıyla mevcuttur. Yeryüzünde insanın gönlünün neşe bulması da, insanın gönlüne gam ve keder düşmesi de Hakk'ın irâdesiyle vukû bulur. Yine bunun gibi, cennet boşuna olmadığı gibi, cehennem de boşuna değildir.

Dünya hayatında çekilen sıkıntının ve meşakkatin bir hikmete dayandığını vurgulayan Mevlânâ, bir sufi ile bir kadı'nın diyaloguna yer vererek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlar. Mevlânâ sufinin diliyle her kişinin zaman zaman aklına gelebilecek sorulara yer verir. Böylece konuyu herkesin anlayabileceği tarzda ayrıntılara inerek okuyucuyu tatmin edecek bir şekilde sunar. Hikâyeye göre sufi ile kadı arasındaki diyalog şöyledir:

“Sufi:

‘Ne olurdu şu dünya kaşlarını hiç çatmasaydı!’ dedi. ‘İnsanlara dâima gülseydi, dâima acısaydı!

Her an ortaya bir acılık katmasaydı ve şekilden şekle girerek, insanı paralamasaydı!
Gece gündüzün aydınlığını çalmasaydı! Nurunu talan etmeseydi! Kış zevk ve sefa bahçelerini soldurmasaydı!

Sağlık kadehi, hastalık taşıyla kırılmasaydı! Korku emniyet ve güveni hırpalamasaydı!
Kullarına lütfettiği nimetlerinde bir sıkıntı olmasaydı, cömertliğinden ne eksilirdi?’
,,²³¹

“Sufi tekrar dedi ki; ‘Yardıma niyaz edilen Allah, her şeye kadirdir. Bizim işimizi, isteklerimizi, ziyansız bir hale sokabilir.

Ateşi güllük, bostanlık yapan, bunu da yapabilir. Kârımızı ziyansız bir hale sokabilir.
Dikenden gül bitiren o kudretli varlık, bu kışı da bahar haline döndürebilir.’”²³²

Kadı:

‘İnsanın hoşuna gitmeyen, insana acı gelen ilahi amir olmasaydı, güzel, çirkin, değersiz taş, kıymetli inci bulunmasaydı!

Nefis, şeytan, heva ve heves, zahmet ve meşakkat, didinmek, uğraşmak ve kavga olmasaydı!

Ey utanmaz adam, sultan kullarını ne adla çağıracaktı?

Nasıl; ‘Ey sabırlı, ey hilim sahibi!’ diyecekti? Nasıl; ‘Ey yiğit kişi, ey hâkim!’ diyecekti?

²³¹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 438, 1645, 1739-1741.

²³² *Mesnevî*, c. V-VI, s. 438-439, by. 1739-1746.

Sabırlılar, doğrular, sadıklar, fakirleri doyuranlar; yol kesenler, ahlâksızlar olmadıkça,
lanetlenmiş şeytan bulunmadıkça, nasıl anlaşılır? Nasıl belli olurdu?
İlim ve hikmet, doğru yolu belirtmek içindir. Her tarafa yol bulunsa idi, hikmet boş bir şey olurdu.
Sen ise cismânî duyguların kaynaştığı, pis, kirli tabiatının istekleri uğruna iki dünyanın da yıkılmasını istiyorsun.”²³³

2. Dünya Sıkıntılarına Karşı Dört Yol Arkadaşı

İnsanoğlu yaşadığı müddetçe, dünyanın sıkıntısına, derdine, külfetine uğramaktan kurtulamaz. İnsanoğlu, ancak bu dünyadan ahirete göç edince, dünya sıkıntısından kurtulabilir. Mevlânâ'nın tâbiriyle, dünya zindanının ayak bastı parası alınmayan, zindan dayağı atılmayan hiçbir yeri yoktur. İnsan deritten kaçarsa başka derde tutulur. Ancak insanoğlu kendi iç dinamikleriyle, manevî duygularıyla, ruhani yönüyle sıkıntılarla baş edebilir. Kaçmak, kurtuluş değil bunalımdır. İnsan edindiği yol arkadaşlarıyla, sıkıntıların üstesinden gelebilir. İnsanın dört yol arkadaşı; kanaat, hayal, iman ve sabırdır:

“Sen Allah'ın verdiklerine razı olmadıkça, rahat etmek, kurtulmak ümidi ile nereye kaçsan, orada karşına bir âfet çıkar, bir bela gelir, sana çatar.
Dünyanın hiçbir köşesi canavarsız ve tuzaksız değildir. Hakk'ı gönülde bularak ve O'na sığınarak, O'nun manevî huzurunda yaşamaktan başka kurtuluş ve rahat yoktur.
Kurtulma çaresi bulunmayan dünya zindanının, ayak bastı parası alınmayan, zindan dayağı atılmayan bir köşesi yoktur.
Allah'a yemin ederim ki, fare deliğine girsen bir kedi pençesiyle tutulursun.
İnsanoğlu hayallere kapılmayı sever, hayalle gelişir; hayalleri güzelse, onunla rahatlar. Yok hayalleri hoş gitmeyecek olursa, kötü hayallere kapılırsa, mum gibi bu ateşle yanar, erir gider.
Yılanların, akreplerin bile arasında olsan, Allah seni güzel hayallerle avutursa...
Yılanlar da, akrepler de sana eş, dost olur. Çünkü güzel hayalin bakırı altın yapan bir kimyası vardır.
Sabır, güzel hayallerle tatlaşır, çünkü hepsinden önce sıkıntıdan kurtuluş hayali gelir, seni rahatlatır.
O kurtuluş hayali, içteki imandan ileri gelir. İman zayıflığı ümitsizlik, iç sıkıntısı verir. Sabır, iman yüzünden baş tâcı olur. Çünkü sabrı olmayanın imanı yoktur.”²³⁴

²³³ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 439, by. 1747-1753.

Hz. Peygamber; ‘Gönlünde sabır olmayan kişinin, Allah’a da imanı yoktur.’ diye buyurdu.

Bir kişi senin gözüne yılan gibi soğuk görünür. Fakat, yine o adam bir başkasının nazarında, resim gibi güzeldir.

Çünkü senin gözüne yılan gibi görünen, onun kâfirliğinin, kötü huyunun hayalidir.”²³⁵

Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserinde de insanın hayal kurmasına ve ümit beslemesine değinerek şöyle der: “Bir âdemi, her bir şeyin hayâli o şey tarafına götürür. Hayâl-i bağ bağa, dükkânın hayâli dükkâna sevk eder.” Ümide gelince; “Zîrâ kâfir kavimden başkası Allah’ın rahmetinden ümit kesmez.”²³⁶ Âyet-i kerîmesi mucîbince Hak’tan ümîd kesmemelidir. Ümit, tarîk-i eymenin başıdır. Eğer yola girmiyor isen, bârî yolun başını bekle.”²³⁷

Buradan da anlaşıldığı üzere Mevlânâ bir kimsenin neyin peşinde olduğunu, neyi amaçladığını, hangi gâye ile yaşadığını hayalleriyle ölçmektedir. Kısaca bir kimsenin hayâli neyse dünyâsı da odur. İnsan güzel hayallerle güzellikleri yaşamalı ve içinde yaşatmalıdır. Bununla birlikte insan yaşadığı sıkıntılar karşısında ağır başlı olmalı, sabır ve ümitle kanaatkâr olmayı da kendisine ilke edinmelidir.

M. Nefis İle Ruh Arasında İnsan

İnsan nefsiyle, ruhuyla, kalbiyle, akıyla bir bütündür. Nefis insanı kötüye, çirkine çeker. Ruh ise iyiye, güzele çeker. İnsan süflî duygularla, ulvî duyguların; dünya ile ahiretin, cennet ile cehennem; ak ile karanın arasındadır. İnsan kâinata bazen mânâ, bazen madde gözüyle bakar. Bazen nefis, bazen ruh galip

²³⁴ İnsanoğlunu Allah’a yaklaştıran amellerden birisi de sabırdır. Çünkü nefis, dert ve sıkıntılar karşısında durmaksızın sızlanmayı ve şikayetlenmeyi temenni eder. B u sebeple sabır, nefse en ağır gelen amellerden birisidir. Bu inceliğe işaret ederek Sadreddîn-i Konevî şöyle demiştir: “Sabır, nefsi şikayetten alı koymaktır. Şüphesiz ki, nefsi şikayetten alı koymak insana sıkıntı verir.” (Geniş bilgi için bk. Konevî, a. g. e., s. 63-64).

²³⁵ *Mesnevî*, c. I-II, s. 304-305, by. 590-603.

²³⁶ Yusuf,12/87.

²³⁷ *Fîhi Mâ Fîh*, s. 10-11.

gelir. İşte insanın hayatı böylece devam eder gider. Mevlânâ, insanın aslına dönmesini salık verir ve şöyle der:

“İnsanda ikilik vardır. İnsanın nefsi küfür ile, ruhu da iman ve irfan iledir. Rûhâniyet üstün gelirse; balık, nefsâniyet galebe ederse; olta olur.

İnsanın yarısı mümin, yarısı ateşe tapandır. Yarısı hırslı, yarısı sabırlıdır.

Cenâb-ı Hak, Kur’an-ı Kerim’de: ‘İçinizde mümin de var, kâfir de var.’ diye buyurdu.²³⁸

İnsanın alaca öküz gibi sol tarafı kapkara. Öbür tarafı ise ay gibi aktır.

Kim insanın çirkin tarafını, kötülük tarafını görürse, onu sevmez. İyilik tarafını görürse, onu beğenir.

Yusuf (a.s.) kardeşlerinin gözüne çirkin bir hayvan gibi görünüyordu. Halbuki Hz. Yakub’un nazarında o bir hûri gibi güzeldi.

Kardeşleri onu çekemediler, kötü hayale kapıldılar da, onu çirkin gördüler. Bu göz; teferruâtı, parça bucağı gören fânî gözdür. Küllîyi (=bütünü) gören, her şeyde bütünün sıfatını müşâhede eden gönül gözü, mana gözü onlarda yoktur.

Sen bizim şu başımızda görünen fânî gözü, asıl gözümüz olan gönül gözümüzün gölgesi bil. Asıl gözümüz, her şeyi nasıl görürse, fânî gözümüz de er-geç onun tarafına döner.”²³⁹

Yeryüzünde iyiliği de kötülüğü de barındıran tek varlık insandır. Bu sebeptendir ki insan hem esfel-i sâfilîn, hem de ahsen-i takvîm olmaya müsaittir. İnsan hem iyiliğe hem de kötülüğe meyillidir. İşte bu hal insanı insan yapan en büyük unsurdur. Mevlânâ insanın bu ahvâlini şöyle anlatır: “Âdem’in vücudu bir sancak gibidir. Sancağı evvelâ havaya kaldırırılar; ondan sonra her taraftan akıl, fehim, hışım, gazap, hilim, kerem, havf ve recâ ahvâl-i bî-pâyân ve bî-hadd sıfât askerlerini o sancağın altında cem’ ederler. Uzaktan nazar eden kimse, yalnız sancağı görür. Ammâ yakına gelen kimse, sancağın altında sayısız halkı görür. Ya’nî gâfil teni görür ve âkıl onda ne gevherler ve ne kadar ma’nâlar olduğunu bilir.”²⁴⁰

Bunun için insan dünyanın maddî aşklarına değil, gayb âleminin aşklarına yönelmelidir. İkiliğe sahip olan insan teke yönelmeli, üç günlük dünyanın hilelerinden uzak kalmalıdır. Madde dükkânını kapamalı, mana dükkânını açmalıdır.

²³⁸ Bk. Teğâbün, 64/2.

²³⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 305, by. 604-611.

²⁴⁰ *Fîhi Mâ Fîh*, s. 31.

“Senin âşıkların kerem perdesi ardında, senin için feryâd ediyorlar. Zaman zaman haykırıyorlar, sen onları gör. Yani senin gerçek âşıkların gözünün önünde bulunanlar değildir. Senin gerçek âşıkların ötelededir.
Sen bu dünyanın maddî aşklarına, fânî âşıklarına bakma. Sen gayb âleminin âşıklarına âşık ol. Beş günlük âşıklara pek aldırış etme.
Bu fânî âlemin âşıkları hile ile seni kendilerine çekerler de, seni yerler. Yıllardır çok küçük bir fâide görmedin, ufak bir mânevî yardım almadın.
Fânî varlıklar yolunda ne zamana kadar feryâd edip duracaksın, gürültü edeceksin. Ayakların yaralandı halâ bir murada eremedin.
Sağlık, hoşluk zamanlarında yüzüne gelenlerin hepsi de sana dosttur, arkadaşdır. Dertli ve gamlı olduğun vakitte ise, Allah’tan başka sana kim dost olur?
Gözünün, dişinin ağrıdığı vakit, feryâda yetişen Allah’tan başka kim senin elinden tutar?”²⁴¹
“Ey insan! Sen bir mekân âlemindesin. Aslın ise Mekânsızlık âlemindedir. Sen bu dünya dükkânını kapa da, öbür dükkânı, mana dükkânını aç.”²⁴²

N. Dünya Hayatının Sonu Olarak Ölüm

1. Ölümün Elçileri

Bu dünya hayatı insanoğlu için geçici bir mekândır. İnsan doğumla bu fânî mekana adım atmış olur. Çocukluk çağı, gençlik çağı derken zaman su gibi akar gider. Her doğan kişi bu mekâna ölümle veda eder. Ancak herkesin dünyadaki hikâyesi farklı farklı olur. Kiminin hikâyesi dilden dile dolaşır, kimininki ise ölür ölmez unutulur. Neticede her doğan bir gün ölür. Bu mekânda hiç kimse ebedî değildir. Nitekim Hz. Allah şöyle buyurmuştur: “Biz senden önce de hiçbir insana ebedilik vermedik. Şimdi sen vefat edersen, onlar ebedi mi kalacaklar?”²⁴³

Ölüm insana gelmeden önce haberciler gönderir. Mevlânâ’ya göre dertler, sıkıntılar, hastalıklar, insanın ihtiyarlaması, güçten kesilmesi, saçlarının ağarması bütün bunlar, ölümün habercisidir. Mevlânâ konuyu şöyle açıklar:

²⁴¹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 258-259, by. 3202-3207.

²⁴² *Mesnevî*, c. I-II, s. 305, by. 612.

²⁴³ *Enbiyâ*, 21/34.

“Genç iken daha kanatlı idin, önce altın gibi kıymetli ve sevimli idin; ihtiyarlayınca altınlığı terk ettin de, altın isteğine düştün.
Sen üzümle dolu bir asma idin. Nasıl oldu da üzümlerin döküldü? Nasıl oldu da, meyvelerin tam olacağı bir zamanda bozulup gittin, kuruyup, çürüdün?
Bilmiş ol ki, her hastalık, ölümden bir parçadır. Eğer yolunu bulursan ölümün bu parçasını, bu cüz’ünü kendinden çıkar, at gitsin.
Dertler, hastalıklar, ölümden gelen elçilerdir. Ey olmayacak şeylerle uğraşan kişi, ölümün elçilerinden yüz çevirme, onlarla iyi geçin ki ölüme de alışmış olasın.”²⁴⁴

2. Ölüm Gelince Dünya İnsanı Yalnız Bırakır

Bir kimse ölüm döşeğinde acı içinde kıvrılırken, hiç kimse ona yardım edemez. Ne serveti ona fayda verir, ne aile efrâdı, ne de akrabaları. Şayet ecel gelmişse hiçbir ilaç tesir etmez. O kimse sevdiklerinin gözü önünde yavaş yavaş erir gider ve onun bu halini görenler de çaresizlik içinde kıvrılır durur.

İnsanların bir kısmı, dünyaya iki elle sarılır. Dünyayı kazanmak uğruna nice değerlerini kaybetmeyi göze aldığı gibi; dostlarını, sevdiklerini bile dünya meşgalesiyle ihmal eder. Bütün ömrünü, zamanını boş işlerin peşinde, bir oraya bir buraya koşturmakla geçirir. Ancak ölüm gelip çattınca dünya ve içindekiler insanı terk eder, yalnız bırakır. Buna göre:

“Sebepleri kesen, ortadan kaldıran ecel ile ölüm ordusu gelir çatar; kış mevsiminde ölüm bahçesinin dallarını keser, yapraklarını döker! Bilindiği gibi ecel gelip çattınca, hiçbir doktor, hiç bir ilaç işe yaramaz. Ölümü önleyen bütün sebepler, bütün tedbirler ortadan kalkar! Ölüm ordusu öldürücü korkunç hastalıkları temsil etmektedir. O zaman kesilen dallara, dökülen yapraklara bahar da yardım edemez. Ancak, gönüldeki sevgilinin bahara benzer yüzü yardım eder.
Can verme gününde, vefasız dünya insandan ayağını çekiverir, gider. Bu sebeple toprağa;
‘aldanma yurdu’ adı verilmiştir.
Elinde olan maddi imkânlar seni hayata bağlardı da, o zaman ; ‘ben dertlenirdim!’ derler; sağa sola koşarlardı. Şimdi sen can vermek üzere iken onlar nereye gitti; onlar seninle dertlendi mi? Ne gezer!
Dertlere düştüğün, gamlandığın zamanlarda; ‘Gam, zahmet senden uzak olsun; gamla aranda on dağ olsun!’ derdi.

²⁴⁴ *Mesnevî*, c. I-II, s. 158, by. 3205-3206, 2298, 2301.

Zahmet ordusu, gam-elem askeri yani, öldürücü hastalıklar gelip çattınca, vefasız dostun ağzını kapattı; nefes bile almıyor! Seni tamnamazlıktan geliyor, sana; ‘Seni bir yerde görmüştüm.’ demiyor!’²⁴⁵

3. Ölüm Olmasaydı Dünya Sapından Ayrılmamış Harman Yerine Benzerdi

İnsan için doğum ne kadar doğal bir vakıa ise, ölüm de aynı şekilde doğaldır. Her ne kadar birisinin ölümü, doğum gibi sevinilecek bir durum olmasa da, ölüm acı ve garip olsa da, kâinatın düzeni böyledir. Ölüm olmasaydı, dünya karmakarışık bir hal alır; dünyanın düzeni bozulurdu. Kısaca ölüm olmasaydı, hayat olmazdı. Mevlânâ, bu durumu şöyle izah eder:

“Biri; ‘Ne hoştu bu dünya ölüm olmasaydı, ölüm çıkıp gelmeseydi.’ demekte idi. Başka birisi de diyordu ki; ‘Ölüm olmasaydı, ızdıraplarla dolu olan bu dünya, çekilmezdi, hiç bir işe yaramazdı. Ovaya yıkılmış, dökülmüş, danesi sapından ayrılmamış, ihmal edilmiş bir harmana benzerdi.’ Bir çeşit manevî ölüm olan dünya hayatını, sen dirilik sandın. Tohumu çorak yere çektin. Hiçbir ölü öldüğüne yanmaz, hayıflanmaz. Azığının azlığına yanar. Yoksa aslında o dar bir yerden, bir kuyudan kurtulmuştur. Bir ovaya düşmüş, bir devlete kavuşmuş, ferahlığa erişmiştir. Bu yas konağından, şu daracık deve yatağından geniş bir ovaya geçmiştir.’²⁴⁶

3. Ölmek Dirilmektir

Ölmek yok olmak, çürümek, toprak olup gitmek anlamına gelmez. Ölüm, insanın dünya hayatından âhret hayatına geçmesidir. İnsan ölümle yeni bir hayata başlar. İnsan dünya hayatında nasıl yaşamışsa, ahrette ona göre dirilecek ve dünyada ettiklerini ahrette biçecektir. Mevlânâ şöyle der:

“Ölüm gibi görünen, fakat hakikatte ölümsüzlük olan hal, bize helal olmuştur. Bu dünyada maddî rızkın kesilmesi veya azalması da, bize öteki dünyanın rızkı olmuştur.

²⁴⁵ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 614, by. 3604-3609.

²⁴⁶ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 145-146, 1760-1763, 1766-1768.

Bizi korkutan, can vermenin görünüşü, dış yüzü; ölümdür. İç yüzü ise diriliktir, yaşayıştır. Görünüşte tükenmedir. Hakikatte ebedi hayattır.

Ana rahmindeki çocuğun doğması, bulunduğu dünyadan yeni bir dünyaya göç etmesidir. Fakat dünyaya gelişi, onun için yeniden açılıp saçılmasıdır.”²⁴⁷

Mevlânâ’ya göre ölüm; hasretin, yalnızlığın, acı ve ızdırabın son bulması demektir. İnsan dostundan ayrı düştüğü için dünyada gariplik çekmekte olduğundan ölümlle bu gariplikten kurtulacaktır. Bu açıdan Mevlânâ kendi ölümünü de dosta kavuştuğu için hayat bulmak olarak niteleyerek şöyle der:

“Ölüm meyvesi benim için tatlıdır. ‘Onlar hayattadırlar.’ Âyeti, benim gibi şehit olmak isteyenler için gelmiştir.

Ey güvendiğim dostlarım! Beni kınayarak, ayıplayarak öldürüm. Çünkü öldürülmem, beni ebedi hayata kavuşturacaktır.

Ey yiğit! Gerçekten de benim hayatım ölümümdeydir. Yerimden, yurdumdan ne vakte kadar ayrı kalacağım.

Bu dünyada duruşum benim için bir ayrılık olmasaydı; ‘Öldüğümüz zaman hiç şüphe yok ki, biz yine o Allah’a varanlardanız.’ diye buyrulmazdı.”²⁴⁸

Sufilere göre, insan ölüme her an ölecekmiş gibi hazırlık yapmalıdır. Çünkü ölümün ne zaman geleceği belli olmaz. Hiç kimse ölümden sonra nasıl bir akıbet ile karşılaşacağını bilmez. Bu sebeple insan ölümün acısından, ızdırabından Hakk’a sığınmalıdır. Hz. Allah’ın emir ve yasaklarını gözetmeli, hayırlı amellerini çoğaltmalı, günahlardan sakınmalı, akıbeti hususunda emin olmamalıdır.

III. ALLAH’A GİDEN YOLDA DÜNYEVÎ ENGELLER VE İNSAN

A. Dünya Sevgisi

Sufiler, dünya ile olan münasebetlerine belli bir mesafe koymuşlar, kalplerinin dünya sevgisinden arınması için mücâhede ve riyâzata yönelmişler,

²⁴⁷ *Mesnevî*, c. I-II, s. 236-237, 3927-3929.

²⁴⁸ *Mesnevî*, c. I-II, s. 237, by. 3933-3936.

zühhd hayatı yaşamayı tercih etmişlerdir. Nitekim Ali b. Ebu Talib'e zühdden sorulunca o da şu cevabı verir: "Dünyayı mümin de yese, kâfir de yese buna aldırış etmemendir."²⁴⁹

Mevlânâ, kalpleri dünya sevgisi ile dolu olanları, ana rahmindeki çocuğun haline benzetir. Çocuğun doğması için bütün şartlar gerçekleşir ve çocuğu ana rahminden dışarı çekerler, fakat çocuk direnir ve ana rahminden çıkmak istemez. Oysa çocuk ana rahminden çıkmakla; geniş bir âleme gelmiş olacak, rahatlık ve ferahlık bulacaktır:

"Calinus gibi bu dünyayı seven ve dünyadan ayrılmak istemeyenlerin hali; ana rahmindeki çocuğun haline benzer. Kerem ederler, çocuğu dışarı çekerler, halbuki o ana rahmine doğru kaçmaya çalışır.

Allah'ın lütfu, çocuğun yüzünü bu âleme doğru çevirir, o ise ana karnına sokuldukça sokulur, çıkmak istemez.

Çocuk kendi kendine der ki; 'Bu şehirden, bu ana yurdundan dışarı çıkarsam, ayrılırsam, acaba bir daha böyle bir makamı bir daha bulabilir miyim?

Çıkacağım o havası bozuk şehre bir kapı olsaydı da, oradan şimdi yaşadığım rahme bakabilseydim.

Yahut da kapı değil de, bir iğnenin deliği kadar bir görüş yeri olsaydı da, oradan içinde

bulduğum rahim görünse idi.

Ana rahmindeki çocuğun, rahmin dışında geniş bir âlemin bulunduğundan nasıl bir haberi yoksa, Calinus'un da ölümden sonra bir âlemin bulunduğundan haberi yoktu.

Çocuk bilmez ki; rahimdeki aldığı yaşlıklarda, rahimde aldığı gıda, dışarıdaki âlemin lütfundandır, feyzindedir."²⁵⁰

İnsanoğlu da dünyaya olan sevgisinden ötürü, bu dünyadan kopmayı istemez. Oysa dünyayı masum gösteren, insanın dünyaya bağlanmasını mazur gösteren şey gaflettir. İnsan ancak gaflet içinde olduğu için dünyaya bağlanabilir. Nitekim Mevlânâ şöyle der:

"Bu dünyanın direği gafletten ibârettir. Devlet nedir? 'Dev' (=kuş) sözü ile, 'let' (=dayak) sözü.

Dünya devletinin yani maddi dünya varlığının evveli; koşup didinme, sonu; dayak yemektir. Bu dünya harabesinde devlet sahibi olmak için eşekçesine ölmekten başka bir şey yoktur.

Yapacağın bir iş ki, sonunda pişman olacaksın, o pişmanlık başta olsa idi, sen o işin peşinde koşar mı idin?"²⁵¹

²⁴⁹ Gülabâdî, a. g. e., s. 109 .

²⁵⁰ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 321, by. 3964-3970.

Cenâb-ı Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de kalplerin pas bağlayacağından²⁵², mühürleneceğinden²⁵³, kalplerin ancak Allah'ı zikretmekle tatmin olacağından²⁵⁴, kalplerde hastalık bulunduğundan²⁵⁵ v.s. haber vermektedir. Hz. Peygamber de hadisinde şöyle bildirmektedir: “Haberiniz olsun ki, vücutta bir et parçası vardır. O iyi ve sağlam olursa, vücut da sağlam olur. O kötü olursa, vücut da kötü ve fâsid olur. Bilesiniz ki, o et parçası kalptir.”²⁵⁶

Bu açıdan sufiler, Kur'an ve sünnette emredildiği haliyle, kalbin mâsivâdan arınması gerektiğine vurgu yaparlar. İnsan Allah'ın huzuruna kalb-i selim ile çıkmalı, kalbini bütün kötülüklerden, öncelikle kötülüklerin başı olan dünya sevgisinden arındırmalıdır. Nitekim Bîşr Hafî; “Sufi, kalbini Allah için tertemiz yapan kimsedir.”²⁵⁷ diyerek kalp temizliğine dikkat çekmiştir. Azîzân lakabıyla anılan Buharalı büyük sufi Ali Râmîtenî dünya ve ahreti iki kız kardeşe benzeterek şöyle demiştir: “Dünya ve âhiret iki kız kardeş gibidir. Bir kişinin iki kız kardeşi birden nikahlaması mümkün değildir. Dünya ve âhiret sevgisi bir arada bulunamaz. Oysa ikisi de mahlûktur. O halde yaratıcı ile yaratılmışın sevgisi bir arada nasıl bulunsun?”²⁵⁸

Mevlânâ dünya sevgisiyle, şehvetle ve günahlarla kirlenmiş olanların kalplerinin “balçığa karışmış su gibi” olduğunu vurgular. Balçıkta su vardır, ama o suyun bir faydası olmaz. O su temizlikte kullanılmaz, o su içilmez. Balçıktaki o su hiç kimsenin işine yaramaz. İşte bu şekilde insan da gönül aynasını su gibi berraklaştırır, kirden, pastan temizlerse o aynaya Hakk'ın yarattığı güzelliklerin yansıması vurur. Bu durumda insan kâinat ve mahlûkata gönül gözüyle, basiret ve firasetle bakar. Mevlânâ bunu şöyle anlatır:

²⁵¹ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 478, by. 1330-1332.

²⁵² Mutaffifîn, 83/14.

²⁵³ A'râf, 7/100.

²⁵⁴ Râd, 13/28.

²⁵⁵ Bakara, 2/10.

²⁵⁶ Buharî, “İman”, 39; Müslim, “Müsâkat”, 107.

²⁵⁷ Yılmaz, a. g. e., s. 136.

²⁵⁸ Tosun, a. g. e. s. 62.

“Gönül aynası dünya sevgisi tozundan, nefsanî arzulardan temizlenir, pak ve saf bir hale

getirilirse, orada su ve toprak nakışlarından başka şeyler görürsün.

Gönül aynasında hem resmi, nakşı görürsün; hem de resmi ve nakşı yapanı; hem devlet, saadet yaygısı seyredersin; hem de onu yayanı ve döşeyeni.”²⁵⁹

“Balçığın içinde su vardır, vardır ama, o balçığa yenilmiş, balçıkta kaybolmuştur. Sen de

gönlüne; ‘Bu da gönüldür.’ diyemezsin. Çünkü senin gönlün de kirli emellere, şehvete, hiddete, mevki hırsına, dünya isteklerine mağlup olmuş, onlar arasında kaybolup gitmiştir.”²⁶⁰

Sufilere göre insanoğlu kalbini Hakk’ın sevgisiyle meşgul etmeli ve kalbini dünya sevgisinden arındırmalıdır. Çünkü kalbi dünya sevgisiyle dolu olan kimse meylini dünyevî nesnelere çevirir. Bu sebeple dünyadan yüz çevirmiş olan Salih kimselerin uyarı ve ikazlarından nasip alamaz, onların ahlâkıyla ahlâklanamaz ve kendi kendine kötülük etmiş olur. Bu tehlikeye dikkat çekerek Abdülkâdir Geylânî şöyle demiştir: “Dünya sevgisi kalbinde olduğu müddetçe sâlihlerin ahvâlinden bir şey bekleme. Halktan dilendiğin, onları şirk koştüğün sürece kalp gözün açılmaz. Çünkü kalp Allah’ın evidir. O’nun evi olan yere ise şirk hiç yakışmaz.”²⁶¹

B. Dünya Nimetleri

Hz. Allah’ın insanlara bahşettiği nimetlerin haddi hesabı yoktur. Yeryüzü, gökyüzü, bitkiler, yaratılmış olan her bir şey, insanın hizmetine sunulmuştur. Yağmur yağar, toprağı canlandırır; toprak yeşerir, hayvanların rızkı olur. Hem bitkiler hem de hayvanlar birbirlerinin ve nihayet insanın rızkı olur. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de ‘Rızkınız da, size verilen azap da göklerden gelir.’²⁶² buyrulmuştur. Yeryüzünde sayısız nimetler vardır ve bu nimetler insanın faydasına sunulmuştur: İnsan bu nimetleri değerlendirmeli, bu nimetlerden faydalanma yoluna gitmelidir:

²⁵⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 264, by. 72-73.

²⁶⁰ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 194, by. 2247.

²⁶¹ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 188.

²⁶² *Zâriyat*, 51/22.

“Allah’ın lütuf ettiği kârdan kâr edin. Yararlanın, ama lütuflara karşı pek de şırmamayın, aşırı sevinç göstermeyin; çünkü Allah sevinip övünenleri sevmez. Size gelen dünya nimetlerinden yararlanın, bir miktar ferahlanın. Fakat şunu da bilin ki, dünya nimetleri; para, pul, mevki, şöhret gibi aşırı derecede meşgul eden gönlünüzü çeken bu şeylerin hepsi de sizi Rabbinizden uzaklaştırır.”²⁶³

Her insanın sahip olduğu nimetler hususunda Allah’ı anması, O’na şükretmesi gerekir. Ancak sufilere göre şükürün en makbul olanı şudur ki; insan nimetleri vereni görür ve bu sebeple nimetleri vereni tefekkür etmekten, O’na hayranlık duymaktan nimetlere şükretmeyi aklına getiremez. Kendini de nimetleri de görmekten âciz kalır. Bu açıdan, “Şükür, nimetleri vereni görmekten dolayı şükürden gâib olmaktır.”²⁶⁴

Ancak insan, nimeti vereni değil de, nimeti görürse dünyanın tuzaklarına çabuk kapılır. Böylece dünya nimetlerinden hoşlanır, bütün ömrünü dünyayı kazanmak için ziyan eder. Dünya nimetlerinin zevkleriyle oyalanırken âhireti ve bir gün öleceğini unuttur. Çocuk gibi nimetlere takılır kalır. Mevlânâ şöyle der:

“Çocuğun gözü, eşek gibi maddî yiyeceklerde, dünyaya ait isteklerdedir. Akıllı kişilerin gözleri ise âhîret işlerinde, son hesaplardadır. O çocuk gibi gâfil olan kişi, ahırdaki otu lezzetli bulur, yani dünya nimetlerinden hoşlanır, onların zevkine varır. Olgun kişi ise ahırdaki hayvanların kasap eli ile kesileceğini, yani çeşitli gıdalarla beslenen bedenlerin sonunda mezarlarda çürüyeceğini düşünür.”²⁶⁵

Mevlânâ, insanın dünya nimetlerine dalmış gitmesini ve bu sebeple dünyanın hilelerine akıl erdirememesini, “koyunun kurdu tanımaması” olarak ifade ederek şöyle devam eder:

“Allah kurdun yediği koyuna, yani mümine der ki: “Günah kurdunun kopardığı tozu gördün de ne diye meledin? Yani istiğfar edip Hakk’a sığınmadın? Ne diye seslenmedin? Koyun, yani hayvan tabiatlı kişi, günah kurdunun kopardığı tozu bilemedi; kendi aklına bilgisine güvendi de, dünya nimetlerinden yararlanmaya daldı.

²⁶³ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 54-55, by. 505-507.

²⁶⁴ *Gülabâdî*, a. g. e., s. 118.

²⁶⁵ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 308, by. 3741-3742.

Aslında koyunlar bile kendilerine zarar verecek, onları paralayacak kurdu kokusundan tanirlar, bilirler ve ondan uzaklaşırlar.

Hayvanlar bile aklederler, aslanların kokusunu duyarlar da otlamayı bırakır dağılırlar.

Sen de ey Hak âşığı! Allah'ın öfke aslanının kokusunu alınca, günah yerinden geri dön, Allah'a yalvarmaya, yakarmaya dua etmeye başla!"²⁶⁶

İnsanoğlu için dünya nimetleri sayılamayacak kadar çoktur. Bu nimetlerin hepsi de önem arzeder. Buna rağmen, insan dünya nimetlerine çokça meyletmemelidir. Ne de olsa, dünya fanidir ve bâki olan dururken, fani olan tercih edilmemelidir. Nitekim Fudayl b. İyaz, daima âhireti tercih etmemiz gerektiğini vurgulamak için şöyle bir misal göstermektedir. Fudayl'ın bu misaline göre, dünya altından; âhîret çanak çömlekten de olsa biz çanak çömlekten olan âhireti her zaman altından olan dünyaya tercih etmeliyiz. Çünkü nihayetinde çanak çömlek bâkî olduğu için fânî olan altından daha çok tercih edilmeye lâyıktır.²⁶⁷

Mevlânâ'ya göre, dünyanın şekerinde zehir, tatlısında acı gizlidir. İnsan midesinin veya başının ağrıdığını öne sürmeli ve dünya nimetlerine dalmamalıdır. Her hâlükarda dünya nimetleri içi kof ceviz gibidir. İçi kof ceviz tıkr tıkr ses çıkarmakla, kulağa hoş insana cazip gelse de insanı aldatır. Cevizin tıkırtısına yönelen insan, cevizin içinin boş olduğunu görünce hayal kırıklığına uğrar. Cevizin tıkırtılarının bir kandırmaca ve aldatmaca olduğunu farkeder. İşte dünya nimetleri böyledir. Mevlânâ konuyu şöyle anlatır:

“Bu dünya sarayının yağlı, ballı tuzaklarına düşmemek, görünüşe aldanmamak ihtiyattır.

Çünkü bu fani dünyanın ne tadı vardır, ne de tuzu. Dünya nimetleri ile geçici güzellikleri ile bizi aldatır, sihir okur, kulağa üfler.

‘Ey nur gibi apaydın kişi! Gel, bize misafir ol. Ev senindir, sen de benimsin.’ der.

Akıllılık, tedbir ve ihtiyat ona derler ki; ‘Midem rahatsızdır, dünya nimetlerinden daha fazla bir şey yiyemem, kendim de hastayım. Şu mezar gibi olan dünya beni hasta etti.’ diyebileşin.

Yahut da: ‘Benim başım ağrıyor; sen bu ağrıyı geçirmeye bak. Halbuki isteklerinle beni daha çok rahatsız ediyorsun. Baş ağrımı artırıyorsun.’ Ya da; ‘Dayımın oğlu beni çağırdı. Ben oraya gidiyorum.’ diye dünyayı aldatasın, başından savasın.

²⁶⁶ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 40, by. 385-389.

²⁶⁷ *Gazzâlî*, a. g. e., c. III, s. 258.

Çünkü bu dünya sana tatlı bir şerbet verecek olsa, ona zehir karıştırır, öyle verir. Bu yüzdendir ki, bedeninde yaralar açılır.

Sana elli ya da altmış altın verse bile, ey balık gibi gafil olan kişi; o verdiği altınlar ettir. Seni avlamak için, onları oltasına takar da sana öyle uzatır.

Dünya sana bir şey verecek olsa yalandan verir. Hilecinin sözü içi çürümüş ceviz gibidir.

O çürümüş cevizlerin takırtısı, yani dünya nimetleri, dünyanın sana olan vaatleri, senin aklını çeler. Çünkü yüz binlerce akıl, onun için bir akıl bile değildir, yani dünya yüz bin aklı bile bir yola sokar.”²⁶⁸

C. Dünyayı Elde Etme Hırsı

Hırs kişinin elini kolunu bağlayan, gözünü perdeleyen bir hastalıktır. Hırs insanın yaratılışı itibariyle fitri olan bir duygudur. Ancak kişinin ahiretini ihmal edecek kadar dünyaya hırs duyması, masumiyetin ortadan kalkması anlamına gelir. Kişi hırslandığı oranda masumiyetini kaybeder, dünyayı elde etmek için her yolu meşru ve mübah görmeye başlar. Dünya konusunda ne kadar hırslanırsa âhiret konusunda o kadar gaflete düşer. Bundan sonra bitmez tükenmez heveslere kapılır ve hem kendisine hem insanlara bir faydası dokunmaz.

İnsanoğlu hırsından kurtulur ve kanaat sahibi olursa rahata kavuşur. Kanaat, insanı hem bu dünyada hem ahrette huzura kavuşturur. Çünkü kanaat sahibi olan birinin dünyaya bakışı, hırslı olan birinin bakışından çok farklıdır. Nitekim “Kimin kanaati yağlı olursa (yani çok kuvvetli olursa), her türlü et suyu onun hoşuna gider. Her hâliyle Allah Teâlâ’ya yönelen kimseye Allah rızık olarak kanaat verir.”²⁶⁹

1. Uzun Yaşama Hırsı

Hz. Allah’ın yarattığı nimetler ne kadar çok ise, insan nefsinin hırs duyduğu nimetler de o kadar çoktur. Nefis dünya malına, makam ve mevkiye, şöhret olmaya, insanların arasında sevilip sayılmaya ve birçok şeye hırs duyar. Uzun yaşamayı istemek de bunlardan biridir. Her kim uzun yaşamaya hırs

²⁶⁸ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 28, by. 219-228.

²⁶⁹ Kuşeyrî, , a. g. e., s. 265.

duymakta ise, o kimse için dünya gurbet olmaktan çıkmış demektir. Uzun yaşamaya hırslı olmak, dünyayı çok sevmekle bağlantılıdır.

Sufiler, çok uzun yaşama hırsını, hiçbir zaman hoş karşılamazlar. Bununla birlikte, bu hırs ihtiyar birisinde olursa, bu durum çok daha acıklı bir durumdur. Mevlânâ, çok yaşama hırsıyla dolu olan, doksan yaşındaki ihtiyar bir kadının halini örnek verir. O rengi sapsarı, yüzü buruşuk, beli iki büklüm olan ihtiyar kadın kendini güzel gösterme hırsından çatlamaaktadır. Mevlânâ o ihtiyar kadının halini şöyle tasvir eder:

“Ashında o vakitsiz öten bir horozdu. Yolsuz, yolcusuz bir yoldu. Boş tencerenin altında yanan kızgın bir ateşti.

İhtiyarlıktaki hırs Yahudilerde bile olmasın! Allah’ın bu hırsı verdiği kişi, ne kötü kişi, ne talihsiz kişidir!

Köpek kocar da dişleri dökülürse, insanlara saldırmayı bırakır. Tezeğe, gübreğe saldırır.

Şu ileri yaşlardaki ihtiyar köpeklere bak! Dişleri biraz daha keskinleşmede, yani çok yaşlı

oldukları halde pirlük hırsını atamıyorlar. Daha çok hırs sahibi olmuşlar.

Kocamış köpeğin derisinden tüyleri dökülür. Sen bir de atlastan, ipekten süslü elbiseler giyen şu kocamış köpeklere bak!

Bu ihtiyarların belden aşağı duygulara, nefsanî arzulara, paraya olan aşkları köpek nesli gibi artmada.

Böyle bir ömür cehennem sermayesi, kin ve gazap kasaplarına salhane...

Çok ileri yaşlarda oldukları halde bu ihtiyarlara ‘Ömrün uzun olsun.’ denince gönülleri hoş olur. Memnun olurlar da gülererek ağızlarını açarlar.

Ashında bu ihtiyarlara uzun ömür dilemek, onlar için bir bedduadır. Fakat o dünya hırsından dolayı bu bedduayı dua sanır. Gözünü açmaz, kafasını bir türlü kaldırmaz.

Eğer, zavallı ahretten kıl ucu kadar bir şey görseydi; ‘Böyle ömür senin olsun.’ derdi.”²⁷⁰

İhtiyar bir kimsenin hırslı olması, o kimsenin Rabbiyle olan bağını gevşek tuttuğuna ve dünyadan kopamadığına işaret eder. Hırsın sebebi dünya bağlarından kaynaklanmaktadır. Mevlânâ’nın tabiriyle o kişi, ‘Hak yolunda bir er olamamıştır.’ İşte ihtiyarlığında dünyaya hırslı olanların halini Mevlânâ şöyle anlatır:

²⁷⁰ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 426-427, by. 1226-1236.

“Bir insan çok ihtiyarladı, kocadı da, Hak yolunda bir er olamadı ise, onun adını ‘yaşlanmış koca karı’ diye çağırır.

Onun ne sermayesi vardır, ne değeri, ne de sermaye kabul edecek hali.

Ne hoş bir şey verebilir, ne de alır. Ne bir manası, anlamı var, ne de manayı anlayacak hali!

Ne dili var ne kulağı, ne aklı var ne gözü! Ne kendinde, ne kendinden geçmiş, ne de bir düşünceye sahip!

Ne niyazı, ne yalvarışı var, ne de nazlanacak güzelliği var! Soğan gibi kat kat olmuş, her katı da pis pis kokmada!

Ne Hakk’a yürümüş yol almış, ne o yola gidecek gücü kalmış o hayasızın, ne bir manevî yönü yanışı var! Ne harareti, ne de ah edişi!”²⁷¹

2. Dünya Hırsı ve Şeytan

Mevlânâ, iki farklı kuş örneği ile hırslı olanların ve olmayanların halini, misal getirir. Nasıl bir kuş yem için bir tuzağa kolay yakalanırsa, hırslı olan insan da dünyanın aldatmacalarına kolay kapılır. Bu misale göre, kuşlardan biri hakikat sofrasından gıdalanır, yani manevî yanını kuvvetlendirir, taat ve ibadetini artırır da tuzaktaki yemi görür. Böylece yem ile sağduyusu arasında çatışmalar başlar. Yemin olduğu tuzağa yönelen kuş yakalanır ve bir daha kurtulamaz. Ancak hakikat sofrasından gıdalanıp, nefساني arzularından kurtulan diğer kuş ise, kendini tuzağa kaptırmaz da hürriyetini elinde tutar ve boğazının kesilmesini kurtarmış olur.

İnsanlar da bu iki kuşun misali gibidir: Bir kısmı, hırsından dolayı dünyadan başka bir şey görmez de, hakikat sofrasından gıdalanan manevi yemek borusunu kendi eliyle keser atar. Diğer bir kısım ise dünya nimetlerine kapılmadığı için kendi eliyle kendini kölelikten azad etmiş olur. Mevlânâ bu konuyu şöyle anlatır:

“Avcı, yani şeytan; dünya hırsı, para sevgisi, yüksek mevki arzusu, hiddet ve şehvet yemlerini saçır durur. Yemler meydandadır. Fakat bu yemlerin başımıza getireceği felaketler gizlidir; o görünmez.

Nerde yem görürsen ondan sakın, sakın ki tuzağa düşmeyesin. Kolun kanadın bağlanmasın.

Şeytanın saçtığı yemlere kapılmayan kuş, hilesi tuzağı olmayan hakikat sahrasından gıdalanır, orada yem yer.

²⁷¹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 427, by. 1244-1249.

Hakikat sahrasından gıdalanan kuş, aldığı manevî gıdayı yer de, şeytanın tuzağından kurtulur, böylece onun kolu, kanadı bağlanmaz.

Bir kuş bir duvarın üstüne kondu. Onun gözü tuzaktaki yemi gördü.

O kuşun bir gözü hakikat yuvasında idi. Bir gözü de , dünya hırsından ötürü şeytanın saçtığı yemlerde idi.

Şeytanın saçtığı yemlere düşen bakışı ile hakikat sahrasına bakışı arasında savaş başlar. Yemlere bakan bakışı üstün gelirse akıl, irfan ve sağduyu başından gider.

Başka bir kuş ise; bu tereddütü bıraktı, yeme bakmadan vazgeçti, hakikat ovasına uçtu, gitti.

Ne mutlu ona! Neşeli bir halde kanat çırpı da, sonunda nefsanî duygularından kurtulmuş, üstün varlıklara iman oldu.

Ona uyan kişi de kurtuldu. Eminlik, hürriyet makamına geçti, oturdu.

Çünkü onun gönlü ihtiyatlı kişilerin padişahı oldu da, bu yüzden gül bahçesi, çimenlik onun durağı haline geldi.

Ey hırslı kişi, çok defa hırs tuzağına düştün, kaç defa boğazımı kesilmeye verdin.

Sonra tevbe etmişsin; tevbeleri kabul eden Allah, tevbeni kabul etti de seni sevindirdi.”²⁷²

D. Dünya Malı

Sufiler, dünya nimetlerinin başında gelen dünya malı konusunda, birçok görüş bildirmişlerdir. Genel kanaate göre, insan gönül bağladığı takdirde, dünya malı Allah’a giden yolda insanın ayağına takılan bir taş; insanın ayağını kanatan ve acıtan bir diken olur. Nitekim dünya malına rağbet etmeyen bir kimseden övgüyle söz ederek, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Dünyaya karşı zahit olan ve va’z etme ihsan olunan bir kimse gördünüz mü ona yaklaşınız. Çünkü o hikmet telkin eder.”²⁷³

Hız. Peygamber, insanoğlunun dünya malına karşı doyumsuzluğunu vurgulayarak, bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Âdemoğlunun bir dere altını olsa ikincisini ister. Onun ağzını topraktan başka bir şey doldurmaz. Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder.”²⁷⁴

Sufiler, dünya malının şerrinden Allah’a sığınmışlar ve Allah’tan kâfi derecede, halka muhtaç olmayacak miktarda, mal ve mülk sahibi olmayı istemişlerdir. İnsanın halkın eline bakması, halka muhtaç duruma düşmesi hoş

²⁷² *Mesnevî*, c. III-IV, s. 225, by. 2858-2871.

²⁷³ İbn-i Mâce, “Zühhd”, 1.

²⁷⁴ Buhârî, “Rikâk”, 10; Müslim, “Zekât”, 116, 119.

karşılanmaz. Bu açıdan kendi kendine yetebilmek için dünya malı bir lütuftur; ancak çokluğu gurur ve kibir vesilesi olup, kulun zararına yol açabilmektedir. Mevlânâ buna değinerek şöyle der:

“Dünya malı, dünya nimetleri, Hakk’ın kullarına lütfu, ihsânı, âdeta manevi tebessümleri gibidir. Fakat dünya malı bizi aldatır, aklımızı başımızdan alır, mağrur ve perişan eder.”²⁷⁵

“Ey Hak yolunda kararsız olan kişi! Mal çerçöptür. Ama sende sevdası oldukça da boğazında durur. Âb-ı hayat içmene engel olur.

Eğer düzenbaz, kurnaz bir kişi, seni Hak’tan alıkoyar, senin yolunu keser, malını çalarsa üzülme; Allah’a şükret; bir yol kesiciyi başka bir yol kesiciyi alıp götürmüş oluyor. Tehlikeli bir düşmandan kurtulmuş sayılırsın.”²⁷⁶

Sufilere göre, bir kimse ne kadar çok mülk edinirse o derece dünyaya bağlılığını pekiştirmiş olur. Bunu vurgulamak için Ebu’d Derdâ şöyle demiştir: “İki dirhemi olan kimsenin dünya sevgisi, bir dirhemi olandan daha kuvvetli olur.”²⁷⁷

1. İnsanın Eşyaya Esir Olması

Mevlânâ’ya göre, belli bir zaman sonra eşya insana değil de; insan eşyaya hizmet etmeye başlayarak eşyanın esiri olur. Mevlânâ insanın bu hâlini şöyle anlatır:

“Bu dünyadaki malımız, mülkümüz bizi kendisine bağlamış, eşyaya esir etmiş de, bize bir türlü sırtımızdan atamadığımız bir yük olmuştur.

Bu hal ahretteki büyük nimetlere engel olmaktadır. Bedenimiz de dünya nimetlerine düştüğü için, ruhumuzu manevî elbiselerden soymaktadır.”²⁷⁸

İnsanın eşyaya/varlığa sahip olması, sahip olduğunu elinde tutmak için çaba sarfetmesi anlamına gelir. İnsan mal ve mülkün çoğaldığını gördükçe, zenginleştikçe dünyaya daha sıkı sarılır. Servet sahibi olan birinin dünyaya sınıksı yapışması, hoş olmamakla birlikte; fakir olduğu halde dünyaya rağbet edenin hali

²⁷⁵ *Mesnevî*, c. I-II, s. 194, by. 3040.

²⁷⁶ *Mesnevî*, c. I-II, s. 268, by. 133-134.

²⁷⁷ Şa’rânî, *Tenbihü’l-muğtarrîn*, s. 352.

²⁷⁸ *Mesnevî*, c. I-II, s. 251-252, by. 3903-3904.

daha kötüdür. Mevlânâ, yoksul olduğu halde dünya malına hırslı olan kimseyi, yoksul olarak kabul etmez. Dünyaya meybinden dolayı onun yoksulluğu şekilden ibârettir. Onun hali oburluktur. O ekmek yoksuludur, ancak buğday yoksulu değildir. Mevlânâ bu halde olan yoksulları kınayarak şöyle der:

“Allah’tan fakir, fakat dünya malına istekli olan kişi, fakirliğin nakşıdır, resmidir; can ehli, yani manevî hayat sahibi değildir. Köpek resmine sen kemik atma. Onda lokma yoksulluğu vardır, Hak yoksulluğu yoktur. Bir ölünün önüne yemek tabağı koyma. Ekmek dervişi toprak balığı gibidir. Şekli balığa benzer de, denizden ürker, kaçar. O tavuk gibi ev kuşudur. Hakk’a yakınlık dağında bulunan Hidâyet Zümrüd-ü Anka’sı değildir. Güzel yemekler yer, şerbetler içer, yani dünya lokması yer ama, Allah lokması yemez.”²⁷⁹

2. Bir Tuzak Olarak Dünya Malı

Mal ve mülk sahibi olmaktan ötürü Allah’ı unutmak, insanın felaketine açılan bir kapıdır. Çünkü bir varlığa sahip olmak, o varlığı sahiplenmek, o varlığa sımsıkı sarılmak, onun devamı ve düzeni için gece gündüz çaba sarfetmek demektir. İnsan varlığa sahip olmakla, kendinde varlık görmeye, kendini varlıklı görmeye başlar.

Bayezid şu sözüyle, sufilerin dünyaya ve dünya malına bakış açılarını özetlemiştir: “O’na ulaştığın yere ne ile (nasıl) ulaştın?” diye sorulunca o da: “Dünyanın bütün sebeplerini (dünyevî bütün arzuları, kişiyi dünyaya bağlayan her şeyi) toplayarak kanaat ipiyle bağladım. Sonra da onları sıdk mancınığına koyarak ümitsizlik denizine attım ve rahatladım.”²⁸⁰

Mevlânâ da aynı pencereden bakarak, dünyanın tuzak; dünya malının da yem olduğuna dikkat çekerek şöyle der:

“Dünyanın yemi meydandadır da, tuzağı gizlidir. Önce onun sana nimet verişini hoş görünür ama, sonu öyle değildir.

²⁷⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 180, by. 2752-2755.

²⁸⁰ Kuşeyrî, a. g. e., s. 267.

Ey dünyanın maddî nimetleri peşinde koşan tâlip! Dünya nimetlerine ulaştın, ona kavuştun mu? Yazıklar olsun, eyvahlar olsun sana. Bil ki, bu nimetlerin sonunda pişmanlık vardır, inlemek vardır, gözyaşı dökmek vardır.’²⁸¹

3. Mal ve Mülk Sevdası Ölümün Kapı Gıcirtılarını Duyurmaz

Her doğan kişi, doğduğu zamandan itibaren ölüme adım adım yaklaşır. Doğumun olduğu yerde ölüm kaçınılmazdır. Doğum ölümle, ölüm de doğumla kardeştir ve her ikisi de birbirini tamamlamaktadır. Ölüm ürkütücü olmakla birlikte, herkesin kapısını çalmaktadır. Bazen bir komşunun, bazen bir dostun; bazen bir akrabanın olmak üzere, ölümün her daim kapıları çaldığına şahit oluruz.

Mevlânâ’ya göre, ölüme açılan nice nice kapılar vardır. Hastalıklar, dertler vs. hepsi ölümün kapı gıcirtılarıdır. Her bir kapı, gıcır gıcır ses çıkarır; ancak dünya malının şarhoşluğuna kapılmış olan insanlar, bu kapı gıcirtılarından habersizdir. Mal sevdası o insanların gözlerini kör, kulaklarını sağır etmiştir. Onlar ne ölüme açılan kapıları görebilir; ne de kapı gıcirtılarını duyabilirler. Onlar, gaflet denizinde yüzmektedirler. Oysa ömür mumu sönmek üzeredir. Mevlânâ bu konuda şöyle der:

“Ölümün sonsuz sayısız sebepleri vardır. Biz onların hangisinin yolunu kapayabiliriz ki?

Gerçekten de çok can yakan, çok korkutan, ısıracı olan ölüme açılan yüz pencere, yüz kapı vardır. Her birisi açılırken gıcır gıcır gıcırdamaktadır.

Fakat mal mülk peşinde koşan, dünya hırsına düşen kişinin kulağı, hırsı yüzünden ölüm

kapılarının o acı gıcirtılarını duymamaktadır.

Bedenlerdeki dertler, çeşitli hastalıklar, düşmanların cefâsı, dostların vefâsızlığı ölüm kapılarının gıcirtılarıdır.

Ey dost! Sen tıp ilminde hastalıkların adları bulunan fihristi bir gözden geçir de bak ki; ne kadar ateşli, korkunç hastalıklar var. Bunlar bizi ölüme götürmektedir.

Bütün hastalıklardan bu beden evine yol vardır. Her iki adımda bir içi akreplerle dolu bir kuyu, yani hastalıkların getirdiği acılarla, kederlerle dolu kuvvetlerle karşılaşılır.

Başımıza gelen belaların rüzgârı çok sert esmede, ömrümüzün mumu ise sönmek üzere; çabuk olalım çabuk davranalım da ömrümüzün mumundan bir başka mum uyandıralım, bir başka mum elde edelim.

O iki mumdan birini rüzgâr söndürürse, bâri öbürü ile yola devam edelim.

²⁸¹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 352, by. 320-321.

Biz de hayatın sırrına eren ârif gibi yapalım: Ârif bu noksan ve hatalarla dolu beden mumundan, beden gibi kör bir kandilden kurtulmak için gönül kandilini uyandırır. Biz de öyle yapalım da günün birinde bu kandil ansızın sönerse, onun yerine can kandilini koyalım, can kandilini uyandıralım.”²⁸²

4. Malı Harcama Şekli

İslam tarihi kaynaklarında dünya malının Allah yolunda harcanması ve Allah rızası için paylaşılmasıyla ilgili pek çok olay anlatılmaktadır. Bu olayların en önemlilerinden birisi de hicretten sonra Hz. Peygamber’in muhacirlerle ensarı kardeş ilan etmesi ve bunun üzerine ensarın muhacirlere karşı gösterdiği cömertlik ve fedâkârlıktır. Öyle ki, ensarın bağ ve bahçelerinden elde ettikleri ürünü muhacirlerle bölüşmesi ve diğer fedâkarlıkları karşısında muhacirler Hz. Peygamber’e gelerek şöyle demişlerdir: “Ey Allah’ın Resulü! Biz bu Medineli kardeşlerimiz kadar iyi insanlar görmedik. Gelirleri az olmasına rağmen onu bizlerle paylaşıyorlar. Bol ürün aldıklarında ise, payımızın kat kat fazlasını veriyorlar. Vallahi bize sevap bırakmamalarından korkuyoruz.”²⁸³

Mevlânâ’ya göre insanın ömrü zamanın akışı içinde nasıl tükenmekteyse dünya malı da insan farkında olmadan tükenir gider. İnsan ömrünü ve malını Allah’a admalıdır. Allah’a adanmayan ömür de mal da kar gibi erir gider. Mevlânâ buna işaret ederek şöyle der:

“Mal ile beden, kar gibi erir, gider. Fakat onlar Allah yolunda harcamırsa, Allah onlara alıcı olur. Kur’an’da ‘Allah cennet karşılığında satın aldı.’ diye buyrulmuştur. Kar gibi eriyip giden mal, senelerin harap ettiği, çökerttiği beden ve mevki hırsı, şöhret, şehvet gibi dünyaya ait olan şeylerin, size paradan, yani malınız ve bedeninizin manevî karşılığı olan cennetten üstün görünmesi, şüpheler içinde kıvranarak, tam imana kavuşmadığımız içindir.

Ey aşağılık kişi! Sendeki bu zan, ne şaşılacak bir haldir ki; yakîn tam inanç bahçesine uçamıyor.”²⁸⁴

“Ey dünya malı için çırpınan ve dünyaya tapan gâfil; Firavun’da olan kötü ahlâk, tamamıyla sende de var. Sen de kibirlisin, sen de kendini beğeniyorsun, sen de mal ve

²⁸² *Mesnevî*, c. III-IV, s. 615, by. 3102-3111.

²⁸³ Kandehevî, Muhammed Yusuf, *Hayâtü’s-Sahâbe*, Hz. Muhammed ve Ashabının Yaşadığı İslamî Hayat, terc. Ali Arslan, İstanbul-1993, c. I, s. 368.

²⁸⁴ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 327, by. 4115-4117.

şehvet peşinde koşuyorsun! Fakat senin ejderhan, yani nefsin, acizlik, yoksulluk kuyusuna düşmüş, güçsüz kalmış da Firavun gibi saldıramıyor, bir şey yapamıyor!”²⁸⁵
“Sen nasıl olur da kendini dünya malına ve vefasız olan fani güzellere feda ediyorsun? Nasıl olur da kötü bir zanna kapılıp, çok vefalı olan Rabbini bırakıp vefasızlar tarafına gidiyorsun?”²⁸⁶

Mevlânâ’ya göre, insan dünya malını nereden kazandığını kontrol ettiği gibi; nereye harcadığını da kontrol etmelidir. Şayet insan dünya malının cazibesine kapılır ve Allah için harcama yapmazsa hüsrana uğrayanlardan olur.

E. Nefis

“Lügatte bir şeyin nefsi, o şeyin varlığı (kendisi) anlamındadır. Sufiler nefis kelimesi ile bir şeyin vücudunu veya va’z olunmuş bir kalıbı kasetmezler. Onlar nefis kelimesiyle bir kulun (kötü) illetli vasıflarıyla yerilen huy ve fiillerini kasederler.”²⁸⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de, nefsin hilesininin çok şiddetli olduğu vurgulanmıştır. Nefsin şerrinden tam manasıyla korunmanın zorluğuna işaret edilerek, Hz. Yusuf’un diliyle şöyle buyrulmuştur: “Ben nefsimi temize de çıkarmıyorum. Çünkü nefis kötülüğü gerçekten çok emreder. Ancak, Rabbimin esirgediği müstesnâ! Çünkü Rabbim çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”²⁸⁸

Sufilere göre, insan dünyanın tuzaklarından ancak nefsiyle mücadele ederek korunabilir. Bu durumu vurgulamak için Resûlullah’ın nâibi²⁸⁹ lâkabıyla anılan Abdülkâdir Geylânî şöyle demiştir: “Nefis pistir, pisliktir. Kul ile Hak arasına giren her türlü sapık hevânın, azgın şehvetlerin ve zevklerin menşeidir. Kul bedeliyet (abdallık, nebî bedeli olma makamı) ve siddîkiyet (siddik olma) haline ulaşırsa bile, ruhu ademoğlunun cesedinde bulunduğu müddetçe, nefsin şerrinden emin olmanın yolu yoktur.”²⁹⁰

²⁸⁵ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 75, by. 971.

²⁸⁶ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 46, by. 338.

²⁸⁷ Kuşeyrî, a. g. e, s. 164.

²⁸⁸ Yusuf, 12/53.

²⁸⁹ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 100.

²⁹⁰ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 260.

Afifi, sufilerin nefsi tanıma ve nefisle mücâhede hususunda, çok ince ve isabetli tesbitler yaptıklarını belirterek şöyle demiştir: “Sufiler nefis, nefsin meyil ve afetleri ile ilgili araştırma sahasında, derin düşünce ve içtekini dışarı çıkarma metodları ile son derece parlak ahlâki- psikolojik (psiko-etik) bir servet bırakmışlardır. Bu servet ne kadar ince duygulara sahip olduklarına, nefsin hevâ ve eğilimlerini ne kadar derin araştırıp ne kadar dakik analiz ettiklerini ortaya koyar mahiyettedir.”²⁹¹

Mevlânâ da aynı şekilde, nefsi insanı Allah’tan alıkoyan en büyük engel olarak görür. İnsan nefis yüzünden günah çukurunun birinden çıkar ve diğerine dalar. Bununla birlikte, nefis de ruh gibi insanın bir parçasıdır. İnsan bu açıdan nefsiyle akrabadır. Ancak bu akrabalık, insanın başına türlü dertler açar. Bu sebeple insanın tek çıkar yolu, nefsine acımadan onunla mücâhede etmesi ve nefsin kötülüklerinden kendini korumasıdır. Mevlânâ güzel bir hikâyeye durumu özetler:

“Adamın birisi öfkeye kapıldı da, hem yumrukla döve döve, hem de hançerle annesini öldürdü.

Birisi ona; ‘Yaratılışının kötülüğü yüzünden analık hakkını hatırına getirmedin mi?’ dedi.

‘O çirkin huylu anneni neden öldürdün? Söylemiyorsun, o sana ne yapmıştı?’

Adam; ‘Annem çok kötü, utanılacak bir iş işledi. Ben de dayanamadım onu öldürdüm. Ayıbını toprak örtün.’ diye cevap verdi.

Annesini öldüreni kınayan kişi; ‘Anneni öldüreceğine, annenle kötü iş yapan adamı öldüreydin.’ deyince, suçlu oğul; ‘Her gün başka birisini mi öldüreydim?’ diye cevap verdi.

‘Onu öldürmekle halkın kanını dökmekten kurtuldum. Birçok insanın boğazını kesmekten onun boğazını kesmek hayırlıdır.’

Ey Hak âşığı! Bu hikâyede geçen kötü huylu anne, senin nefsinindir. Senin nefsinin sembolüdür. Onun kötülükleri, fesadı her tarafa yayılmıştır.

Aklını başına al da, o kötü nefsi öldür. Çünkü o kötü nefis yüzünden, her an bir aziz varlığa kasediyorsun.

Onun yüzünden bu güzelim dünya sana dar geliyor. Onun yüzünden Hak ile de, halk ile de savaşıyorsun.

²⁹¹ Afifi, Ebu’l Alâ, *Tasavvuf, İslam’da Manevî Devrim*, terc. H. İbrahim Kaçar- Murat Sülün, İstanbul-1996, s. 163.

Nefsini öldürür, yani onun isteklerini hiçe sayar, onun sözünü dinlemezsen, yaptığın hatalardan sonra şundan, bundan özür dilemekten kurtulursun. Yaşadığın memlekette hiçbir düşman kalmaz.”²⁹²

Sufilerin sık sık nefsi öldürmekten, nefsi yok etmekten bahsettikleri bilinen bir husustur. İnsanın nefsini öldürüp, ondan kurtulması mümkün değildir. Çünkü nefis insanın vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu sebeple sufiler “nefsi öldürmek” deyimiyle nefsin hile ve oyunlarına karşı insanın ölü gibi olmasını kasetmektedir. Nitekim Abdülkâdir Geylânî “nefsi nasıl öldürebilirim?” diye soran kişiye: “Nefsine tâbi olmaktan, ona uymaktan öl. Halka uymaktan öl. Onlardan ümidini kes. Bir şey isterken, onları Hakk’a şirk koşmayı terk et. Her amelini Allah rızası için yap.”²⁹³ diye cevap vermiş ve bu hususa açıklık getirmiştir.

1. Nefsin Arzuları

İnsan, dünya hayatında Rabbine kulluk etmekle sorumludur. Bu sorumluluğun bilincinde olan her insan, kulluk vazifesini yerine getirmek için gayret eder. İbadet ve tâatini çoğaltır. Her geçen günün hesabını verecek olmanın kaygısını taşıyarak, amel defterini doldurmayı ister. Bununla birlikte, bir yandan da nefsinin istekleriyle karşı karşıya bulunur. Bir yandan amel defterini iyiliklerle dolduran insan, diğer yandan da nefsine uyarak kendi eliyle iyiliklerini tüketmektedir.

Mevlânâ, bu dünyayı buğday ambarına benzetir. İnsan ise, durmaksızın bu ambara buğday biriktirir. Yani insan durmadan ibâdetle, hayır ve hasenâtla, ambarını doldurur. Ancak ambarın içine sızan fare, durmaksızın buğdayları telef etmektedir. İşte bu fare insanın nefsidir. Buğday ambarına sızan fare dolayısıyla, nasıl ambar dolmaz, buğdaylar telef olursa; nefsin arzularının karışması dolayısıyla da ibâdetlerimiz ağırlığını kaybeder. Ne kadar buğday doldurulsa da, fare ambarı deldikçe, zarar kaçınılmazdır. İnsan, ne kadar ibâdet etse de, nefsine uydukça zarar edecektir. Kâr etmenin en kestirme ve en kısa yolu, fareyi yani; nefsi öldürmektir. Mevlânâ şöyle der:

²⁹² *Mesnevî*, c. I-II, s. 317, by. 776-785.

²⁹³ Güreer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 263.

“Biz şu dünya ambarında buğday topluyoruz. Fakat topladığımız buğdayları kaybediyoruz.

Bir gün aklımızı başımıza alıp da, buğdayın böyle azalmasının kaybolmasının, ambara giren fareden ve onun hilesinden ileri geldiğini anlayamıyoruz.

Fare ambarımızı delmiş, ambarımız onun hilesinden harap olmuştur.

Ey Hak tâlibi can, önce ambara giren fareden kurtulma çaresini ara, ondan sonra buğday toplamaya çalış.

Büyüklerin büyüğü olan, gönüllere gönül kesilen sevgili peygamberimizin; ‘Namaz ancak kalp huzuru ile olur.’ Hadisini hatırla da nefisten, yani şeytandan kurtulmak için kalb huzuru ile namaza başla.

Eğer ambarımızda, hırsız bir fare bulunmasaydı, kırk yıllık ibadet buğdayı nereye giderdi?

Her gün azar azar da olsa, candan ve sevgi ile yapılan ibadetlerden, iyiliklerden hâsıl olan iç rahatlığı ve huzur neden gönlümüzde hissedilmiyor? ”²⁹⁴

Mevlânâ bir başka beyitte ise, ‘nefsin arzularını’ ayağa batan dikenlere benzeter. Bu hâlde yol almak mümkün olmadığından, insan ayağına batan dikenleri söküp atmalıdır:

“Ey bu dünya talebi uğruna, nefsânî istekler için, diyar diyar dolaşan ve Allah’ın sıfatlarını gücünü, büyüklüğünü göremeyen gönlü körleşmiş kişi, ne vakte kadar ‘Bu gülistan nerede, nerede?’ deyip duracaksın?

Can ayağına batmış nefsânî istekler dikenini, şehvet ve hiddet dikenini çıkarmadıkça gözün kararır, göremezsin. Bu halde nasıl dönüp dolaşacaksın?

İlahi emaneti taşıdığından çok üstün bir güce sahip olan ve dünyalara sığmayan, Âdemoğlu cismânî zevkler dikeninin etrafında gizlice dolaşır durur.”²⁹⁵

2. Nefis Çakmak Taşı ile Demirdir

Nefis, sıkıntılardan uzaklaşıp rahata kavuştukça, hilelerini çoğaltır. Aynı şekilde rahata kavuştukça, Hakk’ın nimetlerini görmez de şikayet ederek sızlanır durur. Sufilerin büyüklerinden Rebi b. Huraş şöyle diyerek bu duruma değinir: “Nefislerinize rahatlığı vaad etmeyiniz. Şayet böyle yaparsanız hemen ertesi gün sizi (hile ve kötülükleriyle) sıkıntıya sokar.”²⁹⁶

²⁹⁴ *Mesnevî*, c. I-II, s. 51-52, by. 377-383.

²⁹⁵ *Mesnevî*, c. I-II, s. 146, by. 1969-1971.

²⁹⁶ Şa’rânî, Abdulvehhâb b. Ahmed, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, tah. Abdurrahman Hasan Mahmûd, Kahire, ts., c.I, s. 111.

Mevlânâ'ya göre insan için birçok put vardır. Ancak bütün putların anası nefistir. Putların her biri yılan gibidir; fakat nefis ejderha gibidir. Diğer bir deyişle bütün kötülüklerin sebebi nefistir. Bu açıdan insan nefisini terbiye etmedikçe kendinden emin olmamalı, kendine güvenmemeli ve nefisine karşı uyanık olmalıdır. Mevlânâ bu durumu şöyle açıklar:

“Sahabenin araştırmacı olanları, kılı kırk yaranları, Peygamber Efendimizin, nefsin hilesi hususundaki beyanları karşısında hayran kalırlardı. Bütün putların anası, sizin nefsinizin putudur. Hâriçte görülen putlar, birer ylandır, halbuki nefis putu bir ejderhadır. Nefis çakmak taşı ile demirdir. O put ise çakmak taşından sıçrayan kıvılcımdır. O kıvılcım su ile söner. Kıvılcım söner ama, çakmak taşı ile demir su ile söndürülebilir mi? İnsanoğlu bu ikisi kendisi ile beraber oldukça nasıl emin olabilir? Çakmak taşı ile demirin ateşi, kendi içlerinde gizlenmiştir. Onların içlerine su girmez ki ateşi söndürsün. Su ancak dışarıda bulunan ateşi söndürür. O taşın ve demirin içine nasıl girer?”²⁹⁷

F. Şehvet

Şehvet: Nefsin yeme içme ve cinsi hayat gibi aşırı meylettığı bedenî arzuların tümünü kapsamakta olup,²⁹⁸ şeytanın insanoğlunu saptırmak için kullandığı etkili silahlardan birisidir. İnsanoğlunun şehvetten korunmasının en kolay yolu, midesini tıka basa doyurmaktan ve çok yemekten uzak durmasıdır. Midesini tıka basa dolduran kimsenin kalbinde hikmet yeşermez ve o kimsenin süfli arzuları canlılık kazanır. Nitekim Hz. Peygamber de: “İnsanoğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. İnsana belini doğrultacak birkaç lokma yeter.”²⁹⁹ buyurarak yemek yemeyi gereksinim olmaktan çıkarıp, bir alışkanlığa dönüştürmekten bizi men etmiştir.

Sufiler, Kur'an ve sünnete dayanarak, şehvetten en güzel biçimde korunmanın açıklıkla olacağını belirtmişlerdir. Nitekim Yahya b. Muaz şöyle der:

²⁹⁷ *Mesnevî*, c. I-II, s. 49-50, by. 370- 375.

²⁹⁸ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul-1977, s. 491.

²⁹⁹ Tirmizi, “Zühd”, 48.

“Bir mürit çok yemek yemeye müptela olduğu zaman melekler onun için şefkat duyarak ağlarlar. Kim hırsıyla yemeye alışırsa şehvet ateşiyle tutuşur.”³⁰⁰

Ebu Süleyman Darânî ise: “Akşam bir lokma eksik yemek gece sabaha kadar namaz kılmaktan daha çok hoşuma gider.”³⁰¹ diyerek az yemenin faydalarının, bazen nafil ibadetten bile daha fazla olduğunu vurgulamıştır.

Mevlânâ şehveti “geri geri giden bir ata” benzetmektedir. Şehvet, insanı geri götürdüğü için, insan yemek ve içmek hususunda titizlik gösterip, şehvetini budamalıdır. Nasıl bir ağaç budanınca daha verimli olursa, bir insan da açlıkla şehvetini budamalı ve böylece kalbini güçlendirmelidir. Mevlânâ şöyle devam eder:

“Birisini bir beyden at istedi. Bey de; ‘Yürü, git de o güzel atı al!’ dedi.

Adam; ‘Ben o atı istemem.’ dedi. Bey; ‘Neden istemiyorsun?’ deyince, adam; ‘o at ileri gitmekte inatçı, huysuz; hep geri geri gitmek ister.

Durmadan geri geri gitmek sevdasında.’ Bey; ‘Öyle ise’ dedi, ‘Sen de ona ters bin; kuyruğunu eve doğru çevir.’

Senin bu nefis atının kuyruğu da, şehvettir. Bu sebeptendir ki, o kendini beğenen, kendisine tapan kişi hep geri geri gitmektedir.

Nefsindeki şehvet, mademki aslında sana kuyruk oldu da seni çekip çevirmede, seni istediği tarafa götürmektedir. Ey hali, başka hale çeviren, sen de o şehveti, yani çok şiddetli arzuyu mana tarafına çevir de iyiye kurtuluşa doğru git!

Şehvetini yemeden, içmeden kestir mi, o şehvet yüce, şerif olan akıl tarafına yönelir, seni o tarafa doğru çeker götürür.

Nasıl ki ağacın lüzumsuz bir dalını budayınca, kuvvet öteki dallara gider, öteki dallar canlanır, güzelleşir.

Sen de şehvet atının kuyruğunu o tarafa çevirince, geri geri gitse bile seni kurtaracak olan mana tarafına doğru gider, oraya dayanır.”³⁰²

1. Vesvese ve Kuruntular

Hız. Allah Kur’an-ı Kerim’de: “Şeytan sizi fakirlikle korkutup çirkin çirkin şeylere sevk eder. Allah ise kendi tarafından bir mağfiret ve bir kâr vaad ediyor. Allah’ın kudreti geniş, ilmi çoktur.”³⁰³ buyurmuştur. İnsanın kalbine gelen vesvese

³⁰⁰ Sühreverdî, Ebu Hafs Ömer b. Muhammed, *Avarifü'l-maârif*, tah. (heyet), Mekke-2001, c. II, s. 585.

³⁰¹ Kuşeyrî, a. g. e., s. 236.

³⁰² *Mesnevî*, c. V-VI, s. 422, by. 1118-1125.

³⁰³ Bakara, 2/268.

ve kuruntular, hem ibâdetlerin tadını hem de insanın manevî huzurunu bozar. İnsan, vesvese ve kuruntulara kapılarak, tevekkül ve teslimiyetten uzaklaşır. Kendi ayaklarıyla dünya tuzaklarına doğru yol alır.

Mevlânâ, insanın vesvese ve boş hayallerle uğraşmasını, rüyada şehvet suyu dökmeye benzeterek şöyle demektedir:

“Yaşayışımız icabı her gün, birçok kuruntularla, hayallerle örselenmekte, kârımızı zararımızı düşünmekte, eldeki malımızın yok olmasından korkmaktayız.

Bu yüzden ruhun ne safâsı kalır, ne neş’esi, ne gücü, ne güzelliği, ne nuru, ne de göklere çıkacak yolu kalır.

Asıl uyuyan o gâfildir ki, gönlüne gelen şehvânî duyguları, nefsanî vesveseleri canlandırır, onlarla beraber yaşar. Kapıldığı hayalleri hoşuna gider, onu ümide düşürür, âdetâ onlarla konuşur.

O, rüyasında çirkin, iğrenç şeytani huri gibi güzel görür de, ona şehvet suyunu döker. Nesil tohumunu çorak yere döktüğünü anlayınca uyanır, kendine gelir, o vakit de hayal gözünün önünden kaçır gider.

O zavallıya, rüyasından arta kalan şey, baş ağrısı, sersemlik, yorgunluk ve bedendeki pisliktir. Ah... O hem var gibi görünen, hem de görünmeyen hayalden... Ah...”³⁰⁴

2. Doyumsuzluk ve Aç Kalma Korkusu

İnsanın, Allah’tan uzaklaşmasına sebep olan nedenlerden birisi de, tûl-i emel sahibi olmasıdır. İnsan dünyada bin yıl yaşayacakmış gibi, dünya ile ilgili bin bir çeşit hayal kurar ve dünya uğruna nice planlar yapar. Gün gelir rızkını kazanır, kazancının çoğalmasıyla mal ve mülk edinir. Kazandıklarını kaybetmemek için kendince tedbirlere başvurur. Oysa insan, doğduğundan beri nasibinde olana kavuşmaktadır. Çünkü Allah daha doğmadan onun payını ayırmıştır. Yıllarca hayat sürmüş, bir gün olsun aç kalmamış; ama hep aç kalma korkusuyla yaşamıştır. Geriye bakıp düşündüğünde, bunun farkına varacaktır. Ancak kuruntularından, gelecek kaygısından, kaybetme korkusundan kendini kurtarıp da düşünemez ve ibret alamaz.

Aslında bütün kaygıların temelinde dünya sevgisi yatmaktadır. İnsan, itibarlı ise itibarını, zengin ise mal ve mülkünü kaybetme korkusuyla ömrünü harcar. Oysa makam, mevki, mal, sahip olduğu her şey ona bağışlanmıştır. Bu

³⁰⁴ *Mesnevî*, c. I-II, s. 55-56, by. 411-416.

sebeple s filer her türlü vesveseden korunmak için “an”ı yaşamaktan bahsederler. İnsan ne geçmişi düşünmeli; ne de geleceği, yalnızca “an”ı yaşamalıdır. İnsan ne kadar uğraşsa da nihayetinde Allah’ın takdirinden başkası olmayacaktır. İnsan rızkı hususunda olduğu gibi diğer hususlarda da bunu böyle bilmelidir. Mevlânâ insanın geleceğe yönelik kaygılarını yemyeşil bir adada a g zly bir öküzün hik yesiyle dile getirir:

“Yemyeşil otlarla dolu bir ada vardı. Orada ağzımın tadını bilen obur bir öküz tek başına yaşardı.

O  k z; akşama kadar orada otlar, bütün otları yer, akan dereyi su içer, beslenir, iri yarı semiz bir hale gelirdi.

Gece olunca; ‘Yarın ne yiyeceğim?’ diye üzülür, dertlenir; derdinden, üzüntüsünden ötürü

zayıflar, kıla dönerdi.

Sabah olunca ada yine yeşerir;  i ekli otlar, yemyeşil  ayır  imen ta bele kadar boy atardı.

 k z oburluğu ile, açlığı ile yeşilliğe dalar, akşama kadar ne varsa hepsini otlar, bitirirdi.

Yine semirir, iyileşir, şişer; bedeni yağla, etle dolar kuvvetlenirdi.

Akşam olunca yine açlık korkusuna düşer, bu korku ile titremeye başlar, yine zayıflardı.

‘Yarın otlama vakti gelince ne yiyeceğim, ne edeceğim?’ diye düşünür, üzüntüye kapılırdı.

Senelerden beri bu obur öküzün bu hali sürdü gitti.

‘Bunca yıldır şu yeşilliklerde otluyorum; bu çimenlikte karnımı doyuruyorum!’ diye düşünmezdi.

‘Hiçbir gün rızkı azalmadı, bu korku bu i imin yanışı neden?’ diye aklına getirmezdi.’³⁰⁵

Allah, yeryüzünde nefes alan her bir kulunu, nice yıllardan beri rızıklandırmaktadır. Ancak insan yıllardan beri rızıklandığını, hiç a  kalmadığını görmez de, gelecekte a  kalmak gibi hiçbir dayanağı olmayan kuruntulara kapılır. Oysa Allah, bugüne kadar onu nasıl doyurduysa, bundan sonra da şüphesiz doyuracaktır. Mevlânâ, bu durumu şöyle ifade eder:

“O  k z nefsin sembolüdür. O adadaki otlarla, çiçeklerle dolu ova da dünyayı göstermektedir. Nefis, yemek ve ekmek korkusu ile hep zayıflar durur.

³⁰⁵ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 232, by. 2855-2865.

‘Gelecek günlerde ne yiyeceğim; yarımın rızkını nereden elde edeceğim?’ diye düşünür durur.

Yıllardır yedin, yiyorsun; yiyeceğin eksilmedi. Artık geleceği bırak da, biraz geçmişe bak!

Yediğin, içtiğin şeyleri hatırla; geleceği düşünme, geleceğe bakma da; az sızlan, az kederlen!’³⁰⁶

Sonuç olarak “nefis insanın mücahede ve muharebe etmesi, kendini gösterdiği tüm özelliklerini yok etmesi gereken en büyük düşmanıdır; insanı küfür ve mâ’siyete çeken şeytan nefistir; o, şer ve kötülüğün kaynağıdır. Çünkü varlıkları, sadece maddî ihtiyaçları esnasında görür. Herhangi bir gerçeği kendi boyasıyla boyamadan aklın onu idrak etmesine izin vermez.”³⁰⁷

İnsan hem bu dünyada hem ahirette yaşama kabiliyetine sahip olan bir varlıktır. Bununla birlikte, nefis dadılık yaparak insanı yanıltır. Mevlânâ konuyu şöyle anlatır:

“Gönlünde kuruluğa, şu kuru toprağa, dünyaya olan istek de seni büyüten dadımdan geliyor. Dadıyı bırak; çünkü onun niyeti kötüdür.

Sen dadıyı şu kuru toprak da bırak da yürü, kazlar gibi mana denizine dal!

Eğer senin tabiatının anası seni sudan korkutursa, sen korkma; denize doğru koş!

Sen kaz gibi, hem karada hem denizde yaşayabilirsin. Sen kokmuş kümesli tavuk değilsin.

Sen Hakk’ın; ‘Âdemoğullarını yücelttik.’ âyetinin padişahısın. Hem karada hem denizde

gezebilirsin.

Kur’an’da; ‘Canla onları denizde taşıdık.’ buyrulmuştur. Sen de kara gibi olan tabiat âleminden, deniz gibi olan can âlemine koş!’³⁰⁸

G. Haset

Haset: Haset edilen kimsenin sahip olduğu maddî ve manevî nimetlerden aşırı bir istekle mahrum kalmasını istemek.³⁰⁹ Haset, toplumdaki huzuru ve kişiler

³⁰⁶ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 232-233, by. 2866-2869.

³⁰⁷ Afifî, a. g. e., s. 172.

³⁰⁸ *Mesnevî*, c. I-II, s. 538, by. 3769-3774.

³⁰⁹ Uludağ, a. g. e., s. 225. Haset eden kimse hem ruhen hem de bedenen kendisini yıpratır ve daima huzursuz olur. Bu sebeple Kur’ân-ı Kerim’de ve hadis-i şeriflerde hasetten korunmak gerektiği ısrarla vurgulanmıştır. (Geniş bilgi için bk. Turgay, Nurettin, “İslam’da Haset Kavramı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2004, sayı XII, s. 73-96).

arası ilişkileri, gizliden gizliye dinamitleyen bir hastalıktır. İnsan haset etmeye başladığında, nefsi ona galip gelir. Hasetçi dünyada rahat bulamaz. Çünkü içinde daima haset saklıdır. Bu sebeple “haset eden kimse günahsız olanlara karşı kızgınlık içindedir, sahibi olmadığı mal hususunda cimrilik yapmaktadır, denilmiştir.”³¹⁰

Sufiler, haset etmenin, Allah’ın nimetlerini görmemekle ve kadere rıza göstermemekle eşit olduğunu vurgulamışlardır. Haset eden bir kimse, haset etmekle Allah’ın kendi üzerindeki nimetlerini görmemekte ve kendi payına düşene razı olmamaktadır. Nitekim bu durumu izah etmek için Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: “Allah Hz. Musa (a.s.)’a şöyle buyurmuştur: Haset eden kimse ni’metime düşmandır, benim hükmümü reddedendir, kullarım arasında dağıttığım rızıkıma karşı gücenendir, onlara (haset ettikleri kullara) karşı samimi olmayandır.”³¹¹

Mevlânâ, hasedin çok kötü bir huy olduğunu, bize bir hikâyeyle anlatır. Haset eden kişi şükretmekten, Rabbinin nimetlerini görmekten uzaktır, onun gözü hasetle bağlanmıştır. Bu sebeple o kişi, dünyevî hususlarda kendinden daha düşük olanı, kendinden daha kötü olanı hiç görmez. Gözü hep yukarıdadır ve hep bir huzursuzluk içindedir:

“Bir saka vardı, bir de sırtı mihnetten çember gibi iki büklüm olmuş eşeği vardı. Eşek, her tarafta bol gıda ile beslenmiş, tavlı, semiz, güzel, genç Arap atlarını gördü. ‘Bu atların halleri mükemmel, gıdaları yerinde; peki neden azap ve bela yalnız bana mahsus?’”³¹²

Bu hikâyede eşek aç gözlü bir kişiyi anlatmaktadır. O kişinin kanâatten, şükürden, sabırdan nasibi yoktur. Hasedinden çatlayacak kadar ızdırap içindedir. Durmadan şikâyet etmekte ve huysuzlanmaktadır. Mevlânâ şöyle devam eder:

“Derken ansızın savaş sesi duyuldu. Arap atlarına eğerler vuruldu, kemerler sıkıldı, muharebeye götürüldüler. Onlar düşmandan oklar yediler, yaralandılar; her yanlarına temrenler saplandı.

³¹⁰ Kuşeyrî, , a. g. e., s. 257.

³¹¹ Muhâsibî, Hâris b. Esed, *er-Riâye li-hukûkullah*, tah. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Âbidîn-1390/1970, s. 575.

³¹² *Mesnevî*, c. V-VI, s. 191-192, by. 2361, 2369-2374.

Muharebeden geri dönünce, o Arap atlarının sağ kalanları bitkin, perişan bir halde ahıra girip yerlere yıkıldılar.

Onların ayakları sağlam iplerle bağlandı; nalbantlar sıra sıra dizildiler.

Sivri bıçaklarla yaralarını yarıyor, yaralarından temrenleri çıkarıyorlardı.

Eşek bunları görünce: ‘Ya Rabbi!’ dedi. ‘Ben fakirliğime, sıhhat ve âfiyetime razıyım.’

O güzel gıdaları istemem, o çirkin yaraları da; âfiyet isteyen, kurtuluş dileyen dünyayı terk eder.’³¹³

Hikâyeden de anlaşılacağı üzere, nimetin çok olduğu yerde külfet de çok olur. Allah, kullarını iyi bildiği için nimeti de külfeti de buna göre dağıtır. Her kuluna gücü nispetinde yük verir. Bu sebeple insan manevî bir hastalık olan hasetten kalbini korumalı ve elinde olanla yetinmeli, elinde olanın kıymetini bilmelidir.

³¹³ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 192, by. 2375-2381.

IV. BÖLÜM

DÜNYA HAYATI KARŞISINDA EHLULLÂH ve EHL-İ DÜNYA

I.DÜNYA HAYATI KARŞISINDA EHLULLÂH

A. Dünya Hayatında Peygamberler

Peygamberler buldukları toplumun en seçkin kişileridir. Onlar, diğer insanlardan farklı olarak, vahye mazhar olup faziletle donatılmış, topluma önderlik eden kimselerdir. Hz. Allah, dünya yaratılışından beri, toplumlara peygamberler göndermiş ve böylece peygamberler vasıtasıyla, insan guruplarına ilahi mesajlar iletmiştir.

“İnsan, sağlam, doğru, gerçek bir itikadın yanında, bunun gereği olarak, bir takım mükellefiyetler, yükümlülükler ve ibadetlerle nefisini tezkiye etmek, kâmil ahlâkın sahibi olmak durumundadır. Allah’a giden yolda mükellefiyetlerin

neler olduğunu akılla bulmak ve bilmek mümkün değildir. İnsan aklıyla tekliflerin neler olduğunu, mükâfat ve ceza gerektiren amelleri, hayrı ve şerri, maruf ve münkeri, emirleri ve yasakları ortaya koyup bunların herkes tarafından itibar görmesini sağlayamaz. Nübüvvet sayesinde ki, insanoğlu ilk insandan itibaren bir yandan bir ve tek olan Allah'a sahih ve geçerli bir itikadla iman etmiş ve O'ndan başkasının ibadete lâayık olmadığını bilmiş, bütün insanlık âleminde yürürlükte olan fazilet ve reziletlerin ne olduğu konusunda sahip bulunduğu bilgilerin Allah'tan geldiğine şâhit olmuştur. Yeryüzü insanında en ibtidaisinden en medenisine kadar yaygın ve hüsnü-kabul gören faziletlerin temelinde nübüvvetin olduğu açık bir gerçektir. Aklın açıkça benimsediği hayırların ve şerhlerin ilk insan ve ilk peygamberlerden itibaren insanlara tebliği nübüvvetle olmuştur.”³¹⁴

1. Genel Olarak Peygamberlerin Dünyaya Gönderilmesi

Peygamberler, bir toplum için uçsuz bucaksız bir çölün ortasında canlılık veren, dirilik veren saf ve berrak bir su birikintisi gibidirler. Gündüz yeryüzüne ışık saçan bir güneş gibi, gece karanlığı aydınlatan ay gibidirler. Allah, yeryüzündeki insanlara rehberlik etmesi, insanlara hakikati öğretmesi ve insanların her iki dünyada da huzur bulması için onları göndermiştir. Peygamberler seçilmiş olup, diğer insanların sahip olmadıkları bir takım özellikleri barındıran Allah'ın şerefli kullarıdır.

“Şüphesiz, insanları çirkin hallerden, yanlış düşüncelerden kurtarmak, onlara din ve dünya görevlerini öğretmek ve böylece hem dünya, hem de âhiret mutluluğuna ermelerini sağlamak, gönüllerdeki yaratıcıyı arama duygularını ilahi bilgiler ile sükûnete kavuşturmak, zihinlerdeki Allah hakkındaki şüpheleri izale etmek, kısaca insanoğluna kılavuzluk etmek için gönderilmiş, Allah'ın elçileri olan peygamberlere insanlık her zaman ihtiyaç duymuştur.”³¹⁵ Bu sebeple Mevlânâ peygamberlerin insanlar üzerinde çok hakları olduğunu vurgulayarak şöyle der:

³¹⁴ Gölcük, Şerafettin- Toprak, Süleyman, *Kelâm*, (baskı y. yok), 1996, s. 285.

³¹⁵ Güre, *Peygamberlerin Öyküleri*, s. 50.

“Peygamberler bize işin sonunu önceden haber vererek doğru yolu gösterdikleri için üstümüzde çok hakları vardır.

Ektiğin tohumdan, dikenden başka bir şey çıkmaz! Yalnız dünya için çalışır, dünya için yaşarsan, ötelere yol bulamazsın!

‘Tohumu benden al ki, mahsul versin; benim kanadımla uç ki, ötelere yol bulasın.’ Her nebi ümmetine, her veli de kendisine uyana böyle söyler!’³¹⁶

2. Peygamberlerin Dünyada Allah’ın Terazisi Olmaları

“Peygamberler, hayatları boyunca Allah’ı, ona inanmanın gereğini ve önemini, onun sıfatlarını, ona nasıl kulluk edileceğini, onun rızasının nasıl ve hangi yollarla kazanılacağını insanlara öğretmeye çalışmışlar ve bu uğurda her türlü sıkıntıya katlanmışlardır.”³¹⁷ Bu sebeple, peygamberler vasıtasıyla inanan ile inanmayan; iyi ile kötü birbirinden ayrılmıştır.

Mevlânâ’ya göre, ruhlar âleminde ayrılık- gayrılık, iyi ile kötü yoktu. İnsanların ruhları bu dünyaya zuhur edince iyilerle kötüler, kalp para ile sağlam para karıştı. Kimse kimsenin ne olduğunu bilmezdi, ta ki peygamberler gelene kadar. Peygamberlerin gelmesi ise, pirinç ile taşın ayrılması anlamına geliyordu:

“Koku satanların tablalarını seyret. Her cins kokuyu kendi cinsinin yanına koymuşlardır.

Cinsleri kendi cinsleri ile karıştırırlar, bu uygunluktan bir güzellik, bir süs meydana getirirler.

Güzel kokuların yanına şeker ve mercimeği karıştırırlarsa, satıcı bunları birer birer birbirinden ayırır.

Ruhlar âleminde, ruhlarımızın tablaları kırılıp da, insanların ruhları bu dünyaya, bu zuhur

âlemine dökülünce iyiler ve kötüler birbirine karıştı.

Cenâb-ı Hak, Peygamberleri ve kitapları, bu zuhur âleminde birbirine karışan ruhların iyilerini kötülerinden ayırt etmek için gönderdi.

Peygamberler gelmeden önce hepimiz birdik, bütün insanlar bir toplum olarak görüyorduk. İyi miyiz, kötü müyüz? Durumumuzu kimse bilmezdi.

Dünyada kalp para da, sağlam para da geçiyordu. Biz de gece yolcuları gibi gaflet ve bilgisizlik içinde idik.

Peygamberlerin güneşi doğunca; ‘Ey kalp olan, karışık olan sen uzaklaş; ey saf olan sen de yaklaş.’ dedi.

Renkleri ayırt etmeyi göz bilir, la’li taştan göz ayırt eder.

³¹⁶ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 623, by. 3770-3772.

³¹⁷ Güreer, *Peygamberlerin Öyküleri*, s. 81.

İnciyi de, süprüntüyü de göz tanır. Onun içindir ki, toz toprak gözü incitir.”³¹⁸

Mevlânâ’ya göre peygamberler, güneş; inanmayanlar ise yarasadır. Yaratılış gereği, ilahi denge dolayısıyla, yarasa her dâim güneşten nefret eder. Yine O’nun ifadesiyle, pislik böceği gülsuyunun güzel kokusunu hissedemez. Mevlânâ, Hz. Peygamberin diliyle şöyle devam eder:

“Resul-i Ekrem efendimiz buyurdu ki: ‘Benim peygamber olduğumu, bu âlemin, yani bu dünyanın halkının kabul edip etmemesi ile ilgim yoktur. Allah benim şahidim olduktan sonra halkın benim elçiliğimi tasdik etmemesinden ne gam?’ Yarasa güneşi göremez. Görüyorum derse; onun gördüğü güneş değildir. Bir takım yarasacıkların benden nefret etmesi Allah’ın parlak bir güneşi olduğuma delildir. Eğer bir pislik böceği gül suyuna rağbet ederse, o suyun gül suyu olmadığı anlaşılır. Eğer kalp bir para mihenk taşına vurulmak istense, o mihenk taşının doğru bir mihenk olduğundan şüphe ederler.”³¹⁹

Mevlânâ’ya göre peygamberler bu dünyada Allah’ın terazisidir. Ağır olanı hafif olandan, unu kepekten; samanı taneden, müşriki müminden ayırt ederler. Mevlânâ şöyle anlatır:

“Hırsız gündüzü değil, karanlıkta çalışabilmek için, geceyi ister. Şunu iyi bil ki, ben gece değilim. Dünyada parıl parıl parıldayan bir tarafı aydınlatan gündüzüm. Ben her şeyi ayırt ederim: Müşriği Allah’a inanandan; samanı ve daneyi kalbur gibi ayırt ederim. Ben onu kepekten ayırt ederim: ‘Şunlar insandır, mana eridir, ruhtur; şunlar da insan değil, insan kılığında, maddeden, şekilden, kalıptan ibarettir.’ derim. Ben dünyada Allah terazisine benzerim, hafif olan her şeyi ağır olandan ayırt ederim. Bir buzağı sütünü emdiği anasını Allah bilir. Eşek de adi şeylere, dünya meta’ına bayılır; kendine uygun şeyi seçer. Müşrikler bana cefa ettiklerini sanırlar, halbuki onların cefası ile gönül aynamın tozu silindi.”³²⁰

³¹⁸ *Mesnevî*, c. I-II, s. 281, by. 280-289.

³¹⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 416, by. 2063-2064, 2085-2087.

³²⁰ *Mesnevî*, c. I-II, s. 417, by. 2088-2093.

3. Peygamberlerin Dünya Nimetleri Karşısındaki Tutumu

Nebilere bu dünyanın nimetleri cazip gelmez. Çünkü onlar asıl olanı, hakikat olanı görmüşlerdir. Bu sebeple onlar, bu dünyanın suni olan, gelip- geçici olan nimetlerinden zevk almazlar. Bu dünyanın nimetleri onların ruhlarını doyurmaz. Çünkü onların mayaları, Hak zevkiyle yoğrulmuştur:

“Nebilerin mayaları Hak zevkiyle, Hak aşkıyla yoğrulmuş olduğu için, onlar bu dünyanın fani zevklerinden, bu gelip geçici neşelerden vâreste kaldılar. Kendilerini kurtardılar. Onların ruhları, öteki âlemin hoşluğunu, neşesini görmüşler, tatmışlardı da bu yüzden bu dünyanın güzellikleri, hoşlukları onlara oyuncak gibi görünürdü. Diri bir güzeli seven kişi, ölüyü nasıl olur da kucaklar sever?”³²¹

Peygamberler ruhlar gibi, melekler gibi, saf ve masumdurlar. Bu sebeple, nasıl Hz. Peygamber Cebraîl’i yeryüzüne çekiyorsa, diğer peygamberler de melekleri öylece çekerler. Çünkü yaratılmış olan her şey kendi cinsini kendine çeker. Masum ve temiz olan, masum ve temiz olanı; kirli ve günahlara dalmış olan da, kendi gibi olanı kendine çeker. Mevlânâ, peygamberlerin masum ve temizliğini anlatırken şöyle devam eder:

“Peygamberler, ruh ve melek gibi saf ve masum oldukları için, Peygamber Efendimizin Cebraîl’i çektiği gibi, gökteki melekleri çeker, yeryüzüne indirirler. Rüzgâr aslında ateş cinsindedir, onun dostudur; pek sevişirler. Rüzgâr olmasa ateş yanmaz kararır, söner. Bu yüzden ki birbirine zıt görünen bu dostlar, durmadan göklere yükselirler, göğün yolunu tutarlar. Boş bir testinin ağzını sıkıca kapatsan da havuzun ortasına yahut bir derenin içine bıraksan, Kıyamete kadar dibe batmaz. Hep suyun üstünde durur. Çünkü içinde havadan başka bir şey yoktur. İçindeki havanın meyli göklere doğru olduğu için, testi de batmaktan, suyun dibine gitmekten alıkoyar. Peygamberlerin cinslerinden olan asıl ruhlar da, bu kirli yeryüzünde kalmak istemezler, gölgeler gibi çekile çekile arkalarından giderler, göklere doğru yönelirler.”³²²

³²¹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 284, by. 3588-3590.

³²² *Mesnevî*, c. III-IV, s. 575, by. 2697-2702.

4. Peygamberler ve Dünya Sıkıntıları

Peygamberler, ilahi emirleri diğer insanlara tebliğ ederler ve insanları Allah'a çağırırlar. "Çok ağır bir görev olan ve 'ilahi emri insanlara duyurma' şeklinde tarif edebileceğimiz tebliğ esnasında peygamberlerin pek çok meşakkat ile karşı karşıya kaldıkları malumdur. Bu durum Hz. Peygamber'in lisanından şu sözlerle dile getirilmiştir: 'Peygamberler, insanlar içinde en şiddetli belaya uğrayan kesimdir, sonra derece derece diğer insanlar belaya uğrar.'³²³ Onların karşılaştığı belalar, sıkıntılar ise başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere peygamberlerden bahseden ilâhî kitapların her birisinde anlatılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde, peygamberlerin sıkıntıları pek çok açıdan dile getirilmektedir. Bununla birlikte, peygamberler gibi müminler de sıkıntılara maruz kalırlar. Mevlânâ bir çok beytinde, sıkıntılarla boğuşmanın bir gereklilik, mümin için bir arınma olduğunu bildirir. Mümin, sıkıntıları kendine yoldaş edinmelidir. Çünkü sıkıntılar, Allah'ın şefkat ve merhamet kapılarını aralar.

Sıkıntılar sebebiyle insanın daima Allah'a yalvarma-yakarma halinde oluşuna şahit oluruz. İnanan bir kimse sıkıntıya düştükçe yalnızlaşır, kendi iç âlemine döner de dünyanın boş işleriyle, gereksiz çekişmeleriyle uğraşmaz. "Müminin canı porsuk gibidir." Acı çektikçe kuvvetlenir, kendine gelir ve Allah'ı tanır. Mevlânâ şöyle der:

"Kul dertlerden, uğradığı zulümlerden, başına gelen belalardan, aldığı yaralardan sızlanır, feryat eder. Hastalıkların getirdiği ağrılardan, sızılardan Cenâb-ı Hak'a yüzlerce şikayette bulunur.

Cenâb-ı Hak da buyurur ki: Ağrı, sızı, dert, zahmet sonunda seni yalvaran, yakaran bir kul etti. Seni gafletten uyandırdı. Doğru yola düşürdü.

Sen ağrıdan, sızıdan değil, asıl senin yolunu kesenden, seni bizim kapımızdan uzaklaştıran çeşitli nimetlerden, zenginlikten şikâyet et.

Hakikatte bir düşman senin ilacın, kimyandır. Onun kötülüğü, zulmü seni faydalandırır. Seni içine kapanmaya, gönlünü bulmaya, 'Aman Allah'ım!' demeye zorlar.

Bu yüzdendir ki, sen onun zulmünden ve şerrinden kaçır, yalnızlığa sığınırın; Allah'ın lütfundan yardım dilersin.

Hakikatte senin en yakın dostların, senin en belalı düşmanlarıdır. Çünkü dostların tathî dilleriyle seni oyalarlar. Hak'tan uzak düşürürler.

³²³ Gürer, *Peygamberleri Öyküleri*, s. 79.

Hani porsuk adlı bir hayvan vardır. Dayak yedikçe şişmanlar, semirir. Dayak yedikçe daha iyileşir, sopa vurdukça daha semirir.

Müminin canı da porsuk gibidir. Hastalık, dert, mihnet ve ızdıraplarla kuvvetlenir, semirir.”³²⁴

İşte müminlerin en dertlisi, en sıkıntılısı, en bağı yanık olanı ise peygamberlerdir. Onlar, ilahi emirler uğruna, canlarını satılığa çıkarırlar. Allah ile yaptıkları bu alışveriş, onların peygamber olmalarının sonucudur. Yaşadıkları dertler, onları insanlar içinde garipleştirir. Bu gariplik ise, yalnızca onların katlanabileceği bir garipliktir. Onlar gariplerin garibidir. Onlar, bazen ateşe, bazen kuyuya atılan kutlu erlerdir:

“Bu sebeptendir ki, peygamberler, dünyada yaşayan bütün insanlardan daha fazla zahmetlere düştüler. ızdıraplara katlandılar.

Onların başlarına gelen ızdıraplara, belalara başkaları katlanamadıkları için, peygamberlerin canları bütün insanların canlarından daha üstün, daha büyük bir hale geldi.”³²⁵

5. Peygamberler ve İlahi Aşk

Mevlânâ’ya göre, bütün peygamberler ilahi aşkın sarhoşudurlar. Hz. Peygamber de ilahi aşkıta yok olmuş, hiçliğe bürünmüş, ilahi aşka kendini feda etmiştir. İslam tarihi kaynaklarında geçen bir rivâyete göre, Hz. Peygamber bir keresinde, vahyin kesilmesiyle kederlenmiştir. Vahyin kesintiye uğraması ile müşrikler dedikodu çıkarmış, onun hüznünü koyulaştırmışlardır. Bunun üzerine şu âyet-i kerîmeler nazil olmuştur: “Rabbin seni terk etmedi, darılmadı da. Muhakkak âhiret senin için dünyadan hayırlıdır. Ve ileri de Rabbin sana öyle ihsanda bulunacak ki, sen de razı olacaksın.”³²⁶ Mevlânâ, Hz. Peygamberin aşkla dolu olduğuna değinerek şöyle der:

“Mustafa (a.s.)’ı ayrılık derdi kaplayınca, bir müddet ilahi tecelliden mahrum kalınca kendisini dağdan aşağı atmaya kalkardı.

Cebrâil görünüp de; ‘Sakın kendini atma, ‘Kün’ (=ol) emri ile sana nice devletler verilmiştir.’ deyince;

³²⁴ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 387, by. 91-98.

³²⁵ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 388, by. 100-101.

³²⁶ *Duhâ*, 93/3-5.

Mustafa sükûnet bulur, kendini aşağı atmaktan vazgeçerdi. Sonra yine ayrılık derdi gelip çatinca;
Yine gamdan, dertten bunalınca, kendini yine dağdan aşağı atmayı tasarlardı.
Yine Cebraîl kendini gösterip; 'Ey eşi olmayan mana padişahı, bunu yapma!' derdi.
Perde açılıp da o inciyi gönlünde buluncaya kadar bu hal devam etti. Yani Hakk'ı gönlünde buluncaya kadar, ayrılıktan kurtuluncaya kadar bu hal sürdü.'³²⁷

Ashında yeryüzünde bütün insanlar, kendilerini bir aşka feda etmektedirler. Kimi mevkiye, kimi mala, kimi şehvete kendini feda eder. Ancak hakiki âşıklar, peygamberler ve onların varisleridir. Sadece onlar ebedi sevginin aşk denizinde boğulmayı göze alabilirler:

“Halk her çeşit mihnet uğrunda kendini öldürüp dururken, bütün mihnetlerin sebebi, aslı olan ayrılık ateşini nasıl çeksin, bu ateşe nasıl dayansın?
İnsanların kendilerini feda etmelerine hayret edilir, şaşılır. Fakat her birimiz kendimizi bir huya feda etmişizdir. Yani kimimiz yüksek mevkiye, kimimiz dünya malına, kimimiz şehvete kendimizi kaptırmışızdır.
Ne mutlu o kişiye ki, gerçek sevgiliyi gönlünde bulmuş, varlığını ona feda etmiştir.
Ashında herkes bu dünyada bir fennin, bir sanatın, bir işin fedaîsidir. Ömrünü o yolda harcar, o yolda ölür gider.
Dünyanın ister batı tarafında olsun, ister doğu tarafında bulunsun, bütün insanlar ölecektir. Böylece dünyada ne seven kalıyor, ne de sevilen herkes ölüp gidiyor.
Hiç olmazsa hayatım ilahi aşk uğrunda harcayan o bahth adam kendini öyle bir fenne, öyle bir hünere feda etmiş ki, o feda edişte, o ölüşte, o mahvoluşta yüzlerce hayat vardır.
Hakk'a karşı duyulan aşkta, onu seven de, sevilen de ölümsüzdür. Öyle bir sevgiye nâil olanlar iki âlemde de dileklerine ermiş, iyi bir ad san bırakmışlardır.
Ey benim kerim olan büyüklerim, âşıklara acıyınız; onların şanı ölüp gittikten sonra da ölüme hazır olmaktır.'³²⁸

Bütün peygamberler gibi Hz. Peygamber'in savaşı ve barışı Allah içindir. Onun nefsine uyması, dünyada bir devlet elde etmek için çabalaması söz konusu değildir. O'nun Allah sevgisiyle dolu olduğunun bir başka kanıtı da mî'rac olayıdır. Nitekim mî'raca çıktığında gözü hiç kaymamış, gözü Hak'tan başka bir varlığı görmemiştir. O, göğün hazinelerine ulaştığı zaman, yeryüzünün

³²⁷ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 286- 287, by. 3535-3540.

³²⁸ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 287- 288, by. 3541-3548.

hazinelere göz kırpmamıştır. “Göz ne şaştı, ne de haddini aştı.”³²⁹ âyet-i celîlesi ile, bu olay bize haber verilmiştir. Mevlânâ buna değinerek şöyle der:

“ ‘Hz. Peygamber Mekke’nin fethine çalıştı.’ Diye nasıl olurda dünya sevgisiyle töhmetlendirilebilir?

O, öyle büyük ve üstün bir varlıktır ki, imtihan günü, yani miracda yedi kat göğün hazinelerinden hiç birine dönüp bakmadı. Gönünü onlara kaptırmadı.

Onu görebilmek için yedi kat göklerin ufukları hurilerle, peygamberlerin, ermişlerin ruhları ile dolmuştu.

Bu hurilerin her biri, ona hoş görünmek için süslenmişti. Fakat onda dost düşüncesinden, yani Allah sevgisinin sevdasından başka bir şey yoktu.

O, Allah’ın büyüklüğü, kudreti ve sevgisi ile öyle dolmuştu ki, Allah’a en yakın olanlar bile oraya yol bulamazlardı.

Rasul-i Ekrem Efendimiz buyurmuştur ki: ‘Allah ile bizim aramıza ne şeriat sahibi bir peygamber, ne bir melek, ne de bir ruh sığar.’ Artık bunu siz düşünün.

Yine Peygamber Efendimiz buyurmuştur ki: ‘Gözümüz Hak’tan başkasına meyletmedi,

bakmadı; bizim gözümüz, kuzgunlar gibi dünya leşine kaymamıştır. Biz cümle âlemi renklendiren, güzelleştiren Hakk’ın mestiyiz; bağın bahçenin değil.

Mana göklerin, akılların hazineleri bile aziz Peygamberimizin gözüne bir saman çöpü gibi

değersiz görünürken.

Mekke, Şam, Irak ne olabilir ki, onlara karşı şiddetli bir istek duysun da, onları elde edebilmek için savaşa girişsin...

Peygamber Efendimiz hakkında böyle bir düşünceye, ancak bilgisizliğinden, hürsından, kıyaslara kalkışan kötü niyetli bir kişi düşer.”³³⁰

6. Son Peygamber Hz. Muhammed ve Dünya

Hz. Peygamber gönderilmiş olan peygamberlerin sonuncusudur. O, “Ve biz seni âlemlere rahmet olarak göndermişizdir.”³³¹, “Yemin olsun ki, sizin için Allah’ı ve âhret gününü arzu edenler ve Allah’ı çok ananlar için, Allah’ın peygamberinde pek güzel bir örnek vardır,”³³² âyet-i kerîmelerine mazhar olmuş, üsve-i hasene/en güzel örnek şahsiyet olan bir peygamberdir.

“Mevlânâ *Mesnevî*’sinde, ümmeti olduğu peygamberle ilgili pek çok rivâyeti, onun pek çok hadisini nakleder ve onları yorumlar. Bu cümleden olarak,

³²⁹ Necm, 57/17.

³³⁰ *Mesnevî*, c. I-II, s. 247-248, by. 3948-3957.

³³¹ Enbiyâ, 21/107.

³³² Ahzab, 33/21.

kaba bir hesaba göre *Mesnevî*'de Hz. Peygamber ile ilgili 28 adet müstakil rivâyetin konu başlığı altında işlendiğini tesbit ediyoruz. Bu rivâyetlerin bazıları birkaç on beyit olduğu gibi, bazıları da çok daha uzundur. Buna ilaveten *Mesnevî*'de 9 adet hadis de konu başlığı altında şerhedilmiştir. Kısaca yukarıdaki izâhımıza ilâveten, *Mesnevî*'de Hz. Peygamber ile ilgili konuların da bir hayli yekün tuttuğunu belirtmek isteriz.”³³³

Mevlânâ, Hz. Peygamber'in peygamberlerin sonuncusu olduğunu hatırlatmaktadır. Ustaların ustası olan Hz. Allah, Hz. Peygamber ile peygamberlik sanatını en güzel şekilde sona erdirmiştir. Böylece geçmiş peygamberlerin bıraktıkları mühürler, Hz. Ahmed'in dini hürmetine kaldırılmıştır. Mevlânâ şöyle devam eder:

“Hz. Muhammed bu dünyada da şefaattçidir. Bu dünya din dünyasıdır, o dünya ise cennetler dünyasıdır.

Bu dünya onlara yol gösterir, o dünya onlara ay gibi olan yüzünü gösterir.

Onun gizli ve âşikâr âdetleri: ‘Ya Rabbi ümmetime, kavmime doğru yolu göster, onlar gerçekten de bilmiyorlar!’ diye dua etmektir.

Onun mübarek nefesi ile iki kapı da açılmıştır. İki dünyada da duası kabul edilmiştir.

Ona benzer birisi ne gelmiştir, ne gelecektir. Bu sebeple o cömertlikte son peygamber olmuştur.

San'atında pek ilerlemiş bir üstadı görünce; ‘Bu sanat sende bitmiştir, tamamlanmıştır.’ demez misin?

Sen ey Peygamberim, mühürleri kaldırmada, kilitleri açmada sonsun. Sen can bağışlayanlar dünyasında bir ‘hatem’sin.

Hâsılı Hz. Muhammed'in hadislerindeki işaretler tamamıyla açıklık içinde açıklıktır.

Onun mübarek ruhuna, kutlu gelişine, evladının zamanına da yüz binlerce salât-ü selam olsun.

Onun bahth, devletli halifesinin oğulları, onun can unsurundan, gönül unsurundan doğmuşlardır.

İster Bağdatlı olsunlar, ister Herath, ister Reyli olsunlar, onlar kirli mizaçtan arınmış, onun mübarek soyundandır.”³³⁴

B. Dünya Hayatında Ârifler

“Ârif Allah Teâlâ'nın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimse. Müşahede ve temaşadan hâsıl olan bilgiye marifet, bu

³³³ Gürer, *Peygamberlerin Öyküleri*, s. 263.

³³⁴ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 349, by. 167-177.

bilgiye sahip olan şahsa da ârif denir. Aynı hususları âlim yakîn yoluyla bilir. Keşf ve müşahede yoluyla yani manevi ve ruhi tecrübelerle Allah hakkında zevki ve vecdi bilgilere sahip olana ârif-i billah veya sadece ârif, ârifin bu yolla tanıdığı Allah'a maruf denir.”³³⁵

Sufilere göre, ârif olan kimse bütün uzuvlarıyla Cenâb-ı Allah'a hizmet eden kimsedir. Ancak onu diğer varlıklardan ayıran bazı farklılıklar vardır. O farklılıklardan en önemlisi ise şudur: Ârif olan kişi marifet ehli olduğu için, Allah'a kulluk görevini yerine getirirken kendini zorlayarak, itekleyerek kulluk yapmakta değildir. O en doğal haliyle kulluk halindedir. Yürürken, otururken, ayakta iken, yerken, içerken her bir halinde Allah'a kulluğun sınırları içindedir. Bu hal onun için alışlagelen bir haldir; bu sebeple o kendisinin bu halinden haberdar bile olmayabilir. Nasıl ki, yıllarca aynı mesleği icra eden bir usta, artık mesleğinin inceliklerine vakıf olmuşsa ve ârif olan kişi de Allah'a kulluk etmenin inceliklerine sahiptir.

Ârifin fena makamında cisim olarak varlığa sahip olmakla birlikte sıfat olarak yokluk içinde bulunduğunu vurgulamak için şöyle denilmiştir: “Ârif yoklukla varlık arasında tereddüt halindedir.” Yani ârif olan (ehl-i hal) olan kimse beden ve cismen vardır; ancak vasıf ve sıfat açısından yok gibidir.”³³⁶

Ârif olan kişi, her haliyle Allah'a teslim olmuştur. O maddî kazanç konusunda iradesini terk etmiş olduğundan rahat ve huzur içindedir. Rızıkını temin etmek için çabalar, fakat daha çok kazanmak gibi bir gaye gütmaz. Muhtaç olmamak için çalışır; ancak az da çok da kazansa onun için fark etmez. O bu çabalamayı görmez de rızıkları dağıtan Allah'ı görür. Nitekim Mevlânâ bunu vurgulayarak ârif olanları şöyle anlatır:

“Onlar (Ârifler), kendi tembelliklerine dayanmışlar, her işi Cenâb-ı Hakk'ın takdirine bırakmışlar, didinmekten vazgeçmişler, huzura kavuşmuşlardır.

³³⁵ Uludağ, a. g. e., s. 52. Ârif kavramı tasavvuf literatürünün temel kavramlarından birisidir. Bu sebeple sufilerin nazarında ârif kavramının ne anlama geldiğini, ârif olan kimselerin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini ve ârif kavramıyla ilgili olarak marifet, irfan kavramları hakkında geniş bilgi için bk. Çelik, İsa, “Tasavvuf Tarihinde Ârif Kavramı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2004, sayı XII, s. 25-52.

³³⁶ Gülabâdî, a. g. e., s. 151.

Halk, Hakk'ın filini, takdirini görmez de, bu yüzden rahat ve huzur nedir bilmez;
gece ve
gündüz zahmet ve meşakkatten kurtulamaz!
Haydi tembelliğinizi söyleyin de, sırrınızı anlayayım, tembelliğinizin derecesini
bileyim!"³³⁷

1. Ârif, Uyanık İken de Dünyaya Karşı Uykudadır

Mevlânâ'ya göre ârifler, dünya nimetleriyle kalplerini meşgul etmezler. Onlar dünya konusunda uyanık değillerdir. Dünya konusunda ince eleyip sık dokuma gereği duymazlar. Sahip oldukları ile yetindikleri gibi, sahip olmadıklarının peşine de düşmezler. Dünya konusunda kurnaz ve uyanık değillerdir. Aksine dünyaya karşı derin bir uykuya dalmışlardır. Dünyaya sahip olmak ya da olmamak onların umurunda bile değildir. Mevlânâ şöyle diyerek konuyu açıklar:

“Allah'ım, sen her gece ruhları ten tuzağından azad eder, onları dünyaya ait işlerden, hatıralardan kurtarırın.
Ruhlar, her gece ten kafesinden kurtulurlar da, kimsenin hükmü altında bulunmadan, kimseye hükmetmeden hürriyete kavuşurlar.
Zindandaki mahpuslar gece uyuyunca, zindanda bulduklarından habersizdirler.
Yüksek mevkilerde bulunanlar da, refah içinde yaşayan mutlu kişiler de uykuya dalınca her şeylerini kaybederler.
Uykuda ne gam, ne kazanmak, ne kaybetmek endişesi vardır. Ne de şunun bunun hayali vardır.
Ârif olan zâtın hali, uyanık iken de böyledir. Yani Ârif olan uyanıkken de dünyaya karşı uykudadır. Cenâb-ı Hak Ashab-ı Kehf hakkında da: ‘Onlar uykuda idiler.’ tabirini kullanmıştır. Bu nasıl olur? deme.
Onlar gece gündüz dünya hallerine karşı uykuya dalmışlardır, onlar Cenâb-ı Hakk'ın elinde evirip çevirdiği kalem kesilmişlerdir.”³³⁸
“Ârifler iki dünyadan da vazgeçmiş, ne bu dünyada, ne de öteki dünyada gayeleri zevk olmayan, zevk peşinde koşmayan tembel kişilerdir! Bu sebepten de onlar tarla sürmeden zahmetsizce harman da devşirirler.”³³⁹

³³⁷ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 676, by. 4887-4889.

³³⁸ *Mesnevî*, c. I-II, s. 53, by. 388-393.

³³⁹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 676, by. 4886.

Ârif için elinin altında olan mal mülk önemli değildir; o marifet sahibi olduğu için Allah'ın rızasını gözetmektedir. Nitekim Hz. Ömer şöyle demiştir: “Ben zengin veya fakir olarak sabahladığıma önem vermem. Çünkü benim için hangisinin hayırlı olacağını bilemem.”³⁴⁰

Endülüslü Meşhur Ebu Medyen de şu sözüyle ârif olmanın, dolayısıyla Allah'a ulaşmanın reçetesini sunmuştur: “Eğer gerçek hedefe ulaşmak istiyorsan, Allah hariç maddî olan her şeyi terk et.”³⁴¹

2. Âriflerin Aşk Boyutu ve Zâhid

Aşk: Sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebi.³⁴²

Aşk kelimesinin aslı “ışk”tır. Işk sarmaşık demektir. Sarmaşık nasıl sarıldığı yeri istilâ ederse, aşk da girdiği kalbi ve vücudu öylece istilâ ettiğinden, şiddetli sevgiye “aşk” denmiştir. Aşk lafzı Kur'an'da zikredilmemiş; fakat İbn-i Arabî'nin beyanına göre kinâye yoluyla îrâd buyrulmuştur: Kur'an'daki “eşedd-i hubb” buna delil sayılmıştır.³⁴³

Sufiler Allah'a yaklaşmanın, Allah'ın rızasını kazanmanın en kısa yolunun, aşktan geçtiğini söylerler. Kur'an'da da “Allah onları, onlar da Allah'ı severler.”³⁴⁴ buyrulmuştur. Bir kimse Allah ve resulüne aşkla bağlhyrsa, bu durumda o kimse Allah'ın rızasını kazanmak için en büyük cevheri içinde barındırmaktadır.

Sufiler aşkla alınan yolun çabuk tükeneceğini söylerler. Çünkü aşk insanın içinden gelen ve insanı her açıdan motive eden bir duygudur. İçinde aşk olan kimse, dış uyarıcılara gerek kalmadan yapması gerekeni kendi iç dinamikleriyle yapar. Aşkla yapılan dua kabul olur, aşkla dökülen gözyaşını Hakk'a melekler ulaştırır. Kâinat aşkla ayakta durur.

³⁴⁰ Gazzâlî, a. g. e., c. IV, s. 350.

³⁴¹ Şahin, Hasan- Sevim, Seyfullah, *Tasavvuf*, Ankara-2002, s. 107.

³⁴² Uludağ, a. g. e., s. 59.

³⁴³ Yılmaz, a. g. e., s. 146.

³⁴⁴ Mâide, 5/54.

Mevlânâ ârifin bir günde, zâhidin ise bir ayda yol alacağını bildirmiştir. Çünkü birisinde aşk vardır, diğerinde ise korku vardır. Ârif deli divane bir halde, ölçüp biçmeye fırsat bulamadan, sadece ulaşma kaygısıyla yamp tutuşmakta ve o şekilde kulluk etmektedir. Aşk onu her dâim diri tutmakta ve o kavuşma hayaliyle koşa koşa yol almaktadır. Mevlânâ durumu şöyle anlatır:

“Evet ârif, her an padişahın tahtına kadar ulaşır; zahid ise bir günlük yol almak için bir aya muhtaçtır. Fakat zahidin de şerefli bir günü vardır; vardır ama nasıl olurda onun günü elli bin seneye eşit olur?”

Hak yolunda çalışmanın ömründe her gün, dünya yıllarının elli bin yıldır.

Akıllar bu sırta eremez, kapı dışında kalır. Vehmin ödünü patlatırsa, bırak patlatsın.

Aşka düşen kişide zerre kadar korku yoktur. Aşk mezhebinde her şey aşka kurbandır.

Aşk Hak Teâlâ'nın vasfıdır. Fakat korku, midesine ve şehvetine esir olmuş kulun vasfıdır.

Kur'an-ı Kerim'de: 'Onlar Allah'ı severler.' âyetini okudun ya, bu; 'Allah da onları sever.' müjdeli sözüne yakındır.

Şu halde muhabbeti de Hak Teâlâ sıfatı bil, aşkı da! Azizim; korku, Hak sıfatı olamaz. Hak sıfatı nerede, bir avuç toprağın sıfatı nerede? Sonradan yaratılanın sıfatı nerede, tertemiz, önü sonu olmayan Hakk'ın sıfatı nerede?

Eğer ben aşkın şerhini yapsam, aşkı anlatmaya kalkışsam ve buna devam etsem, yüz kıyamet kopar, yine de sözü tamamlanmaz.”³⁴⁵

Ârif hep kavuşma ümidiyle yol alırken; zahid için aynı durum söz konusu değildir. Zâhid yol alırken hep tereddüt içindedir. Zahid korktuğu durumlarda yol almakla birlikte, korkmadığı durumlarda ise kendini tembelliğin kollarına bırakmaktadır. İnsan dâima korkuyla yaşayamaz, korkuyu unutabilir. Ancak aşkı unutamaz:

“Çünkü kıyametin kopacağı bir zaman vardır; bu dünyanın bir gün sonu gelecektir, fakat

Hak sıfatının sonu, hududu yoktur.

Aşkın beş yüz kanadı vardır; her kanadı arşın en yüksek yerinden yerin dibine kadar bütün kâinatı kaplar.

Korkak zahid ayağı ile koşar; aşıklar ise şimşekten, rüzgârdan daha hızlı uçarlar.

O korkaklar aşkın tozuna nasıl ulaşabilirler? Çünkü aşk derdi gökyüzünü bile çökertir, döşeme yapar.

Zahid bu makama ulaşamaz; ancak lütuf ışığının yardımı ile bu cihandan, bu uygunsuz gidişten, yürüyüşten kurtulur, azad olur.”³⁴⁶

³⁴⁵ Mesnevî, c. V-VI, s. 181, by. 2181-2189.

Ârif bütün tercihlerini sonucu düşünmeden sevgili için kullanır. Bunu ifade etmek için Kettânî şöyle der: “Muhabbet bütün tercihler sevgili için yapmaktır.”³⁴⁷

C. Dünya Hayatı Karşısında Veliler

Kelime anlamı olarak veli: “Dost, yar, sevgili, eren, ermiş, Hakk’ın dostu ve sevgilisi.”³⁴⁸ anlamındadır. Çoğulu evliyadır. Hucvîrî ise “veli” kelimesini değişik açılardan ele alarak izah eder.

Ona göre “Velî” kelimesi (feil) vezninde ve ism-i mef’ul manasında olabilir. Buna göre Hak Teâlâ, “O Salih kulları tevelli eder.”³⁴⁹ buyurmuştur. Şüphesiz, Allah Teâlâ kulunu fiillerinden ve vasıflarından ötürü terk etmez. Onu kendi himayesinde muhafaza eder. Bir diğer açıdan “veli” kelimesi “feil” vezninde mübalağa ile ism-i fail manasında olabilir. Nitekim kul Hakk’ın taatini tevelli eder, Kendinden gayrısından yüz çevirir. Bu mürid, o ise murad olur. “Velî” kelimesiyle ilgili bütün manalar Hakk’tan kula ve kuldan Hakk’a caizdir ve mümkündür.³⁵⁰

Kur’an- ı Kerim’de Allah’ın müminlere veli, dost olduğu “Eğer yüz çevirirlerse (endişelenmeyin) bilin ki, Allah sizin mevlânızdır. O ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır.”³⁵¹, müminlerle kâfirler arasında bir dostluk olmaması gerektiği “Müminler müminleri bırakıp da, kâfirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa Allah’tan hiçbir şey (yani yardım) yoktur...”³⁵² âyetleriyle vurgulanmıştır. “Âyet ve hadislerin aydınlığında velilerin ‘inanan, takvâya eren, farz amellerle birlikte nafilere de devam eden Allah dostları olduğu’ ortaya çıkmaktadır.”³⁵³

³⁴⁶ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 182, by. 2190-2195.

³⁴⁷ Kuşeyrî, a. g. e., s. 484.

³⁴⁸ Uludağ, a. g. e., s. 266.

³⁴⁹ A’râf, 7/196

³⁵⁰ Hucvîrî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *Keşfü’l-mahcûb*, terc. ve tah. İsmâil Abdülhâdî Kandil, Beyrut-1980, c. II, s. 443- 444.

³⁵¹ Enfâl, 8/40.

³⁵² Âl-i İmrân, 3/28.

³⁵³ Yılmaz, a. g. e., s. 218.

Sufilere göre, velilerin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikleri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz: “Velî, zahirî hükümlere ve şer’î adaba saygılıdır. Bunları titizlikle uygular. Velî masum değildir, ama mahfuzdur. Yani Hak onları günaha düşmekten değilse bile, düştükleri günaha ısrar etmekten korur. Velî hasbel beşer günah işler ama tevbe eder ve günaha ısrar etmez. Velî keramet izhar etmez, ama keramet velîden zuhur eder. Velî kesinlikle keramet göstermez, keramet sahibi olduğunu da iddia etmez. Gayri ihtiyarî kendisinden keramet zuhur edince de, bunun bir mekr-i ilahi olması ihtimalini göz önüne alarak, endişe eder. Velînin velî olduğunu bilmesi icab etmez. Pek çok velî vardır ki, velî olduğunu bilmez. Fakat bazı velîler velî olduklarını bilirler. Bazı velilere hüsn-ü hâtıme nasip olmayabilir, yani velî, velîlik makamından düşebilir, azledilebilir.”³⁵⁴

Sufiler arasında, velî-velâyet meselesi bir çok açıdan tartışılmıştır. Bu tartışma konularından birisi de, bir insanın velî olduğunu bilip bilmeyeceği konusudur. “Bazıları insanın kendisinin velî olduğunu bilmeyeceğini; çünkü i’tibârın hüsn-i hâtımeğe bağlı bulunduğunu söylerler. Kimse son nefesinin ne olacağını bilemeyeceğine göre, velî olup olmadığını bilemez. Diğer bir görüş ise bir kimsenin velî olduğunu bilmesinin (mümkün olduğu) düşüncesidir. Ashabdan ‘aşere-i mübeşşere’ buna delildir. Çünkü ashab-ı kiramdan olan bu on sahabî, hayatlarında Allah Rasulü tarafından cennetlik olmakla müjdelenmişlerdir. Onlar hayatlarında bunu bilebildiklerine göre daha sonraki nesillerin de kendilerinin velî olduğunu bilmeleri doğaldır.”³⁵⁵

“Sufilerin nübüvvetin mirası gibi gördükleri “velâyet” konusu baştan beri dikkatleri çekmiştir. İlk devir sufilerinden olan Hakim Tirmizî’den başlayarak pek çok sufi, bu konuda söz söylemiş, eser telif etmiştir.”³⁵⁶

³⁵⁴ Uludağ, a. g. e., s. 266.

³⁵⁵ Yılmaz, a. g. e., s. 220.

³⁵⁶ Yılmaz, a. g. e., s. 222.

1. Veliler Dünyanın Panzehiridir

Mevlânâ'ya göre, insanın en büyük düşmanı nefis ve şeytandır. Nefis ve şeytan, ikisi birden insanın kalbine hücum eder, binbir vesveseyle, binbir hileyle insanı kötülüğe sevkeder. Öyle ki, nefis ve şeytan âdetâ insanı büyüler de insan; yalanı hakikat, hakikati yalan zannetmeye başlar:

“Seni (nefis ve şeytan) dünyaya yöneltir, gönlüne dünya sevgisi, mal, mülk sevdası kor da, ahiretteki sonsuz gıdayı sana kolay gösterir.
O nefis sana ölümü bile ehemmiyetsiz gösterirse, bu işe şaşılmaz. Çünkü o, büyüsü ile bunun gibi yüzlerce iş yapar.
Büyü bazen bir saman çöpünü hile ile, sanatla dağ yapar, bazen de bir dağı saman çöpü haline getirir.
O nefis ve şeytan, çirkin olan şeyleri, hile ile güzelleştirir. Bazen de güzelleri, güzellikleri çirkinleştirir.
Sihrin yani büyüünün hali budur. Efsunlar okur, üfürür. Hakikâtleri değiştirir.
Bazı zaman insanı eşek gösterir, bazı zaman da eşiği tam bir adam haline kor.
İşte böyle bir büyücü, senin içinde gizlidir. O da şeytan gibi vesvese veren nefisindir.”³⁵⁷

Nefis ve şeytanın hileleri, entrikaları birer zehirdir. İnsanı zehirler ve onulmaz hastalıklara sebebiyet verir. Ancak zehrin olduğu yerde, panzehir de bulunur. İşte insanın iki büyük düşmanı olan nefis ve şeytanın panzehiri velilerdir, onlar manevî büyülerıyla nefsin büyülerini bozarlar. Nefis ve şeytan harap ederken, veliler imar eder.

Mevlânâ, velilerin nefis ve şeytanın büyüünü nasıl boşa çıkardığını, şu şekilde anlatıyor:

“Fakat sihir ve büyücülerin bulunduğu dünyada, öyle manevî büyücüler(yani veliler) vardır ki, onlar nefsin büyülerini bozarlar.
Oğul bu taze ve tesirli zehirin bulunduğu ovada panzehir de bitmiş ve gelişmiştir.
Panzehir, yani veli sana ‘gel’ der, ‘Beni siper edin. Çünkü ben sana zehirden fazla hayırlıyım.
Nefis ile şeytanın sözü büyüdür, seni yıkar, harap eder. Benim sözüm de bir çeşit büyüdür. Ama onun büyüünü bozar, seni kurtarır.’
Peygamber Efendimiz de: ‘Sözde sihir gibi, büyü gibi tesir ediş vardır.’ diye buyurmuştur.”³⁵⁸

³⁵⁷ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 326, by. 4068-4074.

³⁵⁸ A. y. by. 4075-4079.

2. Dünya, Velilerin Gözünde Kıl Gibidir

Yeryüzündeki insanların her birinin, dünyaya bakışı; dünyayı algılayışı farklı farklıdır. Her bir kimse, dünyaya kendi penceresinden bakar ve dünyayı kendi kişiliği, kendi tecrübesi, kendi yaşadıklarıyla algılar. Kimisi dünyayı para olarak, kimisi keyif sürme mekânı olarak, kimisi ticaret olarak, kimisi mal ve mülk olarak algılar. Yine insanlar, dünyayı algıladıkları gibi görürler ve algıladıkları gibi yorumlarlar. Dünya, tüccarın gözünde tüccarlarla; çiftçinin gözünde çiftçilerle, ârifin gözünde âriflerle, zalimin gözünde zalimlerle doludur.

Mevlânâ'ya göre, nasıl insanın her bir uzvunun ayrı bir görevi varsa, yani sahip olduğumuz her bir uzvumuz, kendi gücü nisbetinde dünyayı algılıyorsa, yeryüzündeki insanlar da böyledir. Burnumuz dünyayı koku alarak, kulağımız ses olarak, dilimiz tat olarak dünyayı algılar. Bunun yanında ne burnumuzun, ne kulağımızın, ne de dilimizin dünyanın güzelliklerinden haberi yoktur. Çünkü bu uzuvlarımız, güzellikleri algılayacak donanıma sahip değildir:

“Senin dünyayı görüşün, anlayışın kişiliğine göredir; pak ve tertemiz olan velileri görüp tanımana, senin kirli duyguların engel olmaktadır.
Bir zaman duygunu apaçık görüş suyuyla yıka, arıt; şunu bil ki, sufilerin çamaşır yıkamaları da böyledir!
Sen kirli duygulardan temizlensen, gözündeki gaffet perdesini kaldırırılar, pak ve saf olan velilerin ruhları, sana kendilerini duyururlar, hissettirirler.
Bütün âlem nur olsa, güzellik olsa, o güzellikten ancak gözün haberi olur. Diğer uzuvlar ve hisler onu müşahede edemez!
Mesela gözünü kapatarak bir güzelin; ‘Saçımı, yanağımı iyice gör, yakından müşahede et, anla!’ diye kulağı ona yaklaştırırsan...
Kulak sana der ki: ‘Ben güzeli göremem ama güzel seslenirse o sesi duyarım!
Ben bilginim ama, kendi bilgimde bilginim. Benim hünerim ancak sözü ve sesi duymaktır!
‘Ey burun aklını başına al da, gel şu güzeli bir gör!’ desen bu istediğini burun yapamaz, onun harcı değildir.

Burun; ‘Misk olursa, gül suyu olursa, kokusunu alırım.’der. ‘Benim hünerim budur, bilgim budur; ben bunu haber veririm!
Ben o baldırı gümüş renkli olan güzelin yanağını nasıl görebilirim? Sen bana gücümün yetmediği bir şeyi buyurma!’
Doğru olmayan his ise, eğriden başka bir şey göremez; önüne ister eğriyi getir, ister doğruyu, o hep eğri görür.
Hocam; şaşı bir göz biri iki gördüğü için hakikâti görmekten alkonmuştur.”³⁵⁹

Dünyanın güzelliklerinden haberdar olan tek uzvumuz, gözümüzdür. Oysa diğer uzuvlarımızın bu güzellikleri algılayamıyor olması, dünyanın bu güzelliklere sahip olmadığı anlamına gelmez. Ama dünyanın bütün güzelliklerine rağmen, burun sadece kokuyu, kulak sadece sesi algılamaya devam eder. İşte insanlar da, uzuvlarımız gibidir. Paraya hırslı olan, dünyayı sadece para olarak, altına hırslı olan sadece altın olarak, buğdaya hırslı olan ise sadece buğday olarak algılar. Para da, altın da, buğday da dünyanın sadece bir parçasıdır. Daha önemli olan nice şeyler vardır. Ancak bunu daha geniş bakabilenler, bakış açısını geniş tutabilenler görebilir.

Dünyaya da ahirete de, hakikat penceresinden bakabilenler, ancak velilerdir. Bu sebeple onların gözünde, dünya da âhîret de kıl gibidir. Nasıl uzuvlarımızın içinde, dünyayı hakiki mânâda gören/algılayan gözümüz ise, insanların içinde de velilerdir. Bu açıdan veliler, insanların gözü kulağıdır. İnsanlar, onlar olmayınca dünyayı doğru algılayamaz, onlar olmadan dünyaya şaşı bakarlar. Mevlânâ şöyle devam eder:

“Ey eğri görüşlü kişi, bana kendi gözünle bakma da, biri iki görme.
Bir an kendini terk et ve bana benim gözümle bak da, varlık âleminin ötesinde, geniş bir âlem gör!
Varlıktan da kurtul, addan da, sandan da... Aşk içinde aşkı seyret vesselam.
Bil ki, beden hapsinden kurtulunca, kulağın da göz olabilir, burnun da...
‘Âriflerin her kılı bir göz olur.’ Diyen tath dilli padişah doğru söylemiştir.”³⁶⁰
“Peygamberlerin ve velilerin gözleri, deniz kadar geniştir; o genişlik dolayısıyla dünya ve âhîret onlara bir kıl gibi görünür.
Binlerce gökyüzü o gözlere girecek olsa, uçsuz bucaksız denizin karşısındaki kaynağa döner.

³⁵⁹ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 562, by. 2384-2395.

³⁶⁰ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 563, by. 2396-2398, 2400-2401.

Velinin gözü bu fani âlemden ve bu âleme ait şeylerden vazgeçtiği için gayb âlemini görür de, o yüzden herkes tarafından öpülür durur.

Hakikâti anlayacak, duyacak bir tek kulak bile bulamıyorum ki, o güzel gözlerden bahsedeyim, onlara ait gizli sırlar söyleyeyim.

O büyük velini o övülmüş erin yüzünden, gözlerinden süzülüp gelerek damlayan gözyaşını Cebrâil (a.s.) bile kapardı.

O hoş huylu, o faziletli veli, izin verirse, Cebrâil o katreyi kanadına, ağzına sürerdi.”³⁶¹

3. Veliler Dünya Sevgisiyle Yaralı Olanların Yaralarını Sararlar

Hakikatte eşyayı olduğu gibi doğru olarak algılayanlar, veliler olduğu için, onların eşyaya bakış açıları, halkın bakış açılarından farklıdır. Bu sebeple veliler, halka yardımcı olmaya çalışırlar, halkı uyarırlar ve onlara hakikati hatırlatma girişiminde bulunurlar. Gönülleri dünya sevgisiyle dolu olduğundan, halk velilerin gördüklerini göremez. Onlar, dünya sevgisinden ötürü eşyanın künhünü kavrayamazlar. Dünya sevgisi onların gözünü ve gönlünü bağlamıştır.

Mevlânâ’ya göre, veliler halkın dünya sevgisinden kaynaklanan yaralarını sarmakla uğraşırlar. Veliler çaba sarfetmelerine rağmen, halk onların sözlerine kulak tıkar, onların sözleri halka masal gibi gelir. Bu anlamda halk, yarası olan merkep gibidir. Veliler ise o yaralara bez yapıştırarak, yaraları söküp atmaya isteyen veteriner hekim gibidir. Yine veliler padişahın doğan kuşudur. Halk ise baykuşlar gibidir. Veliler yüce padişahın haber getirir, ancak halk padişahın bilgisinden aciz olduğu için velilerin sözlerinden bir anlam çıkaramaz:

“Mala mülke sarılmaları yüzünden, belki bu sözleri işitmek onlara acı gelir.

Eşeğin yarasına bir bez bağlasan da, o bez yaraya yapışsa, orada kurusa, onu çekip almak

istediğin zaman eşek;

Canı yandığı için çifte atmaya başlar. Ne mutlu o kimseye ki, böyle bir hareketten çekindi, böyle bir işe girişmedi.

Hele eşeğin elli tane yarası olursa ve her yarasına da bir bez yapışmış kalsa o eşeğin hali ne olacak? Başına kadar balçığa saplanmış gibidir.

Mal, mülk, ev, bark bez gibidir. Bu hırs ise yaraya benzer. Kimin hırsı fazla ise, onun yarası da fazladır.

³⁶¹ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 563-564, by. 2641-2646.

Baykuşun evi yıkık yerdir, harabedir. O ne Bağdat, ne Tebes şehirlerinin
güzelliklerini,
vasıflarını dinler.
Padişahın doğan kuşu, yoldan gelerek, bu baykuşlara padişahı yüzlerce haber
getirse;
Başkenti, orada eşsiz bağları, bahçeleri, dereleri anlatsa, yüzlerce düşman ona ‘Vah
vah!’ derler.
Doğan kuşu saçmalıyor, eski masalları anlatıp duruyor, olmayacak şeylere ne laflar
düzüyor.
Halbuki eskimiş, köhnemiş, ebedi olarak çürümüş olanlar, asıl onlardır. Yoksa o nefis
eskiyi yenileştirir, tazeleştirir.
Eski ölümlere can bağışlar, onları diriltir. Akıl tacını başına kor. İman nuru lütfeder.
Ruh bağışlayan güzelden gönlünü esirgemesin. O seni kıratın üstüne bindirir.
Başını tâc bağışlayan o yüce erden çevirme! O yani veli gönlünün ayağındaki yüzlerce
bağı çözüp, seni hürriyetine kavuşturacaktır.
Fakat bu hakikati kime söyleyeyim? Bütün köyde herkes ölü gibi; nerede bir diri? Âb-
ı hayata doğru koşan kim var?’³⁶²

Mevlânâ’ya göre velîler halkın uhrevî kazançlar elde etmesini sağlamak için halka dünyevî tuzaklar hazırlarlar. Böylece halkı iyiliğe, dürüstlüğe sevk etmeyi dilerler. Böyle yapmakla velîler dünyevî bir kazanç elde etmeyi ummazlar. Mevlânâ durumu şöyle izah eder: “O eâzım-ı evliyâ, ehli dünyâyı dünyâ tuzağıyla sayd edip, o mertebe-i refîa-i ma’neviyyeye başkalarını da îsâl etmek ve âhiret tuzağına düşürmek isterler. Onları i’tâ eylemek için halkı aldatırlar. Yoksa onlardan bir şey almak için değil. Meselâ bir kimse hîle ile kuşları tutup, yemek ve satmak için bir tuzak kurar. Buna “mekr” ve “hîle” derler. Fakat pâdişâhın birisi kendinin gevherinden haberi olmayan acemî ve bî-kıymet bir doğan kuşunu tutmak ve kolu üzerinde onu müşerref ve muallem ve müebbet kılmak için tuzak kurarsa, sûrette hîle olmakla berâber ona ma’nâda “mekr” demezler. Bunu sîdk ve atâ-bahşlık ve ölüyü diriltmek ve taşı la’l etmek ve ölü menîyi insan kılmak ve bunlardan daha âlî etmek bilirler.”³⁶³

³⁶² *Mesnevî*, c. V-VI, s. 100-101, by. 1149-1162.

³⁶³ *Fîhi Mâ Fîh*, s. 26-27.

4. Velilerin Sözleri İlkbahar Yağmurları Gibidir

Allah'ın insanlara sunduğu nimetlerden her birinin ayrı ayrı hikmeti vardır. İnsana bahşedilen nimetlerin kimisi çok tatlı, kimisi az tatlı; kimisi çok acı, kimisi de az acıdır. Yaz mevsimi gelir, güneşin sıcaklığı insanlara “Aman Allah'ım!” dedirtir. Kış mevsimi gelir, insanlar bedenlerine işleyen güneşin o sıcaklığına hasret kalır. Rüzgâr olur, her şeyi yerle bir eder; rüzgâr olur, buğday başaklarını okşaya okşaya kucağında büyütür. Yağmurun yağması da bu şekilde çeşitlilik arzeder:

“Yağmur vardır, beslemek, yetiştirmek için yağar; yağmur vardır, her şeyi perişan etmek için yağar.

Bahar yağmurlarının faydası şaşılacak bir şeydir. Fakat sonbahar yağmuru, bağ ve bahçeler için sıtma yerine geçer, ağaçları titretir, yaprakları sarartır, döker, çürütür.

Bahar yağmuru bağ ve bahçeyi nazla besler, güz yağmuru ise onu sarartır, soldurur.

Böylece soğuğu, güneşi, rüzgârı hep birbirine aykırı bil de şaşırıp kalma.

Tıpkı bunun gibi gayb âleminde de çeşitlilik vardır. Bazısı zararlı, bazısı faydalı; bazı yağmurlar bereket getirir, bazısı ziyan.”³⁶⁴

İlkbahar yağmuru, insanları daima mest eder. İlkbaharda yağın yağmur, mevsimin güzelliğine güzellik katar. Ilık ılık esen rüzgâra ve hafif hafif yağın yağmura güneş de arkadaşlık eder. Böylece hepsi de el ele tutuşmuş olarak, yeryüzünü neşelendirirler. İnsanlara Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz kudretini hatırlatırlar. Ayrıca ilkbahar yağmurları, bereketin habercisi olur. Toprak, ilkbaharda düşen yağmurla susuzluğunu giderir; kana kana suyunu içer ve sevincinden çeşit çeşit çiçekleri, otları doğurur. Şayet ilkbahar yağmuru olmazsa, toprak hüznün yorganını üstüne çeker, kendi kabuğuna çekilir. Doğurganlığından ve cömertliğinden vazgeçer, insanları yeterince faydalandırmaz. Mevlânâ'ya göre, velilerin sözleri de ilkbahar yağmurları gibidir:

“Ermiş kişi olan abdalın nefesi de, gayb âleminin baharındandır. O nefes yüzünden gönülde, canda manevi yeşillikler, tazelikler belirir.

Onların nefesleri talihli, kabiliyetli kişilere bahar yağmurlarının ağaçlara yaptığı tesiri yapar.

Eğer herhangi bir yerde kuru bir ağaç varsa, bunun kuruluşunu can rüzgârından bilme.

³⁶⁴ *Mesnevî*, c. I-II, s. 148, by. 2037-2041.

Rüzgâr vazifesini bildi, esti gitti. Camı kabiliyetli olan kişi, rüzgârın tesirini candan kabul etti.

Peygamber Efendimiz buyurmuştur ki: ‘Ey Ashabım, ey benim dostlarım, sakın ilkbahar serinliğinden ürkerek, bedenlerinizi örtmeyin.

Çünkü ilkbahar rüzgârı ağaçlara yaptığı tesiri bedenlerinize de, canlarınıza da yapar. Fakat sonbahar soğğundan kaçın, çünkü sonbahar soğğusu üzüm bağlarına yaptığını size de yapar.

Bu hadisi rivayet edenler, manasını zahire, görünüşe göre vermişler, bunu da yeter bulmuşlardır.

Hadiste bahis buyrulan sonbahar, nefistir, nefsin isteğidir. Akıl ve can da ilkbaharın ta kendisi, sonsuzluktur.

Şu halde hadisin manası şöyle yorumlanır: Velilerin pak, temiz nefesleri bahar gibidir. Yaprakların, filizlerin hayatıdır.”³⁶⁵

Bundan dolayı, halk velilerin sözlerini dinlemekten uzak kalmamalıdır. Veliler ne söylerse söylesin, halk velilerin eteğinden yapışmalı ve onların sözlerine sarılmalıdır:

“Bu sebeple yumuşak olsun, sert olsun; velilerin sözlerini dinlemekten örtünüp kaçınma; onlara kulak ver; o sözler dinine destek olur.

Sıcak da söyleseler, soğuk da söyleseler onları hoş gör; o sözleri tut.

Tut da şu dünya hadiselerinin çeşitli etkilerinden, sıcağından, soğğundan, yakıp kavuran cehennem azabından kurtul.

O mübarek sözlerin sıcağı da soğğusu da ilkbahardır, hayattır. O sözler gerçekliğin, tam inancın, kulluğun özüdür, mayasıdır.

O nefeslerle can bahçeleri dirilir, gerçek hayata kavuşulur. O nefeslerle gönül deryaları incilerle dolar.

Bu hale gelmiş akıllı bir kişinin gönül bahçesinden bir çöp misali, cüz’i bir manevî zevk eksilse, o kişinin gönlüne binlerce gam, binlerce keder gelir, konar.”³⁶⁶

5. Veliler İyi Canları Kendilerine Çekerler

Mevlânâ’ya göre, velilerin kalpleri çok güçlüdür. Bu yüzden onlar, iyi gönüllü insanları kendilerine çekerler. Her ne kadar iyi hal sahibi, iyi gönüllü olan insanlar, velilere kendi ayaklarıyla gittiklerini düşünseler de; aslında veliler, onları kendilerine çekmektedirler ve onlar bunun farkında değillerdir. Onlar, sahip oldukları kehrübâ ile halkın iyi olanlarını derleyip toplarlar. Yine onlar halkın

³⁶⁵ *Mesnevî*, c. I-II, s. 148-149, by. 2042-2051.

³⁶⁶ *Mesnevî*, c. I-II, s. 149, by. 2055-2059.

Firavun gönüllü olanlarını da, kendilerinden uzaklaştırmışlardır. Firavun gönüllü olanlar, bu yüzden velilere düşman olmuşlardır:

“Kemal sahibi velilerin gönülleri, Firavun’ların, imansız kişilerin canlarını kendilerinden uzaklaştırınca onlar, sapıklık içinde kalırlar. Bu sapıkları bu dünya da istemez, öteki dünya da. Bu yüzdendir ki yollarını bulamayan bu zavallılar, iki dünyadan da nasip alamamışlardır. Hakk’ın has kullarından baş çeker, uzaklaşırsan, bil ki, onlar senin varlığından bıkmışlardır, usanmışlardır. Onların kehrübası vardır, o kehrübayı meydana çıkarırlarsa, senin bu saman çöpüne benzeyen varlığını deli divane ederler, kendilerine çekerler. Fakat kehrübalarını gizlerler de, onlara doğru koşuşunu, onlara kendini verişini istemezlerse, seni nefse, azgınlığa teslim ederler. Hayvanlık mertebesi, nasıl insanlık mertebesine esirse, yenilmişse, İnsanlık mertebesinin de velilerin elinde esir olduğunu bil.”³⁶⁷

6. Veliler Dünyada Hakk’ın Vakit Vakit Duyulan Kokularıdır

Allah’ın velileri yeryüzünün direkleridir. Onların olduğu yerde Allah’ın rahmeti, mağfireti eksik olmaz. Onların vesilesiyle, halk gafflete dalmaktan kurtulur. Onlar, insanların alıp verdikleri nefesler gibidir. Bir insanın nefes alıp vermeden yaşaması mümkün olmadığı gibi; Allah dostlarından mahrum olan bir toplum da uzun vadeli ayakta kalamaz. Veliler toplumların manevi nefesleri, manevi bekçileridir.

Mevlânâ’ya göre veliler, Allah’ın yeryüzündeki kokularıdır. İnsanlar onlar sayesinde, Hakk’ın kokusuna ulaşırlar. Onlar sayesinde hevâ ve heveslerine esir olmaktan ve günah deryasına dalıp gitmekten korunurlar. Mevlânâ velilerin ehemmiyetini şöyle arzeder:

“Peygamber Efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Hakk’ın esintileri, güzel, temiz kokuları, manevî lütufları, ihsanları, feyizleri bu günlerde olduğu gibi, dünya durdukça vakit vakit eser durur. Bu vakitlere kulak verin; aklınız, fikriniz onlarda olsun da o güzel kokuları duyun; o lütufları, feyizleri kaçırmayın.

³⁶⁷ *Mesnevî*, c. I-II, s. 176, by. 2489-2495.

Ondan güzel bir koku geldi. Sizi gaflette gördü, geçti gitti. Uyanık olan, onu isteyen kişiye de can bağışladı, hayat verdi.

Ey dost bir başka güzel koku daha geldi. Aklımı başına al da, uyanık ol da, hiç olmazsa bundan mahrum kalma...

Ateşi canlı olan şehvet ve hiddet onun yüzünden yatıştı, söndü. Gaflet ve bilgisizlik sebebiyle ölmüş kişi de onun feyzinden manevî bir kaftan giydi.

Velinin feyzi ile gaflet ölüsünün dirilmesi, elde ettiği bu tazelik ve hareket, ‘Tuba’ ağacının tazeliği ve hareketidir. Bu halkın hareketi değildir.”³⁶⁸

7. Veliyi Hor Görmek, Aslanın Kuyruğuyla Oynamaktır

Kudsî hadisin birinde Hz. Allah şöyle buyurmuştur: “Kim benim veli bir kuluma düşmanlık ederse ben ona harb ilan ederim. Kulum bana kendisi üzerine farz kıldığım şeylerden daha hoş bir şeyle yaklaşamaz. Kulumun bana olan yakınlığı nafilelerle devam eder. Hatta ben onu severim. Ben onu sevince de, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum Benden bir şey isterse veririm. Benden kendisini bir şeyden korumasını isterse onu korurum...”³⁶⁹

Bu sebeple sufiler, Allah’ın veli kuluna hürmet gösterilmesi hususunda, büyük titizlik göstermişlerdir. Allah’ın veli mertebesinde olan kulları, Allah’ın has dostlarıdır. Bu yüzden onlara düşmanlık etmek, Allah’ın gazabına sebep olabilir. Onları sevmek ise, Allah’ın bizi sevmesine ve bizi koruyup kollamasına vesile olur.

Mevlânâ’ya göre, hiç kimse Allah’ın veli kulunu hor görmemelidir. Velilere karşı düşmanlık yapan, onları inciten kimseler nankörlük içindedirler. O kimseler hakikatin sırlarından uzaktırlar, onlar ateş, veliler ise sudur. Ateş suya asla zarar veremez; ancak su ateşi isterse söndürebilir. Velileri hor ve hakir görenler gül değil de diken peşinde olanlardır:

“Ey kamil insanı, veliyi hor gören, yüzü yıkanmamış pis adam, ne yapıyorsun? Kiminle kavga ediyorsun? Kime haset etmektesin?

Sen bir aslanın kuyruğu ile oynuyorsun; sen meleklere saldırıyorsun.

Şer nedir bilmeyen, tamamıyla hayırdan ibaret olan şeyhe niye kötü söylüyorsun?

Kendine gel de, o alçalışı kendin için bir yükseliş görme!

Kötü kimdir? İşi insanları ateş gibi yakan bir haydut. Şeyh kimdir? Ezel denizinin ta kendisi.

³⁶⁸ *Mesnevî*, c. I-II, s. 142, by. 1951-1957.

³⁶⁹ Buhârî, “Rikak”, 38.

Ateş her zaman su ile korkutulur. Çünkü onu söndürür, onun düşmanıdır. Fakat su yanmaktan alevlenmekten hiç korkar mı? Sen de ezel denizi olan şeyhin karşısında ateş gibisin.

Ayın yüzünde leke, ayıp görmeye, cennette diken toplamaya kalkışıyorsun.

Ey gül değil de diken arayan kişi! Sen cennete girebilseydin, orada kendinden başka diken

bulamazsın.

Güneşi balçıkla sıvamak istiyorsun, ayın on dördünde bir noksan, bir gedik, bir çatlak arıyorsun.

Dünyada parlayan, göz kamaştıran, nurlar saçan güneş, bir yarasa yüzünden hiç gizlenir mi?

Ayıpları kamil insanlar, pirlere beğenmedikleri için ayıp sayılmıştır. Ayıpları, gizli şeyleri de onlar kıskanmışlar; ‘Açığa çıkarsa, insanlar rahatsız olurlar.’ Diye düşünmüşlerdir de, o yüzden ayıplar gizlenmiştir.”³⁷⁰

Velilere kötü zanda bulunarak bir yol alınmaz. Bir kimse velilere kötü zan beslemekle, rahmet suyunun önünü kesmiş olur:

“Bari velilere uzaktan olsun hizmet etmeye çalış. Şimdiye kadar uzak kalışından pişman ol. Hemen işe koyul! Hiç değilse onlar hakkında kötü zanda bulunma, iyi zanda bulun!

Böylece o yoldan sana bir feyz rüzgârı gelsin. Sen onlara haset ederek, neden rahmet suyunun önünü kesiyorsun, bağlıyorsun?

Uzakta bile olsan velilere karşı alçak gönüllü, saygılı ol! O tarafa yönel, çünkü Kur’anda;

‘Nerede olursanız olun, yüzünüzü o tarafa döndürün!’ diye buyrulmuştur.”³⁷¹

Şeyh Ebu Abdurrahman Süleimî’nin şöyle dediği rivayet edilir: “Abdullah Râzî, Ebu Osman Hîrî’nin Muhammed b. Fadl Belhî’yi övdüğünü işitti ve onu görmeyi arzu etti. Fakat ziyaretine gittiğinde Muhammed b. Fadl’ı istediği gibi bulamadı. Abdullah Râzî geri gelince, Ebu Osman o zâtı nasıl buldu? Diye sordu. Zannettiğim gibi bulamadım, dedi. Ebu Osman; o halde sen onu küçümsedin, bir kimse bir kimseyi küçümserse ondan faydalanmaktan mahrum kalır. Hemen hürmetle ona dön, dedi. Abdullah Râzî derhal geri döndü ve onu ziyaret ederek ondan faydalandı.”³⁷²

³⁷⁰ *Mesnevî*, c. I-II, s. 511, by. 3340-3347, 3350-3351.

³⁷¹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 512, by. 3352-3354.

³⁷² Kuşeyrî, a. g. e., s. 500.

Sonuç olarak Mevlânâ'ya göre akıl vücut için ne ise veliler de halk için odur. Şöyle ki; bir vücudun bütün uzuvları akılla idare edilmekte ve yine bütün uzuvlar akla itaat etmektedir. Akıl vücudun sağlıklı olduğunun ve düzenli işlediğinin belirtisidir. Bunun gibi veliler akıl, halk da vücut gibidir. Halk işlerinde velilere müracaat eder ve velilere tâbi olursa bu onların büyük faydalar elde etmesine sebep olur. Ancak halk velileri arka planda bırakır onları önemsemese, pişmanlıktan ve perişanlıktan kurtulamaz. Mevlânâ konuyu şöyle anlatır: “İmdi, o yolda bir reîs olup, tevâbi'i de ona mutî' oldukları bir vakitte, işler salâha yüz tutar. Şimdi, akıl dahî kendi fermanına tâbi' oldukları vakit, reâyâ-yı tenin ıslahı fikrinde olur. Meselâ bir kimse “Gideyim” diye fikr eder. Bunu ayak onun fermânına mutî' olduğu vakitte fikr eder; ve illâ ayağı mutî' olacak bir halde değil ise, bu fikirde bulunmaz. Şimdi akıl, ten içinde emîr gibidir. Kendisinin bütün akıl ve dânişi ve nazarı ve ilmi ile, a'zâ-yı insânînin başı hükmünde olan o velîye nisbetle, insanın a'zâ-yı sâiresi hükmünde olan halkın kâffesi sırf tendirler; ve onların arasında akıl, o velîdir. Mâdem ki halk ten gibidirler, o velîye mutî' olmadıkça onların ahvâli daima perişanlık ve pişmanlık içinde geçer. Ve mutî' oldukları vakitte itaatleri öyle olmalıdır ki, o her ne yaparsa münkâd olmalı ve kendi akıllarına müracaat etmemelidir. Zirâ onu, kendi akıllarıyla anlayamamaları câizdir. Ona külliye mutî' olmaları îcâb eder. Nitekim bir çocuğu bir terzi dükkânına verirler, onun alâ-küllî-hâl üstâdına itaatı lâzımdır. Eğer dikmek için uçkur verirse, uçkur diker; ve elbiseye dikilecek siyah nişâneler verirse, onları diker; san'at öğrenmek isterse, külliye kendi tasarrufundan geçip üstâdının emrine mahkûm olmalıdır.”³⁷³

II. EHLULLÂH İLE EHL-İ DÜNYA ARASINDAKİ İLİŞKİ

³⁷³ *Fîhi Mâ Fîh*, s.52

A. Dünyada İyi de Kötü de Mevcuttur

Dünya hayatı, iyilerin de kötülerin de alışverişe çıktığı bir pazar gibidir. Bu âlemde iyi ile kötü; güzel ile çirkin bir arada bulunur. Halil İbrahim'in olduğu yerde, Nemrut'un olması gibi; Nemrut'un olduğu yerde de Halil İbrahim'in olması, takdir gereğidir. Çünkü dünya imtihan dünyasıdır. Oysa hep iyilerin olduğu mekân cennet, kötülerin olduğu mekân ise cehennemdir.

Mevlânâ dünyayı pazara benzeterek, bu pazarda güzel ve sağlam kumaşların yanında; çirkin ve defolu kumaşların da olduğunu belirtir. Şayet pazar yeri olan bu dünyada hep iyi kumaşlar olsaydı iynin kıymeti bilinir miydi? İnsan nasıl edepsizi görmekle edebin önemini daha iyi kavramaktaysa; kötüyü görünce de iynin değerini daha iyi anlamaktadır. Her ne kadar iynin ölçüsü kötü olmasa da, kötünün olmadığı yerde de, iynin hakkını teslim etmek güçleşir.

İnsanoğlu istediği zaman iyi, güzel ve hoş olana ulaşabildiği takdirde, istediğini elde etmenin psikolojisiyle, iyi ve güzel olanı nefsinde sıradanlaştırır. Fıtratı gereği kadir- kıymet bilmez olur. Nitekim insanın nefsi, sahip olduğunun kıymetini bilmeye değil, elinde olmayanı elde etmeye meyillidir. Nefis elde ettikçe, daha çok elde edeceği şeyler arar. Kısaca insan, iyi ve hoş olanın kıymetini hakkıyla bilemez. Hz. Musa'nın kavmine, gökyüzünden kudret helvası ile bildircin eti indirildiği halde³⁷⁴; onlar Hz. Allah'a şikâyet ettiler de, böylece sahip oldukları nimetlerin kıymetini bilemediler. Nefis sahip olduğuna şükretmek yerine, sahip oldukça sahipleneceği yeni şeyler arar. Nitekim hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: "Ademoğlunun bir dere altını olsa ikincisini ister. Onun ağzını topraktan başka bir şey doldurmaz. Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder."³⁷⁵ Mevlânâ Allah'ın kanunu gereği, iyi ile kötünün bir arada bulunmasının, bir gereklilik olduğuna değinerek şöyle der:

"Dünyada ayıplı, kusurlu mallar olmasaydı, alışveriş edenlerin hepsi de ahmaklaşırdı. Bütün kumaşlar kusursuz olduğu için, kumaş tanımak kolay olurdu. Mâdem ki ayıplı yok, ehil olan da, olmayan da bir olmuştur.

³⁷⁴ Bakara, 2/57.

³⁷⁵ Buhârî, "Rikâk", 10; Müslim, "Zekât", 116, 119.

Eğer dünyadaki şeylerin hepsi de ayıp ve kusurlu bulunsa idi, o vakit de aklın faydası olmazdı. Çünkü hepsi de odundan ibâret bir yığın içinde, öd ağacı yok demektir. Her kim ‘Bu dünyada bulunan her şeyin hepsi de Hak’tır.’ Dese, o kişi ahmağın biridir. ‘Herşey batıldır.’ diyen de kötü kişidir.”³⁷⁶

Dünya hayatında iyi ile kötü; güzel ile çirkin gibi zıtlar bir arada olduğu gibi, kâinatın işleyişinde de zıtların varlığı söz konusudur. Mevlânâ’ya göre Hz. Allah bazen “mümit” sıfatıyla, bazen “muhyi” sıfatıyla tecelli eder. Bazılarını öldürür, bazılarını diriltir; bazılarını sapıtır, bazılarını hidayete erdirir. Zıtlar birbirini tamamlamakta ve dünyanın düzeni aksamadan devam etmektedir:

“Gece gündüzün meşguliyetini, işini, gücünü giderir. Sen aklın uyku halindeki dönmüşlüğüne bak ki, bu uyku bedene rahathık, zihne açıklık verir. Sonra yine gündüzün nuru ile gece yok olur gider. Hayat yeniden başlar. Gecenin öldürdükleri cansız bıraktıkları yeniden canlanır, hayat bulur. Gerçi gecenin getirdiği uykuya dalmak, gözler kapandığı için karanlıkta kalmak, dünyayı görmemektir. Fakat âb-ı hayat da karanlıklar içinde değil midir? Akıllar uyku karanlığında güçlenip, tazelenmiyor mu? Şarkı söyleyenin duraklaması, sesine ses katmıyor mu? Zıtlar zıtlarla beliriyor. Allah süveyda (=kalbin nüvesinde olan siyah nokta)’da aşkın ebedi nurunu patlatmadı mı? Bahçıvan fidan boy atсын, meyve versin diye kötü ve zararlı dalları budar, keser. İşi iyi bilen bahçıvan, bahçe ve meyve gelişsin güzelleşsin diye bahçedeki otları yolar. Sevgili ağrıdan, hastalıktan kurtulsun diye diş hekimi çürük dişi çeker, çıkarır. Kusurlar içinde, birçok kazançlar saklıdır. Şehitler için de ölümden hayat vardır. Rızık yiyen boğaz kesilince yani Allah yolunda savaşıyor şehit olunca, Rabbi o şehidi manevî rızıklarla rızıklandırır. Bir hayvanın boğazı kesilince, insanın boğazı bundan yararlanır, gıda alır. O hayvan insan bedenine karışır, şereflenir. İnsanın boğazı kesilince, yani insan, insanlık yolunda, Allah yolunda şehit olunca, ondan ne olacağını, değerinin nasıl artacağını, buna kıyas et.”³⁷⁷

Cenâb-ı Hakk’ın iyi ile kötüyü birlikte yaratmasında bir takım hikmetler gizlidir. Bu açıdan iyi de kötü de Cenâb-ı Hakk’ın katında bir gerekliliktir. Ancak bu durum insanların nazarında böyle değildir ve insanların iyi ile kötüyü ayırmayıp eşit görmeleri söz konusu olmamalıdır. Bu açıdan Mevlânâ insanların

³⁷⁶ *Mesnevî*, c. I-II, s. 481, by. 2939-2942.

³⁷⁷ *Mesnevî*, c. I-II, s. 249, by. 3861-3867, 3870-3874.

nazarında kötülüğün iyilikle eşit tutulup hoş görülemeyeceğini vurgulayarak şöyle der: “Eyvallah, her şey Hak’tandır; ve her şey Hakk’a nisbetle iyidir; velâkin bize nisbeten böyle değildir. Dervişlerin Hakk’a nisbeten iyidir dedikleri doğrudur; ve her şey Hakk’a nisbeten iyidir ve kemâldir. Fakat bize nisbeten her şey musâvî değildir. Zinâ ve nâ-pâklik ve bî-namazlık ve namaz ve küfür ve İslâm ve şirk ve tevhiid, cümleten Hakk’a nisbetle iyidir. Velâkin bize nisbetle zinâ ve sirkat ve küfür ve şirk kötüdür; ve tevhiid ve namaz ve hayrât bize nisbeten iyidir; ve bunların cümlesi Hakk’a nisbetle iyidir. Nitekim bir pâdişâhın mülkünde zindan ve darağacı ve hil’at ve mal ve emlak ve hışım ve sûr ve şâdî ve tabl ve alem hep mevcuttur. Pâdişâha nisbetle bunların hepsi iyidir. Hil’at nasilki onun mülkünün kemâli ise, darağacı ve zindan dahî, öylece onun mülkünün kemâlidir; ve ona nisbetle cümlesi kemâldir; fakat halka nisbetle hil’at ve darağacı bir olmaz.”³⁷⁸

B. Dünya İyilerle Kötülerin Mücadele Sahasıdır

Mevlânâ’ya göre, Hz. Adem’in halife olarak yaratılmasından beri dünya, hep iyilerle kötülerin mücadelesine sahne oldu. Bu mücadele, o zamandan beri aralıksız sürüp gitmektedir. Hz. Allah Adem’i ve İblis’i yaratmakla “biri beyaz, diğeri siyah” iki bayrak dikti.

“Bu iki ordu arasında çok çetin ve kanlı savaşlar oldu, geçti, gitti.

Böylece ikinci devirde Habil geldi. Onun pâk ve temiz türünün zıttı Kâbil oldu.

Bu şekilde adâletten, zulümden ibâret olan bu iki bayrak, devir devir Nemrud zamanına kadar geldi.

Nemrud, İbrahim’in zıttı oldu. Ona düşman kesildi. O iki ordu, birbirine kin besledi. Savaştı, durdu.

Devir devir, zaman zaman bu iki fırka Firavun ile şefkatli, merhametli Mûsâ’nın zamanına kadar savaştı.

Cenâb-ı Hak Mûsâ’nın kavmi ile Firavun’un kavmi arsında denizi âdetâ hakem olarak koydu da, iki taraftan birisinin zaferi kazanmasını sağladı.

Mustafa (s.a.v.)’in devrine, onun peygamber oluşuna kadar bu böyle devam etti; bu defa da o mübârek, Ebû Cehil ile, o cefa ordusunun kumandanı ile savaştı.”³⁷⁹

³⁷⁸ *Fîhi Mâ Fîh*, s. 31.

³⁷⁹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 493-494, by 2155-2159, 2162-2165.

Bu sebeple şeytan, müminin apaçık düşmanıdır. Kur'an-ı Kerim'de "Çünkü şeytan sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman tutun. Çünkü o, kendi taraftarlarını ancak cehennemlik olmaları için çağırır."³⁸⁰ buyrulurken bu hususta müminler uyarılmıştır. Müminlerin düşmanı olan şeytan tek başına değildir. Yeryüzünde Allah'ın dostu olan Allah orduları olduğu gibi, şeytanı dost edinen şeytanın orduları da mevcuttur. Şeytan Hakk'ın kullarına vaatlerde bulunur ve böylece onları kendi safına çeker. "Şeytan onlara vaat eder, onları kuruntulara düşürür; ama şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaat etmez."³⁸¹ buyurulmuştur.

Dünyanın yaratılmasıyla başlayan büyük savaş, yani Hz. Adem ile İblis'in başlattığı savaş bu zamana kadar sürmüştür. Nitekim kıyamete kadar sürecektir. Ancak konumuz itibariyle müminlere değinmemiz gerekirse, müminler kendi aralarında iki grup teşkil eder: Hayatı boyunca Hz. Allah'a dost olmak için çabalayan, yani ahreti önceleyen, hayatını da buna göre düzenleyen ve seçkinler zümresi olarak nitelendirilenlerdir. Ya da kalplerini dünya sevgisi bürümüş olup, dünyadaki arzu ve heveslerine ulaşmak için her yolu mübah görececek derecede ehl-i dünya olanlar.

Mevlânâ'ya göre yeryüzünde herkes kendi cinsini bulur. Alim alimi, zalim ise zalimi bulur. Bununla birlikte Allah'ın dostu olanlar, ehl-i dünya olanlardan çok farklıdır. Veliler, ârifler, zahitler bir tarafta, ehl-i dünya olanlar bir taraftadır. Mevlânâ ehl-i dünya ile Allah'ın seçkin kullarını şöyle anlatır:

"...Dünyada kemik ile gübre kırıntıları, kuzgunların yani nefesine uymuş kötü kişilerin ekmekleri, gıdaları olmuştur.
Hikmet şükürü nerede? Kuzgun nerede? Gübrede yaşayan kurt nerede? Bağ bahçe nerede?
Nefisle savaşmak, ahlâksız adamın işi değildir. Eşeğin ardında öd ağacı yakılmaz, eşeğe
misk sürülmez.
Kıyamet günü adâlet günüdür. Adâlet demek, her şeyi yerli yerine koymak demektir.
Ayakkabı ayağındır. Külâh da başa aittir.
Böylece her isteyen, muradına, isteğine erişir. Her şey kendine takdir ve tahsis edilen yerine varır.

³⁸⁰ Fâtır, 35/6.

³⁸¹ Nisâ, 4/120.

Her istek, isteyenden esirgenmez. Parlaklığın eşi güneştir. Suyun eşi bulut...”³⁸²

Mevlânâ dünyaya, dünya nimetlerine dalıp giden, şehvî arzularına düşkün olanların kiblesini “sofra” olarak niteler. Burada kible kelimesi yön anlamında ele alınmalıdır. Bir kimsenin nereye yöneldiğini, varacağı yeri ifade etmek maksadıyla “kible” kelimesi kullanılmıştır. Allah dostlarının yönü ise, yedi kat gökte olan sidre-i müntehâdır:

“Cebrâil’in ve Hak’la aşına olan ruhların kâbesi, kiblesi yedi kat göğün yüksek yeri olan Sidre’dir. Şehvetine düşkün ve midesine kul olanları kiblesi de sofradır. Ârifin kiblesi, vuslat nurudur. Filozoflaşmış aklın kiblesi de hayâldir. Zahidin kiblesi, ihsan, lütuf ve kerem sahibi olan Allah’tır. Tama sahibinin kiblesi de altın kesesidir. Mana sahiplerinin, olgun kişilerin kiblesi sabırdır, tahammüldür. Şekle, sûrete tapanların kiblesi de taşlardaki nakışlar, resimlerdir, putlar ve heykellerdir. İç âlemini, mana âlemini, ruh âlemini kendilerine yurt edinenlerin kiblesi, nimetler veren, lütuf ve ihsanlarda bulunan Allah’tır. İç âlemine inemeyen, dışta kalan görünüşe tapanların kiblesi de kadının yüzüdür.”³⁸³

Allah dostları olan veliler halkı Hak’a çağırırlar, halka iyiliği emrederler ve onları kötülüklerden nehyederler. Hiçbir çıkar gözetmeksizin yalnızca Allah’ın rızasını kazanmak için uğraşırlar, böylelikle halkı hem dünya hem âhîret sadetine kavuşturmayı isterler. Ancak halk onların bu masum niyetlerini fark edemez, kalplerine hakim olan vesveseden dolayı da onların bu davranışlarını kötüye yorarlar, onların art niyetli olduklarını düşünmekten geri durmazlar.

Allah’ın veli kullarının dünyadaki halleri gurbet içinde yalnızlık halidir. Onlar dünyaya gelmekle zaten gurbettedirler. Bunun yanında onların yalnızlığını, garipliğini çoğaltan diğer bir unsur daha vardır ki, o da genellikle halk tarafından anlaşılmaktan mahrum olmalarıdır. Onlar halkı bir annenin evladını koruması gibi korumaya çalışırlarken, haksız iftira ve ithamlara maruz kalmaktadırlar.

³⁸² *Mesnevî*, c. V-VI, s. 479, by. 1880-1882, 1887-1889.

³⁸³ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 479-480, by. 1893-1896, 1900.

Mevlânâ bu durumu, baykuşların içine düşen bir doğan kuşu misaliyle şöyle anlatır.

“Bir doğan yolunu şaşırды, bir yıkık yere vardı. Orada baykuşlar arasına düştü.
O doğan ilahî rıza nuru ile tamamıyla nur olmuştu. Etrafını pekiyi görürdü. Fakat kaza ve kader çavuşu onun gözünü kör etmiş, görmez bir hale getirmişti.
Kader çavuşu onun gözüne toprak serpti de yolunu şaşırttı. Onu bir harabeye baykuşlar arasına düşürdü.
Harabede bulunan baykuşlar onun başına vuruyorlar, nazlı kanatlarını yoluyorlardı. Baykuşların içine bir gürültüdür düştü: ‘Doğan geldi, bizim yerimizi alacak diye bağırmaya başladılar.
Öfkeli korkunç köy köpekleri gibi, o garibin hırkasını çekiştirmeye başladılar.
Doğan diyordu ki: ‘Benim baykuşlarla ne ilgim var? Bu yıkık yerde bu baykuşlarla ne işim var? Ben burada nasıl yaşayabilirim? Ben böyle yüzlerce virâneyi baykuşlara feda ederim.
Ben burada kalmak istemem, ben padişahlar padişahına dönüp gideceğim.
Ey baykuşlar! Fazla telaşa kapılmayın, kendinizi meraktan öldürmeyin; ben burada bu viranede kalacaklardan değilim. Ben vatanıma gideceğim.
Bu yıkık yer size hoş görünüyor. Benim nazlandığım yer ise padişahın koludur, bileğidir.”³⁸⁴

Veliler doğan kuşları gibidir. Onları anlamaktan uzak olan dünya halkı ise, baykuşlar gibidir. Doğan kuşu olan veliler onlara yüce padişahı bahseder; ancak doğan kuşunun yüce padişahı bahsetmesi; anlayışsız, önyargılı ve padişahı bîhaber olan baykuşların yani, halkın velilere daha çok saldırmalarına, iftira atmalarına yol açar. Doğan kuşu baykuş olmadığı gibi, baykuşların mekânına ait değildir. İşte veliler de mal mülk sevgisi olan dünya ehl-i gibi değildir. Bu dünya da onların rahat ve huzur bulduğu bir mekân değildir. Mevlânâ şöyle devam eder:

“Baykuşlardan biri dedi ki: ‘Doğan sizi yerinizden yurdunuzdan söküp atmak için hileye sapıyor, sizi şaşırtıyor.
Hile ile yuvamızı elimizden alacak, bizi kandırıp yerimizden atacak.
Bu hileci doğan kendini tok gösteriyor ama, vallahi bu bütün harîslerin en kötüsüdür.

³⁸⁴ *Mesnevî*, c. I-II, s. 347, by. 1132-1141.

O hırsından balçığı pekmez gibi yer. Ey dostlar, sakın ayıya yumruk kaptırmayın.
Bizim gibi saf kişileri yoldan çıkarmak için padişahı, padişahın elinden söz ediyor.
Küçük bir kuş padişahla aynı cinsten olur mu? Azıcık aklın varsa onu dinleme.
O padişahın cinsinden mi? Vezirin cinsinden mi? Badem helvasına sarımsak yakışır mı?
'Padişah adamları ile beni arıyor.' demesi de, onun hilesinden düzeninden.
İşte sana kabul edilmeyecek bir mâihülya, işte sana kabul edilmeyecek ham laf, ahmak avlayan tuzak.
Kim bu söze kanarsa, aptallığından kanar. Sıska bir kuş padişaha nasıl lâyük olur?
Baykuşların en zayıfı, en bayağısı bile onun beynine vuruyor, hani padişahı bir yardımcı?' diyordu."³⁸⁵

Halbuki Hz. Peygamber bir kudsi hadiste şöyle buyurmuştur: "Kim benim veli bir kuluma eziyet ederse, bana harp ilan etmiş olur..."³⁸⁶ Bu kudsi hadisten anlaşıldığı üzere, bir kimse kasden Allah'ın veli bir kuluna düşmanlık yaparsa, o kimse yüce Yaratıcıya harp ilan etmiş olmaktadır. Yine evliyadan biri dua ettiğinde Allah o duaya icabet etmektedir. Kısaca veli bir kulun Allah katında derecesi yüksektir. Allah o kullarının nazlanmalarından, dua etmelerinden, yalvarma ve yakarmalarından hoşlanmaktadır. Buna rağmen dünyaya dalıp gitmiş olan halk, bundan habersizdir. Mevlânâ bu durumu hikâyenin devamında şöyle anlatır:

"Doğan da onlara dedi ki: 'Eğer benim kanadımdan kırılacak olursa, padişahlar padişahı baykuş yuvalarının kökünü kazır.'
Baykuş kim oluyor ki, bir doğan bile beni incitir, gönlümü kırarsa, bana cefa ederse Padişah her yokuşta, her inişte, doğanların başlarından yüzlerce binlerce harman yığar, tepe yapar.
Benim bekçim, padişahın lütuflarıdır, inâyetleridir. Nereye gidersem gideyim, padişah benimle beraberdir.
Hayalim padişahın gönlündedir. Benim hayalim olmadıkça padişahın gönlü hastadır. Padişah beni uçurunca, onun nuru gibi gönül yücelerinde uçarım."³⁸⁷

Evliyaya olan sevgisinden dolayı Hz. Allah diğer kullarına da yeni yeni kapılar açar. Allah'ın evliyasına ayak uyduran, onların izini takip eden her bir

³⁸⁵ *Mesnevî*, c. I-II, s. 347-348, by. 1142-1152.

³⁸⁶ Buharî, "Rikak", 38, İbn-i Mâce, "Fiten", 36.

³⁸⁷ *Mesnevî*, c. I-II, s. 348, by. 1153-1158.

kimse Allah'a daha çok yaklaşır. Allah'ın rahmetine, bereketine, af ve mağfiretine nâil olur. Halktan olan kimseler sırf evliyaya yaklaşmakla Allah'a da yaklaşmış olurlar. Yine Mevlânâ hikâyesinin devamında bunu şöyle dile getirir:

“Bir ay gibi bir güneş gibi uçarım da, göklerin perdelerini yırtarım.
Akılların parlaklığı benim fikrimdendir, göklerin parıltısı benim yüzümdendir.
Ben bir doğanım, ama Huma denilen devlet kuşu bana hayrandır. Baykuş kim oluyor ki,
bizim gibilerin sırrını veya padişaha olan yakınlığımı bilsin.
Padişah kurtulmam için zindanı açtı, bağlanmış yüz binlerce kişiyi azad etti.
Bir an beni baykuşlar arasında bulundurdu, benim sohbetimden baykuşları doğanlaştırdı.
Ne mutlu o baykuşa ki, tâli'i yâr olur da, uçuşumdan benim sırrımı anlar.
Bana uyun, bana sarılın da doğan olun. Baykuşsunuz ama iri doğan kuşları halini alın.
Böyle bir padişahın sevgilisi olan nerede bulunursa bulunsun, o nasıl garip olur?
Padişah kimin derdine deva olursa, o ney gibi inler; sessiz kalmaz.
Ben mülk sahibiyim, başkasının yemeğini yemiyorum. Padişah kıyıda benim davulumu
çalmakta, nöbetimi vurmaktadır.
Benim davulumu çalan “irci'î” (=geri dön) sesidir. Benimle davaya girişenin inadına, benim şahidim Cenâb-ı Hakk'tır.”³⁸⁸

C. Ehl-i Dünyanın İyilerden Sıkılmaları

Sufiler nefisle mücâhedeyi, tasavvuf eğitiminin temeli kabul ederler. Bir kimse Allah'a yönelmek için öncelikle nefsinin arzularına gem vurmalıdır. Nefisle mücâhedenin ve nefsin arzularıyla baş etmenin zorluğunu vurgulamak için, Abdullah b. Ömer'in Hayyan b. Harice'ye söylemiş olduğu şu ifadeler çok önemlidir. Hayyan b. Harice Abdullah b. Ömer'e gaza hakkında ne dersin diye sorduğunda o şöyle cevap vermiştir: “Önce nefsinle başla ve nefsinle mücâhede et, kendinle başla ve kendine karşı savaş. Eğer sen firar ederken öldürülürsen, Allah seni firari olarak diriltir, eğer mürâi (riyakar) olarak öldürülürsen, Allah da seni mürâi (riyakar) olarak diriltir. Şayet sen sabırlı olduğun halde sevap ümidiyle öldürülürsen, Allah seni sabreden ve sevap umduğun bir halde diriltir.”³⁸⁹

³⁸⁸ *Mesnevî*, c. I-II, s. 348- 349, by. 1159-1169.

³⁸⁹ Hucvîrî, a. g. e., c. II, s. 433.

Nefsin kötülüğü emrettiği “Ben nefsimi temize de çıkarmıyorum. Çünkü nefis gerçekten kötülüğü çok emreder. Ancak Rabbimin esirgediği müstesnâ! Çünkü Rabbim, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”³⁹⁰ âyetiyle açıkça sabit olmuştur. Nefsini terbiye etmediği müddetçe, insanın iyiliğe yönelmesi, iyi kişilerle birlikte olması zorlaşmaktadır. Ancak insan riyâzât ve mücâhede ile nefsini terbiye ederse o zaman nefsin afetlerinden korunup iyi ve güzel olana yönelebilir. Nitekim dünyevî arzularla, dünya sevgisiyle meşgul olan insanların kalpleri, gönül ehli kimselerden sıkılmaktadır. Mevlânâ bu durumu şu hikâyeyle dillendirir:

“Bir padişah hoş bir içki meclisi kurmuş, orada içip sarhoş olmuştu. O sırada kapının önünden bir din adamı, fakih geçiyordu. Sarhoş padişah, “Şu adamı meclise getirin; şu lâ'l renkli şaraptan ona içirin!” diye emir verdi. Onu, zorla meclise getirdiler. Hoca, yılan zehri gibi asık suratla somurtup istemeyerek o içki meclisine oturdu. Hocaya şarap sundular, içmedi. Öfke ile yüzünü sâkîden de, pâdişah'tan da çevirdi. “Ben, ömrümde ağzıma şarap koymadım! Bana, en kuvvetli öldürücü zehir, şaraptan daha hoş gelir!” dedi. “Aklınızı başınıza alın! Bana şarap yerine zehir verin de, ben kendimden kurtulayım, siz de bu işten kurtulun!” Şarap içmeden gürültüye başladı. Meclis, neşesini kaybetti; oraya dert ve ölüm havası gibi ağır bir hava çöktü (İşte bu şekilde)Nefsine düşkün kişiler, dünya ehli olanlar gönül ehli ile beraber oturdukları zaman hâle gelirler”³⁹¹

D. İyilerle Kötülerin Fiziki Beraberliğinin Sebebi

Cenâb-ı Hakk'ın takdiri gereği bu dünyada iyi de kötü de mevcuttur. Aslında iyilerle kötülerin bir arada bulunması dünyanın yaratılışı gereğidir. Çünkü dünya zıtlarla ayakta durmaktadır. İnsan kendi içinde bile iyi ile kötüyü barındırır. Ruh ve nefis insanın melekî ve şeytanî olmak üzere iki farklı cihetidir.

Mevlânâ da Allah dostları ile ehl-i dünyanın, cahillerin bir arada bulunmasını Cenâb-ı Hakk'ın bir kanunu olarak görür. Buna rağmen Allah dostlarının yeri bu dünya değildir. Onların yeri Allah'ın yanındır. Çünkü bülbülün

³⁹⁰ Yusuf, 12/53.

³⁹¹ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 629, by. 3914-3921.

yeri çayırılık ve çimenlik, pislik böceğinin yeri ise pislidir. Mevlânâ bu durumu şöyle izah eder:

“Bir hekim dedi ki: ‘Çölde bir karga ile bir leyleği beraber gördüm.
Bu hâle şaştım ve aralarındaki birlik, anlaşma nedir; bunu anlayayım diye hallerine dikkat ettim.
Şaşkın bir hâlde onlara yaklaştım. İkisinin de topal olduklarını gördüm.
Hele yurdu gökyüzü (=arş) olan iri doğan kuşu (ârif) ile yurdu yeryüzü olan harabeler kuşu yarasa (bilgisiz kişi) nasıl dost olabilirler?
Biri İlliyyîn’in güneşi, öbürü Siccîn’den kopup gelmiş yarasa;
Biri her ayıptan arınmış tertemiz bir nur, öbürü her kapımın dilencisi;
Biri Ülker burcunda bir ay, öbürü gübre içinde bir kurt...’³⁹²

Zünnun Mısri demiştir ki: “Ârif ile muâşeretle bulunmak, Allah Teâlâ ile muâşeretle bulunmaya benzer, O Allah’ın ahlâkıyla ahlâklandığı için senden olan şeylere tahammül eder ve sana yumuşak davranır.³⁹³ Oysa ehl-i dünya ile muâşeret kişinin kalbini katılaştırır ve dünyayı o kişinin gözüne değerli gösterir. Bir kimsenin ehl-i dünya ile çokça muâmelede bulunması o kişinin dünyaya meylini çoğaltır.

Mevlânâ, Allah hakkında tecrübî yollarla bilgiye ulaşmış âriflerle, Allah’ı bilmekten/tanımaktan yoksun olan cahillerin, durumunu anlatmaya şöyle devam eder:

“Biri Yusuf yüzlü, İsa nefesli bir varlık, öbürü bir kurt, yahut da boynunda çingirak bulunan bir eşek
Biri mekânsızlık âleminde uçmakta, öbürü köpekler gibi samanlıkta yaşamakta.
Gül, gönül dili ile pislik böceğine ‘Ey koltuğu kokmuş!’ der, ‘Eğer sen gül bahçesinden kaçarsan, senin bu tiksintin gül bahçesinin kemâlini ve üstünlüğünü belirtir.
Benim gayretim, yâni seni istemeyişim ‘Ey alçak kişi, buradan uzaklaş!’ diye kafana bir
çomak vurur.
Ey alçak! Eğer sen benimle birlikte olursan, bazıları senin, benim aslımdan bir cins olduğunu sanırlar.
Bülbüllere yakışan yer, çayırılık ve çimenliktir, pislik böceğinin yurdu da pislidir.”³⁹⁴

³⁹² *Mesnevî*, c. I-II, s. 418, by. 2103-219.

³⁹³ Kuşeyrî, a. g. e., s. 474.

³⁹⁴ *Mesnevî*, c. I-II, s. 418-419, by. 2110-2116.

Dünya hayatında ruhlara beden giydirildiğinden, bedenler iyi ruhlara da kötü ruhlara da perde olur ve ruhların önünde set oluşturur. Bu açıdan biz iyilerle kötülerini bilemeyebiliriz. Çünkü biz insanların bedenlerini görürüz. Bu görüşümüz ise insanları tanımak için kısıtlıdır. Nasıl ki insanın gönlüne vesvese de ilham da doğmaktaysa, iyi ruh da kötü ruh da dış görünüşleri aynı olan bedenlerde saklıdır. Bu sebeple insan gönül sarrafı olmalı ve böylece ehl-i dünya ile Allah dostlarını ayırt etmelidir:

“Birkaç gün için olsun o su kuşlarının yani velilerin yanlarına git de, seni alsınlar, âb-ı hayata kavuştursunlar.

Su kuşları (yani mana ehli veliler) ile karada yaşayan kuşlar (sûret ehli, dünyaya gönül verenler) dış görünüşleri ile birbirlerine benzerler. Ama ruh, maya bakımından su ve yağ gibi birbirlerine zıt düşerler.

Her biri kendi aslına (yani su kuşu suya, kara kuşu toprağa) kuldur, köledir. Ey salık, onlara karşı ihtiyatlı ol, çünkü onların dış görünüşleri birdir.

Nitekim bu vesvese ile ‘elest demi’nden gelen vahiy, her ikisi de duygu ile değil akılla anlaşılır fakat aralarında fark vardır.

Şettanın vesvesesiyle ‘elest demi’nden gelen vahiy, her ikisi de gönül pazarının tellahdır, bunlar kendi mallarını metheder dururlar.

Sen de düşünceyi tanıyan bir gönül sarrafı isen, aklına geleni anla. İki fikirden hangisinin şeytânî, hangisinin rahmânî olduğunu bir esirci gibi ayırt et.”³⁹⁵

³⁹⁵ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 275-276, by. 3487-3492.

V. BÖLÜM

DÜNYA KARŞISINDA İNSANOĞLUNUN SERGİLEMESİ GEREKEN TUTUM

Mevlânâ'ya göre ruhların her biri ilk yaratılışlarında kire, pasa, balçığa bulaşmamış, su gibi saf ve berrak haldeydiler.³⁹⁶ Cenâb-ı Hakk'ın: "...Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna hep birlikte: "...Evet Rabbimizsin, şahit olduk..."³⁹⁷ cevabıyla karşılık vermiş olmaları, ilk aşamada ruhların tertemiz olduğunun en açık delilidir. Daha sonra dünyanın yaratılmasıyla birlikte ruhlar da "elest ülkesi"nden bu dünyaya gönderildiler ve böylece bütün ruhlar asıl ait oldukları yer olan "elest ülkesi"nden ayrı düştüler.³⁹⁸

Ruhlar bu âleme gönderilmekle balçığa bürünmüş, çamura bulaşmış oldular. Böylece bütün ruhlar bedenlere hapsediği için ruhlardan hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğu ayırt edilemez oldu.³⁹⁹ Çünkü bazı ruhlar asıl ait oldukları yeri, asıl vatanlarını unuttular ve dünya hayatını benimsediler; dünyada da rahat bulmak için hevâ ve heveslerine uydular. Diğer bir kısmı ise "elest ülkesi"ndeki sözleşmeye sadık kalmak için çabaladılar ve asıl ait oldukları yeri unutmuş olan, bu dünyayı benimsemiş olan ruhlara karşı mücadele ettiler. Onlara kim olduklarını, kimliklerini hatırlatmak için gayret sarfettiler. İşte bu sebeplerden dolayı dünyada bazen karmaşa, bazen ise sükûnet hâkim oldu; ancak dünya hiçbir zaman "elest ülkesi"ndeki refah ve mutluluğu yakalayamadı.

Mevlânâ'ya göre insan her iki dünyada da huzur ve mutluluk dolu bir hayat sürebilir. Ancak bunun için her bir kimsenin "elest ülkesi"nin kadrini bilmesi, "elest ülkesi"ndeki sözleşmeye sadık kalması gerekir. İşte "elest ülkesi"ndeki sözleşmeye sadık kalmanın şartları nelerdir? İnsanoğlu nasıl yaşadığı takdirde, bu şartları yerine getirebilir ve sözleşmeye sadık kalabilir? Bu bölümde Mevlânâ'nın bu hususta neler söylediğine değindik.

³⁹⁶ *Mesnevî*, c. I-II, s. 47, by. 686 v.d.

³⁹⁷ Araf, 7/172.

³⁹⁸ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 30, by. 175 v.d.

³⁹⁹ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 599, by. 3020 v.d.

A. ŞÖHRET TALEP ETMEKTEN SAKINMAK

Şöhret insanın nefisini azdıran ayağını kaydıran büyük âfetlerden birisidir. Şöhret olan kimse nefis atını dizginleyemez. Bu sebeple sufiler şöhretin âfet olduğuna işaret ederler. Çünkü şöhret insanın niyetini halis olmaktan uzaklaştırır. Şöhret olan kimsenin niyetlerinde yüce Yaratıcının rızasını gözetmesi zorlaşır. Böylece o kimse yavaş yavaş insanları memnun etmek için çabalar, çabaladıkça da onun kalbinde Allah'ın sevgisi azalır. Aşama aşama o kişinin kalbine insanların sevgisi yerleşir. Zamanla o kimse artık insanlar için yaşamaya başlar. Rabbinden gafil olur, yaratılış maksadını unuttur.

Hâce Bahâeddîn ile ilgili rivayet edilen şu olay sufilerin şöhretten uzak durmayı ciddi bir biçimde önemsediklerine delil teşkil etmektedir: Bir zaman Hâce Bahâeddîn ile Buhara âlimleri bir mecliste buluşurlar. Hâce Bahâeddîn ulemâya tarikatını ve ilkelerini anlatır. Âlimler, tarikatınızın istikamette olduğuna itirazımız yok deyince, bazıları; giydiğiniz külâh şöhrete yol açmaktadır, derler. Bunun üzerine Hâce Bahâeddîn: “Mademki külâhım tartışma konusu olmakta, onu giymemek daha doğru olur.” diyerek başındaki külâhı çıkarır ve bir fakire verir. Böylelikle giyim kuşamının tanınmasına yol açıp itibar ve şöhret getirmesini engellemiş olur.⁴⁰⁰ İlmin kapısı olan Hz. Ali de şöhretten sakınmanın önemini vurgulayarak şöyle demektedir: “Zillete düş, fakat şöhret isteme, anılmak için şahsını yüceltme, bilgili ol, fakat bilgiçlik taslama, sükut et ki, selâmete eresin. Şayet böyle yaparsan iyileri sevindirmiş, kötülerini de kızdırmış olursun.” demiştir.⁴⁰¹

Mevlânâ da Hak âşıklarının surette total olduğunu, övünmekten ve övünmeye sebep olacak davranışlardan kaçındığını vurgulamaktadır. Çünkü dert ve belada nice nimetler gizlidir. Bununla birlikte onlar için en büyük mutluluk Allah'ın rızasıdır. Onların hayatını bu kaygı yönlendirir. Bu sebeple onların insanlar içinde tanınmış olmaları ya da olmamaları hiçbir değer ifade etmez. Mevlânâ şöyle devam eder:

⁴⁰⁰ Tosun, a. g. e., s. 106.

⁴⁰¹ Gazzâlî, a. g. e., c. III, s. 343.

“Dünya işlerinde bilgi bakımından çok ilerde olan, hünerleri olan kişi maddî yönden ileridir; mânâda, mânâ âleminde gerilerde olabilir.
Cenâb-ı Hak, Kur’an-ı Kerim’de ‘geri dönenler’ diye buyurdu. Bu geri dönüş, bir sürü koyunun meradan ağla dönmesi gibidir.
Fakat sürü ağla dönünce giderken en önde olan keçi en geride kalır. Bunun gibi sûrette, şekilde ileri olanlar, mânâda geri bulunanlardır.
Ağla dönüşte geride kalan ayağı topal keçi, sürü otlak yerine giderken suratı asıkları bile güldürecek bir halde öne düşer.
Bu toplum, yani Hak âşıkları, neden topal olup sûrette geri kalırlar? Neden övünmeyi, iftiharını bıraktılar da utancı, arı kabul ettiler; bunları boş yere yapmadılar.
Hacca gidenler içinde kırılmış ve ayağı dikenlerden yaralanmış ayaklarla yürüyenler bulunur. Çünkü sıkıntılardan, ızdıraplardan, acılardan neşeye ferahlığa gizli yol vardır.”⁴⁰²
“Ey Hak yolunun yolcusu; bu fani dünyada baş olmaya, öne geçmeye heves etme; topal ol geri kal da, Hakk’a dönüşte önde bulun.
Ey nazik, zarif dost; geride en ileri gidenlerden ol, turfanda meyve de ağaçtan ileridir, ağaçtan öncedir.
Görünüşte meyve ağaçtan sonra meydana gelirse de, aslında o öncedir, ileridir. Çünkü ağaçtan maksat meyvedir.”⁴⁰³

Nefsin âfetlerinden en zor anlaşılardan biri, bir kimsenin halkın kendisini övmesinden zevk almasıdır. Bu durumun alâmeti ise övülmediği zaman kişide tembellik ve gevşeklik halinin ortaya çıkmasıdır.⁴⁰⁴ İşte bu durumda sufilere göre insanın şöhretin cazibesine kapılıp, Allah’ı unutmaya bahis konusu olur. Oysa insanın yüce Rabbini unutmaya, nereye ait olduğunu unutmaya anlamına gelir. Artık o insan kim olduğunu da zamanla unutacaktır. Mevlânâ’nın tabiriyle hazine bilinmeyen yıkık dökük olanda gizlidir. Bilinende, şöhret olanda değil.

“Eğer şehirde tanınmıyorsan; ad, san sahibi değilsen üzülme, kaybolmazsın. Allah kullarının hallerini, ne olduklarını daha iyi bilir.
Hani o tanınmayan kimsenin bilmediği o yıkık yer var ya, orada korunmak için gömülmüş bir hazine vardır.
Hazineyi hiç bilinen yere korlar mı? İşte tıpkı bunun gibi, feraha kavuşma, kurtulma da,

⁴⁰² *Mesnevî*, c. III-IV, s. 83, by. 1117-1122.

⁴⁰³ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 84, by. 1127-1129.

⁴⁰⁴ Kuşeyrî, a. g. e., s. 178.

meşakkatler de, sıkıntılar da gizlidir.”⁴⁰⁵

“Evladım! Sen aklı, hüneri sat; hayranlığı, şaşkınlığı satın al! Küçük görülmeye, değersiz

sayılmaya bak; horluğa yürü! Böylece manaya yönel; yoksa dünyalık kazanmak için, ticaret maksadı ile Buhara’ya gitme.”⁴⁰⁶

“Kendini hasta, zayıf, düşkün göstermeğe bak ki, seni değersiz bulup şöhret halkasının dışına atsınlar.

Çünkü halk arasında şöhret sahibi olmak, insanı dünyaya öyle sağlamca bağlar ki, bu bağ demir zincirinden de beterdir.”⁴⁰⁷

Mevlânâ bu satırlarıyla melâmet düşüncesini hatırlatmaktadır. Hicrî III. (m. IX.) asırda Hamdûn Kassâr tarafından Nişabur’da kurulan ve müritleri aracılığıyla yayılan Melâmetiyye (Melâmilik) ekolünün en önemli prensiplerinden birisi de halkın ilgisini ve dikkatini çekmemektir. Bu sebeple onlar şöhret olmamak için gösterişten kaçındıkları gibi, kılık kıyafetleriyle de sıradan görünmeye çalışmışlardır.⁴⁰⁸

Bütün bunların ötesinde bilinmelidir ki; yerilen ve eleştirilen şey şöhreti talep etmektir. Ancak kulun kendi çabası olmaksızın Allah-ü Teâlâ tarafından şöhret olması eleştirilecek bir şey değildir. Aslında şöhretin fitne olması meselesi zayıf (iradeli) insanlar için söz konusudur. Yoksa güçlü bir iradeye sahip olanlar için şöhretin fitne olması söz konusu değildir.⁴⁰⁹

B. NEFSİN ARZULARINA UYMAKTAN VAZGEÇMEK

Yüce Allah: “Bizim için mücadele edenlere gelince, elbette biz onlara yollarımızı gösteririz ve şüphesiz ki Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.”⁴¹⁰ buyurmuştur. Sufiler bu âyete ve bu konudaki hadislerle dayanarak nefis mücadelesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Bununla birlikte nefisle mücadele etmenin, nefsi yönetmenin yolu açık seçiktir ve (nefisle mücadele etmek) bütün din ve milletlerde övülmüştür. Ancak bu hususa riayet etmek daha

⁴⁰⁵ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 85-86, by. 1132-1134.

⁴⁰⁶ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 87, by. 1146.

⁴⁰⁷ *Mesnevî*, c. I-II, s. 111, by. 1545-1546.

⁴⁰⁸ Tosun, a. g. e., s. 345-346.

⁴⁰⁹ Gazzâlî, a. g. e., c. III, s. 344.

⁴¹⁰ Ankebût, 29/69.

çok tasavvuf yolunu benimseyenlerin özelliği olmuştur. Bu ifade hem avam hem de havas arasında kullanılmaktadır. (Yani nefisle mücadele hususunda sufilerin öne çıkması, sufilerin metod ve yöntemlerinin başarısı herkes tarafından bilinmektedir.)⁴¹¹

İnsanın yaşadığı bütün sıkıntıların başında nefsin istekleri yatmaktadır. Şayet insan nefisine hâkim olur ve nefsinin terbiye edilirse, iki dünyada da mutluluğa ulaşacaktır. Bu açıdan aslında teoride formül çok kısa ve özdür: “Nefisine hâkim ol.” Pratikte insanın nefisine hakim olması çok güç olup; ancak Allah’ın yardımıyla ulaşılabilecek bir durumdur. İnsanın nefisine hakim olduğunda ise, Hz. Allah onu gayba ait bazı sırlarla donatacaktır. Nitekim Hârîse, “Nefsime dünyadan sakındırdım, gündüzleri susuz, geceleri uykusuz kaldım. (Gündüz oruç tuttum, gece ibadet ettim.) ve ben şimdi Rabbimin arşını apaçık bir şekilde görür gibiyim.” diyerek dünyadan sakınmanın neticesinde gaybla ilgili halleri keşfettiğini haber vermiştir.⁴¹²

İnsanın nefisinden kurtulduktan sonra ferahlayacağını ifade ederek Nasrabâzî, “Nefsin senin zindanıdır. Şayet o zindandan çıkarsan ebediyen rahat edersin.” demiştir.⁴¹³

İnsanın dünyayı da ahireti de kazanması kendi elindedir. Dert, insanın kendi olduğu gibi derman da kendindedir. Mevlânâ bunu şöyle ifade eder:

“Bu dünya bir tuzaktır. İsteklerimiz o tuzağın yemi gibidir. Tuzaklardan, istek tuzaklarından kaç!
Böyle davrandın mı, nefsanî isteklerden vazgeçtin mi, içinde yüzlerce ferahlık kapıları açılır; fakat aksine hareket ederde isteklerinden kopamazsan, fesathklara uğrarsın, rahatsız olursun, tedirgin olursun.
Bu sebeptendir ki Peygamber Efendimiz; “Müftüler doğru ve sağlam fetvâlar verseler bile,
siz yine gönüllerinize danışın.” diye buyurdu.
Arzularından, isteklerinden vazgeç de, Allah sana acısın. Kendin denedin, anladın ki ona
karşı böyle davranmak gerek.
Mademki kaçamıyorsun, onun takdîrinden kurtulamıyorsun, ona candan kullukta bulun,

⁴¹¹ Huevîrî, a. g. e., c. II, s. 431.

⁴¹² Kelâbâzî, a. g. e., s. 158.

⁴¹³ Kuşeyrî, a. g. e., s. 179.

ibadet et de, hepsinden kurtul, onun gül bahçesine git!”⁴¹⁴

İnsanlardan yalnızca nefsinin kusurlarını görebilen kimse, tedavi için gerekli yollara başvuracaktır. Bu açıdan insan nefsini kusurlu görmekle işe başlamalıdır. Yani kendini bilmelidir ki, sonrasında Rabbini bilebilsin.

C. DÜNYADA RAHAT ETMEK İÇİN YOKLUĞA YÖNELMEK

Sufilere göre bu varlık âlemi, aslında var değildir. Hakikat olan, asıl var olan âlem ise bizim göremediğimiz âlem, gayb âlemidir. Bu varlık âlemi olan dünya Cenâb-ı Hakk’ın sıfatlarının aksetmesidir. Mevlânâ bu sebeple asıl olana, gayb âlemine yönelmemizi istemektedir. Yani insanın varlığı (görüneni) bırakıp, yokluğa (hakikat olana, var olduğu halde görünmeyene) yüzünü çevirmesini salık verir. Mademki her şey O’nun sıfatlarının yansımasıdır; o halde insan yansımalara değil yansıtana, yani O Yüce Yaratıcıya dönmelidir. Çünkü yansıyan asıl değil, yansıtanın sadece bir eseridir. Diğer bir deyişle bina asıl değil, mimar asıldır. Zira mimar olmasaydı, bina da olmazdı. Bu sebeple insan hakiki vücut sahibi olan Hz. Allah’ı aramalıdır.

“Akıllı kişiler, bu dünyada görünen şeyleri, var gibi görünen nesnelere arkalarına atmışlar, vardan yüz çevirmişler, yok olan şeyleri, görünmeyen gerçek varlıkları aramakta ve onlara kul olmaktadır.

Çünkü Allah’ın san’atının mahzeni ve kaynağı yokluktan başka yerde görünmez.

Biraz önce de bu hususta söz açmıştık. Sen bu sözü de o sözü de bir gör, iki görme!

Demiştik ki, her sanatın sahibi, sanatını göstermek için yokluğu arar.

Mimâr, bina yapılmamış bir arsa yahut yıkılmış, tavanları çökmüş harap olmuş bir ev yeri arar.

Saka, içinde su bulunmayan bir kap arar. Dülger de kapısı olmayan ev araştırır.

Bir gâyeye doğru giderken, daha doğrusu, hakikati araştırırken herkes önce yokluğa doğru koşar, sonradan yokluktan kaçır.

Mademki senin ümidin yokluktadır, neden ondan kaçırıyorsun? Ümit bağladığın, uzlaştığın şeyle neden çekişırıyorsun?

Mademki ümidin o yoklukla uzlaşmış, yoktan ve yokluktan ne diye kaçırıyorsun?”⁴¹⁵

⁴¹⁴ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 361, by. 378-382.

D. KENDİ VASIFLARINDAN FANİ OLUP HAKK'IN BEĞENDİĞİ VASIFLARLA DONANMAK

Her ilim dalının veya her zümrenin kendi aralarında kullandıkları bazı ıstılahlar mevcuttur. Bunun gibi sufiler de kendi aralarında bazı ıstılahlar kullanmaktadır. Bu ıstılahları kullanmalarındaki maksat, kendilerine özel manaları birbirlerine izah etmek ve kendilerine (kendi hallerine) yabancı olanlardan ise bu manaları gizlemektir. Sufiler, ehil olmayan kimselerin anlamalarından çekindikleri sırlarını, onlardan saklamak için mânâsı anlaşılmayan ıstılahlar kullanmayı tercih ederler.⁴¹⁶ İşte sufilerin kullandıkları bu ıstılahlardan iki tanesi de fena ve bekadır.

“Sufiler fena sözü ile insanda bulunan vasıfların yok olmasına ve beka sözü ile de (yok olan vasıfların yerine) insanların övülen (güzel) vasıflar edinmesine işaret ederler.”⁴¹⁷ “Veli için kendi vasıflarından fani, Hakk'ın vasıflarıyla ise baki olur.”⁴¹⁸ denilmesinin sebebi budur. Bir kimsenin hazlardan fani olmasının misallerinden birisi Abdullah b. Mesud'un şu sözüdür. Abdullah b. Mesud: “...Sizden kiminiz dünyayı, kiminiz de ahireti istiyor.”⁴¹⁹ âyeti ininceye dek Resûlullah (a.s.)'in ashabı içinde, dünyayı talep edecek birinin olduğunu bilmediğini (bunu aklından bile geçirmediğini) ifade etmiştir. İşte İbn-i Mesud'un bu sözü onun dünyayı talep etmekten fâni olduğunu ve bu sebeple başkalarının durumunu da kendi durumuyla kıyasladığını ispat etmektedir.⁴²⁰

“Tasavvufu, ‘Hakk'ın seni senden öldürmesi ve kendisiyle diriltmesi.’ şeklinde tanımlayan Cüneyd, fenanın en yukarı derecesini yaşayan sâlikin teslimiyet ve sükunet halini, “elest bezmi”ndeki sükunete benzetmektedir. İbn-i

⁴¹⁵ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 443-444, by. 1366-1374.

⁴¹⁶ Kuşeyrî, a. g. e., s. 130.

⁴¹⁷ Kuşeyrî, a. g. e., s. 143.

⁴¹⁸ Gülabâdî, a. g. e., s. 143.

⁴¹⁹ Âl-i İmrân, 3/152.

⁴²⁰ Gülabâdî, a. g. e., s. 144.

Arabî ise ‘Allah’ı görüyormuş gibi Allah’a kulluk’ anlamındaki ‘ihsan’ ile fenayı aynı anlamda görmektedir.”⁴²¹

Mevlânâ insanın kainatla ve Rabbi ile olan ilişkisinde kendi bakışını terk etmesini istemektedir. Çünkü insanın gözünde hastalık vardır. İnsan olmak, hatalı ve yanlış görmek anlamına gelir. Bunun için insan kendi görüşünü bırakmalı da, her şeye dostun gözüyle bakmalıdır. Nasıl yeni doğmuş bir bebek her şeyi annesinin gözüyle algılasa, insan da her şeyi Rabbinin görüşüyle görmeli ve algılamalıdır. O’nun görüşünden iyi görüneneye iyi; kötü görüneneye de kötü bakmalıdır:

“Mademki bizim gözümüzde birçok hastalık vardır. O halde git kendi görüşünü dostun görüşünde yok et.
Bizim görüşümüze karşılık dostun görüşünü elde edebilmek, verilenin yerine alınan ne güzel bir karşılıktır. Onun görüşünde bütün dilekler bulunur.
Henüz ayakta duramayan, yürümeyen, bir şey tutamayan çocuk babasının omzunda taşınır.
Fakat olmayacak şeyler yapmaya, el ayak sahibi olmaya başlayınca zahmetlere düşer, kötülöklere uğrar.
Halkın ruhları da ezelde, el ayak sahibi olmadan önce, fenadan sefaya açıp duruyordu. Ne zaman ki ruhlar aleminden beden âlemine “ininiz” emrini aldılar, öfkeye, hırsa, kanata bürünüp kaldılar.
Bizler Allah’ın ailesi ve onun süt isteyen çocukları gibiyiz, nitelim Resulullah Efendimiz; “Halk Allah’ın ailesidir.” diye buyurmuştur.
Hakk’ın yakını, onun sevgilisi olur da, onun buyruklarını canla, başla kabul edecek olursan, sevgilinin buyruğunu yerine getirmek için de gerekince canını bile verirsin.”⁴²²

İnsanoğlu her şeye dostu olan Yaratıcı’nın gözüyle bakarsa, dünyada da ahirette de kâr edenlerden olacaktır. Çünkü O’nun görüşüyle doğru algılayan insan, O’na olan sözleşmesine daha sadık kalacak ve O’na daha çok bağlanacaktır. İnsana yakışan da budur. İnsan sahibine itaat ettikçe, halifelik makamındaki yerini koruyacaktır. Yine insan Rabbine hizmet ettikçe, kâinattaki diğer varlıklar da insana hizmet edecektir. Böylece insan da diğer varlıklar da, yaratılma

⁴²¹ Yılmaz, a. g. e., s. 177.

⁴²² *Mesnevî*, c. I-II, s. 80-81, by. 921-927, 934.

gayeleriyle örtüşen bir davranış sergilemiş olacaktırlar. Kâinatta zuhur eden her bir canlı yerli yerinde davranmanın huzurunu tadacaktır:

“Onun buyruklarını candan kabul edince, o sana nice sırların işaretlerini verir, yükünü kaldırır, seni senden alır. Sana başka işler, ruhanî güçler ihsan eder. Şu dünya hayatının beşeri ihtiyaçların yükü altında ezilirken, seni yük altından kurtarır, artık sen dünya istekleri altında ezilmezsin, sen onları altına alır ezersin. Buyruklarını candan ve gönülden kabul ettiğin için Allah seni makbul bir kul haline kor.”⁴²³

Mevlânâ başka beyitlerinde ise “aklı küll”e itaat etmekten bahsederek konuyu açıklar. İnsan Allah’a/ Allah’ın bilgisine teslim olursa refaha ulaşır. Ancak insan isyan ederse, kendi eliyle dünyasını da âhiretini de cehenneme çevirmiş olur. Bir makineyi, bir eşyayı üreten firma ürettiği malzemenin uzun ömürlü olması için kılavuz hazırlamaktadır. O kılavuzda o malzemenin bakımı, nasıl kullanılacağı tek tek belirtilmektedir. O kılavuzu hazırlayan, malzemeyi üreten firmadır. Çünkü ürettikleri malzemeyi en iyi onlar tanımaktadır. İşte insanı yaratan Allah, insanın mutlu olmasının yollarını, kılavuz olan Kur’an-ı Kerim’de haber vermiştir. Çünkü insanı her açıdan en iyi tanıyan, yine onu yaratan Allah’tır. Bu sebeple Mevlânâ, Hakk’a itaat eden bir sufi olarak, varlığının ne anlama geldiğini ve ömrünün nasıl bereketli olduğunu şöyle ifade ediyor:

“Birisi ‘aklı küll’e karşı nankörlüğü artırır, emrini dinlemezse, bütün âlem ona köpek gibi saldırcı görünür.
Bu baba ile iyi geçin emirlerine uy. Asiliği bırak da balçık bile sana altın görünsün.
Böyle olunca, içinde bulunduğun zaman kıyamet halini alır da, yeryüzü ile gökyüzü, sana karşı başka şekle bürünür.
Ben bu ‘aklı küll’ babası ile daima uzlaşmış bulunduğum için, bu dünya gözüme cennet görünüyor.
Bu yüzden ben bu dünyada yeni bir şekil, yeni bir güzellik görüyorum. Yepyeni şeyler seyrettiğimden ötürü usancım, bezginliğim dökülüp gidiyor.
Dünyayı nimetlerle dolu görüyorum. Kaynaklardan durmadan tatlı, coşkun sular akıyor.
Suların sesi kulağıma geliyor; hatırlımı, gönlümü alıyor, beni mest ediyor.

⁴²³ *Mesnevî*, c. I-II, s. 81, by. 935-936.

Dallar tevbe edenler gibi neşeli neşeli uyanmada, yaprakları da şarkı söyleyenler gibi el çırpılmaktadır.
Şemsin aynası keçe kılından parıldayıp görünmekte, ayna kendisini gösterirse nice olur,
ben ne yapabilirim?
Ben gördüklerimin binde birini söyleyemiyorum, çünkü her kulak şüphe ile doludur, tıkanmıştır.
Benim söylediklerim vehme göre müjdedir. Fakat akıl derki, ‘Müjde ne demek bu benim hâlimdir.’”⁴²⁴

E. İNSÂN-I KÂMİL’İN GÖLGESİNDE GÖLGELENMEK

Sufilere göre Hakk’a ulaşmanın en kolay yolu bir kâmil mürşitten terbiye görmektir. Nasıl ki, zenaat sahibi olmak isteyen bir kimse, ustasız olmaksızın zenaat öğrenemiyorsa; Allah’a ulaşmak için uğraşan bir mürit de kâmil bir mürşide bağlanmadan yol alamaz. Her mesleğin bir ustası olduğu gibi, her ilmin de bir öğreticisi vardır. “Diyebiliriz ki, bir ‘hal ilmi’ olduğu için, tasavvufta hoca, diğer dallardakinden daha da önemlidir; kitaplardan öğrenmek, dışardan sanıldığı kadar kolay değildir. Gazzâlî de dahil bütün sufizm teorisyenleri, mürşitsiz hakikate, hakka’l yakîne varmanın imkânsız olduğunda ittifak etmişlerdir. Gazzâlî’nin kendisi de tasavvufa bir şeyhle girmiştir.”⁴²⁵ Bu sebeple Ebu Ali Dekkak şöyle demiştir: “(Yetiştiren) Diken birisi olmadığı halde kendi kendine yetişen bir ağaç yapraklanır, lâkin meyve vermez. Derece derece tarikatı öğreneceği (tarikatın usulünü ve gidişini öğreneceği) bir üstadı olmayan müridin hâli de böyledir. Bu halde olan mürit heva ve hevesine kulluk yapar, başka bir yol bulamaz.”⁴²⁶

Mevlânâ’ya göre de bir mürit çok âbit ve çok maharetli olsa da kendine güvenmemelidir. Her halükârda kâmil bir mürşidin gölgesine sığınmalıdır. Çünkü kâmil bir mürşidin gölgesi “kaf dağı” gibi; ruhu da “simurg”tur. Bu sebeple:

“Hz. Peygamber Efendimiz bir gün Cenâb-ı Ali’ye buyurdu ki: Yâ Ali sen Allah’ın

⁴²⁴ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 617-618, by. 3269-3270.

⁴²⁵ Küçük, a. g. e., s. 111.

⁴²⁶ Kuşeyrî, a. g. e., s. 484.

aslanısın, pehlivanısın, yiğidisin.

Fakat aslanlığa, yiğitliğe güvenme, ümid ağacının gölgesine gel, o gölgeye sığın.

Öyle akıllı bir kişinin gölgesi altına sığın ki, hiç kimse onu rivayetlerle, nakillerle yolundan çeviremesin

Onun gölgesi, yeryüzünde kaf dağına benzer, ruhu da çok yüceleri tavaf eden Simurg'tur.

Kıyamete dek onun, o kâmil insanın vasfını söylesem, onu övsem sonunu getiremem. Sen bu övmenin biteceğini bekleme.

Sanki güneş insan şekline gelmiş, insan sureti ile insan maskesi ile yüzünü örtmüş, gizlenmiştir. Artık ne demek istediğimi sen anla, doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

Yâ Ali Allah yolunda yapılan taatlar, ibadetler içinden sen, Hakk'ın has kulu bir kâmilin

gölgesinde bulunmayı seç.

Şu dünyada herkes bir çeşit ibadete sarılmış, kendisine bir kurtuluş yolu aramıştır.

Sen git de akıllı ve kâmil bir kişinin gölgesine sığın da, gizli gizli savaştan sinsi bir düşman olan nefsin elinden kurtul.

Bu hareket senin için bütün ibadetlerden daha iyidir. Mürşitsiz olarak bu yolda ilerlemiş

olanların hepsini geçer, hepsinden ileri olursun.”⁴²⁷

Sufiler kâmil bir mürşide bağlanan kimsenin iki haslete sahip olmasının önemine değinirler: Samimiyet ve teslimiyet. Tasavvuf yolunu tercih eden bir mürit, dünya sevgisini gönlünden temizlemek ve Allah'la olan bağlarını sağlamlaştırmak için, samimiyet ve teslimiyet içinde olmalıdır. Kâmil mürşide sevgi gözüyle bakmalı ve onunla ilgili kötü düşüncelerden arınmalıdır. Çünkü sevgi gözüyle bakınca, teslimiyet ve muhabbet kolaylaşır. Kendisine kâmil bir mürşidin hata ve noksanları görünse de, bunu Allah'a havale etmelidir. Bu sevgi ve muhabbetin devamı için önemlidir. Nitekim Kuşeyrî bunu vurgulamak için *Risâle*'sinde şöyle bir olay anlatır: Sehl b. Abdullah, (Basra'da fırında ekmek yapan) bir adamı veli olarak tasvir eder. Sehl b. Abdullah'ın sohbetinde bulunanlardan biri, bunu işitince ekmekçiye ilgi duyar ve Basra'ya gider. Fırına varınca, adamı ekmek pişirirken hararettten korunmak için yüzüne peçe çekmiş halde görür. O zaman fırıncılar böyle yaparlarmış. Kendi kendine: Şayet bu adam veli olmuş olsaydı, peçesiz de olsa saç (ve sakalı) yanmazdı, der. Daha sonra da adama selam vererek soru sorar. Fakat somuncu: Sen beni küçük gördün, benim sözlerimden fayda göremezsiz diyerek, onunla konuşmaktan yüz çevirir. (Böylece

⁴²⁷ *Mesnevî*, c. I-II, s. 188-189, by. 2959-2968.

Allah dostu birine ön yargıyla yaklaşmanın ve muhalefet etmenin cezasını çeker.)⁴²⁸

Mevlânâ da intisab eden bir kimseye tavsiyelerde bulunarak şöyle der:

“Ey Hak yolunun yolcusu, pîri bulunca, aklım başına al da, ona teslim ol; Mûsâ Peygamber gibi, Hızır’ın buyruğu altına gir.
İki yüzlülük etme, Hızır’ın yaptığı işlere sabret ki, Hızır sana; “Artık ayrılık zamanı geldi, git.” demesin.
Gemiye delerse delsin hiçbir şey söyleme, çocuğu öldürürse öldürsün sen bu işe üzülme, saçını başını yolma.
Allah, onun eline; “Kendi elin.” dedi. Allah’ın eli, onların ellerinden üstündür hükmünü verdi.
Allah’ın eli o çocuğu öldürürse, diriltir de... Diriltmek de ne demek? Onu ölümsüz bir can haline getirir.
Bu yolu, mürşidsiz, yalnız aşan da var. Bu pek azdır. Ama bu da yine pirin himmeti ile olur.
Onların huzurunda kemer bağlayıp, hizmet edenler nerededir? Kapı dışında durup da içeri ile ilgilenmeyenler nerede?
Piri seçince, tahammülsüz olma, balçık gibi uyuşukluk gösterme.
Her zahmete kızmada, öfkelenmede, her terbiyesize kin gütmedesin. Peki ama, cilâlanmadan nasıl ayna olacaksın?”⁴²⁹

Sufilerin gözünde kâmil olan bir mürşide bey’at etmek, Allah’a bey’at etmek gibidir. Sonuçta bey’at Allah’ın yolunda çalışıp çabalamak için verilmiş olan sözdür. Bey’at Allah dostlarıyla onlara tâbi olanların, Allah’a giden yolda yardımlaşmak ve birbirlerine destek olmak için yaptıkları bir sözleşmedir. Bunun için sufiler bey’atı şu şekilde yorumlar:

Bey’at edilenler üç guruptur: Peygamberler, vâris şeyhler ve selâtin (padişahlar). Bu üç grupta bey’at edilen hakikatte Allah-ü Teâlâ’dır. Bu üçü tâbilerin bey’atinde Allah-ü Teâlâ’nın şahitleridir. Bu üçünün şartları vardır; bunları Allah’ın emrini yerine getirmek cümlesi özetler. Bağlıların da yapması

⁴²⁸ Kuşeyrî, a. g. e., s. 499-500.

⁴²⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 189-190, by. 2969-2974, 2978-2980.

gerekenler vardır. Bunları da kendilerine emredilenlere tâbi olmak cümlesi özetler.⁴³⁰

Mevlânâ velilerin huzurundan ayrılmayı, Allah'ın emir ve nehiyelerinden uzaklaşmak olarak nitelendirir ve şöyle der:

“Allah ile bulunmak, Allah ile beraber oturmak isteyen kişi, Allah'ın dostları olan velilerin huzurunda otursun.

Ey sâlik! Eğer velilerin huzurundan ayrılırsan helâk olursun. Çünkü sen bir cüz'sün, küll değilsin.

Şeytan her kimi kerem ve kerâmet sahibi olanlardan ayırırsa, onu kimsiz kimsesiz bırakır da başını yer.

Bunu duy, bunu işit ve iyice anla ki; bir an bile olsa, toplumdan ayrılmak, ancak şeytanın

hilesidir.”⁴³¹

F. EHLULLÂH'IN TAVSİYE VE NASİHATLARINA UYMAK

Mevlânâ velilerin gönlünü kazanmak gerektiğini vurgular. Onların gönlünü kazanan, zarardan kurtulup kâra geçer. Onların gönlünü kıran, onları incitecek davranışlara yönelenler tamiri mümkün olmayacak hatalara düşerler. Veliler Utarit yıldızı gibidirler. Kim onların gönlünü kazanırsa, onlara bazı sırlar aşikâr olur. Mevlânâ konuyu şöyle anlatır:

“Ey manevî nurlarla nurlanan, ay gibi nurlar saçan derviş! Onların canlarının içini ev edinirsen kendine gökyüzünde ev yapmış olursun.

Kendine velilerin kalbinde yer edin ki; sırları belirtmek için onlar sana Utarit yıldızı gibi

gönül defterini açsınlar.

Kendi dostlarının, yakınlarının yanına var! Neden yabanda avâre olarak dolaşırsın?

Eğer

sen bir hilal isen, tam ve kâmil bir ay olmaya çalış!

Bir cüz'ün, küçük bir parçanın, küllîden (=bütününden), aslından kaçması nasıl olur?

Sana her bakımdan aykırı olan cinslerinle dost olman doğru mudur?

⁴³⁰ Kara, İsmail-Yücer, Hür Mahmut, “Trabzonlu (Ofllu) Nakşî-Halidî Yusuf Şevki Efendi ve Hediyyetü'z-zakirîn hüccetü's-salikîn Adlı Eseri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2004, sayı XIII, s. 349.

⁴³¹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 425, by. 2163-2166.

Cinsine bak! Mertebeleri geçe geçe başka türlü olmaktan kurtulmuş, kendi nev'i olmuş.

Gâibleri görülmeyenleri de seyret! Kaybolmaktan kurtulmuş da görünür olmuş.

Ey akılsız kişi ne vakte kadar kadın gibi işve ve cilvelerle oyalanacaksın? Halkın yalanlarına, yüzüne gülmelerine aldanacaksın? O yalancı işvelerden, glmsemelerden nasıl yardım umarsın?

Halkın seni övmesini, sana yaltaklanmasını, onların tatlı ve kandırıcı sözlerini alıyor, altın gibi cebine koyuyorsun.”⁴³²

Mevlânâ'nın nazarında kâmil mürşidin yermesi bile halkın vmesinden iyidir. Çünkü Allah dostları överken de yererken de hevâ ve hevesleriyle hareket etmezler. Onlar yalnızca Hakk'ın rızasını kazanmak ve halkı hakikate yöneltmek için bunu yaparlar. Bunun için:

“Hakikatte mana padişahları olan velilerin acı sözleri, hattâ dövmeleri; sana, yolunu şaşırmış sapıkların tatlı sözlerinden, vmelerinden daha iyidir.

Padişahların tokadını ye de aşağıların, alçak kişilerin balını yeme! Bu sretle ermişlerin

himmeti ile sen de bir er ol!

Çünkü; Onlardan hil'at gelir, devlet gelir. Onlar; rhun sığındığı bir et yığıcı olan cesedi

canlandırırılar, can haline getirirler.

Nerede mânen çıplak bir yoksul görürsen bil ki; o zavallı, kâmil insandan kaçmış, ondan

uzak düşmüştür.

O, kr ve hiçbir şey olmayan gönlünün isteklerine uymuştur da, mürşitten uzak düşmüştür.

Eğer mürşitten uzak dşmeseydi de onun dileklerine uysaydı, kendisini de, yakınlarını da manen süslemiş olurdu.

şunu iyi bil ki; bu kirli dünyada kim kendisine yol gösterecek kâmil bir insandan kaçarsa, o; devletten mutluluktan kaçmış demektir.”⁴³³

G. RUHUNU DÜNYANIN GAM VE KEDERİNDEN KORUMAK

Sabır: Başa gelen musibetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, yakınmamak, kendine acındırmamak.⁴³⁴ Kur'an-ı Kerim'de sabırla

⁴³² *Mesnevî*, c. I-II, s. 452, by. 2578-2584.

⁴³³ A. y. by. 2585-2591.

ilgili pek çok âyet-i kerime mevcuttur.⁴³⁵ Bununla birlikte Hz. Eyyüb, tutulduğu ağır hastalık karşısında gösterdiği sabırdan dolayı sabrın sembolü olarak kabul edilmiştir.⁴³⁶

Tasavvufta sabır bir makam olarak kabul edilir. Bununla birlikte sabır çok çeşitlidir. Bela ve musibetler karşısında sabır, dinin emir ve nehiyelerine riayette sabır, dünya nimetlerine karşı sabır gibi.

Ariflerden bazılarına göre sabredenler üç makam üzere bulunurlar. Bu makamlardan birincisi, şehvetleri terk etmek olup, bu tevbe edenlerin derecesidir. İkincisi Hakk'ın takdirine rıza göstermektir ve zahitlerin derecesidir. Üçüncü makam ise Mevlâdan gelen her şeyi hoş karşılamak olup, bu da sıddıkların derecesidir.⁴³⁷

Sufilerin birçoğu sabrı övmüş ve sabrın önemine değinmiştir. Mevlânâ dünya sıkıntılarından gönlün ve ruhun arı duru olmasını salık verir. Bu durumda insan dünya gamını bedene yüklemeli, ruhuna ve gönlüne yüklememelidir. Allah yolunda olanlara yakışan da budur. Her bir şeyi yerli yerine, lâıyk olduğu haliyle, hak ettiği yere koymak gerekir. Çünkü adaletli olmak bunu gerektirir:

“Adâlet nedir? Meyve ağaçlarına su vermektir. Zulüm nedir? Diken sulamaktır. Adâlet bir nimeti yerine koymaktır. Her su emen kökü sulamak değildir. Yâni hakkı hak sahibine vermektir. Müstahak olmayana vermek ise zulümdür. Zulüm nedir? Bir şeyi konmaması gereken yere koymak. Bu hâl belâya kaynak olur Hakk'ın nimetini cana, akla ver. İç ağrısına uğramış, manevi belalarla düğümlemiş, sıkıntılarla dolu olan tabiata verme. Dünya gamlarının savaşını, bedenine yükle, o can çekişmeyi o çırpınıp durmayı gönlüne uğratma. Yâni dünya meşakkatleri ile bedenini uğraştır. Gönlünü ve rûhunu onlarla meşgul etme. Sen yük dengini, İsa'nın başına koymuşsun. Yâni yükü, İsa gibi olan rûhuna taşıyorsun. Eşek gibi olan nefsinin ise çayıra çalmışsın, o da orada otluyor, geziyor, sıçrayıp yuvarlanıyor. Sürme kulağa çekilmez. Gönül işi de bedenden istenmez.”⁴³⁸

⁴³⁴ Uludağ, a. g. e., s. 446.

⁴³⁵ Bk. Sabırla ilgili bazı âyet-i kerimeler için Nahl, 16/127; Nahl,16/96; Âl-i İmrân, 3/100; Tûr, 542/4; Enbiyâ, 21/13; Meâric, 79/5.

⁴³⁶ Bk. Enbiyâ, 21/83-84; Sâd, 38/43-44.

⁴³⁷ Gazzâlî, a. g. e., c. IV, s. 89.

⁴³⁸ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 95, by. 1089-1095.

Bir insan gönlünü ve ruhunu dünya gamından arındırdığı gibi, dünya sevgisinden de arındırılmalıdır. Dünyanın ne gamı, kederi; ne de sevgisi kişinin ruhuna işlememelidir. Dünyevî olan duyguların insanın kalbinde yer etmesi, geminin içine su sızması gibidir. Oysa su geminin dışında olursa gemiyi kaldırır, ancak içinde olursa gemiyi batırır. Mevlânâ bu durumu şöyle izah eder:

“Geminin içindeki su, gemiyi batırır. Geminin altındaki su ise gemiyi kaldırır, sırtında taşır.

Mal, mülk sevgisini gönlünden çıkarıp attığı için Süleyman (a.s.) kendisine fakir dedi. Ağzı kapalı testi, uçsuz bucaksız denizin üstünde, hava dolu bir gönülle yüzer, durur. Gönlünde dervişlik havası aşk havası bulunan kimse de dünya denizinin üstünde batmadan durabilir.”⁴³⁹

Mevlânâ’ya göre elindeki varlığa güvenip, kalbini dünya sevgisiyle doldurmak bir felakettir. Varlığına güvenen kimse, elindeki varlığı görür de Hakk’ın varlığını görmez. O kimselerin hâli “yıkık bir köy” gibidir:

“Yüksek mevkiden, halka yük oluştan sonunda bıcarsın, nefret edersin. Sen bir şehre benziyorsun ama aslında yıkık bir köysün.

Şimdi bulunduğun yer, maddî varlığın, sana bir şehir gibi ihtişamlı görünürken, ona lânetler yağdır. Ondan kaç ve eşya dengini yıkık bir yere çevirme.

Senin mânevî yüzlerce bağın, bostanın varken, maddî varlıktan vazgeç, uzaklaş da sonunda bunalmayasın. Yıkık bir yere tapar olmayasın. Yâni ey bu dünya virânesinde yüksek mevkîye, maddî varlığa sahip olan kişi, sen bu varlığa güvenme ondan nefret et! Çünkü senin, mânevî ruhânî yüzlerce bağın, bostanın varken, maddî varlığın yüksek mevkînin esiri olmayasın.”⁴⁴⁰

H. HAKK’IN TAKDİRİNE KARŞI BOYUN EĞMEK VE SIKINTILARA SABRETMEK

Sufilere göre dünya geçici bir mesken yeri, dertle tasayla dolu bir harabe yeridir. Bu yüzden onlar, dünyanın sıkıntılarına maruz kaldıklarında Allah’a tam bir teslimiyet gösterirler. Tedbir aldıkları halde sonucunu değiştiremeyecekleri

⁴³⁹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 83, by. 985-988.

⁴⁴⁰ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 357, by. 330-332.

hususlarda takdire boyun eğerler. Dünyevî hususlarda sebepler önemlidir, ancak daha da önemlisi Allah'ın takdiridir. Bu açıdan Mevlânâ sebepleri merkebin kuyruğuna benzetir. Kuyruğun ise ne yöne sallanacağı belli olmaz.

Dünya geçici bir mekân olduğu için dünyanın sıkıntıları da geçicidir. Ebedi olan ise âhiret hayatıdır. İnsan anı yaşamalı, Hak'tan gelene razı olmalıdır. Nitekim Ebu Sehl Su'lûkî, tasavvufu rıza hali olarak tarif etmiş ve şöyle demiştir: "Tasavvuf, itirazdan vazgeçmektir."⁴⁴¹ (Yani, nefsânî arzuların aksine cereyan eden kadere itiraz etmeyiniz, boyun eğiniz.)

Mevlânâ bela ve sıkıntıyı geçici bir misafir olarak görür. Misafirin gönlü hoş tutulmalı ve misafir incinmemelidir. Diğer bir açıdan, bela ve sıkıntılar insanın Allah'a yalvarıp yakarmasına yol açar. Böylece insan acizliğini, kulluğunu idrak eder de gafletten azade olur. Cenâb-ı Hak sevdiği kulunu kıskanır, onun dünyaya meyletmesini istemez. Sevdiği kulunun hep kendisini anmasını, gönlünü dünyadan arındırmasını irade eder. Mevlânâ şöyle der:

"Kul, dertlerden, uğradığı zulümlerden, başına gelen belâlardan, aldığı yaralardan nazlanır, feryat eder, hastalıklardan ağrılardan, sızılardan Cenâb-ı Hakk'a yüzlerce şikayette bulunur.

Cenâb-ı Hak da buyurur ki: Ağrı, sızı, dert, zahmet sonunda seni yalvaran, yakaran bir kul etti. Seni gafletten uyandırdı. Doğru yola düşürdü.

Sen ağrıdan, sızıdan değil, asıl senin yolunu kesenden, seni bizim kapımızdan uzaklaştıran çeşitli nimetlerden, zenginlikten şikâyet et.

Hakîkatte her düşman senin ilacın, kimyandır. Onun kötülüğü, zulmü seni faydalandırır.

Seni içine kapanmaya, gönlünü bulmaya, 'Aman Allah'ım!' demeye zorlar.

Bu yüzdendir ki, sen onun şerrinden ve zulmünden kaçarsın, yalnızlığa sığınırısın; Allah'ın

lütfundan yardım dilersin.

Hakikatte senin en yakın dostların, senin en belâlı düşmanlarındır. Çünkü dostların tatlı

dilleri ile seni oyalarlar. Hakk'tan uzak düşürürler."⁴⁴²

Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde, "Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir."⁴⁴³ Mümin ahirette sayısız nimetlerle karşılaşacağı

⁴⁴¹ Kuşeyrî, a. g. e., s. 371.

⁴⁴² *Mesnevî*, c. III-IV, s. 387, by. 91-96.

için dünya ona her halükârda sıkıntılıdır. Bunun yanında müminin dünyayı algılayışı ahiretle birliktedir. Bu açıdan mümin dünyayı zevk peşinde koşmakla geçirmez. Allah'ın rızasını ön planda tuttuğundan dolayı, mümin her an imtihanında olduğunun bilincindedir.

Cenâb-ı Hak mümin kulunu sıkıntı ve meşakkatle uyanık tutar. Her sıkıntıda Allah'ın kapısını çalan mümin, böylece aşama aşama Hakk'a daha da yaklaşır. Böylece her imtihandan daha da güçlenerek, daha da temizlenerek, arınarak, sıyrılır. Mevlânâ bu durumu şöyle anlatır:

“Hani porsuk adlı bir hayvan vardır. Dayak yedikçe şişmanlar, semirir. Dayak yedikçe daha iyileşir, sopa vuruldukça daha semirir.

Müminin camı da porsuk gibidir. Hastalık, dert, mihnet ve ızdıraplarla kuvvetlenir, semirir.

Hayvan derisi, terbiye gördüğü sıralarda acı ilaçlarla belalar çeker, dertlere uğrar, zıdıraplara katlanır da “Tâif derisi” gibi hoş bir hâle gelir.

Eğer onu o acı, o keskin ilaçlarla terbiye etmeselerdi, pis halde kalır, fenâ halde kokar dururdu.

Sen de şu insan denilen mahlûku tabaklanmamış, terbiye edilmemiş, rutûbetten nem kapmış, çirkinleşmiş, ağır kokulu, ham bir deri gibi bil.

Sen ona, keskin ve acı ilaçları bolca sür de temizlensin, arınsın, güzel ve parlak bir hâle gelsin.

Bu acılara katlanmaya, yani Allah'tan dert istemeye gücün yetmiyorsa, sen istemeden Allah sana bir dert, bir musibet, bir ağrı sızı verirse, hiç olmazsa buna razı ol. Ses çıkarma, şikâyet etme.

Çünkü dosttan gelen belâ, musibet sizi temizler, onun bilgisi sizin tedbirlerinizden üstündür.

Belâyâ uğrayan kişi onda safâ görecektir, o belâ ona hoş gelir. Bir hastayı iyileştiren

acı ilaç da hastaya tatlı gelir.”⁴⁴⁴

Mevlânâ'ya göre insan her şeyi ile dünyadan yüz çevirmeli ve yönünü Hakk'a çevirmelidir. İnsan ancak böyle yaparsa yaratılış maksadına uygun davranmış ve kendini ucuza satmamış olur. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Ben sizi ve evkât ve enfâs ve emvâl ve rüzgârınızı satın aldım. Eğer bana sarf eder ve bana verir iseniz, onun bahâsı cennet-i câvidandır. İşte benim indimdeki kıymetin budur. Eğer sen kendini cehenneme satar isen, kendine

⁴⁴³ Müslim, “Zühd”, 1; Tirmizî, “Zühd”, 16; İbni Mâce, “Zühd”, 3; Ahmed b. Hanbel, II, 323.

⁴⁴⁴ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 387-388, by. 97-98, 102-108.

zulmetmiş olursun. Bu tıpkı bir adamın yüz altın kıymetindeki bir bıçağı duvara çakıp, ona bir kabak veya testi asmasına benzer.”⁴⁴⁵

Mevlânâ dert ve sıkıntılardan kurtulmak için çabalamayı başka beyitlerinde de yermektedir. Ona göre dertten ve sıkıntıdan kurtulmanın yolu kaçmak değil, dert ve sıkıntıyı yaşamaktır. Böylece kişi hamlıktan kurtulur ve olgunlaşmaya başlar. Dünyanın sıkıntılarında kaçmaya çalışanların hali, tencerede kaynayan nohudun haline benzer:

“Tenceredeki nohuda bak, ateşten canı yanınca nasıl yukarı doğru sıçramaya başlar. Tencere kaynamaya başlayınca, nohut, yukarılara doğru sıçramaya, yüzlerce coşkunluk göstermeye koyulur. Niçin beni ateşlere salıyorsun? Mâdem beni satın aldın, ne diye bu hallere uğrattıyor, benim canımı yakıyor, beni horluyorsun? Evin hamımı da nohuda kepeç ile vurarak der ki: Hayır, iyice kayna, adam akıllı piş de, ateşten sıçrayıp kaçmaya kalkışma. Ben seni hor gördüğümünden, istemediğimden, sevmediğimden ötürü kaynatmıyorum. Bir tat, bir lezzet elde edesin de; Gıda haline gelesin, yenesin, cana karışasın diye kaynatıyorum, yoksa seni mihnetlere salmak, seni horlamak için değil. Sen bostanda su içtin, yeşerdin, tazeleştin. İşte senin o suları içmen, bu ateşe düşmene sebep oldu. Çünkü o su bu ateş içindi. Bir müddet yedin, içtin, kendini besledin. Şimdi sevgi ateşi yeme ve içme ile elde edilen semizliği, hamlığı senden gidermeye uğraşıyor.”⁴⁴⁶

İnsanın nefsi derde mübtela olmaktan hoşnut olmaz. Çünkü nefsin arzuladığı şey, dünyada zevk ve sefa sürmektir. Dünya nimetleri her zaman için nefse cazip gelir. Dünyada yaşanan sıkıntılar ise nefsin tadını kaçıırır, huzurunu bozar. Ancak Hz. Allah bela ve sıkıntıyla insanın nefsinin terbiye etmeyi, yola getirmeyi arzular. Bu sebepten derdin içinde derman; karanlığın içinde aydınlık saklıdır. İşte bu Allah’ın gizli lütfudur:

“Etle deri bir tat almadan, yâni bedene ait zevklerden mahrum edilerek yetişmez, gelişmez. O insanda bulunursa, dostun aşkı (ilâhî sevgi) onları nasıl yakar, eritir, yok ederdi?”

⁴⁴⁵ *Fîhi Mâ Fîh*, s. 18.

⁴⁴⁶ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 331, by. 4159-4165.

Böylece, nefse eziyet edilmeden, nefisle savaşa girişmeden Allah sevgisi elde edilebilir miydi?

İlahî takdir gereği sana belalar, kahırlar gelince, bu kahırlarda gizli lütûflar olduğunu düşün de üzülme, bu kahırlar yüzünden, dünya sevgisini, zevk duyduğun her şeyi Allah yolunda fedâ edersin.

Başına gelen kahrından sonra, onun özrünü dilemek üzere içine girdiğin merhamet ırmağında, günahlardan, mânevî kirlere temizlenerek ilâhi lütüflara kavuşursun.
,,⁴⁴⁷

Mevlânâ maruz kaldığı imtihanlar hususunda insanın tam bir teslimiyet göstermesini tavsiye eder. Çünkü tedbirin geçersiz olduğu zamanda şikâyet etmek, acıdan sızıdan dem vurmamak insanı şeytanla yoldaş eder. Mevlânâ insanın Hakk'a teslim olmasını ısrarla belirtiyor ve bu durumu hanımın nohuda söyledikleriyle dile getiriyor:

“Hanım nohuda diyordu ki :”Ey nohut, ben Halil İbrahim'im, sen de bıçak karşısında benim oğlumsun. Sıcığın önüne başımı koy, çünkü rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm. Heyecanlanma, gönlüne korkuyu sokma, kahr bıçağı önüne başımı koy da, İsmail (a.s.) gibi senin boğazımı keseyim.
Başımı keserim, fakat bu baş o baş değildir. Bu baş, kesilmekten, ölmekten uzak olan bir baştır. Yâni bu baş, görünen maddî baş değildir.
Ey Müslüman! Allah'ın ezeli dileği, senin başının kesilmesi değildir. Senin ona teslim olmandır. Bu sebeple ona candan teslim olmayı iste, dile.
Ey nohut, belâlara uğra, kayna da, ne varlığın kalsın, ne de sen kal!
Ekili bulunduğun bostanda, bir müddet ter ü taze durdun. Yeşiller giyinmiş olarak neşeli neşeli sallanarak güldü isen, sen şimdi gönül bahçesinin, can bahçesinin gülüsün.
Ey nohut! Sen su ve çamur bostanından ayrıldın, fakat lokma oldun, dirilere karıştın, insanların bedenlerine girdin, gıda oldun, kuvvet oldun, düşünce oldun, yâni bitki olarak meydana gelmiştin; şimdi ormanlarda aslan ol, hayvânî rûh kazan, sonra insânî rûha hizmet et. ”⁴⁴⁸

Sonuç olarak Allah'tan gelen belaya razı olan kimse, (bu rızasından dolayı) belanın içinde belayı vereni temâşa ve müşâhede ederek, belanın sıkıntısını taşımaya güç yetirir. Böylece belanın üzüntüsü, dostu (Cenâb-ı Hakk'ı) müşâhede etmenin sevinciyle üzüntü olmaktan çıkar.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 332, by. 4168-4170.

⁴⁴⁸ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 333, by. 4174-4180.

⁴⁴⁹ *Hucvârî*, a. g. e., c. II, s. 406.

İ. DÜNYA BAĞLARINI KOPARIP MÂNÂ ÂLEMİNE YÖNELMEK

İnsanlar dünya nimetlerine meyledince, yeryüzünde fitne ve fesat yayılır. Çünkü dünyaya meyletmek, dünyayı yaratanın unutulmasına vesile olur. Böylece insanların işi gücü, bütün çaba ve uğraşları dünya olur. Bunun sonucunda insanlar kendi elleriyle yeryüzünde bozgunculuk yaparlar, dünyanın düzeni alt üst olur, dengeler bozulur.

Sufiler dünyaya meyledilmesini çok keskin bir şekilde kınamışlardır. Onlar dünyada zühdü tercih etmişler, mülkiyet edinerek dünyaya bağlanmaktan kaçınmışlardır.

Hz. İsa dostlarını hakikate çağırırken öncelikle onların dünyadan medet ummalarını engellemeyi istemiş ve şöyle demiştir: “Ey Havârilirim, muhakkak ben dünyayı sizin için yüzüstü yere vurdum. Benden sonra sakın onu bulanık görmeyin. (Yani bundan sonra hakikatte dünyanın ne ifade ettiğini iyi bilin de, ona ancak hak ettiği kadar değer verin ve kalbinizle ya da fiillerinizle ona meyletmeyin.) Dünyada Allah’a isyan edilmesi, onun (dünyanın) kötü olmasındandır. Onun kötü olmasının bir alâmeti de ahiretin ancak onu terk edince kazanılmasıdır. Dünyayı atlayıp geçin (önemsemeyin), onu imar etmeyin ve bilin ki her kötülüğün kaynağı dünya sevgisidir. Nice bir saatlik şehvet vardır ki, (kısa zaman bile olsa) o sahibine uzun pişmanlık bırakır.”⁴⁵⁰ Böylece Hz. İsa havarilerini dünyaya karşı uyardı ve onların dünya hususunda gafil olmamalarını istemiştir.

Mevlânâ kalbi dünya sevgisiyle dolu olarak, dünyaya bağlananların durumunu, tam inanca ulaşmamış kişilerle eş değerde görür. Dünyaya bağlılık insanın bedenini güçlü, ruhunu zayıf kılar. İnsan dünyaya kendini bağlamakla, balçığa yani beden arzularına uyar da, manaya yol bulamaz. İnsanoğlu dünyaya bağlanmamalı ve dünya sevgisini gönlünden söküp atmalıdır. Bu durumda ancak dünyanın yolu kesilmekle ahiretin yolu önümüze çıkar:

⁴⁵⁰ Gazzâlî, a. g. e., c. III, s. 252.

“Senin ot gibi ayağın yere bağlı. Tam inanca ulaşmadığın için bir rüzgâr esince başını sallar durursun.
Fakat senin akıl ayağın yoktur ki, sùretten mânâya gidesin; yahut da rûhunun ayağını bu
beden balçığından kurtarasın!
Ayağını beden balçığından nasıl kurtarabilirsin ki, yaşayışın bu balçık içindedir, o
balçıktandır. Bu yaşayıştan vazgeçmek çok zordur.
Ey zavallı! Sen yaşayışı Hak’tan bulursan, o vakit hiçbir şeye aldırış etmezsin;
dünyadan
da balçıktan da kurtulursun.
Süt emen bir çocuk, memeden ayrılıp süttten kesilince mama yer, dadıyı bırakır.
Sen topraktan biten daneler gibi yeryüzü sütüne bağlanmışsın; bu süttten kesil de
gönüller
gıdasını al!”⁴⁵¹

J. RIZIK KONUSUNDA HAKK’A TEVEKKÛL ETMEK

Dünyanın yaratılmasından bu yana hiç aksama söz konusu olmadan, Cenâb-ı Hak bütün insanların rızkını taksim etmektedir. Ancak şeytan insanı vesveseyle aldatır. İnsanoğlu ileride yoksulluk çekme ve başkalarına muhtaç olma endişesi ile kendini harap eder. Bu endişeden dolayı sürekli biriktirmeye uğraşır, sürekli vesveseye kapılır. Şeytan ise insanın bu halinden son derece memnundur. Bu açıdan Hamdûn Kassâr demiştir ki: “İblis ve onun ordusu bir araya toplandıkları zaman, şu üç şeye sevindikleri kadar hiç bir şeye sevinmezler: “Mümin olan birinin (bir başka) mümini öldürmesi, bir kimsenin küfür üzere ölmesi ve bir kalpte fakirlik korkusunun bulunması.”⁴⁵²

Yüce Allah insanoğluna ummadığı yerden rızık verir. Yeter ki insanoğlu Allah’a teslimiyetini elden bırakmasın. Kalp kapısını şeytanın vesveselerine kapasın. Çalışıp çabaladıktan sonra kalbini endişelere sürüklemesin. Tedbirini alarak gerisini Allah’a havale etsin. Çünkü Yüce Yaratıcının kullarını rızıklandırdığı nice gizli kapılar vardır.

Allah’ın sayısız rızık kapıları ve bitmez tükenmez hazinelerine rağmen, insanoğlu kendini rızık endişesinden soyutlayamamaktadır. Yine insan endişelerle,

⁴⁵¹ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 92, by. 1280-1285.

⁴⁵² Kuşeyrî, a. g. e., s. 418.

vesveselerle boğuşurken “anı yaşama halinden” mahrum kalmaktadır. Oysa ömür atı dörtnala gitmekte ve dünya hayatı sona yaklaşmaktadır. Mevlânâ buna değinerek şöyle demektedir:

“Derler ki: Ansızın bir aslan geldi, adamın birini kaptı, ormana çekti götürdü.
O adam, ormana doğru çekilip götürülürken ne düşündü ise, ey din üstadı, sen de onu düşün.
Kaza ve kader aslanı bizi ölüm ormanına doğru çekip götürüyor. Hâlbuki canımız dünya işleri ile, sanatla oyalanmaktadır.
Nitekim halk da, boğazına kadar acı suyun içine batmış gibi yoksulluktan ödü kopar. İnsanlar yoksulluktan, fakirlikten korkacakları yerde, o yoksulluğu yaratandan, yâni Allah’tan korksalardı, çekinselerdi, onlara yeryüzünde defineler, hazîneler belirirdi. Halkın hemen hepsi de, gam korkusundan, gamın tâ kendisi olmuş, varlık kaygısıyla yokluğa düşmüşlerdir.”⁴⁵³

K. GÜNAHLARA TEVBE EDİP GÖZYAŞI DÖKMEK

Hz. Peygamber İbn-i Ömer’e “dünyada bir yolcu gibi olmasını”⁴⁵⁴ nasihat etmiştir. İnsanoğlu dünyada bir yolcu gibidir. Doğumla başlayan bu yolculuk, ölümlle sona erer. İnsan yol boyunca iyilik ve güzellik dolu davranışlar sergileyebileceği gibi, kötülük ve çirkinlik içeren davranışlara da kapılabilir. Hz. Allah kullarının daima melek gibi olmasını emretmemiştir. Ancak Cenâb-ı Hak, iyi amellerimizi çoğaltmamızı ve işlediğimiz günahlar için tevbe etmemizi emretmiştir.

Tevbe, kulun işlediği günahlardan pişmanlık duyması anlamına gelir. Tevbeye yönelen kimse, kendisinin kulluğunu, Yaraticının ise ilah olduğunu idrak etmiş olur. Tevbe acizliğin, çaresizliğin farkında olmaktır. Kişi kendini aciz görmekle yaratanın yüceliğini ve ululuğunu bir kez daha kavramış olur. Böylece bütün kalbiyle Hakk’ın kapısını çalar. İnsan Hakk’ın kapısını çalarken, pişmanlığını gözyaşı ile yoğurmalıdır. Gözyaşıyla yoğrulan pişmanlık, samimiyetin ve kulluğun zirve noktasıdır. Cenâb-ı Allah böyle zamanda kuluna kapıyı açar ve: “Buyur ey kulum, seni huzuruma kabul ettim.” buyurur. Nitekim bu durumu

⁴⁵³ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 191, by. 2202-2207.

⁴⁵⁴ Buharî, “Rikâk”, 3; Tirmizî, “Zühhd”, 25.

ifade etmek için, Ka'b el'Ahbar: "Allah korkusuyla ağlarken gözümden dökülen bir damla yaş, kalbim katı olduğu halde dağ kadar altını tasadduk etmemden bana göre daha sevimlidir."⁴⁵⁵ (Yani Allah korkusuyla dökülen bir damla yaş, katı bir kalple dağ kadar altını sadaka olarak vermektan Allah'ın daha çok hoşuna gider. Bu hal, insanı diğerinden daha çok Allah'a yaklaştırır.) İlmın kapısı olan Hz. Ali de ağlamayı iyiliğın alâmeti sayarak şöyle demiştir: "Salihlerin alâmeti, rengin sarılığı, gözlerin yaşlı olması ve dudakların solgun olmasıdır."⁴⁵⁶

Mevlânâ'ya göre yağmurun yağması, bulutların ağlaması anlamına gelir. Nasıl ki, bulutların ağlaması ile güneşin harareti, dört mevsimi ma'mur hale getirir, bu dünyayı nimetlerle doldurursa; insanın ağlaması ve pişmanlığı da mana âlemini imar eder. Güneşin harareti, sıcağı, dünyayı yakar, bunaltır. Ancak bu hal, bitkilerin olgunlaşmasına iyi gelir. Dünyanın sıkıntıları ve işlenen hatalar insanı bunaltır ve pişmanlığa yol açar. Bazen sıcak ne kadar bunaltırsa arkasından o kadar yağmur düşer. İnsan da ne kadar çok pişmanlık duyar, günahlarından dertlenirse; o kadar içten ve samimi gözyaşı döker. Böylece yüreğİ merhametle dolar, yufkalaşır, acizliğini bilerek Allah'a yaklaşır. Allah da o kimseye rahmetle nazar eder:

"Bulut ağlamayınca, yâni yağmur yağmayınca, yerdeki çimenler nasıl güler? Çocuk ağlamayınca anasının sütü nasıl coşar?
Bir günlük çocuk bile, yolunu bilir; "Ağlayayım da şefkatli dadım yetişsin gelsin." der. Sen bilmiyor musun ki, dadıların dadısı olan "Kerîm Allah" ağlamayınca bedavaca sütünü az verir.
Cenâb-ı Hak; "Çok ağlayın." diye buyurmuştur. Bu söze kulak ver de, Allah'ın ihsanı ve kerem sütü aksın.
Bulutun ağlayışı, güneşin harareti dünyanın, dünyadaki hayatın direğidir. Bunlar bükülmüş iki ip gibidir. Sen de bu iki ipe iyi sarıl.
Güneşin yakışı, bulutun ağlayışı olmasaydı; cisimle a'râz nasıl geliştirdi.
Bu hararetle bu ağlayış temel olmasaydı, bu dört mevsim nasıl olurda ma'mûr hale gelirdi?
Güneşin sıcaklığı, dünya bulutlarının ağlayışı, dünyayı tatlılaştırıyor, dünyayı güldürüyorsa,
Öyleyse, sen de akıl güneşini yak, parlat; gözlerinden bulut gibi yaşlar saç
Küçük bir çocuk gibi, sana da ağlar göz gerekir. Şerefini ve manevi zevkini yok eden

⁴⁵⁵ Şa'rânî, *Tenbihü'-muğterrîn*, s. 121.

⁴⁵⁶ A. y.

ekmeği az ye.”⁴⁵⁷

L. ÂHİRET HAYATI İÇİN HAZIRLIKLI OLMAK

Cenâb-ı Allah dünyayı ve bütün canlıları bir hikmete, bir sebebe bağlı olarak yaratmıştır. Her canlı gibi insanoğlunun da yaratılmasının sebepleri vardır. Bu dünya bir imtihandır ve insan bu dünyada yaptıklarını bir gün mutlaka bulacaktır. Hz. Allah, Kur'an-ı Kerim'de: “Ben, insanları ve cinleri, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁴⁵⁸ buyurarak, insanların ve cinlerin yaratılma gayesini bize bildirmektedir.

Dünya hayatı çok kısa ve geçicidir. Bu sebeple insan, dünyaya rağbet etmemeli ve yönünü mana âlemine çevirmelidir. İnsan uhrevî işlerde acele etmeli, geç kalmamalı; şeytanın ve nefsin hilelerine aldanmamalıdır. Nihayetinde ölümün ne zaman geleceği belli değildir. Bu sebeple, “Kendinizi aldattınız, bize pusu kurdunuz, Allah'ın buyruğu gelene kadar dinde şüpheye düştünüz. Sizi kuruntular aldattı; sizi şeytanlar Allah'a karşı da ayarttı.” buyrulmuştur.⁴⁵⁹

Mevlânâ'ya göre, insanın ömrü, içi altınla dolu olan bir torbaya benzer. Ancak gece ve gündüz, o altınları durmadan harcayan iki kişidir. Böylece torba, biz farkında olmadığımız halde, hızlı hızlı boşalmaktadır:

“Senin ömrün, bir altın torbaya benzer. Gece ile gündüz de altınları sayan iki kişidir. O iki kişi ömür torbasındaki altınları bilmeden, anlamadan sayar dururlar ve yokluğa atarlar. Sonunda ömür torbası boşalır. Hayatın anlamı ve nûru kalmaz. Eğer sen, bir dağdan durmadan bir şeyler alsan da, yerine bir şey koymasın, o koca dağ zamanla oyulur, eksilir, tükenir. Fakat dünya işlerine de böyle sarılma; din işlerinden başka bir işle o kadar çok uğraşma! Çünkü sonunda dünya işi bitmeden bırakıp gideceksin. Dünyadaki işlerin yarım ve ekmeğin de pişmemiş olarak kalacaktır.”⁴⁶⁰

Ömür bir su gibi akıp gittiği halde, insanoğlu ömrünün boşa gittiğinden habersiz gaflet içindedir. Oysa kıyamet haktır ve hesap günü de yakındır. O halde,

⁴⁵⁷ *Mesnevî*, c. V-VI, s. 27-28, by. 134-143.

⁴⁵⁸ *Zâriyat*, 51/56.

⁴⁵⁹ *Hadid*, 57/14.

⁴⁶⁰ *Mesnevî*, c. III-IV, s. 22-23, by. 124-129.

insan ahreti için çalışmalı ve Allah'a yönelmelidir. Eğer insan, iyi amellerini çoğaltamıyorsa, hiç olmazsa iyiliğe istekli ve gayretli olmalıdır. Ana rahmindeki bebeğin kımıldaması kadar da olsa, gayret göstermelidir ki, Allah o insana merhamet elini uzatsın:

“(Ey insan!) Kıyamet gününü inkâr etmiyorsan, o dostun kapısına böyle eli boş olarak nasıl ayak atıyorsun?

Azıcık olsun, uykuyu, yemeyi içmeyi bırak da Hak’la buluşacağın zaman için bir armağan hazırla...

Ey Hak âşığı, geceleri az uyuyanlardan, seher vakitleri günahlarının bağışlanmasını isteyenlerden ol.

Ana rahmindeki çocuk gibi azıcık oyna, kımıl da sana, nûr gören duygular bağışlasınlar.

Ana rahmine benzeyen, şu sıkıntılı, kasvetli, kederlerle dolu dünyadan dışarı çıkarsan, yeryüzünden daha geniş, daha ferah bir âleme çıkmış olursun.”⁴⁶¹

Ölümün habercileri bir bir geldiği halde, insanların bir kısmı hâlâ bundan habersiz yaşamaktadır. Artık ömrün son demleridir ve geriye dönüş mümkün değildir. Akranlar tek tek âhret yolculuğuna uğurlanmış, insanın damak tadı da bozulmuştur. Sonbaharda yaprakların sararıp solduğu gibi, insanın bedeni güçten kuvvetten kesilmiştir. Mevlânâ, buna rağmen gaflet uykusunda olup, dünyaya sarılanları keskin ifadelerle uyarmakta ve şöyle demektedir:

“Kendine gel ey yolcu! Kendine gel! Akşam oldu; ömür güneşi batmak üzere...

Gücünü kuvvetini iyi harca da; şu iki nefeslik ömürden uzun bir ömür elde edesin...

Elde kalan bu kadarcık tohumu, yâni ömrünün geriye kalan son senelerini iyi ek, Çok kıymetli olan bu ömür kandili sönmeden aklını başına al da, fitilini düzelt, çabuk yağın koy, yani iyi işler yaparak son günlerini amel ve ibadetle geçir, gönül kandilini uyandır.

Aklını başına al da; bu işi yarına bırakma. Nice yarınlar geldi geçti. Hemen tövbe ve istiğfâr ile işe başla ki, ekin mevsimi, iyilik günleri büsbütün geçmesin.”⁴⁶²

“Ey Hak âşığı! Sen güzellik Yûsuf’usun. Bu dünya da bir kuyu gibidir. Allah’ın takdirine şikâyet etmeden boyun eğmek, sabretmek ise seni kuyudan çıkaracak, kurtaracak iptir.

Ey dünya kuyusuna düşmüş Yusuf! İp uzandı, onu iki elinle sıkıca tut. İpten gâfil olma ve

yakalamışken bırakma; çünkü ömür tükendi, akşam oldu.

⁴⁶¹ *Mesnevî*, c. I-II, s. 204, by. 3176-3181.

⁴⁶² *Mesnevî*, c. I-II, s. 356-357, by. 1265-1269.

Allah'a hamd olsun ki; bu ipi sarkıttılar. Fazlı, keremi, rahmet ve mağfireti birlikte
ihvan
ettiler.
Bu ipe yapış da, yeni bir can âlemi gör. O âlem de kirlenmemiş, fesada uğramamış
rûhlar
âlemidir. O âlem ehline apaçık; ehli olmayana da gizlidir.
Bu yokluk âlemi, yani evveli ve sonu yok olan bu dünya, var gibi görünmekte;
gerçekten
de var olan, sonsuz olan öbür âlem ise yok gibi görünmekte, gizli bulunmaktadır."⁴⁶³

SONUÇ

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, küçük yaşlardan itibaren medrese eğitimi görmüş ve sonraki zamanlarda da İslâmî ilimlerde derinleşmek için Şam'a ve Halep'e giderek, buralarda yedi yıl eğitim görmüştür. İslâmî ilimlere vukûfiyetini sağladıktan sonra, başta fıkıh olmak üzere İslâmî ilimler üzerine dersler vermiştir. İlk tasavvufî eğitimini, babası Bahâeddin Veled'ten alan Mevlâna, hem büyük bir âlim hem de büyük bir sûfidir; başka bir deyişle o iyi bir irfan eğitimcisidir. O iyilikseverliği ve faziletiyle, yaşadığı döneme damgasını vurmuş ve insanların sevgisini kazanmış olan bir gönül adamıdır.

Mevlâna'nın eserlerinin her birisi önemli olmakla birlikte; *Mesnevî O'nun* eserlerinin içinde ayrı bir yere sahiptir. Tasavvuf klasiklerinden olan *Mesnevî*, Mevlâna'nın seyr-u sülûkü boyunca geçirdiği hâlet-i rûhiyeyi yansıtan ve muhtevası çok geniş olan bir eserdir. Biz de bu çalışmamızla Mevlâna'nın bu güzel eserini konu edindik. Bir mütefekkir olarak, O'nun dünyayı ve insanın varoluş

⁴⁶³ *Mesnevî*, c. I-II, s. 357-358, by. 1276-1280.

sürecini nasıl yorumladığını, nasıl anlamlandırıldığını, nasıl algıladığını öğrenmeye çalıştık.

Mevlânâ'nın dünya hayatına dair neler söylediğini sağlıklı bir şekilde anlayabilmemiz için, öncelikle onun dünya ile ilgili fikirlerini sistematik bir sıralama içinde ele almamız gerekir. Bu sıralamayı yapmadığımız takdirde, onun düşünme ve yorumlama tarzını kavrayamayacağımız gibi; onun dünya hakkındaki düşüncelerini de derinlemesine irdeleyemeyiz. Bu açıdan ilk olarak, onun dünyanın yaratılmasıyla ilgili fikirlerine değinmenin faydalı olacağını düşündük ve bu sebeple çalışmamıza bu konu ile başladık.

Mevlânâ'ya göre yaratılışın sırrını çözebilmemiz için ilk olarak "Mutlak Bir"den bahsetmemiz gerekir. Çünkü hiçbir şey yaratılmadan önce ezelde sadece O vardı ve bu âlemin nasıl ve ne şekilde yaratılacağı O'nun ezeli bilgisinde, ezeli düşüncesinde saklıydı. İşte dünyanın yaratılması o düşüncenin, o bilginin iş/eyleme dönüşmesinden ibârettir. Dünyanın yaratılması zerâfet ve incelik içinde en güzel şekilde olmuştur. Çünkü bu âlem her şeyiyle Hakk'ın sıfatlarının yansımasıdır. Bu sebeple insan her nereye bakarsa baksın, orada O'nun sonsuz kudretine şâhit olur.

Mevlânâ'ya göre dünya yaratıldıktan sonra başı boş bırakılmış değildir. Yüce Yaratıcı dünyayı dâima yenilemekte, durmaksızın o âlemden bu âleme; bu âlemden de o âleme kervanlar göndermektedir. Dünyanın her dâim yenilenmesinin en bâriz örneği ise, mevsimlerin işleyişiyle birlikte canlıların doğumu ve ölümüdür. Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus da şudur ki, Hakk'ın bu tecellisi tekerrürden ibâret değildir. Çünkü tekrar âcizlikten ileri gelir. Oysa dünyanın yenilenmesi, yeni bir yaratmayla mümkün olmakta ve her gidenin yerine aynıysa değil yenisi gelmektedir. Bu ise birebir Hakk'ın yaratma kudretine işaret etmektedir.

Madem dünya en güzel şekilde incelik ve zerâfet içinde yaratılmıştır; o halde bu mükemmel yaratılışın bir takım gizli ve açık sebepleri olmalıdır. İşte Mevlânâ'ya göre bu âlemin yaratılmasının en büyük sebeplerinden biri aşktır. Bu âlemin yaratılışı aşktan olduğu gibi, süregelen düzeni de aşk sebebiyledir. Şâyet aşk olmasaydı, yeryüzünün âhengi bozulur, düzeni altüst olurdu. Mahlûkatın her

biri başına buyruk hareket ederdi. Dolayısıyla cihanın bütün zerreleri çift çift yaratılmıştır ve her çift birbirine âşıktır. Nitekim bu durumun en güzel temsili gökyüzü ile yeryüzüdür. Gökyüzü erkektir, yeryüzü ise kadın. Gökyüzünün verdiği yeryüzü besler ve yetiştirir. Gökyüzü de erkekler gibi yeryüzünün peşinde koşuşturur ve yeryüzünü gözetler durur.

Bunun yanında dünyanın yaratılmasının diğer bir sebebi “elest bezmi”ndeki sözleşmedir. Âlem-i ervâhta ruhların her biri Hakk’ın, “... Ben sizin Rabbiniz değil miyim?...” suâline, “...Evet, Rabbimizsin, şahit olduk...” cevabıyla karşılık vermişler ve böylece sözleşme yapmışlardır. Ruhların hepsi de sorulan soruya aynı cevapla karşılık verdiklerinden; ruhlar âleminde renkler, bölünmeler, tefrikalar yoktu; ancak ruhlar bedenlere bürünüp yeryüzüne dağılınca ayrışmalar ortaya çıktı, iyi ruhlar ile kötü ruhlar karıştı. Bu açıdan bu dünya bir harman yeri gibidir ve Cenâb-ı Hak dünyayı yaratmakla, sap ile samanı; yani iyi ruhlar ile kötü ruhları birbirinden ayırmayı irâde etmiştir.

Mesnevî'de dünya hayatıyla ilgili birbirinden bağımsız çok çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Mevlânâ bu tanımlamaların her birinde, dünya hayatının farklı farklı boyutlarına, çeşit çeşit hilelerine işaret etmiştir. Bu açıdan Mevlânâ'nın dünya hayatıyla ilgili tanımlamalarından bir kaçına değinmekte fayda görüyoruz. Mevlânâ'ya göre dünya, büyücü bir kadın gibidir ve insanı kendine büyüleyerek kendine esir eder. Bu durumda insan, olayları olduğundan farklı görür ve hakikati keşfedemez. Yine ona göre dünya, çocukların oyun yeri gibidir. İnsanların çoğu da oyuna dalmakta ve kendilerini oyalamaktadırlar. Bir diğer açıdan dünya, bir rüya gibidir. Bu sebeple insanoğlu dünyada çektiği ızdıraplara, başına gelen felaketlere aldırış etmemelidir. Yine bu sebeple insanoğlu, dünyanın nimetlerine kendini kaptırmamalıdır. Çünkü nihayetinde bütün yaşananlar bir rüyadır, bir yalandır, hakikat değildir. Aslında insanların pek çoğu, dünyanın yalan olduğunu, hakikat olmadığını bilmektedir. Ancak bu bilgi doğrultusunda amel edenler ârifler/âşıklardır. Çünkü onların bilgisi hakka'l-yakîn derecesinde, diğer insanların bilgisi ise taklide dayalıdır.

Dünya hayatıyla ilgili *Mesnevî*'deki bazı tanımlamalar, aynı zamanda insanın dünyadaki konumunu da açıklayıcı niteliktedir. Çünkü dünyanın

yaratılmasındaki maksat ile insanın yaratılmasındaki maksat birebir örtüşmektedir. Bu sebeple insanın dünyadaki konumunu, diğer bir deyişle insanın dünya ile ilişkisini, kısaca birkaç cümleyle ifade etmeliyiz. İlk olarak Mevlânâ'ya göre insan, bu dünyada mahpustur. Çünkü o ötelere, arş tarafından bu kirli dünyaya gelmiştir. Bu yüzden insanın dünyadaki en iyi hali bile, dar bir ayakkabıyla geniş bir ovada yürümesine benzemektedir. Ova ne kadar geniş olsa da ayakkabı dar olduğundan insan ızdırıp içindedir. Yahut insanın hali, çok ısınmış bir hamamda bulunmaya benzer. Böyle bir hamam ne kadar geniş ve konforlu da olsa, insan için hizmet değil, hezimet üretir.

Mevlânâ insanın dünya ile ilişkisini açıklarken, onun iç âlemindeki çekişmeyi de konu edinir. Mevlânâ insanın iç âleminde ulvî duygularla suffî duyguların sürekli çatıştığını ifade eder. Bu açıdan insanın irâdesi bazen nefsânî olana, bazen de ruhânî olana meylenmektedir. Zaten insanı insan yapan, onu halife kılan temel unsur irâdesidir. İnsan, bir insan olarak kutsal emaneti yüklenmiş olmanın sorumluluğunu, en çok nefsi ile ruhu arasında yaşadığı bocalama durumlarında hisseder. Nitekim Mevlânâ kendini Hakk'a yakınlaştırdığı için, zaman zaman irâdesine övgüler yağdırmakta; bazen de takdirin önünde ölü gibi olamamaktan korkarak, Allah'a bin bir çeşit dua ve niyazla yalvarmaktadır. Böyle durumlarda ise "Allah'ım benim irâdem hiç olmasaydı da, her hal ve durumda kayıtsız ve şartsız teslim olabilseydim." gibi ifadelerle kulluk sorumluluğunu, hakkıyla yerine getirebilme kaygısıyla yaşadığını belli etmektedir.

Bununla birlikte Mevlânâ, dünyanın dert ve sıkıntılarını geçici bir misafir olarak kabul eder. Bu sebeple insan, misafirin gönlünü hoş tutmalı, onu incitmemelidir. İnsan dertten kaçmamalı, aksine derde sarılmalı ve derdi yaşamalıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak kulunu gafletten uzak tutmak için, ona sıkıntı ve meşakkat yüklemektedir. Hem insan dert ve tasayla yıkık dökük olursa, Hak Teâlâ en güzel mimar olarak onu tekrar imar eder.

Sonuç olarak, dünyada kulluk bilinciyle hareket eden her insanın bir takım sıkıntılarla karşılaşması kaçınılmazdır. Ancak insan dünyada huzur bulmak için, Allah'ın seçkin kullarıyla birlikte olmalı ve kanaat, sabır, hayâl ve iman olmak üzere dört yol arkadaşı edinmelidir. Dünyaya hakikat penceresinden bakabilenler,

yalnızca Allah'ın seçkin kullarıdır. Bu açıdan onlar, halkın gören gözü, tutan eli olmuşlardır. Allah'ın seçkin kullarından sonra insanın edinmesi gereken dört yol arkadaşına gelince bunların ilki kanaattir. İnsan, Allah'ın verdiklerine razı olup, kanaat etmelidir. Çünkü insan kanaat etmedikçe, nereye kaçarsa kaçsın; karşısına bir bela, bir âfet çıkacaktır. Yol arkadaşlarından bir diğeri olan güzel hayaller ise, insanın kişiliğini geliştirir, bakış açısını zenginleştirir, dert ve tasaları unutturur. Her şeyden önce sıkıntılardan kurtulmanın hayali gelir. Kurtuluş hayali insanın içindeki yol arkadaşı olan imandan ileri gelir. Çünkü iman zayıflığı insanı ümitsizliğe götürür, insana iç sıkıntısı verir. Bunun yanında sabır, ancak imanla olursa arkadaşlık eder. Çünkü sabrı olmayanın imanı da zayıftır.

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafa ve müzîli'l-ilbâs*, Beyrut-1352, I-II, üçüncü baskı.

Afifî, Ebu'l Alâ, *Tasavvuf, İslam'da Manevî Devrim*, terc. H. İbrahim Kaçar-Murat Sülün, İstanbul-1996.

Arpaguş, Sâfî, "Bir Mürşîd-i Kâmil Portresi: Mevlânâ Celâleddîn Rûmî", *Keşkül Sûfî Gelenek ve Hayat*, İstanbul -2004, sayı I.

Bolat, Ali, “İbn Atâ’nın Tasavvufî Yaklaşımları”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2004, sayı XIII.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el- Câmîu’s-Sahih, Sahih-i Buhârî Tercümesi*, terc. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul-1989, I-XVI.

Cebecioğlu, Ethem, “Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlâna’nın Anlaşılmasındaki Rolü-Metodolojik Bir Yaklaşım”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2005, sayı XV.

Ceyhan, Semih, “*Mesnevî*”, DİA., Ankara-2004, XXIX.

Çelik, İsa, “Tasavvuf Tarihinde Ârif Kavramı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2004, sayı XII.

Davudoğlu Ahmed, *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, İstanbul, ts.

Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul-1973-1980, I-XI.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul-1996, onbirinci baskı.

Eflâkî, Ahmed, *Menâkıbu’l-Arifin, Âriflerin Menkıbeleri*, terc. Tahsin Yazıcı, İstanbul-1995, I-II.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi’d-dîn*, tah. Irakî, Kahire-1387/1967, I-IV.

Gölcük, Şerafettin- Toprak, Süleyman, *Kelâm*, (baskı y. yok), 1996, üçüncü baskı.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Mevlânâ Celâleddîn*, İstanbul-1985, dördüncü baskı.

Gülabâdî, Ebu Bekr Muhammed b. İshâk, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, tah. Ahmed Şemseddîn, Beyrut-1422/2001.

Gürer, Dilâver, *Abdülkâdir Geylânî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul-2003, ikinci baskı.

Gürer, Dilaver, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamberlerin Öyküleri*, İstanbul-2003, ikinci baskı.

Hucvîrî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *Keşfü'l-mahcûb*, terc. ve tah. İs'âd Abdulhâdî Kandil, Beyrut -1980, I-II.

İbn-i Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, terc. Selahaddin Alpay, İstanbul-1977.

İbn-i Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, İstanbul-1982, I-VI.

İbn-i Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, İstanbul-1982, I-II.

İzutsu, Toshihiko, *İbn Arabî'nin Fusûsu'ndaki Anahtar-Kavramlar*, terc. Ahmet Yüksel Özemre, İstanbul-1998.

Kabaklı, Ahmet, *Mevlânâ*, İstanbul-1984, dördüncü baskı.

Kandehlevî, Muhammed Yusuf, *Hayâtü's-sahâbe, Hz. Muhammed ve Ashabının Yaşadığı İslamî Hayat*, terc. Ali Arslan, İstanbul-1993.

Kara, İsmail/ Yücer, Hür Mahmut, "Trabzonlu (Ofllu) Nakşî- Halidî Yusuf Şevki Efendi ve Hediyyetü'z-zakirîn hüccetü's-salikîn Adh Eseri", *Tasavvuf ve İlmi Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2004, sayı XIII.

Konevî, Sadreddîn, *Şerh-i Hadis-i Erbaîn, Kırk Hadis Şerhi*, terc. Ekrem Demirli, İstanbul-2004, üçüncü baskı.

Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, tah. Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. Eş-Şerîf, Dimaşk-2000.

Kübrâ, Necmüddin, *Usûlu Aşere, Risâle İle'l-Hâim, Fevâihu'l-Cemâl, Tasavvufî Hayat*, haz. Mustafa Kara, İstanbul-1996.

Küçük, Hülya, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Konya-2004, ikinci baskı.

Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, terc. Ahmet Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İstanbul-1994.

Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, terc. Şefik Can, İstanbul-2003, I-VI, beşinci baskı.

Muhâsibî, Hâris b. Esed, *er-Riâye li-hukûkullah*, tah. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Âbidîn-1390/1970, üçüncü baskı.

Ögke, Ahmet, “Tasavvufta ‘Kenz-i Mahfî’ Düşüncesi ve Sofyalı Bâlî Efendi (960/1553)’nin ‘Küntü Kenzen Mahfiyyen’ Şerhi Bağlamında Varoluşun Anlamı, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara- 2004, sayı XII.

Öngören, Reşat, “*Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*” ,DİA, Ankara-2004, XXIX.

Sühreverdî, Ebu Hafs Ömer b. Muhammed, *Avarifü'l-maârif*, tah. (Heyet), (baskı y. yok), ts. I-II.

Şahin, Hasan- Sevim, Seyfullah, *Tasavvuf*, Ankara-2002.

Şa'rânî, Abdulvahhâb b. Ahmed, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, tah. Abdurrahman Hasan Mahmûd, Kahire, ts., I-II.

Şa'rânî, Abdülvahhab b. Ahmed, *Tenbîhü'l- muğterrîn*, Dimaşk, ts.

Tahralı, Mustafa, “Fusûsu'l Hikemde Tezadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd”, *Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, II (takdim yazısı), İstanbul-1989.

Tahralı, Mustafa, “Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık”, *Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, III (takdim yazısı), İstanbul-1989.

Tarlan, A. Nihat, “Mevlânâ'nın Dünyası”, *Keşkül Sûfî Gelenek ve Hayat*, İstanbul- 2004, sayı I.

Tirmizî, Ebû Muhammed b. İsa, *es-Sünen, Sünen-i Tirmizî Tercümesi*, terc. Mollamehmetoğlu O. Zeki, İstanbul, ts., I-VI.

Tosun, Necdet, *Bahâeddîn Nakşbend, Hayatı, Görüşleri, Târikatı*, İstanbul-2002, birinci baskı.

Turgay, Nurettin, “İslam'da Haset Kavramı”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2004, sayı XII.

Uludağ, Süleyman, “*Dünya*”, DİA, İstanbul-1994, X.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul-1977, üçüncü baskı.

Yeniterzi, Emine, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, Ankara -1997.

Yılmaz, H. Kâmil, *Tasavvuf Mes'eleleri*, İstanbul-1421/2001.